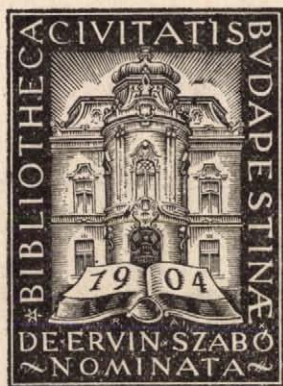

**A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE
XXIII.**

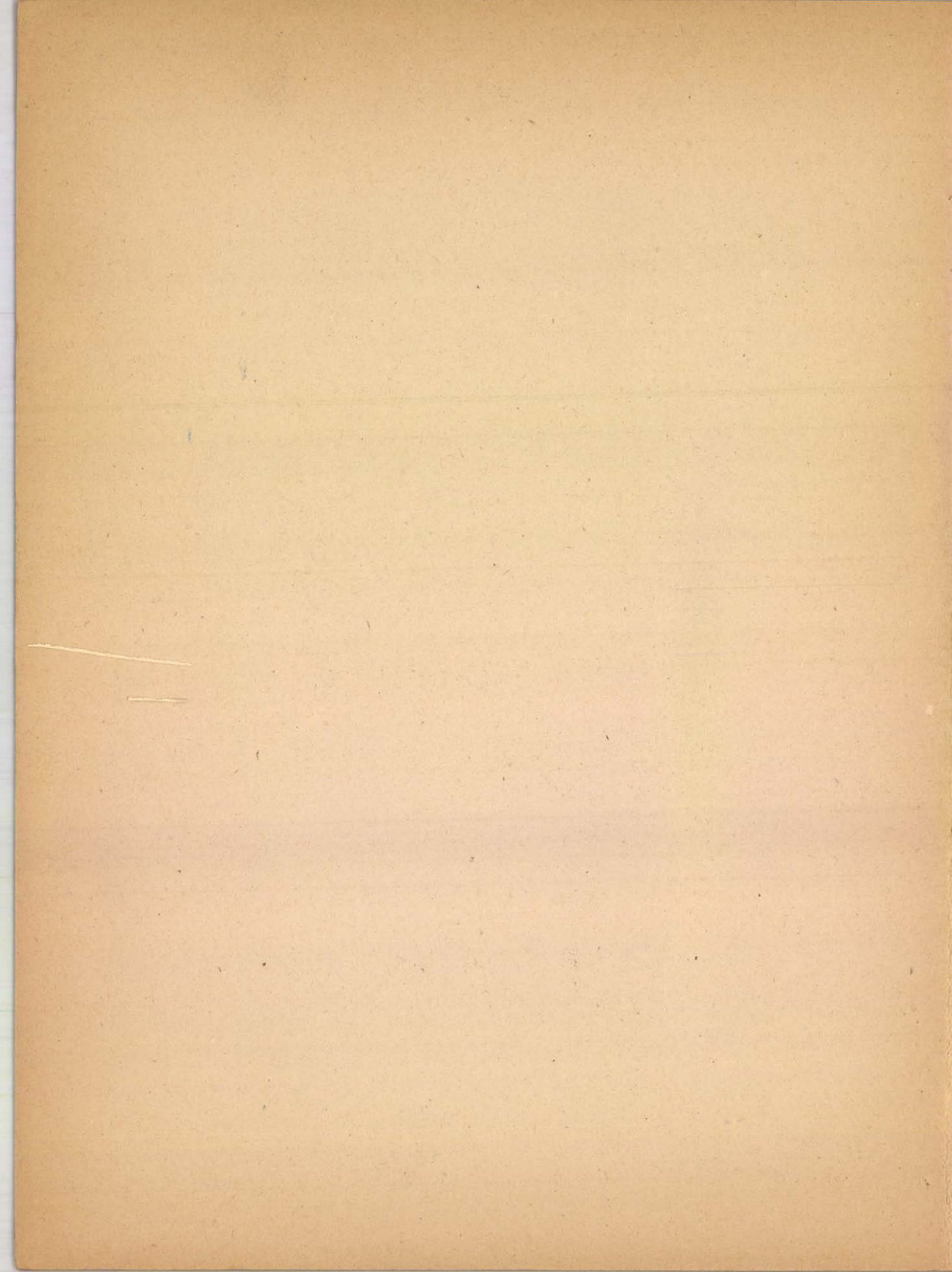
**A FŐVÁROSI
SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
ÉVKÖNYVE**

XI.

1963.

BUDAPEST, 1964.

A FŐVÁROSI
SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
ÉVKÖNYVE, XI.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE
XXIII.

A FŐVÁROSI
SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
ÉVKÖNYVE

XI.

1963.

ЕЖЕГОДНИК

Столичной Библиотеки им.
Эрвина САБО, Будапешт
1963

ALMANACH

de la Bibliothèque Municipale
Ervin SZABÓ, Budapest
1963

YEARBOOK

for the year 1963 of the
Municipal Ervin SZABÓ Library,
Budapest

JAHRBUCH

der Hauptstädtischen Bibliothek
Ervin SZABÓ, Budapest
1963

BUDAPEST, 1964.

A TÖRVÉNYSZABÁLYOK ÉS A KÖNYVTÁR SZABÁLYAI

Az Évkönyv összeállítását szerkesztőbizottság végezte.

Tagjai: Dobos Piroska, Hont Péterné, Marót Miklós, Révész Ferenc, Tolnai György, Tyroler Gyula.

A grafikonok Sárdy Károly, a fényképek a könyvtár fotoműhelyének munkái.

Felelős szerkesztő és a jelentés anyagának előkészítője:

TOLNAI GYÖRGY

Olvasószerkesztő:

ECSEDY ANDORNÉ

Képszerkesztő:

KOVÁCS FERENC

1964 őszén ünnepli a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fennállásának 60. évfordulóját. Ez a 60 év Budapest történetének sikereiben és megrázkódtatásokban gazdag és igen jelentős szakasza.

Háborúk, forradalmak és ellenforradalmak jelezték e korszak fordulóját, hogy végül a háborúk és az ellenforradalmak rontó eszméivel szemben a társadalmi megújódást, az emberek gazdasági és kulturális felemelkedését biztosító forradalmi gondolat jegyében alakuljon ki a szocialista Budapest képe. Ez a város nem egyszerűen az ország fővárosa, hanem a magyar kultúra és tudomány központja is és, hogy ezzé vált, abban jelentős szerepe van a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak is.

A közkönyvtári hálózat kiépítése és megszilárdulása az emberi tudat fejlődésének fontos kísérőjege. Az 1940-es év 24.5 ezer olvasójának 14 helyen, a jelenlegi 165 ezer olvasójának 109 helyen biztosít a könyvtár kölcsönzési és olvasási lehetőséget. Ez az összehasonlítás igen szép fejlődésről tanúskodik, — de mégsem reális, mert a ma emberét szolgálja sok száz üzemi, hivatali, stb. könyvtár is, míg 1940-ben ezek száma igen alacsony volt.

Sokszor már elcsépeletnek tűnik az, ha arra hivatkozunk, hogy népünk olvasó nép lett. Ennek ellenére újra és újra el kell ismételnünk ezt a megállapítást, mert a könyv szeretete, azaz a rendszeres olvasás tízezreket vezetett el az önálló gondolkodáshoz. Márpedig az önálló gondolkodás helyes ítélet alkotást és előrelátást eredményez, — s az így cselekvővé váló ember tetteiben is híve, harcosa lesz a kor jövőt formáló szellemének. Biztos vagyok abban, hogy ez így van, mert tudom, hogy szépen írni csak az tud, akit nemes eszmék töltenek el, s aki ilyen művekkel táplálkozik, az maga is megtisztul, s igaz emberré válik.

Úton-útfélen látjuk, hogy változtak, s változnak az emberek, s ha ezt látjuk, gondoljunk azokra, akik ezt akár mint alkotók, akár mint lelkes, emberszerető könyvtárosok lehetővé tették. S, mert ezt napról-napra sokan és rendszeresen megteszik, tartom kulturális misszióknak a könyvtári munkát. Az igaz könyvbarát szereti az életet, szereti az embereket, s ezért különös öröm a számára, ha másokat az olvasás révén műveltté, gondolkodó emberré tud formálni.

A Szabó Ervin Könyvtárat ezen általános könyvtári feladatokon túl más is kötelezi arra, hogy kiemelkedő munkát végezzen, — nevezetesen a könyvtár múltja és a könyvtár jelenlegi helyzete.

A múltat olyan könyvtárosok mint Szabó Ervin, Madzsar József, Braun Róbert, Dienes László, Kóhalmi Béla és Hajdú Henrik neve fémjelzi. Ez a múlt harcot is jelentett, nem egyszerűen a könyvtár léteért, hanem azért, hogy az olvasók azt olvassák, ami a világirodalomból érték, s ha nem azt olvassák, akkor is önálló ítéletük alapján tudják elválasztani az ocsút a búzától. Az elődök munkája sikeres volt, erről szólnak a könyvtár fejlődésének adatai. De sikeres volt ez a munka azért is, mert ennek jegyében mindig folyt kutató és elemző munka ebben a könyvtárban, mert jól megalapozott nemzetközi kapcsolatok segítették elő ezt a munkát s, mert a Szabó Ervin Könyvtár kiadványai kutatók, írók és olvasók között egyaránt elismerést váltottak ki.

A jelen is kötelezi a Szabó Ervin Könyvtárat, mert köteleznie kell az ország legnagyobb közkönyvtárát arra, hogy segítse és támogassa az egész magyar könyvtár-hálózat fejlesztését. Ma a Szabó Ervin Könyvtár léte és működése nélkülözhetetlen kelléke a főváros életének, mert fejlődése, megerősödése mindannyiunk közös érdeke.

Ha a mai csúcstről valaki visszatekint a Szabó Ervin Könyvtár elmúlt 60 esztendejére, akkor bizvást tekinthet előre, s vághat neki a múlttól fellelkesedve az elkövetkező évtizedeknek.

SARLÓS ISTVÁN

a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke.

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR JELENTÉSE

1963

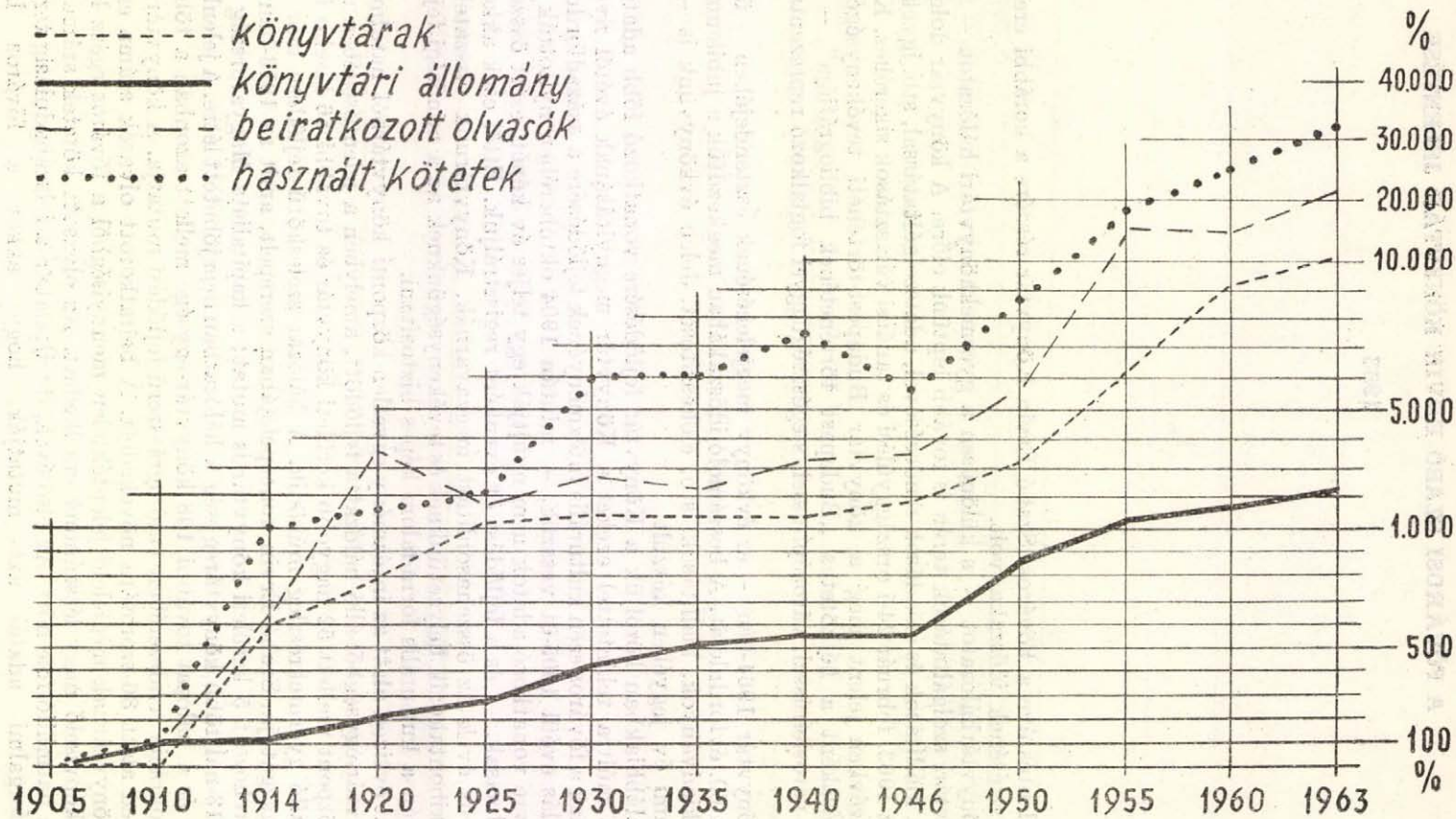
A jelentés éve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár részére a korábbi eredmények továbbfejlesztésének időszaka volt.

A könyvtárhálózatot — s különösen a gyermekkönyvtári hálózatot — fejlesztettük s a könyvtári szolgáltatások terén is tovább léptünk előre. A könyvtár dolgozói kiadványaikkal, kiállítások és előadások rendezésével, adatszolgáltatással, stb. igyekeztek hozzájárulni az 1963. február 24-i országgyűlési és tanácsi választások sikeréhez. Kiadványaink között ezévben jelent meg a könyvtár Budapest-történeti tevékenységének jelentős vállalkozásaként a hétkötetes „Budapest történetének bibliográfiája” — sorrendben első — a városleírással, városépítéssel, s egészségüggyel foglalkozó reprezentatív második kötete.

A könyvtár 1964-ben — ez évkönyv megjelenésének esztendejében — ünnepli fennállásának 60. évfordulóját. A beszámoló időszakában megkezdtük a jubileumi évvel kapcsolatos kiadványok, kiállítások, stb. előkészítését. Jelen évkönyvünk is — ugyancsak a jubileumi év jegyében készült.

Az alábbiakban közöljük a Könyvtár fejlődésére vonatkozó főbb adatokat. A hat évtizedes múltra tekintettel ezeket a Könyvtár megnyitásának évétől nyújtjuk, mert rámutatnak a főváros ezen kulturális intézményének fejlődésére a századforduló óta máig. A kiindulás évétől 1905-öt vesszük, — miután 1904 októberében nyitották meg, így az erre az évre vonatkozó adatok nem nyújtják egy teljes év képét, ezért összehasonlításra sem alkalmasak, — és a fejlődést öt évenként regisztráljuk. Ettől csak akkor térünk el, ha háborús évek az összehasonlítást megzavarnák. Könyvtárunk visszatekintő adatai nyomán kibontakozik helyzetünknek és tevékenységünknek az a minőségi fejlődése, amelyet csupán a kulturális forradalom képes biztosítani.

A hat évtized alatt az intézmény egyetlen központi könyvtárból hatalmas, csaknem 110 könyvtár-egységből álló hálózattá fejlődött, amelyben a jelentőségében megsokszorozódott központ mellett 52 nagyobb kerületi könyvtár és további 56 kisebb fiókkönyvtár és különálló gyermekrészleg működik. A hálózat széleskörű fejlődése már a Könyvtár névadó igazgatója, Szabó Ervin koncepciójában szerepelt, amit az 1913-ban és 1914-ben általa létrehozott 5 kerületi könyvtár is mutat; a kapitalista Magyarország fővárosában azonban 13-nál több könyvtáregység a hálózatban nem jöhetett létre. A jelenlegi központi könyvtár és a hálózat további 108 könyvtár-egysége mellett azonban a többi adat is a népi demokrácia rendszerében való ugrásszerű fejlődést mutatja. A könyvtári állomány a hat évtized alatt 36-szorosára növekedett. A beiratkozott olvasók száma egy mai átlagos fiókkönyvtárnak megfelelő jelentéktelen mennyiségből a főváros egész lakosságának 8.3%-át képviselő nagy létszámmá emelkedett. Az olvasott kötetek száma ezer-egynéhányról a hatmillió fölé nőtt. Az első évek, de általában a felszabadulásig terjedő időszak könyvtárforgalmi adatai azt mutatják, hogy akkor a főváros lakosságának

A könyvtár főbb fejlődési adatai 1905–1963

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR FŐBB FEJLŐDÉSI ADATAI MEGNYITÁSÁTÓL MAIG

Év	Könyvtárak száma ¹	Ebből		Könyvtári állomány db ²	Beiratk. olvasók száma ³	Kölcs. és helyben olv. kötet ⁴
		ker. kv. t.	fiók kv. t.			
1905	1	—	—	55 355	736	1 329
1910	1	—	—	93 627	7 798	18 668
1914	6	5	—	98 628	4 625	189 850
1920	8	7	—	199 960	26 974	333 854
1925	11	10	—	257 679	13 964	405 667
1930	14	13	—	400 285	20 749	1 125 185
1935	14	13	—	467 160	15 732	1 133 026
1940	14	13	—	524 485	24 563	1 465 686
1946	19*	18	—	523 693	25 347	1 089 514
1950	46	31	14	820 686	43 534	1 637 287
1955	63	41	21	1 290 868	122 251	3 561 274
1960	91	42	48	1 658 171	115 018**	4 846 510
1962	103	48	55	1 948 533	153 181	5 927 757
1963	109	52	56	2 002 046	165 132	6 025 858

¹ A központ, a kerületi könyvtárak, fiókkönyvtárak és különálló gyermekrészlegek.

² A könyvek, egyéb könyvtári egységek és diafilmek száma.

³ Az olvasótermi és diákölcsönzésre beiratkozottakkal együtt.

⁴ Diákölcsönzésekkel és helyben olvasott folyóiratokkal együtt.

* A budapesti könyvtárak száma, kiegészítve az egyetlen működő peremvárosi könyvtárral (Kispest.)

** A beiratkozott olvasók számának csökkenése látszólagos. A beiratás adminisztrációja megváltozott.

viszonylag szűk körére korlátozódtak a könyvtár szolgáltatásainak igénybevevői: a beiratkozott olvasók száma végig a 25 000, a kölcsönzött kötetek száma az 1,5 millió alatt maradt. Máiig azonban csaknem hétszeresére emelkedett a beiratkozott olvasók, és több mint négyszeresére a használt kötetek száma. Ezért mondhatjuk joggal, hogy a felszabadulás óta, mint általában hazánk minden kulturális intézményénél, könyvtárunk tevékenységében is minőségi fejlődés következett be.

A forradalmi eredményeket természetesen csak úgy érhattük el, hogy pártunk és kormányzatunk megfelelő anyagi erőket mozgósított e fejlődés biztosítására. Amíg 1905-ben 13 000 aranykorona volt a könyvtár költségvetése, dolgozóinak száma pedig összesen 6 fő, addig jelenlegi költségvetési keretünk a 20 millió forintot meghaladja és összes létszámunk 369 véglegesített és 127 állományon kívüli dolgozó.

A könyvtár ünnepi évével egybeesnek a hálózat legrégibb könyvtárainak ez időszakban bekövetkező jubileumai is. 1963. december 28-án ünnepeltük a 2-es számú kerületi könyvtár megalakulásának fél évszázados fennállását. Az 1-es és 3-as könyvtárak hasonló ünnepségeit 1964-ben tartjuk meg.

*

Áttérve a beszámolási időszak közvetlen értékelésére, a fent közölt táblázat 1963-as évi adatait kell az előző év megfelelő számaival egybevetnünk.

Eszerint a jelentés évében 6 új könyvtár-egység alakult. Ebből egy új felnőtt kerületi könyvtár (Csepelen) és 3 önálló kerületi gyermekkönyvtár (a III., V., és IX. kerületben). Itt említjük meg, hogy a beszámoló évében készítettük elő Budapest — és az ország — első zenei könyvtárának megnyitását, amire azonban csak 1964-ben kerül sor.

A teljes könyvállomány 2,5%-al növekedett: ez a növekedés azonban csak látszólagos, mivel a kerületi könyvtárakban a jelenleg kölcsönzésre alkalmas könyvek száma a valóságban csökkent. A beszámoló évében a hálózatból jelentékeny könyvmennyiséget vontunk ki. Az új hálózati duplum-raktár lehetővé tette, hogy a kölcsönzésre alkalmatlan

inkurrens kötetek nagyrészt a hálózathoz eltávolítottuk. Ennek következtében a kerületi könyvtárak kölcsönözhető könyvvállománya – az év során történt könyvvásárlások ellenére is – 31 ezer kötetel, 2,6%-kal csökkent. E csökkenés a táblázat számadataiban azért nem mutatkozik, mert a kivont könyvek teljes mennyisége a duplum-raktár növekvő állományában jelentkezik.

A könyvtári gyarapodás azért esett vissza, mert 1962-ben felettes szervünk 2 millió forint értékben rendkívüli könyvbeszerzési keretet bocsátott rendelkezésünkre, amely abban az évben a szokásos fölé emelte a szerzeményezett könyvek számát.

A könyvtár beiratkozott olvasóinak száma több mint 12 ezerrel, csaknem 8%-kal emelkedett. Könyvtáraink olvasókkal való telítettsége mellett ez csak az új könyvtárak belépése következtében jöhetett létre. Mindazonáltal az olvasóforgalom nem emelkedett arányosan a beiratkozott olvasók számával, mert az újonnan alakult könyvtárak olvasói csak a könyvtárak megnyitása óta kölcsönöznek, nem az év kezdetétől. A kölcsönzők és helybenolvasók száma 1963-ban alig több mint 1%-al múlta felül az előző év megfelelő számadatait. A könyvek forgalmának emelkedése is 1%-os.

A könyvtár szervezeti felépítésével kapcsolatos személyi hírként itt közöljük, hogy felettes hatóságaink, feladataink megnövekedésére való tekintettel, egy második igazgatóhelyettesi státust hoztak létre. Új igazgatóhelyettesé Szőke Tiborné elvtársnőt neveztek ki.

A jelentés évében súlyos veszteség érte könyvtárunkat Zoltán József, a Budapest Gyűjtemény osztályvezetőjének halálával. Utódja az osztály vezetésében Dr. Mentés Béláné lett.

A könyvtár dolgozói a jelentés évében folytatták erőfeszítéseiket kitűzött kulturpolitikai feladataink megvalósítására, s a korábbi évek e tekintetben elért eredményeinek továbbfejlesztésére. Az ismeretterjesztő könyvek forgalma – amely 1962-ben az összes felnőtt könyvforgalom 29,1%-át képezte – 1963-ban 30,6%-ra emelkedett, erősen megközelítette a forgalmazott könyvek egyharmadát. Fontos elvi kérdéssé vált most már annak tisztázása, milyen arányokig előnyös az ismeretterjesztő könyvek forgalmának emelése, vagyis mit tarthatunk mai körülményeink mellett az optimális aránynak a szépirodalmi és ismeretterjesztő könyvek között. A beszámoló évében tovább folyt a könyvtárak átalakítása szabadpolcos-rendszerűvé. Az új kerületi könyvtárak mellett 5 régi könyvtár (8., 8-as gyermek, 14., 18. és 19. számú) ugyancsak szabadpolcos kölcsönzésre tért át. Könyvtárpolitikai céljainknak megfelelően továbbfejlesztettük a gyermekkönyvtári hálózatot is. A beszámoló évének végén már 7 önálló gyermekkönyvtár működött (hárommal több, mint egy évvel korábban), továbbá 21 különálló gyermekrészleg (ugyancsak hárommal több, mint 1962-ben).

Könyvtárpolitikánkat változatlanul a párt kulturpolitikai irányelvei határozták meg. Ez mind olvasószolgálati tevékenységünkben – az ismeretterjesztő könyvek forgalmának már bemutatott emelkedésében, s ezen belül a társadalmi-, természettudományi-, műszaki könyvek arányának növelésében is –, mindpedig kiadványaink és könyvkiállításaink témájában megmutatkozik. Bibliográfiáink nagyrésze az ideológiai-politikai és irodalompolitikai szempontból fontos s ezért könyvtárosi munkánkban súlyponti szerepet képviselő könyvek ajánlásának szolgálatában áll. („Barangolás az épülő kommunizmus országában”, „Madrid határán”, „Olvasni jó”, „Fáklyavívők”, „Szerafimovics” és „A. Nexó” bibliográfiák, stb.) Propagálják a természettudományos olvasmányokat, („Földalatti ösvényeken”, „A kéregcsónaktól az űrhajóig”, „Csillagnézők” stb.) Hasonló célokat szolgálták központi kiállításaink („Harcban a német fasizmus ellen”, „1962 története képekben”, „A növény- és állattan könyvei”, „A világpolitika görbetükörben”, „A materialista filozófia fejlődése”), nagyüzemekben és intézményekben szervezett 139 vándorkiállításunk és nagyszámú (1034) felnőtteknek és (603) gyermekeknek rendezett kerületi könyvtári kisebb könyvkiállításunk is. Ugyanezt célozták könyvis-

mereti és egyéb előadásaink a kerületi könyvtárakban (1132 rendezvény, több mint 34 ezer látogatóval). A könyvtárpolitika legfontosabb kérdéseit az igazgatói tanács az év folyamán megtárgyalta. Az 1963 áprilisában újra megindult Könyvtári Híradó sok segítséget nyújtott könyvtárpolitikai feladataink népszerűsítéséhez a főváros egész területén szétszórt hálózati dolgozóink között.

A könyvtár a beszámoló évében is változatlanul arra törekedett, hogy kapcsolatait továbbfejlessze, szolgáltatásait megjavítsa a különböző politikai és társadalmi szervezetekkel. Ez mindenekelőtt a képviselő és tanácsstagi választások idejében mutatkozott meg, amikor előre lefektetett terv szerint nyújtottunk segítséget a főváros és a kerületek párt- és tanácsi szervezeteinek. Egyes kerületi könyvtárakban pártfunkcionáriusok, országgyűlési képviselők, tanácsstagok előadásokat tartottak a kerület fejlődéséről. A kerületi könyvtárakban és a központban képes kiállításon mutatták be a főváros, illetve egyes kerületeinek fejlődését. Reference-szolgálatunk adatokat szolgáltatott a kapitalista országok parlamentjeiről és választási rendszereiről a Hazafias Népfrontnak a választásra megjelentetett kiadványa számára. A könyvtár a beszámoló évében a párt- és tömegszervezetek minden további adatszolgáltatásra vonatkozó igényét kielégítette.

Az év folyamán meglátogatta könyvtárunkat Sarlós István elvtárs, a Fővárosi Tanács elnöke, hogy megismerkedjék a könyvtár problémáival. Látogatást tett a könyvtárban Hadnagy László elvtárs, a művelődésügyi miniszter később tragikus hirtelenséggel elhunyt helyettese is.

A Fővárosi Tanács 1963 elején foglalkozott a könyvtár 1963–1965 évi fejlesztési, technikai és létszámigényével. Határozatot hozott arról, hogy a felvetődő igényeket az év végéig egy bizottság vizsgálja felül és ennek alapján terjesszék javaslatukat a VB elé. A Fővárosi Tanács népművelési osztálya megbízásából a beszámoló évében egy háromtagú munkabrigád megvizsgálta kilenc kerületi könyvtárunkban a szabadpolcos rendszert. A felmérés tanulságait az igazgatósági tanács megvitatta. Ugyancsak a népművelési osztály megbízásából egy fővárosi könyvtárosokból stb. álló munkabizottság bevonásával elkészítettük a budapesti könyvtárügy 1961–1980-ig tartó 20 éves fejlesztési tervét.

A FSzEK törekvése, hogy a kerületi tanácsokkal a múltban kialakult szoros kapcsolatot a beszámoló időszakában is változatlanul fenntartsa. Ezért 1963 októberében a könyvtár igazgatója a főváros kerületi tanácsai népművelési osztályainak vezetőivel értekezletet tartott, tájékoztatta őket a könyvtár munkájáról és jövő terveiről. A kerületi könyvtárak vezetői rendszeresen tartják a kapcsolatot a kerületi tanácsok illetékes szerveivel, terveiket azok igényeinek figyelembevételével készítik el és eredményeiket jelentik a könyvtár központján kívül nekik is.

Változatlanul probléma a FSzEK számára a szakszervezeti könyvtárakkal való kapcsolatok további javítása. Könyvtárunk minden rendelkezésre álló eszközt felhasznál annak érdekében, hogy eredményesen támogassa a szakszervezeti könyvtári tevékenységet. Mint a múltban, a beszámoló időszakában is módszertani segítséget nyújtottunk több hozzánkforduló üzemi szakszervezeti könyvtár számára. Kiadványainkat és módszertani leveleinket több szakszervezeti könyvtárba juttattuk el, mint a korábbi években; ezek azonban észrevételeiket nem közölték velünk, s így sem azt nem állapíthattuk meg, hogy elég példányszámban kapták-e meg küldeményeinket, vagy hogy egyáltalán hasznosították-e azokat. A FSzEK változatlanul foglalkozott 1963-ban is a szakszervezeti könyvtárosok szakmai oktatásával és a 2 és 1/2 éves középfokú könyvtárosképző tanfolyam mindkét évfolyamát és a szükséges vizsgákat lefolytatta.

A beszámoló évében is napirendre került a könyvtári tevékenységben fokozottan kialakítandó társadalmi munka ügye. E kérdés az igazgatói tanács napirendjén is szerepelt. A hálózatban ma már igen széles körben kapcsolják be a könyvtárosi munka támogatására a társadalmi aktívákat. Ezek tevékenysége a felnőtt könyvtárakban is jelentős,

különösen a fiatal olvasók körében. Jobban kiterjedt azonban a társadalmi aktívahálózat a gyermekkönyvtárakban, ahol a kis olvasók rendkívül lelkesen támogatják a könyvtáros munkáját.

Kevésbé eredményesen fejlődik a kerületi könyvtárak mellett működő társadalmi tanácsadó testületek munkája. Ennek nehézségei nemcsak a testület még mindig bizonytalan feladatkörében és a tagok bekapcsolásának akadályaiiban mutatkoznak. Megnehezíti a testülettel való foglalkozást a könyvtárosoknak a kölcsönzésben való súlyos igénybevétele és a könyvtárak helyhiánya is.

A könyvtár kapcsolata könyvtárügyi szerveinkkel, továbbá a hazai és külföldi könyvtárakkal változatlan. A korábbi évekhez hasonlóan részt veszünk az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács és bizottságai munkájában. Továbbfejlődött együttműködésünk a Könyvtártudományi és Módszertani Központtal, amellyel például „A mi könyveink” címjegyzék közös kiadásában állapodtunk meg, közös vitákat rendeztünk stb. Résztvettünk a Szabó Ervin Kör munkájában is. Sok hazai könyvtárat látogattunk meg tapasztalatsere és előadás tartása céljából. Így jártunk a győri megyei könyvtárban, a kalocsai járási könyvtárban, a budapesti Gorkij könyvtárban stb. Előadást tartottunk Szolnokon, Nagykőrösön, Kishéren, Szentendrén, Hódmezővásárhelyen. Nálunk is jártak más könyvtárak dolgozói, így például a baranyamegyei könyvtárosok 26 tagú csoportja, a pécsi, pestmegyei, nógrádmegyei, mohácsi, dunaújvárosi és más könyvtárosok. A Gorkij könyvtárral a beszámoló évében megállapodást kötöttünk, melynek értelmében olvasóink díjtalanul kölcsönözhetnek egymás könyvtárában.

1963-ban két tudományos munkatársunk, a szófiai Nemzeti Könyvtár vendégeként járt Bulgáriában, a Szabó Ervin Kör küldöttségével. Sokan kerestek fel bennünket külföldi könyvtárakból, így a Budapest felszabadításában parlamenterként hősi halált halt Osztapenkó kapitány könyvtáros-leánya és férje, továbbá lengyel könyvtáros-küldöttség, a lodzi városi és egyetemi könyvtár, a helsinki és a koppenhágai városi könyvtár könyvtárosai és a new-yorki Public Library osztályvezetője. Érkezett vendégünk Jugoszláviából, Ciprusból, Kubából, Csehszlovákiából stb.

Sok *nehézségünk* is adódott a beszámoló évében. Ilyen volt mindenekelőtt a központi könyvtárban mutatkozó zsúfoltság. Ez nemcsak a központi könyvtár munkáját bénította — ahol egyes osztályok dolgozói csak felváltva látogathatták munkahelyüket, s részben kénytelenek voltak otthon dolgozni — hanem a kerületi könyvtárak munkáját is, amelyekre ugyancsak kihatottak a központi osztályok tevékenységében mutatkozó nehézségek. A zsúfolt munkahelyek mellett további égető problémái a központi könyvtárnak a túlterhelt raktárak, a hiányzó kutatószobák stb. Mindez megkívánja, hogy a korábban kiutalt — a központi könyvtárral szomszédos — Reviczky utcai épületet valóban meg is kapjuk. Fel kell vetnünk a könyvtár rendkívüli elmaradottságát műszaki ellátás szempontjából is. E téren nem csak a külföldi, de más nagy belföldi könyvtárakkal szemben is összehasonlíthatatlanul hátrányos helyzetben vagyunk.

A Fővárosi Tanács kilátásba helyezett segítsége szükséges ahhoz, hogy a hálózat ma is meglévő több elavult könyvtárát felújítsuk, szabadpolcossá alakítsuk, olvasótermet és megfelelő raktárhelyiséget is biztosítsunk számukra. A beszámoló évének végén feltesztelt szerveinktől jelentékeny új létszámkeretet kaptunk. Ez 1964-ben bizonyos támogatást jelent a rohamosan emelkedő olvasói létszám könyvtári ellátásában túlterhelt könyvtárosaink számára. Az olvasók száma azonban még mindig gyorsabban gyarapszik, mint a könyvtárosoké és ez megköveteli, hogy a legmodernebb megoldásokat keressük a könyvtárosi munka továbbfejlesztésében. Csak így érhető el, hogy könyvtárosaink a feladatukhoz tartozó nevelőmunkát elvégezhessék.

Igyekszünk a túlzott adminisztrációs feladatokat is csökkenteni, s ezért a mai aláírási rendszer helyett új, kevésbé munkaigényes — de természetesen nem kevésbé hatékony — megoldásokat kísérletezünk ki (tikettes kölcsönzés). 1964-ben újra javaslatot teszünk

felettes hatóságainknak az adminisztráció csökkentésére, s reméljük, hogy új kísérleti eredményeinket elfogadhatóknak fogják tartani.

Az adminisztráció csökkentésére kísérletként bevezettünk egy úgynevezett kölcsönzési- és statisztikai gépet egyik kerületi könyvtárunkban.

A fentiekben foglaltuk össze a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1963. évi tevékenységének eredményeit és problémáit. A továbbiakban a központi könyvtár és a hálózat munkájának részletes jelentését nyújtjuk.

I. A KÖZPONTI KÖNYVTÁR TEVÉKENYSÉGE

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR FŐBB ADATAI

Központ	1962	1963
Könyvtári állomány	635 339	652 248
Ebből: könyv	447 747	450 860
Beiratkozott olvasók száma	8 315	8 728
Kölcsönzők és helyben olvasók.....	96 335	93 276
Kölcsönzött és helyben olvasott könyvtári egységek száma	211 246	202 142

A fenti számadatok szerint a központi könyvtár azon alapvető kérdése, hogy kialakítsa magasszínvonalú közművelődési, szociológiai és Budapest-történeti profiljának megfelelő, állandóan növekvő olvasóárdáját, — még nem oldódott meg. A beiratkozott olvasók száma növekedett 5%-ot, a kölcsönzők, a helybenolvasók és a használt könyvtári egységek száma azonban 3, illetve 4,5%-al csökkent. Ez újra felhívja a központi könyvtár propaganda- (és nem kis mértékben olvasó-nevelő) munkájának megjavítására a figyelmet.

A beszámoló évében elkészült — és 1964-ben felhasználásra kerül — a központi könyvtár szolgáltatásairól szóló útmutató. Ez segítséget nyújt majd ehhez a munkához, hasonlóan a már eddig is rendszeresen közzétett szerzeményezési jegyzékeinkhez és az anyag jobb feltárására készített szakjegyzékeinkhez. Ugyancsak ezt várjuk a közeljövőben a központi könyvtárban megnyitásra kerülő harmadik olvasóteremtől is.

Feldolgozó munka

A szerzeményező tevékenységet 1963-ban több szempont irányította. Az 1964-ben megnyíló zenei könyvtár szervezése a központ keretében történt, s így a zeneművek szerzeményezése is a feldolgozó osztályra hárult. Ez kishiján 1 millió forintra emelte a beszámoló időszakában a feldolgozó osztály könyvvásárlási keretösszegét. Ezzel szemben a Budapest Gyűjtemény más irányú erős lekötöttsége folytán antikvár vásárlásait jelentősen csökkentette. Utoljára is meghatározta még az osztály munkáját, hogy a külföldről megrendelt könyvek ez alkalommal időben beérkeztek.

A központi szerzeményezés a következőképpen oszlott meg:

	1962	1963	1962	1963
	darab		százalék	
Vásárlás	13 725	18 139 ¹	77,4	78,8
Ajándék, csere	1 255	893	7,1	6,7
Köteles példány	1 190	1 746	6,6	13,1
Újságszelvény (vásárlás)	852	—	4,8	—
Nemzeti könyvalap	721	184	4,1	1,4
Együtt	17 743	20 962 ¹	100,0	100,0

¹ Ebből a zenei könyvtár részére 7 611 db.

A vásárlások jelentékeny darabszám-emelkedését a zenei könyvtár alapállományának beszerzése okozta. Az újságszelvények a beszámoló évében – a Budapest Gyűjtemény dolgozóinak a bibliográfiával kapcsolatos elfoglaltsága miatt – bedolgozásra nem kerültek.

KÖZPONTI KÖNYVTÁRI VÁSÁRLÁS*

Összeg (Ft)	1962			1963		
	Belföldi	Külföldi	Együtt	Belföldi	Külföldi	Együtt
Könyv.....	184 823	338 185	523 008	140 220	412 550	552 770
Folyóirat	34 231	68 378	102 609	31 719	68 096	99 815
Diafilm	648	—	648	377	—	377
Összesen	219 702	406 563	626 265	172 316	480 646	652 962
Darab, ill. évfolyam :						
Könyv.....	15 618	3 219	18 837	6 612	3 579	10 191
Folyóirat	375	340	715	423	335	758
Diafilm	46	—	46	28	—	28

* A zenei könyvtári vásárlások nélkül. A hálózat részére vásárolt könyvek adatait lásd a kerületi könyvtáraknál.

A zenei könyvtár részére belföldről 210 184 forintért 6 230 könyvet és zeneművet, külföldről pedig 16 920 forintért 128 könyvet vásárolt a könyvtár. A belföldi könyvtári egységek átlagára az 1962-es évi 11,80 forintról 1963-ban 21,20 forintra emelkedett, ami elsősorban a Budapest Gyűjtemény számára általában alacsony egységáron való vásárlások kiesésének tulajdonítható.

A KÜLFÖLDI VÁSÁRLÁSOK MEGOSZLÁSA

Összeg (Ft)	1962			1963		
	Szocialista	Kapitalista	Együtt	Szocialista	Kapitalista	Együtt
	országokból			országokból		
Könyv.....	76 453	261 732	338 185	85 364	327 186	412 550
Folyóirat	15 431	52 947	68 378	14 310	53 786	68 096
Összesen	91 884	314 679	406 563	99 674	380 972	480 646
Darab, ill. évfolyam :						
Könyv.....	1 328	1 891	3 219	1 421	2 158	3 579
Folyóirat	165	175	340	161	174	335

A szocialista országokból a zenei könyvtár számára 3 185 forintért 66 db, a kapitalista országokból pedig 13 735 forintért 67 db könyvet vettünk. A szocialista országok könyveinek egységára általában 60 forint volt, a kapitalista országokból vásárolt könyvek átlagára pedig 152 forint, vagyis az előbbinek 2 1/2-szerese.

A KÖZPONT ÁLLOMÁNYA GYŰJTEMÉNYENKÉNT*

Gyűjtemény	1962. XII. 31-i állomány	1963		
		gyarapodás	csökkenés	állomány XII. 31
Monografikus raktár	234 199	6 251	3 489	236 961
Periodika	71 558	1 221	950	71 829
Kézikönyvtár	709	—	32	677
Budapest-gyűjtemény	43 007	665	662	43 010
Keleti-gyűjtemény	248	—	75	173
Röpirat-gyűjtemény	5 691	85	118	5 658
Szűry-gyűjtemény	5 995	—	7	5 988
Könyvészeti-gyűjtemény	8 524	121	14	8 631
Könyvtártani-gyűjtemény	5 304	22	25	5 301
Könyvritkaságok-gyűjtemény	10 375	104	12	10 467
Ballagi-gyűjtemény	4 840	1	2	4 839
Zárt-gyűjtemény	934	—	142	792
Központi duplum raktár	56 363	2 105	1 934	56 534
Összesen	447 747	10 575	7 462	450 860
Mikró- és diafilm	663	43	—	706
Térképgyűjtemény	1 019	24	3	1 040
Bp. kisnyomtatvány	125 045	6 121	—	131 166
Bp. újságszelvény	52 486	—	—	52 486
Zenei gyűjtemény	8 379	7 611**	—	15 990***
Összesen (kvt. egys.)	187 592	13 799	3	201 388
Mindössze (kvt. egys.)	635 339	24 374	7 465	652 248

* A hálózati raktárak adatai nélkül (ezeket lásd a kerületi könyvtáraknál)

** A létesítendő zenei könyvtár számára beszerzett könyvek és zeneművek.

*** A többi zenemű a könyvtár volt kórusának szólamos énekkari anyaga.

A beszámoló évében kezdődött meg a központi könyvállomány leltározása. A periodikában mutatkozó 950-es csökkenés főleg a monografikus raktárba való áthelyezésből adódott. A központi duplumraktár csökkenése nagyjából a fölös könyveknek különböző intézmények könyvtárai számára való elajándékozásából származott.

A szerzeményezett könyvek szak szerinti megoszlása általában jelentéktelen eltérést mutat a korábbi évek megfelelő arányaival szemben. Az általános művek magas arányszámát az év folyamán bedolgozásra kerülő periodikák kötetési egységeinek (havi, negyedévi stb.) magas száma idézi elő. Egyidejűleg csökkent a központi könyvtár számára beszerzett szépirodalom abszolút és százalékszámában egyaránt. Ez összefügg azzal a törekvésünkkel, hogy a csak szépirodalmat kereső olvasókat a kerületi könyvtárakba irányítsuk.

1963-ban nyílt meg az 5. sz. gyermekkönyvtár

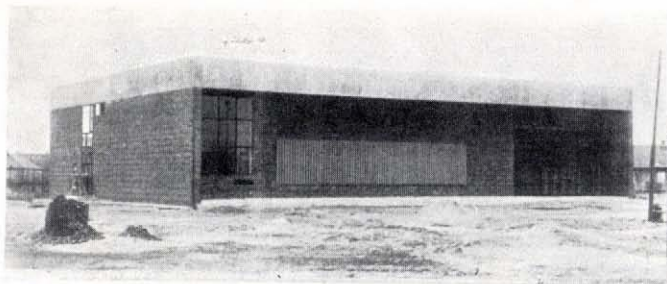

Új létesítményünk:
a 8. sz. gyermekkönyvtár

Megnyílt a 7. sz. gyermekkönyvtár is

Új felnőtt-könyvtárunk
a Csepel-Csillagtelepen

A LEITÁRI GYARAPODÁS MEGOSZLÁSA SZAK SZERINT

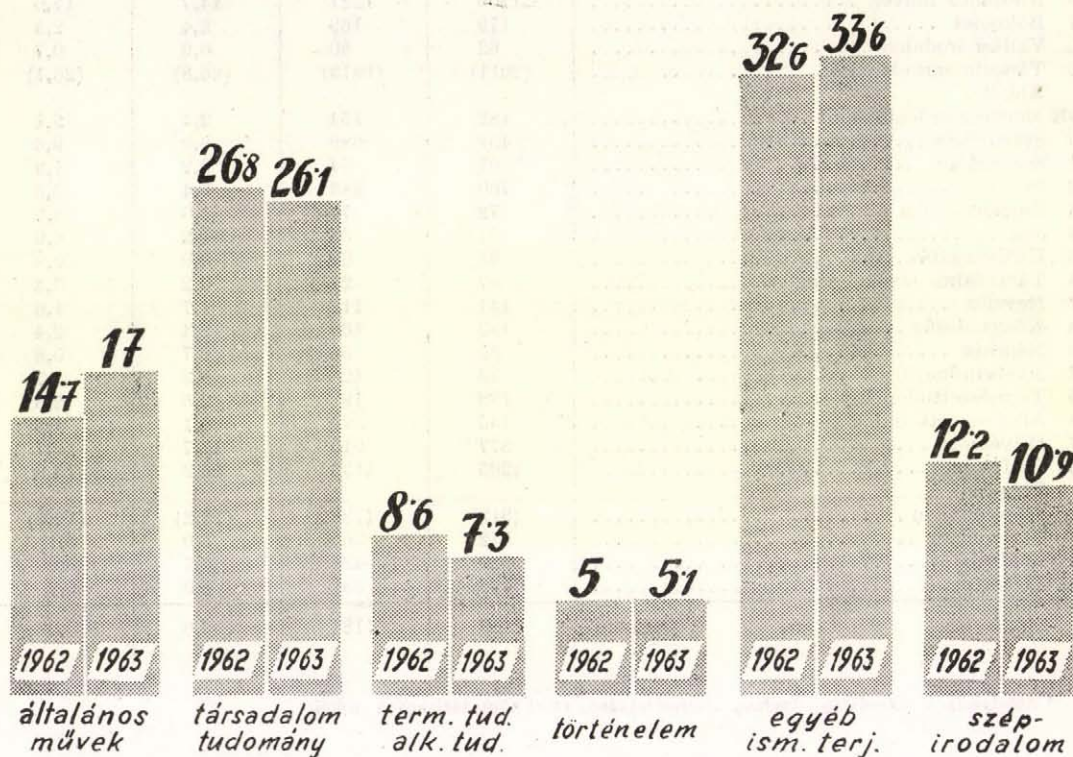
Szak	1962 ¹	1963 ¹	1962	1963
	darab		százalék	
0 Általános művek	1100	1221	14,7	17,0
1 Bölcelet	179	169	2,4	2,3
2 Vallási irodalom	62	50	0,9	0,7
3 Társadalomtudomány.	(2011)	(1873)	(26,8)	(26,1)
Ebből :				
3K Marxizmus-leninizmus	182	154	2,4	2,1
30 Szociológia	451	689	6,0	9,6
31 Statisztika	67	94	0,9	1,3
32 Politika	700	383	9,4	5,3
33 Szociálpolitika	72	70	1,0	1,0
34 Jog.....	91	65	1,2	0,9
35 Közigazgatás	64	60	0,9	0,8
36 Társadalmi tevékenység	97	21	0,2	0,3
37 Nevelés	131	112	1,7	1,6
38 Közgazdaság	183	169	2,4	2,4
39 Néprajz	53	56	0,7	0,8
4 Nyelvtudomány	96	125	1,3	1,7
5 Természettudomány	188	198	2,5	2,8
6 Alkalmazott tudományok	453	326	6,1	4,5
7 Művészet	877	910	11,7	12,7
8 Irodalom.....	1265	1133	16,9	15,8
Ebből :				
Szépirodalom	(912)	(783)	(12,2)	(10,9)
9 Történelem	372	365	5,0	5,1
91 Földrajz	429	426	5,7	6,0
92 Életrajz.....	448	385	6,0	5,3
Összesen	7480	7181	100,0	100,0

¹ Áthelyezés, újságszervény, duplum, kisnyomtatvány, zenei könyvtári anyag nélkül.

ÁLLOMÁNYGYARAPODÁS MEGOSZLÁSA
NYELVEK SZERINT

Nyelv	1962	1963	1962	1963
	darab		százalék	
Magyar	2982	2422	39,8	34,0
Orosz	753	654	10,1	9,1
Német	1676	1731	22,4	24,1
Angol	985	1286	13,2	17,8
Francia	653	655	8,7	9,1
Olasz	257	242	3,4	3,4
Lengyel	18	10	0,2	0,1
Csehszlovák	40	38	0,6	0,5
Román	20	9	0,3	0,1
Bolgár	9	4	1,2	0,0
Egyéb	87	130	1,2	1,8
Összesen	7480	7181	100,0	100,0

Az idegennyelvű könyvek beszerzésének növekedése — amellett, hogy a könyvpiac helyzetét tükrözi — ugyancsak összefügg a központi könyvtár tudományos és magas-színvonalú közművelődési jellegével.

A leltári gyarapodás megoszlása szakszerint

A központi könyvtár részéről megrendelt folyóiratok és hírlapok megoszlása mind szakok szerint, mind pedig a megjelenés országai szerint jelentéktelen eltérést mutat a korábbi évek adataival szemben.

KÜLFÖLDI CSEREKAPCSOLATAINK A KÖVETKEZŐKÉPPEN FEJLŐDTEK:

Év	Beérkezett művek			Küldött művek		
	Szocialista	Kapitalista	Együtt	Szocialista	Kapitalista	Együtt
	országokból			országokba		
1962.....	250	151	401	123	107	230
1963.....	146	110	256	153	113	266

FELDOLGOZÓ MUNKÁK

Megnevezés	1962	1963
Címfelvétel	12 966	14 216
Ebből új címfelvétel	5 813	6 829
Osztályozás	13 654	14 085
Ebből új osztályozás	6 501	6 698
Katalóguscédula sokszorosítás	143 475	157 650
Katalóguscédula besorolás	114 932	107 571

A feldolgozott munkák számadatai a beszámoló évében minden területen emelkedtek az előző év adataival szemben.

A feldolgozó osztály dolgozói befejezték – több mint 20 000 kötet kivonásának javaslatával – a központi duplumraktár állományának átvizsgálását. A könyveknek a megfelelő profilú könyvtárak részére történő felajánlásához a kínáló-jegyzék később készül el.

A beszámoló évében a központi könyvtár dolgozóinak kiemelkedő munkája a leltározás volt; ebbe a tevékenységbe, nagy méretére való tekintettel, bekapcsolódott a központ összes osztálya. A februárban elkezdődött munka folyamatosan tartott egész évben és igénybe vette az egész nyári zárvatartási időt is, de elsősorban az olvasószolgálati és a feldolgozó osztályok munkatársait. Az év végéig befejeződött a monografikus anyag (234 000 kötet) és a könyvtártani, valamint könyvészeti külön-gyűjtemények (13 800 kötet) ellenőrzése. Folyik a periodikus anyag számbavétele. A munkát 1963-ban nagyrészt befejezték.

A Budapest Gyűjtemény anyagának a feldolgozó osztályon történő újrakatalogizálása következtében az év folyamán több mint 16 000 új katalóguscédulát raktak le. A plakátgyűjtemény fotózása folyik, s az így elkészült fotóanyag alapját képezi egy kialakítandó képes plakátkatalógusnak.

Olvasószolgálat

A központ olvasószolgálati eredményei – mind az olvasók számát, mind pedig a könyvforgalom mennyiségét és összetételét tekintve – a beszámoló időszakában jelentősen nem változtak. Ez a megállapítás ugyanúgy vonatkozik a központi olvasószolgálati osztályra, mint a Budapest Gyűjtemény olvasószolgálatára.

A BEIRATKOZOTT OLVASÓK SZÁMA

Időszak	Kölcsönzésre	Helyben olvasásra	Összesen
	beiratkozott olvasók száma		
1962 év	6130	2185	8315
1963 év	6340	2388	8728

A kölcsönzésre és a helyben olvasásra beiratkozott olvasók száma egyaránt 200 – 200 fővel – 5%-al – emelkedett.

Korábban már említettük, hogy a jelentés évében elkészült könyvtári prospektust 1964-re tervezük felhasználni központi könyvtárunk magasszínvonalú közművelődési,

Budapest történeti és társadalomtudományi profiljának megfelelő, további olvasók toborzására.

A KÖLCSÖNZÉSRE BEIRATKOZOTT OLVASÓK FOGLALKOZÁSA

Foglalkozás	1962	1963	1962	1963
	szám szerint		százalékban	
Munkás	590	593	9,6	9,4
Paraszt	2	—	0,0	—
Pedagógus	470	545	7,7	8,6
Egyéb értelmiségi	1632	1728*	26,6	27,2
Alkalm. és tisztviselő	1380	1390**	22,5	21,9
Egyetemi és főiskolai hallgató ..	764	(754)	(12,5)	(12,0)
Ebből: orvostanhallgató	160	123	2,6	1,9
bölcsész	294	342	4,7	5,4
műszaki	61	124	1,0	2,0
term. tud. hallgató	55	—	0,9	—
közgazdász és jogász	78	54	1,4	0,9
egyéb hallgató	116	111	1,9	1,8
Középiskolai tanuló	317	330	5,2	5,2
Ipari tanuló	51	45	0,9	0,7
Nyugdíjas	687	673	11,2	10,6
Háztartásbeli	132	122	2,1	1,9
Egyéb	105	160	1,7	2,5
Összesen	6130	6340	100,0	100,0

Mint eddig is, a kölcsönzésre beiratkozott olvasók kis híján fele — 47,8%-a változatlanul értelmiségi, illetve egyetemi és főiskolai hallgató. Ebbe a csoportba tartozik a nyugdíjasok nagyobb része is.

A központba kölcsönzésre beiratkozott olvasók foglalkozása (%)

Az értelmiségiek legnagyobb, külön felvett csoportja a csaknem 9%-nyi pedagógus-réteg. 4% az író-művész, 6,2% a mérnök és 1,8% az orvos-olvasók aránya.

Az olvasótermeket használók 57%-a egyetemi és főiskolai hallgató. A korábbi években megállapítottuk már, hogy az ezek kétharmadát kitevő orvostanhallgatók olvasótermünket lényegében tanulószobának használják, ott saját jegyzeteiket tanulják, olvassák. Ez a csoport tehát alig veszi igénybe könyvtárunk könyvanyagát. Bár aránya évek óta csökken, változatlanul a legnagyobb csoport. A középiskolások száma megkétszereződött.

Sajnálatosan hiányzik könyvtárunk szolgáltatásai közül a megfelelő elmélyedést biztosító kutatószoba, amely a kutatóknak már kialakult rétegét hozzánk kapcsolhatná.

Fővárosi Szabó Ervin
Könyvtár

A központi könyvtár tájékoztatójának borítólapja

**A HELYBEN OLVASÁSRA BEIRATKOZOTTAK
FOGLALKOZÁSI MEGOSZLÁSA:**

Foglalkozás	1962	1963	
	százalékban	számban	százalékban
Munkás	5,9	160	6,6
Paraszt	—	—	—
Pedagógus	1,8	57	2,3
Egyéb értelmiségi	7,1	166	7,0
Tisztviselő és alkalmazott	11,2	306	12,7
Egyetemi és főiskolai hallgató	(62,9)	(1362)	(57,0)
Ebből:			
orvostanhallgató	40,5	819	34,3
bölcész	5,6	137	5,7
műszaki	3,5	198	8,3
term. tud. hallgató	4,2		
közgazdász és jogász	3,8	82	3,4
egyéb hallgató	5,3	126	5,3
Középiskolai tanuló	4,9	225	9,8
Ipari tanuló	2,2	33	1,4
Nyugdíjas	2,0	57	2,3
Háztartásbeli	0,3	7	0,3
Egyéb	1,7	15	0,6
Összesen	100,0	2388	100,0

KÖLCSÖNZŐK ÉS HELYBENOLVASÓK SZÁMA

Megnevezés	1962	1963
Kölcsönzők száma	33 755	32 847
Index	100,0	97,5
Helybenolvasók száma:		
olvasóteremben	31 141	31 654
reference-ben	3 075	2 951
folyóíratolv. teremben	26 055	23 509
Bp.-gyűjt. teremben	2 309	2 315
Összesen	62 580	60 421
Index	100,0	96,5
Együttesen	96 335	93 276
Index	100,0	96,9

Az olvasóforgalom az év folyamán 3,1%-kal csökkent a korábbi évhez képest. Valamivel kisebb a csökkenés a kölcsönzők, mint a helybenolvasók számában. Különösen a folyóíratolvasóban volt jelentékeny a csökkenés. Bizonyos forgalomeszkönet hozott a beszámoló évének kezdetén a néhány vasárnapra elrendelt szénszünet is, nyáron pedig a leltározás miatt két héttel tovább volt a könyvtár zárva.

**KÖLCSÖNZÖTT ÉS HELYBENOLVASOTT
KÖNYVTÁRI EGYSÉGEK SZÁMA**

	1962	1963
Kölcsönzött kötetek száma	78 699	76 130
Index	100,1	96,9
Helyben olvasott könyvtári egységek		
Olvasóteremben könyv	37 492	38 292
Reference-ben könyv	5 746	4 929
Folyóiratban hírlap, kötet	10 110	10 165
Folyóiratolvasóban hírlap, kurrens, db	69 189	59 704
Budapest Gyűjtemény olv.-ban		
könyv	8 306	8 425
kisnyomtatv.	324	
egyéb kv. egység	1 380	4 497
Összesen könyvtári egység	132 547	126 012
Index	100,0	95,0
Együttesen	211 246	202 142
Index	100,0	95,7

A könyvforgalomra vonatkozó fenti számok az olvasóforgaloméhoz hasonló képet mutatnak. Itt is a folyóiratolvasóban a legjelentősebb a csökkenés.

A KÖLCSÖNZÖTT KÖTETEK MEGOSZLÁSA SZAK SZERINT
(Reprezentatív adatok alapján)

	Szak	1962	1963	1962	1963
		darab		százalék	
0	Általános művek	92	72	0,6	0,6
1	Bölcsélet	830	649	5,1	5,8
2	Vallási irodalom	300	245	1,9	2,1
3	Társadalomtudományok	(2 478)	(1 856)	(15,4)	(16,5)
	Ebből:				
3K	Marxizmus-leninizmus	277	188	1,7	1,7
30	Szociológia	648	520	4,0	4,6
31	Statiztika	23	17	0,2	0,2
32	Politika	306	329	1,9	2,9
33	Szociálpolitika	231	116	1,5	1,0
34	Jog	225	153	1,4	1,4
35	Közigazgatás, hadügy	156	131	0,9	1,2
36	Társadalmi tevékenység	8	6	0,1	0,0
37	Nevelés	151	98	0,9	0,8
38	Közgazdaság	242	175	1,5	1,5
39	Néprajz	211	123	1,3	1,2
4	Nyelvtudomány	316	179	2,0	1,6
5	Természettudományok	458	344	2,8	3,0
6	Alkalmazott tudományok	758	501	4,8	4,5
7	Művészetek, sport	1 231	964	7,6	8,5
8	Irodalom	6 852	4 395	42,4	39,0
	Ebből:				
	Szépirodalom	(5 966)	(3 641)	(36,9)	(32,3)
9	Történelem	1 143	830	7,0	7,3
91	Földrajz	832	629	5,1	5,6
92	Életrajz	853	619	5,3	5,5
	Összesen	16 143	11 283	100,0	100,0

Jelenleg a központból kikölcsönzött szépirodalmi könyvek aránya az egyharmad alá csökkent, így az ismeretterjesztő és tudományos könyvek a forgalom kétharmadánál magasabb szintet értek el. A társadalomtudományi anyag aránya tovább növekedett és emelkedett a kölcsönzött művészeti könyvek aránya is.

A kölcsönzött kötetek megoszlása szakok szerint

A KÖLCSONZOTT KÖTETEK
NYELV SZERINTI MEGOSZLÁSA
(Reprezentatív adatok alapján)

	1962	1963	1962	1963
	darab		százalék	
Magyar	10 775	7 166	66,8	63
Orosz	114	68	0,8	0,5
Német	2 536	2 094	15,6	18,5
Angol	1 375	1 070	8,5	9,6
Francia	1 011	670	6,3	6,0
Olasz	133	105	0,8	0,9
Egyéb	199	108	1,2	0,9
Összesen	16 143	11 283	100,0	100,0

A magyar nyelven olvasott könyvek aránya évről-évre csökken – 1961-ben még 67,5%-os volt, s ez a szám a jelentés évéig csaknem 4%-kal csökkent – ami ugyancsak a magas színvonalú közművelődési könyvtári jelleget mutatja.

Az olvasóteremben használt raktári kötetek 15,8%-a társadalomtudományi, 12,1%-a alkalmazott tudományi, 10,2%-a irodalomtörténeti, 8,1%-a természettudományi, 9,7%-a történelmi és életrajzi. A szépirodalom aránya itt még alacsonyabb, az olvasott könyvek számának csupán egyötöde (20,2%).

Az olvasóteremben használt kézikönyvek 22,7%-a irodalomtudományi, 20%-a társadalomtudományi, 16,1%-a alkalmazott tudományi, 10,4%-a nyelvtudományi és 6,3%-a történelmi és életrajzi könyv volt. A középkiskolás olvasókkal élre került az irodalomtörténet és jelentősen növekedett a történelem szak.

A folyóirat olvasóteremben használt napilapok és folyóiratok kimagaslóan legnagyobb csoportja, — az összes forgalom 57%-ával — az általános folyóiratok és a napilapok. A társadalomtudományi periodikák 21,5%-ot tesznek ki. A többi csoport egyenként a forgalom 4%-ánál alacsonyabb arányt mutat.

A Budapest Gyűjteményben mind a használt könyvek, mind pedig az egyéb könyvtári egységek forgalma emelkedést mutat; különösen az utóbbiaké jóval több, mint kétszerezére emelkedett a beszámoló évében.

A látogatások gyakorisága — vagyis az egy beiratkozott olvasóra eső kölcsönzések száma — a beszámoló évében 5,2 volt, ez valamelyes csökkenést jelent az 1962-es évi 5,6-os számmal szemben.

Az olvasási átlag (az egy beiratkozott olvasóra jutó kölcsönzött kötetek száma) 1963-ban 12,0 kötet volt (1962-ben 12,8), a helybenolvasóknál pedig 1963-ban 52,5 kötet (1962-ben 60,6), — mely magas szám főleg a helyben olvasott folyóiratokra jut.

A központi olvasószolgálat keretében új feladat volt a zenei könyvtár megnyitásának előkészítése. Az osztályon szerzeményezték és dolgozták fel a könyveket és a kottákat. A megnyitandó zenei könyvtár szerzeményezési, osztályozási stb. elvi problémáinak megoldása érdekében társadalmi tanácsadó testületet szerveztünk zenei életünk 16 tagjának bevonásával.

A Budapest Gyűjtemény olvasószolgálatát megváltoztatta az olvasók nyilvántartásának rendjét. Az eddig használatos vendégkönyv helyett statisztikai lapot, illetve reference naplót vezettek be.

Tájékoztató munka

A központi könyvtár fontos tevékenysége a reference munka, a könyvtárhoz különböző kérdésekkel forduló intézmények és egyéni olvasók számára való könyvtári tájékoztatás. Ezt a tevékenységet — a kérdések természetétől függően — három központi osztály végzi.

Az olvasószolgálat tájékoztató munkája

Az érdeklődők száma a beszámoló évében hasonló volt a korábbi évekével. A telefonon és személyesen a könyvtárhoz forduló érdeklődőknek nyújtott válaszok témái közül érdemes kiemelni a következőket:

általános műveltség, felnőtt-oktatás a tőkés országokban (Főv. Tan. oktatási osztály), az újságírás elméletére vonatkozó irodalom (Tájékoztatói Hivatal), politikai merényletek az Amerikai Egyesült Államokban (MTI), a parlamentarizmus történetének áttekintése (Népfront), versek Tokajról (Borsodmegyei Idegenforgalmi Hivatal), a legfontosabb magyar genealógiai irodalom (angliai kérdés), a magyar könyvtárügy szervezete (belga kérdés) stb.

A középkiskolás tanulmányi versenyek résztvevői számára is sok segítséget nyújtott az osztály reference szolgálata. Így többek között a következő kérdésekre adott választ illetve bibliográfiát: Szibéria története; a felszabadult volt gyarmati országok; a magyar irodalomtörténet különböző kérdései.

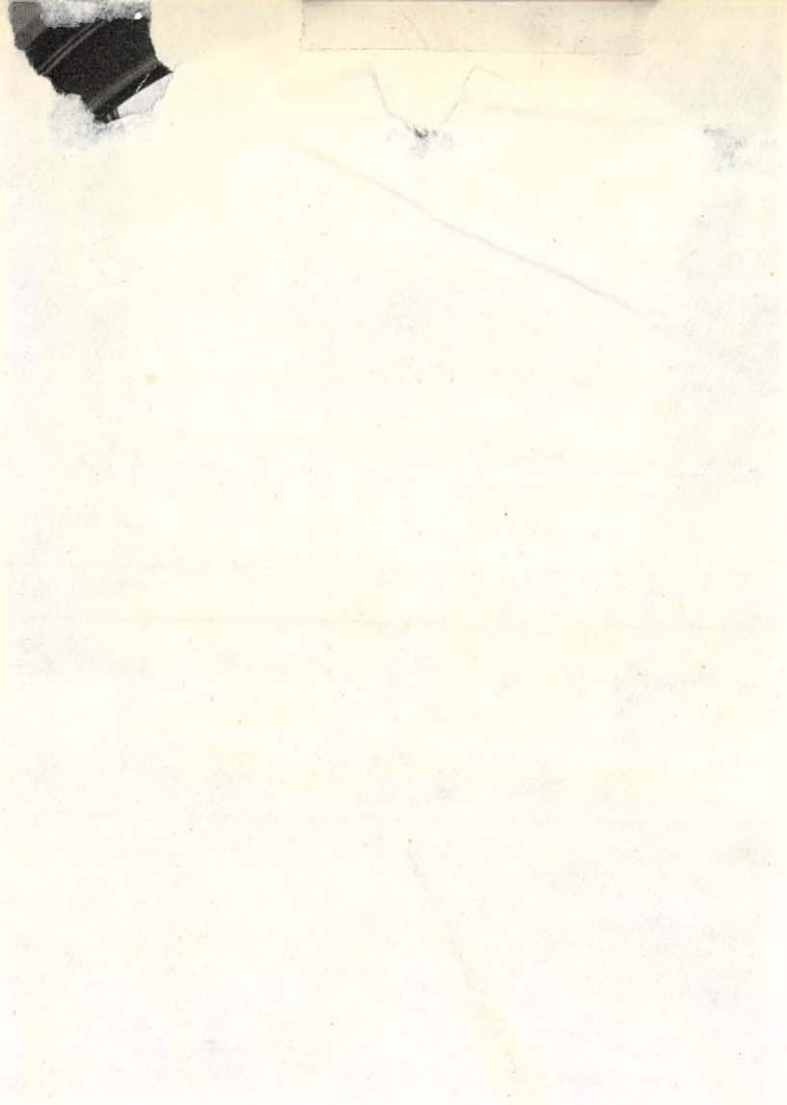
Egyetemi pályázatok megoldásához is nyújtottunk segítséget (például: Orvos a művészetben).

Szerkesztőségek, színházak, könyvkiadók számára segített a tájékoztató egy-egy kérdés irodalmának feltárásában. A Vakok Könyvtára számára 80 könyvet annotáltak.

A reference szolgálat dolgozói a beszámoló évében előadást tartottak a kerületi könyvtárvezetőknek a tájékoztatói feladatokról. Ezzel is igyekeztek elősegíteni azt, hogy a

A központ tájékoztatójának egyik illusztrációja

A. J. ... ..

kerületi könyvtárak a helyben megoldhatatlan tájékoztatási problémáikkal a központhoz forduljanak, ami jelenleg még igen ritkán fordul elő. A szolgálat nyújt ismertetést a könyvtárat meglátogató bel- és külföldi könyvtárosoknak a központi könyvtár munkájáról. (Több megyei könyvtáros, szakszervezeti könyvtáros tanfolyami csoport, 3 középiskolás és 2 általános iskolás tanulócsoport, egy TIT könyvtárlátogató-csoport és sok külföldi könyvtáros szerepelt a beszámoló évének látogatói között.)

A Budapest Gyűjtemény tájékoztató munkája

Az osztály elsősorban a Budapest történetével kapcsolatos kérdésekre ad tájékoztató felvilágosítást. A beszámoló évében ilyen kérdések szerepeltek:

a budapesti gyógyszerterek története, a budapesti tolvajnyelv, a tőzsdepalota, a Horthy-korszak Budapestje, a főváros közigazgatási irodalma az utolsó 70 évben stb.

A Fővárosi Tanács népművelési osztályának vezetője számára készült a Budapestről szóló könyvek jegyzéke 1955–1963. A válogatás nagymennyiségű anyag átnézését tette szükségessé.

A bibliográfia és propaganda osztály tájékoztató munkája

Az irodalomtörténeti kérdésekre – miután itt kezelik az irodalmi és életrajzi archívum anyagát – ez az osztály ad tájékoztatást. A beszámoló évében 110 esetben adtak felvilágosítást. Leggyakrabban az Európa-, a Magvető- és a Kossuth kiadó lektorai, a Nagyvilág és a Magyar Nemzet szerkesztősege, továbbá a Könyvtártudományi és Módszertani Központ, s az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai vették igénybe az archívumot. Az általuk feltett kérdések:

az egzisztencializmusról, Szigligeti Edéről, Hidas Antalról, Borjevről, Olesáról, Gyárfás Miklós életéről, Garai Gáborról, Petershagen: A lelkiismeret lázadása, Dimov: Dohány című könyvekről, Anna Seghersről, Csan-Csavadze-ről, Lengyel Józsefről, Szabó Magdáról, Faulknerről, az ukrán irodalomról stb.

Bibliográfiák és egyéb kiadványok

A jelentés esztendejében a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadványainak sora számos kiadvánnyal növekedett. Megjelent a két kötetre tervezett Budapest Történetének Bibliográfiája II. (sorrendben az első) kötete, amely nemzetközi viszonylatban is egyedülállóan nagy városbibliográfiai kiadvány. A beszámoló évében megjelent kiadványokat az azokat elkészítő, gondozó osztályok csoportosításában az alábbiakban közöljük.

A bibliográfia és propaganda osztály kiadványai

A) Tudományos kiadványok

1. Hrenkova, A. A.: A gyermekkönyvtár. Gyakorlati kézikönyv gyermekkönyvtárosok számára. Bp., FSzEK-Állami ny. 1962. 239 old. (Könyvtárosok kiskönyvtára, 3.) Nyomtatott. 1030 pld.
2. A Nagyvilág hét esztendeje (1956–1962). Elemző bibliográfia. Összeáll. Körtés Júlia. Bp., FSzEK, 1963. VI, 227 old. Soks. 650 pld.

B) Biobibliográfiák

3. Alekszandr Szerafimovics 1863–1949. Szerk. Ecsedy Andorné–Gáliczky Éva. Bp., FSzEK, 1963. 12 old. Soks. 300 pld.
4. Andersen Nexő. Összeáll. Vasvári István. Bp., FSzEK – Állami ny., 1963. 21, [3] old., 6 t. Nyomtatott. 1000 pld.
5. Gladkov, Fjodor 1883–1958. (Szerk. Ecsedy Andorné–Gáliczky Éva.) Bp., FSzEK, 1963. 13 old. Soks. 300 pld.

C) Röplapbibliográfiák

6. Születő 'egendák földjén... Barangolás az épülő kommunizmus országában. [Szerk. Csomor Tibor] Bp., FSzEK – Fővárosi ny. 1962. 6. old. Nyomtatott. 1500 pld.
7. „Szeressétek a könyvet, a tudás forrását...” [Szerk. Mitru Ibolya] Bp., FSzEK – Fővárosi ny., 1963. 6 old. Nyomtatott. 1500 pld.
8. „Földalatti ösvényeken...” Könyvek a barlangok érdekes világáról. [Szerk. Csomor Tibor] Bp., FSzEK – Fővárosi ny., 1963. 6 old. Nyomtatott. 1500 pld.
9. Barangolás atomországban. [Szerk. Csomor Tibor] Bp., FSzEK – Fővárosi ny., 1963. 8 old. Nyomtatott. 1500 pld.
10. A kéregcsónaktól az űrhajóig. Fejezetek a közlekedés történetéből. [Szerk. Csomor Tibor] Bp., FSzEK – Fővárosi ny., 1963. 6 old. Nyomtatott. 1500 pld.
11. „Madrid határán”. Ajánló könyvjegyzék a spanyol szabadságharc 25. évfordulójára. [Szerk. Csomor Tibor] Bp., FSzEK – Fővárosi ny., 1963. 6 old. Nyomtatott. 1500 pld.
12. Csillagnézők. Könyvek a csillagászat óriásairól. [Szerk. Csomor Tibor] Bp., FSzEK – Fővárosi ny., 1963. 6 old. Nyomtatott. 1500 pld.
13. Olvasni jó. 10 leprellő közös tokban. (Szerk. Vészi Éva) Bp., FSzEK – Franklin ny., 1963. Nyomtatott. 3000 pld.
14. Fáklyavivők. Érdekes könyvek nagy emberek életéről. [Szerk. Vészi Éva] Bp., FSzEK – Nyomdaipari Tanuló Intézet, 1963. 8 old. Nyomtatott. 7500 pld.
15. Műalkotás, kompozíció, stílus. [Szerk. Mitru Ibolya] Bp., FSzEK – Nyomdaipari Tanuló Intézet, 1963. 6 old. Nyomtatott. 5000 pld.

D) Egyéb kiadvány

16. Könyvtári Híradó. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Közlönye. [Szerk. Vasvári István] 1963. 4 – 11. szám. Számonként 24 – 36 oldal. Rotasoksz. Számonként 300 pld.

A fenti kiadványokon kívül az osztály még továbbiakkal is elkészült, amelyek azonban részben nyomdai nehézségek következtében a beszámoló évében nem jelenhettek meg.

A Budapest Gyűjtemény kiadványai

17. Budapest történetének bibliográfiája. 1686–1950. Főszerk. Dr. Zoltán József. Szerk. Dr. Berza László. II. kötet. Bp., FSzEK – Franklin ny., 1963. 616, (1) old. Nyomtatott. 1000 pld.
18. Zoltán József: A barokk Pest-Buda élete. Ünnepségek, szórakozások, szokások. Bp., FSzEK – Franklin ny. 1963. 366 old., 48 t. Nyomtatott. 1000 pld.
19. Az utcák őrzik emléküket. Összeáll. Puruczki Béla – Fancsaly Petronella – Novák Tamásné. Bp., FSzEK – Állami ny. 1963. 158 old., 16 t. Nyomtatott. 1000 pld.

A feldolgozó osztály kiadványai

20. Újabb külföldi szerzemények. (Tudományos és ismeretterjesztő művek) 1962. 4. szám. (Összeáll. a Feldolgozó o. katalogizáló csoportja) Bp., FSzEK, 1963. Rotasoksz. 183 old. 300 pld.
21. Ua. 1963. 1. szám. 124 old. 300 pld.
22. Ua. 1963. 2. szám. 124 old. 300 pld.
23. Ua. 1963. 3. szám. 142 old. 300 pld.
24. Városépítés. Tervezés, rendezés, építés. Külföldi szerzemények szakjegyzéke. 2. (Összeáll. Dr. Nagy Emílné.) Bp., FSzEK, 1963. 101 old. Rotasoksz. 300 pld.
25. Képzőművészet. 1958–1962 szerzeményeiből. Külföldi szerzemények szakjegyzéke. 3. (Összeáll. a Feldolgozó o. katalogizáló csoportja.) Bp., FSzEK, 1963. 264 old. Rotasoksz. 300 pld.

A kerületi könyvtárak osztályának kiadványai

26. Cikkgyűjtemény a könyvállomány védelméről. Szerk. Dobos Piroska. Bp., FSzEK, 1963. 27 old. Rotasoksz. 100 pld.
27. A mi könyveink. 2. sz. pótfüzet. Szerk. Dobos Piroska – Kondor Miklósné. Bp., FSzEK – Franklin ny. 1963. 60 old. Nyomtatott. 10 000 pld.

28. Mikó Zoltán: Művelődési körök a kerületi könyvtárakban. Módszertani levél. Bp., FSzEK, [1963]. 19 old. Rotasoksz. 150 pld.
  29. Farkas Józsefné: A főváros első közművelődési könyvtárának története. Bp., FSzEK, 1963. 33 old. Rotasoksz. 200 pld.
  30. B. Irányi Lujza: Az olvasók számának és összetételének alakulása a 11. sz. kerületi könyvtárban. Tapasztalataink, 2. Bp., FSzEK, 1963. 15 old. Rotasoksz. 100 pld.
  31. Mikó Zoltán: A József Attila olvasómozgalom és a közművelődési könyvtárak feladatai. Módszertani levél. Bp., FSzEK, 1963. 16 old. Rotasoksz. 150 pld.
  32. Bikácsi Lászlóné: Tanácsadó a gyermekkönyvtári kézikönyvtár összeállításához. Módszertani levél. Bp., FSzEK, [1963] 33 old. Rotasoksz. 100 pld.
  33. Dr. Hornyánszky Károlyné: Az olvasási terv a könyv egyéni ajánlásának szolgálatában. Tapasztalataink. 3. Bp., FSzEK, [1963] 17 old. Rotasoksz. 100 pld.
- Még a fentiekben kívül az osztály az alábbi kisebb terjedelmű kiadványokat készítette el:
- Bartha Ilona: Úttörő különpróba. 5 old., 200 pld.
 Király Lászlóné: Szempontok a fülös anyag leválasztásához. 3, 2 old., 5 mell. 60 pld.

Az igazgatóság kiadványai

34. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. IX. 1961. Szerk. Tolnai György. Bp., FSzEK – Franklin ny., 1962. [1963.] 252 old., 18 t., 7 mell. Nyomatott. 500 pld.
35. Simon Lászlóné – Kurunczy Lajosné – Marót Miklós: A sashalmi kerületi könyvtár 10 esztendeje (1951 – 1961) Bp., FSzEK – Franklin ny., 1963. 15 old. 500 pld. (Tanulmányok 18.) (Klly. a FSzEK Évkönyvéből)
36. Dobos Piroska: Szabadpolc-rendszer a kerületi könyvtárakban. Bp., FSzEK – Franklin ny. 1963. 16 old. 200 pld. (Tanulmányok 19.) (Klly. a FSzEK Évkönyvéből)
37. Bikácsi Lászlóné: Olvasószolgálat a gyermekkönyvtárakban. Bp., FSzEK – Franklin ny. 1963. 18 old. 200 pld. (Tanulmányok 20.) (Klly. a FSzEK Évkönyvéből)
38. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1962. évi jelentése. Bp., FSzEK, [1963] Rotasoksz. 80, (1) old. 50 pld.
39. A FSzEK 1963. I. félévi jelentése. [Bp., FSzEK, 1963.] 16 old. Rotasoksz. 50 pld.

Nyomdában van és részben már elkészült a FSzEK Évkönyv. 1962. 16 ív.

Az olvasószolgálat összeállította a központi könyvtár Útmutatóját. A kiadvány nyomdai munkái már elkészültek, de még nem jelent meg. Terjedelme 1 1/2 ív. Megjelenik 15 000 példányban.

Fenti kiadványaink elsősorban a FSzEK részére, olvasóink és könyvtárosaink nevelése, illetve irányítása érdekében jelentek meg. Anyaguk azonban részben a nagy nyilvánosság, részben pedig más könyvtárak olvasóinak és könyvtárosainak érdeklődésére is számot tarthat, ezért több kiadványunkat más intézmények is átvették. Így az Állami Könyvterjesztő Vállalat eladásra igényelte a Hrenkova: Gyermekkönyvtár, Zoltán József: A barokk Pest-Buda élete, továbbá Az utcák őrzik emléküket című könyveinket. Az Egészségügyi Minisztérium, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a Magyar Nők Országos Tanácsa 800 példányt rendelt meg a Jó egészség könyvei című készülő bibliográfiánkól. A Néphadsereg 6000 példányt igényelt a Fáklyavivők és 3500 példányt a Műalkotás, kompozíció, stílus című röpbibliográfiából. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ az Irodalomtörténeti katalógusból, A Nagyvilág hét esztendejéből vesz át példányokat, igényli továbbá a jövőben „A mi könyveink” kiadványt is.

Propagandamunka

Könyvtárpropagandát és olvasószerzési kampányt a beszámoló évében csak azon kerületi könyvtárak részére végezhattünk, amelyek újonnan létesültek, vagy ahol jelentékenyebb bővítést hajtottunk végre. Kerületi hálózatunk már működő könyvtárainak felvevőképességét ugyanis teljesen kimerítettük. Az új könyvtárakon kívül jelentékeny könyvtár-propagandára – ahogy erről korábban már szóltunk – csupán a központi könyvtár számára van szükség. Ennek különböző formái – könyvtárhasználati útmutató, szerzeményezési kiadványok készítése stb. – a beszámoló évében folytak. A központi könyvtár állandó olvasógardájának jelentékenyebb kibővítése kétségtelenül hosszadalmas,

évekig tartó feladat, tekintettel a könyvtár magasszínvonalú közművelődési és tudományos jellegére.

Az új és kibővített könyvtárak olvasópropagandáját a bibliográfiai és propagandaosztály végzi. A jelentős évében e cél érdekében 60 000 szórólapot és 4100 plakátot készített el. Ugyancsak propagandacélra 30 000 db könyvtári meghívót sokszorosított, illetve nyomtatott ki. A központ részére olvasótoborzás céljából propaganda levelezőlapokat készítettett és eljuttatta azokat a József Attila Szabadegyetem világirodalom-, modern irodalom és időszerű kérdések fakultásainak hallgatóihoz. Az osztály közreműködött az új és átalakított könyvtárhelyiségek esztétikai képének kialakításában.

A fentieknél sokkal nagyobb feladatot végzett a bibliográfiai és propaganda osztály a *könyvpropaganda* terén, vagyis a könyvtárosok nevelői munkájának támogatására. E téren — a már ismertetett kiadványok megjelentetése mellett — legfontosabb tevékenysége a könyvkiállítások rendezése volt.

Kiállítások a központi könyvtárban

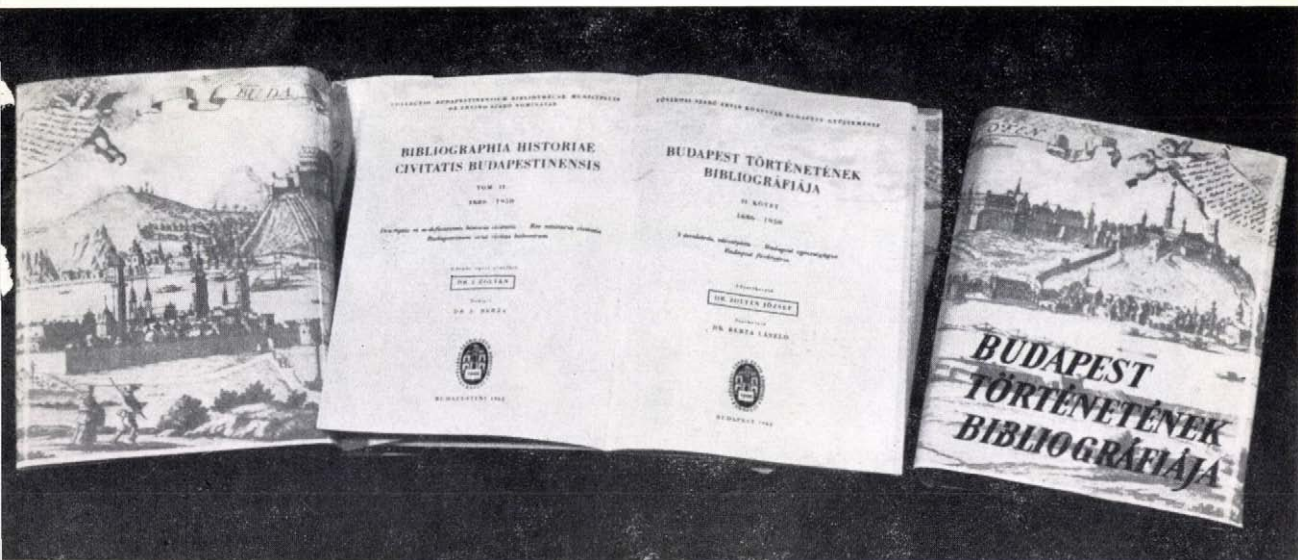
1. Boldog újévet. Aprónyomtatvány kiállítás.
2. Harcba a német fasiszmus ellen. (Az NDK kulturális hivatalával közös rendezésben.)
3. 1962 képekben.
4. Krúdy Gyula emlékkiállítás.
5. Külföldi beszerzéseink. (Borítólap-kiállítás a központ anyagának népszerűsítésére.)
6. A növény- és az állattan könyvekben és fényképekben. (Az Állat- és Növénykerttel közös rendezésben.)
7. A világpolitika görbetükörben.
8. A materialista filozófia fejlődése. (Könyvkiállítás.)

Kiállítások társadalmi szervezetek, rokon-intézmények, kerületi könyvtárak részére

9. Nagy festők világhírű alkotásai.
10. Az ékirástól az új Nemzeti Könyvtárig.
11. Ünnepi könyvhét.
12. A volgai győzelem.
13. Marx Károly.
14. Maxim Gorkij.
15. Makarenko.
16. Erkel Ferenc.
17. A nők nemzetközi összefogása a békéért.
18. 50 éves a 2-es sz. kerületi könyvtár.
19. Shakespeare.
20. Illés Béla.

Vándorkiállítások

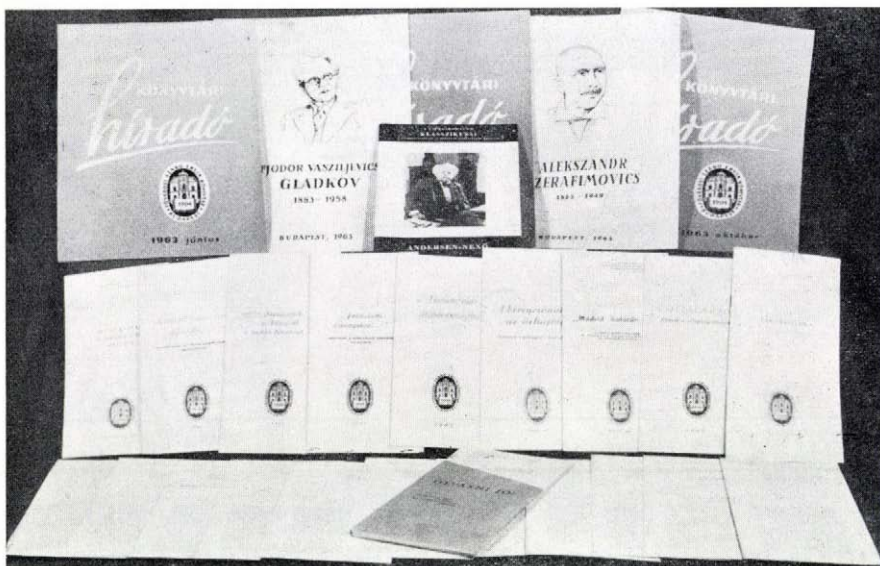
A korábbi években elkészült kiállításokat nagy számban kölcsönöztük a különböző üzemek, intézmények számára, ahol mint vándorkiállítások szerepeltek. Ezek kerületi-, megyei-, üzemi könyvtárakban, kultúrotthonokban, mozikban, a néphadsereg és a rendőrség intézményeiben, iskolákban stb. kerültek bemutatásra a beszámoló évében. 38 kiállítási anyag összesen 134 alkalommal került a nézők elé.

Könyvtárunk ezévi legjelentősebb kiadványa, a Budapest-bibliográfia

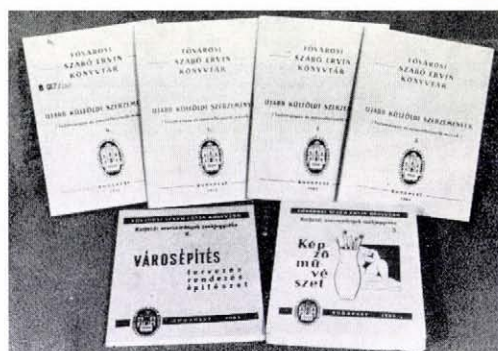

A Budapest Gyűjtemény kiadványai

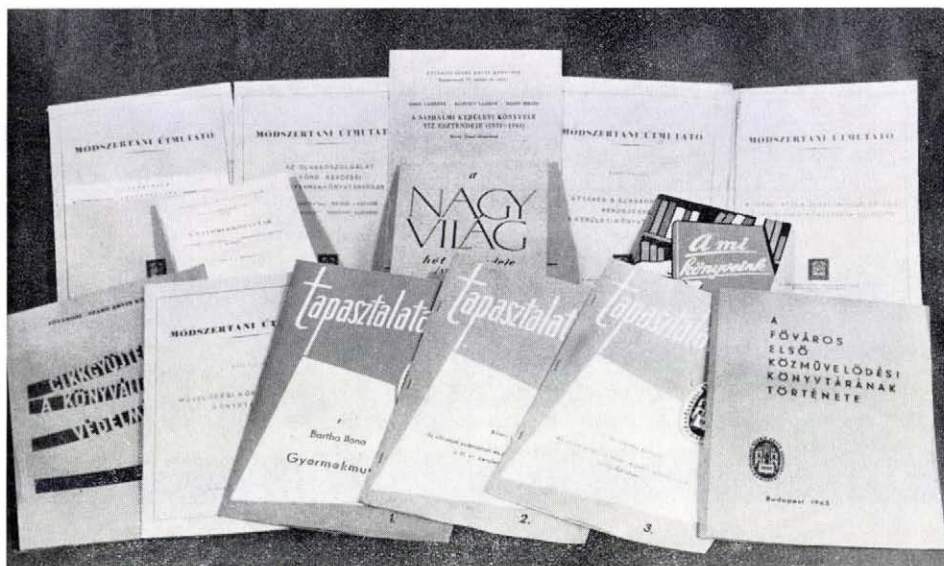

Az év ajánló bibliográfiái

Szerzeményezési jegyzékek

Egyéb kiadványok

Világpolitika görbetükörben
 Híradószolgálat
 A Híradó Szóól Szóól alánytá

KÜLFÖLDI BESZERZÉSEINKBŐL

Központunk befolyásos amegye a társadalom tudományok különösen a szociológia szociográfia az újabb történelem és régészeti tanulmányok területén a kutatók pótolhatatlan segítőtje.

Egyenakkor magas színű közművelődési központ is. Anyagának kétharmada idegen nyelvű.

Központunk a modern társadalom életének minden területén széles alkalmat nyújt.

Kiállításairkból

AZ ÓKORI GÖRÖG MŰVÉSZET
 REPRODUKCIÓK

Az év folyamán újjáépített 8. sz. kerületi könyvtár megnyitása

A kerületi könyvtárak irányítása; módszertani munka

A kerületi hálózat 108 könyvtáregységének módszertani irányítása, elvi vezetése jelentékeny munkát ró a kerületi könyvtárak osztályának dolgozóira. A gyermekkönyvtári hálózat továbbépítése mellett kiemelkedő eredménye volt a beszámoló évének a kerületi könyvtárak főls könyvanyagának kivonása és a központi duplumraktárba való elhelyezése, illetve – a használhatatlan könyvek esetén – ipari célokra való átadása. A kerületi könyvtárosok tapasztalatcseréje terén jól használhatónak bizonyultak a „Tapszatalataink” című kiadványsorozat füzetei.

Állományfejlesztés

A beszámolás időszakában 36 kerületi könyvtárban került sor az állomány teljes megtisztítására. A beszállított könyvek rendezése megkezdődött. Folyik a kurrens könyvek duplumraktárának rendezése, hogy az egyes kerületi könyvtárak állományukat innen is kiegészíthessék. 1963-ban máris ezzel a rendeltetéssel adott át a kurrens raktár 2643 kötetet a könyvtáraknak. Az osztály az állománykivonáshoz útmutatót készített. Az Országos Minősítő Bizottság által kiadott 2. és 3. sz. selejtjegyzéken szereplő könyvek zúzdábaadása megtörtént. Az állománykivonás kérdéseivel az Igazgatói Tanács is foglalkozott.

Rendszeresen folyt a rendelési tanácsadás a kerületi könyvtárvezetők számára. A Központi Címjegyzék alapján a kerületi könyvtárak osztálya egyidejűleg ellenőrizte a hálózat könyvbeszerzését is.

A létesítendő könyvtárak raktárának leltári revíziója 1963-ban megkezdődött. A kerületi könyvtárak osztálya folyamatosan szerzeményezett e raktár számára könyveket.

A HÁLÓZAT KÖZPONTI RAKTÁRAINAK KÖNYVÁLLOMÁNYA

	1962. XII. 31-i könyvállomány	1963		
		gyarapodás	csökkenés	állomány XII. 31-én
Hálózati duplumraktár	30 357	80 904	15 603	95 658
Létesítendő fiókok rakt.	34 167	9 713	11 531	32 349
Összesen	64 524	90 617	27 134	128 007

A korábbi év megfelelő adataival való összehasonlítás mutatja a hálózati duplumraktár állományának nagymértékű – háromszorosára való – növekedését. A létesítendő fiókok raktárának állománya lényegében változatlan maradt.

A létesítendő könyvtárak raktárai és a duplumraktár anyaga a következőképpen gyarapodott:

Szármarzás	1962		1963	
	darab		százalék	
Vásárlás*	11 057	9 713	37,2	10,7
Ajándék, csere, krúda*	51	6 200	0,2	6,8
Fiókokból duplum** (áthelyezés)	18 701	74 704	62,6	82,5
Összes gyarapodás	29 809	90 617	100,0	100,0

* A létesítendő könyvtárak raktárai számára.

** A duplumraktár számára.

A könyvvásárlások ügyében az osztály dolgozói találkoztak a különböző könyvkiadókkal, ismertették velük igényeiket. Irodalmi ankétot szerveztek, megbeszélést folytattak a Szépirodalmi, az Európa, a Műszaki, az Akadémiai és a Móra Ferenc Kiadóval, továbbá a Könyvtárellátó vezetőjével. A Budapesti Pártbizottság felkérésére az osztály bekapcsolódott az ízléskutató szociológiai munkába. Ennek keretében tanulmányt írtak „A munkásolvasók irodalmi ízlése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban” címmel.

Az állományvédelem kérdéseiről — a szabadpolcrendszer körülményei között — a kerületi könyvtárosokkal csoportos megbeszélést folytattak. E tárgyban cikkgyűjtemény is jelent meg.

Olvasószolgálat

A kerületi könyvtárak osztálya részletesen foglalkozott a beszámoló évében országosan is előtérbe került iskolarendszerű felnőttoktatás könyvtári vonatkozásaival. Az OKDT olvasószolgálati szakbizottságában az osztály által e kérdésben előkészített anyagot vitatták meg. Képviseletük magukat a felnőttoktatás ügyében az Országos Pedagógiai Intézet által rendezett ankéton és az országos felnőttoktatási konferencián is. A megbeszélések eredményeként 5 könyvtárban kísérletképpen nyilvántartásba veszik a felnőtt-oktatásban résztvevő olvasókat, hogy a könyvtári támogatást tervszerűbbé tehesék számukra.

Az olvasószolgálati szakbizottság megvitatta a szabadpolcrendszer új olvasószolgálati feltételeit. A KMK-val közösen kialakították a szabadpolcrendszerben ajánlatos könyvfelállítási szakrendet.

Az olvasószolgálati segédeszközökkel való munka terén foglalkoztak az ajánló- és röplapbibliográfiák, továbbá az olvasótervek felhasználásával. Az „Olvasni jó” című kiadvány segítséget nyújt a kezdő olvasóknak a könyvek kiválasztásában; hasonlóan jól használták az üzemi könyvtárakban is.

Az ismeretterjesztő irodalomnak a kölcsönzött könyvek 30%-a fölé való emelkedése után a kerületi könyvtárosok feladata e téren az lett, hogy egyrészt növeljék az ismeretterjesztő könyveket igénybevevő olvasók arányát, másrészt olyan ismeretterjesztő szakok forgalmának növelésére fektessék a fősúlyt, mint amilyen a politikai-, a műszaki-, vagy a természettudományos irodalom. A szovjet szépirodalom forgalmának növelése érdekében tájékoztató tárgyalásokat folytatott az osztály vezetősége az Európa Kiadó szovjet referensével.

A korábbi évek tapasztalatai alapján az osztály módszertani levelet adott ki és a könyvtárosokkal megbeszéléseket folytatott a fiatal olvasók klubjainak továbbfejlesztése érdekében. Ezek a körök a rendszeres csoportos foglalkozások egyik legeredményesebb formájává lettek. Sok új ifjúsági klubot szerveztek.

Ugyancsak módszertani útmutató jelent meg a KISZ József Attila olvasómozgalmának támogatására.

Új, kevesebb adminisztrációval járó kölcsönzési eljárások kikísérletezéséhez segítséget nyújtott az osztály a kerületi könyvtárosoknak.

Feldolgozó-munka

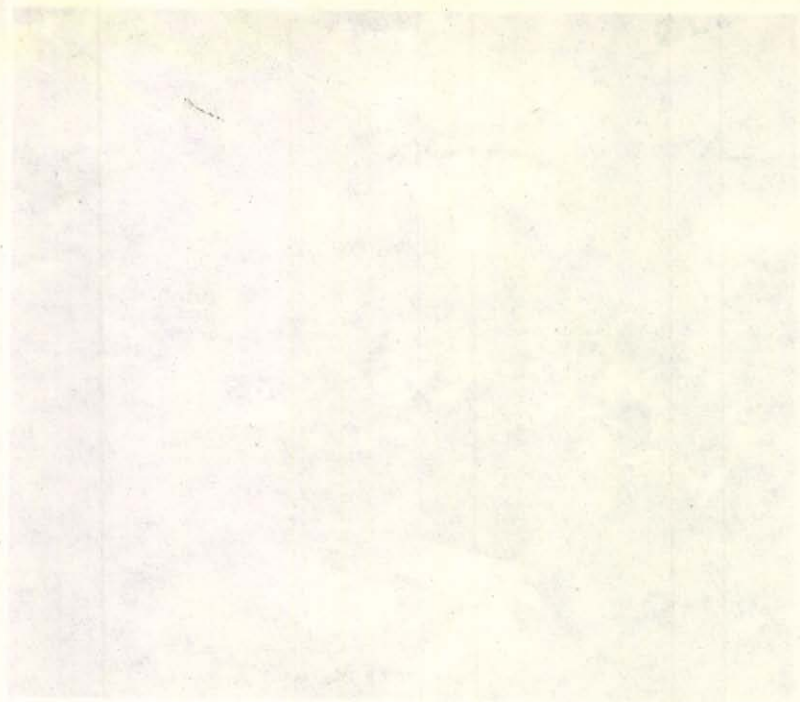
A kerületi könyvtárak katalógusait az osztály rendszeresen ellenőrizte és a tapasztalatokat a könyvtárosokkal megvitatta. Több könyvtár (4., 7., 24., 2. és 46. sz.) katalógusainak szerkesztéséhez segítséget nyújtott.

Gyermekkönyvtári munka

A gyermekkönyvtári hálózat gyors fejlődése, 3 új gyermekkönyvtár létesítése, előtérbe állította állományfejlesztésük kérdését. A szerzeményezési tanácsadás nagy súlyt fektetett a gyermekkönyvtáraknak ismeretterjesztő könyvekkel megfelelő arányban való ellátására. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a gyermekkönyvtárakban jelentősen emelkedett

A központ tájékoztatójának egyik illusztrációja

A 1880s photograph of a building in the city of New York.

az ismeretterjesztő könyvek forgalma. Az osztály két könyvtárban (1., 3.) ellenőrizte az állományt és további kettőben (a 12. és 16-os könyvtár gyermekrészlegében) segített az állományelemzés elvégzésében. Címjegyzéket állítottak össze a kézikönyvtár könyveiről és szorgalmazták beszerzésüket.

A gyermekkönyvtári hálózat önállósulását segítette elő, hogy nemcsak az önálló gyermekkönyvtárak, hanem a gyermekrészlegek is saját – a beszámoló évében tervezett – csoportos leltárkönyvbe vették fel könyvállományukat. Ez egyben elősegíti tudatos állományfejlesztési politikájukat is.

A gyermekkönyvtári propagandamunka jelentős fejlődését hozta magával, hogy a beszámoló évében szorosabb kapcsolat alakult ki az Úttörőszövetséggel. Az osztály az „Úttörő expedíció a jövőben” című mozgalommal kapcsolatban folyamatosan értesítette a kerületi könyvtárakat, hogy mely könyvek ajánlásával támogathatják az olvasókat az „expedícióban” való részvételben. Útmutató készült az úttörőkülönpróbák levezetéséhez, különös tekintettel a Könyvbarát különpróbára.

Az osztály résztvett a háromnapos országos gyermekkönyvtári tapasztalatcsere előkészítésében. Ez időszakban a Kossuth klubban szakmai jellegű módszertani kiállítást szerveztek, főleg saját kiadványokból. Tíz gyermekkönyvtárban fogadták a vidéki könyvtárosok látogatását.

Előkészítették a gyermekkönyvtári annotált címjegyzéket, s a szerkesztés is megkezdődött. A munka 1964-ben kerül nyomdába.

10	10	A kerületi könyvtárak számára
7	7	A kerületi gyermekrészlegek számára
38	38	Városkönyvtárak számára
21	18	Különlétes gyermekrészlegek számára
108	102	Összesen
21	21	Központkönyvtárak számára
1 242 198	1 212 198	Könyvtári állomány
168 404	168 404	Lelektorolt olvasók számára
2 000 091	1 871 602	Központok (a helyben olvasók számára)
3 412 710	3 218 211	Központok kötetek és dírtékai számára

Könyvtári állomány- és lelektorált címjegyzék készítése
 A kerületi könyvtárak számára
 A kerületi gyermekrészlegek számára
 Városkönyvtárak számára
 Különlétes gyermekrészlegek számára
 Összesen
 Központkönyvtárak számára
 Könyvtári állomány
 Lelektorolt olvasók számára
 Központok (a helyben olvasók számára)
 Központok kötetek és dírtékai számára

A könyvtári állomány 0,9%-kal, a lelektorált olvasók számára 8%-kal, az olvasók számára 1,9%-kal és a hárszális könyvtári egységek számára 1,7%-kal emelkedett a kerületi hálózatban.

Az olvasó- és könyvtárgyalás minőségének emelkedése a lelektorált olvasók számára 8%-os növekedést jelent részben azaz a már említett témával foglalkozó könyvtárak olvasói év közben kapcsolódhattak a lelektorált olvasókhoz, részben pedig azaz, hogy a hárszális nagy könyvtárak több mint fél éven keresztül átkeltek a minőségi ellenőrzés határára.

II. KERÜLETI KÖNYVTÁRAK

A beszámoló évében az alábbi adatok jellemzik a kerületi könyvtárhálózat eredményeit:

Megnevezés	1962	1963
A kerületi könyvtárak száma	44	45
A kerületi gyermekkönyvtárak száma.....	4	7
Fiókkönyvtárak száma	36	35
Különálló gyermekrészelek száma	18	21
Együtt	102	108
Kölcsönzőhelyek száma	31	31
Könyvtári állomány ¹⁾	1 313 194	1 349 798
Beiratkozott olvasók száma ²⁾	144 866	156 404
Kölcsönzők ³⁾ és helyben olvasók száma....	1 971 502	2 009 691
Kölcsönzött kötetek és diafilmek száma .	5 716 511	5 823 716

¹ Könyvek, diafilmek és folyóirat-évfolyamok együtt.

² A dia-kölcsönzésre beiratkozottakkal együtt.

³ Diafilm kölcsönzőkkel együtt.

A könyvtári állomány 0,6%-kal, a beiratkozott olvasók száma 8%-kal, az olvasóforgalom 1,9%-kal és a használt könyvtári egységek száma 1,8%-kal emelkedett a kerületi hálózatban.

Az olvasó- és könyvforgalom minimális emelkedése a beiratkozott olvasók csaknem 8%-os növekedése mellett részben azzal a már említett ténnyel függ össze, hogy az új könyvtárak olvasói év közben kapcsolódtak a kölcsönzésbe, részben pedig azzal, hogy a hálózat négy nagy könyvtára több mint fél éven keresztül átalakítás miatt nem kölcsönözhetett.

AZ EGYES KERÜLETI KÖNYVTÁRAK FŐBB ADATAI 1963-ban

Kerület	Könyvtár száma	Könyvvállomány	Beir. olv.	A kölcsönzők	A kölcs. köt.
		száma az év végén		száma az év folyamán	
	Hálózati dupl. raktár	95 658	—	—	—
	Létesítendő kv. raktára	32 349	—	—	—
I.	11*	23 479	3 257	22 342	78 521
	20	19 417	2 201	28 836	98 323
II.	37*	38 647	5 831	59 821	170 901
III.	8*	27 006	2 754	18 928	75 096
	21	14 791	1 648	19 738	67 557
	33	9 081	637	9 119	32 227
	8-as gy.**	5 226	813	5 058	13 264
IV.	28	44 689	6 696	70 646	233 718
	41	14 725	1 366	18 295	57 607
V.	1	28 603	4 185	47 429	166 655
	14*	24 209	3 709	38 010	106 530
	5-ös gy.**	5 551	1 027	6 188	16 963
VI.	10	41 733	5 226	57 889	265 130
	1-es gy.	18 709	4 418	43 206	117 546
VII.	2	44 155	6 979	89 667	260 916
	22	27 499	5 244	55 100	208 260
VIII.	9	55 111	5 965	83 011	255 469
	44	32 848	5 232	62 091	187 295
	3	23 689	2 668	42 714	128 736
IX.	39	32 098	4 809	56 127	175 258
	26	20 607	2 906	33 667	134 468
	23	21 921	1 825	22 035	67 688
	7-es gy.**	3 640	181	352	1 329
X.	12	40 474	5 343	59 703	191 606
XI.	6	40 862	7 087	77 315	250 919
XII.	38	28 368	4 204	45 855	161 313
XIII.	7	31 030	2 117	24 996	105 065
	19	26 166	3 310	40 453	131 617
	4*	22 165	1 320	5 022	17 079
	2-es gy.	8 531	1 700	18 569	48 885
	3-as gy.	9 135	1 338	14 482	44 440
XIV.	18*	29 350	2 692	14 215	49 679
	5	17 671	2 544	28 599	98 532
	43	18 772	2 494	32 467	91 226
XV.	29	21 877	2 237	30 772	95 099
	34	16 599	1 931	24 947	97 424
XVI.	32	32 060	3 902	50 901	183 567
XVII.	36	23 724	2 790	35 022	132 799
	40	17 346	1 596	22 072	83 018
XVIII.	24	26 962	3 142	39 599	134 941
	31	12 424	1 856	19 484	61 087
XIX.	25	29 380	5 108	56 425	204 841
	16	10 485	1 894	20 700	76 626
XX.	27	38 143	5 828	63 965	190 160
	35 *	18 165	1 961	19 555	60 435
XXI.	42	19 644	2 500	29 001	94 674
	30	11 004	1 151	13 399	43 633
	4-es gy.	4 721	1 000	14 486	39 858
	46**	7 968	827	6 797	24 076
XXII.	13	26 763	2 428	26 211	95 906
1. mozgó	15	5 750	902	11 512	43 351
2. mozgó	17*	4 997	655	7 250	28 549
Összesen 1963		1 305 977	155 434	1 744 043	5 799 862
1962		1 273 627	143 476	1 743 047	5 679 901

* Hosszabb ideig zárva voltak.

** Évközben nyíltak meg.

Az előbbi táblázat állományi és forgalmi adatai tartalmazzák a kerületi könyvtárhoz kapcsolódó fiókkönyvtárak, különálló gyermekrészlegek és társadalmi kölcsönzőhelyek adatait is. E könyvtáregységek megoszlása kerületenként a következő:

Kerület	Fiókkönyvtár	Különálló gyermekrészleg	Társadalmi kölcsönzőhely
I.	—	1	—
II.	2	—	3
III.	—	—	1
IV.	1	2	—
V.	—	1	2
VI.	—	—	2
VII.	—	1	—
VIII.	—	2	—
IX.	3	1	2
X.	3	1	1
XI.	2	1	1
XII.	1	1	3
XIII.	1	1	2
XIV.	1	2	—
XV.	2	1	—
XVI.	3	1	2
XVII.	3	1	4
XVIII.	2	1	5
XIX.	2	1	1
XX.	6	1	—
XXI.	—	—	1
XXII.	3	1	1
Együtt	35	21	31

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának jelentőségét a budapesti lakosság könyvvel való ellátásában a következő arányszámok mutatják:

Év	Könyvtárak száma	Egy könyvtárra jut		Ezer lakosra jut		Ezer 6-14 éves lakosra jut gyermek. olvasó
		km ² terület	1000 lakos	kötet	beiratkozott olvasó	
1962.....	102	5,1	17,7	686	79	195
1963.....	108	4,9	17,3	695	83	221

Mint legfőbb jellemzőt kiemeljük, hogy egy-egy könyvtáregységre virtuálisan 17 300 lakos, 1000 lakosra pedig 695 kötet jut Budapest átlagában. Az egész lakosság 8,3%-a, a 6-14 éves lakosságnak pedig 22,1%-a beiratkozott olvasója könyvtárunknak.

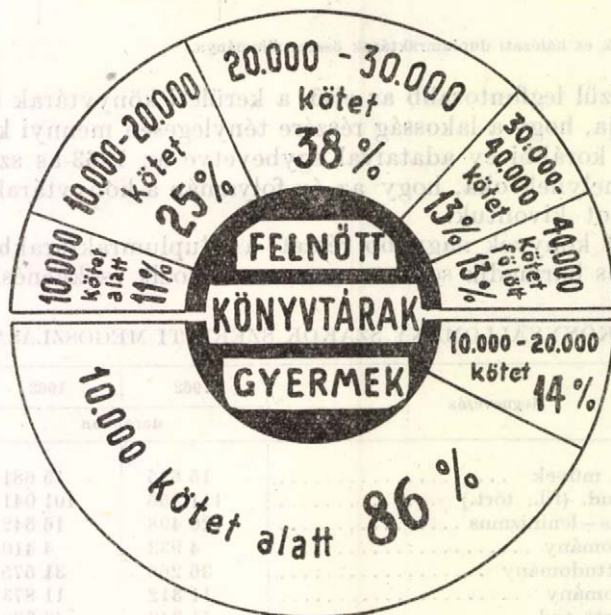
A fiókkönyvtárak könyvállománya az egész hálózati állomány 6%-át teszi ki; a fiókokba beiratkozottak száma viszont az összes beiratkozottak 9,1%-át, az itt kölcsönzött kötetek pedig az egész hálózati könyvforgalomnak 9,5%-át — csaknem tizedét — képviselik. Ez mutatja a fiókkönyvtárak jelentőségét a kerületi hálózatban. S ez a jelentőség állandóan növekszik: a megelőző esztendőben a fiókok a könyvforgalomnak még csak 7,9%-át bonyolították le.

A társadalmi kezelésű kölcsönzőhelyek mind a könyvállományban mind a kölcsönzött kötetek számában 0,5%-kal szerepelnek.

A kerületi könyvtárak és gyermekkönyvtárak könyvállományuk nagysága szerinti csoportosításban 1963-ban a következő képet mutatták:

Állomány-nagyság	A kategóriába eső könyvtárak			
	száma		százaléka	
	ker. kvt.	gyerm. kvt.	ker. kvt.	gyerm. kvt.
10 000 kötet alatt	5	6	11	86
10–20 000 kötet között	11	1	25	14
20–30 000 kötet között	17	–	38	–
30–40 000 kötet között	6	–	13	–
40 000 kötet fölött	6	–	13	–
Összesen	45	7	100	100

A kerületi könyvtáraknak több mint fele – 51%-a – tehát a 20–40 000 kötet közötti kategóriában szerepel. Ezt a könyvtárnagyságot kerületi vonatkozásban a legkedvezőbbnek tekinthetjük. A gyermekkönyvtárak természetesen a kisebb kategóriákban helyezkednek el, de könyveik magas kurrenciája következtében az ottani könyvek forgási sebessége a felnőtt könyvtárakénál sokkal magasabb.

A fiókkönyvtárak és a különálló gyermekrészlegek állomány-nagyságuk szerinti csoportjai a következőképpen alakulnak:

Állomány-nagyság	Szám		Százalék	
	fiók	gy. r.	fiók	gy. r.
1000 kötet alatt	3	–	9	–
1 000 – 2 000 kötet között	13	–	36	–
2 000 – 3 000 kötet között	8	–	23	–
3 000 – 5 000 kötet között	9	8	26	38
5 000 – 10 000 kötet között	1	12	3	57
10 000 fölött	1	1	3	5
Összesen	35	21	100	100

Ez a táblázat a fiókok alacsonyabb és a különálló gyermekrészlegek viszonylag magasabb könyvállományát mutatja.

A hálózati könyvállomány és szerzeményezés

A kerületi hálózat különböző szempontok szerint vett könyvtári állománya:

Megnevezés	Állomány 1963. dec. 31-én	
	kötet	index
A) Kerületi könyvtárak könyvállománya 1962	1 209 103	100,0
1963	1 177 970	97,3
B) Összes hálózati könyvállomány ¹ 1962	1 273 627	100,0
1963	1 305 977	102,3
C) Teljes könyvtári állomány (dia és folyóirat-állomány együtt) 1962	1 313 194	100,0
1963	1 349 798	102,5

¹ A kerületi könyvtárak és hálózati duplumraktárak összes állománya.

E számsorok közül legfontosabb az első, a kerületi könyvtárak könyvállományának alakulása. Ez mutatja, hogy a lakosság részére ténylegesen mennyi kölcsönözhető könyv áll rendelkezésre. A korábbi év adataival egybevetve az 1963-as szám csaknem 3%-os csökkenést mutat, melynek oka, hogy az év folyamán a könyvtárak többségéből az inkurrens könyvanyagot kivontuk.

Miután a kivont könyvek nagyobb részét a duplumraktárakban helyeztük el, a kimutatás második és harmadik sorában nem mutatkozik csökkenés.

A KÖNYVÁLLOMÁNY SZAKOK SZERINTI MEGOSZLÁSA*

Szakszám	Megnevezés	1962	1963	1962	1963
		darabban		százalékban	
0	Általános művek	15 635	15 681	1,3	1,3
1, 2, 3, 9	Társad. tud. (fil., tört.)	111 856	101 041	9,3	8,6
3 K	Marxizmus - leninizmus	20 498	16 542	1,7	1,4
4	Nyelvtudomány	4 933	4 410	0,3	0,4
5	Természettudomány	36 266	31 575	3,0	2,7
61	Orvostudomány	11 312	11 873	0,9	1,0
62 - 64/69	Alkalmazott tud.	51 342	46 368	4,2	3,9
63	Mezőgazdaság	8 502	5 851	0,7	0,5
7	Művészet	65 431	63 143	5,4	5,4
8	Irodalomtudomány	37 353	37 356	3,1	3,2
	Szépirodalom	571 171	552 396	47,4	46,9
91	Földrajz	37 671	38 895	3,1	3,3
	Gyermekirodalom	237 133	252 839	19,6	21,4
	Összesen	1 209 103	1 177 970	100,0	100,0

* A hálózati raktárak állománya nélkül.

A hálózati könyvállomány alakulásánál két olyan tényezőnek volt döntő befolyása, amellyről a későbbiekben számolunk be részletesebben: a szerzeményezésnek és a könyvkivonásnak. Mivel mindkettő a könyvállománynak csupán töredékét képviseli, döntően nem hatnak ki az állomány szakok szerinti összetételére.

Mindenesetre csak azon kategóriák százalékos arányszáma csökkent, amelyeknél a könyvkiadás nagyobb arányú volt a szerzeményezésnél. Így csökkent a társadalomtudományi, a természettudományi és a műszaki irodalom százalékos részesedése az állományban, mert ezen csoportokból vontuk ki a legtöbb elavult vagy profilunkba nem illő könyvet. A szépirodalom arányának csökkenését elsősorban az magyarázza, hogy a könyvkieléssel kapcsolatos fokozott felülvizsgálat során ebből a csoportból vonták ki a legtöbb elrongálódott, selejtes könyvet.

Jelentősen emelkedett a gyermekirodalom aránya.

SZERZEMÉNYEZÉS

Szármaszás	1962	1963	1962	1963
	darab		százalék	
Vásárlás	209 054	157 551	92,5	82,4
Egyéb módok (ajándék, csere stb.)	16 980*	33 721	7,5	17,6
Összesen	226 034*	191 272**	100,0	100,0

* A 18 701 áthelyezett kötet nélkül.

** A 74 704 áthelyezett kötet nélkül.

Az 1962-es kiemelkedő mértékű vásárlások a póthitelből rendkívül magasra emelték a vásárlási arányszámot; a beszámoló évében ez csökkent.

AZ ÁLLOMÁNYGYARAPODÁS MEGOSZLÁSA SZAKOK SZERINT*

Szakszám	Megnevezés	1962	1963	1962	1963
		darabban		százalékban	
0	Általános művek	2 338	2 913	1,3	1,6
1, 2, 3, 9	Társadalomtudomány	15 286	15 836	7,1	9,0
3 K	Marxizmus - leninizmus	1 155	940	0,5	0,5
4	Nyelvtudomány	460	308	0,2	0,2
5	Természettudomány	4 376	3 960	2,0	2,3
61	Orvostudomány	2 008	2 865	0,9	1,6
62 - 64/69	Alkalmazott tudományok	8 663	8 736	4,0	5,0
63	Mezőgazdasági tudomány	607	352	0,3	0,2
7	Művészet	8 897	7 777	4,1	4,4
8	Irodalomtudomány	4 145	4 217	1,9	2,4
	Szépirodalom	81 024	65 794	37,8	37,6
	Földrajz	8 287	6 550	3,9	3,7
	Gyermekirodalom	77 180	55 111	36,0	31,5
	Összesen	214 926	175 359	100,0	100,0

* A hálózati raktárak gyarapodása stb. nélkül.

Elsősorban a társadalomtudományi, a természet- és orvostudományi, továbbá a műszaki szakok gyarapodtak a felnőtt irodalomban (ott, ahol a könyvkiadás is a legnagyobb méretű volt), míg a gyermekirodalom szerzeményezésének aránya csökkent. Figyelembe kell azonban venni, hogy az összehasonlítási alap az 1962. évi rendkívüli mértékben megemelt könyvbeszerzési keret, s így a gyermekkönyvek szerzeményezési arányának csökkenése érthetőbbé válik.

Az 1963-as évi könyvvásárlás a központi vétellel is megnövelt megoszlása források szerint a következő volt a hálózatban:

Megnevezés	Ft	Kötet	Százalék	
			1963	1962
a) Hálózati keretből:				
ker. kv. oszt. keretéből	195 091	9 733	6,1	5,3
ker. könyvtárak keretéből*	2 491 313	109 060	68,0	84,1
b) Közp. könyvtár keretéből	37 503	2 962	1,8	0,5
c) Kártérítési összegből	296 736	13 078	8,1	3,4
d) Ker. községejl. alapból	590 058	25 680	16,0	6,7
Összesen	3 610 701	160 513	100,0	100,0

* Ebből 821 207 Ft a gyermekkönyvek vásárlására.

Az arányokból megmutatkozik, hogy az 1962. évihez képest csökkent a költségvetés könyvbeszerzési kerete, s ugyanakkor az egyéb források aránya megnövekedett. Ez különösen figyelemre méltó a kerületi községejlesztési alap részesedésénél, amely abszolút számban csaknem 260 000 forinttal, és a kártérítési összeg részesedése, amely abszolút számban csaknem 140 000 forinttal emelkedett.

Egy-egy kötet átlagára 1963-ban 22,70 Ft volt.

A hálózat számára a központ által beszerzett folyóiratok évi előfizetési összege a beszámoló évében 125 458 forint volt. Ez időszakban a még a csoportos leltárkönyvbe fel nem vett kötetlen (tékázott) folyóirat-évfolyamok száma a hálózatban 481 darab volt. A jelentés évében a diafilm-állomány gyarapodása — főleg vásárlások révén — 4 204 darab volt, amellyel a hálózati diafilmállomány 43 340 darabra növekedett.

A fent kimutatott gyarapodással szemben 1963-ban az állományban jelentékeny mértékű csökkenés is történt:

ÁLLOMÁNYCSÖKKENÉS A FŐBB SZAKCSOPORTOKBAN

Szakszám	Megnevezés	1962		1963	
		darabban		százalékban	
	Összhálózati csökkenés	61 344	206 492	100,0	100,0
	Ebből:				
1, 2, 3, 9	Társadalomtudományok	4 989	27 291	8,2	13,2
62 - 64/69	Alkalmazott tudományok	7 109	14 376	11,6	7,0
-	Szépirodalom	23 362	81 640	38,1	39,4
-	Gyermekirodalom	18 378	39 816	30,0	23,0

A hálózati könyvállomány csökkenése a beszámoló évében több mint háromszorosára, 240%-kal emelkedett. Ennek oka elsősorban az 1963-ban a kerületi könyvtárak többségéből, 36 könyvtárból történt állomány-kivonás. A hálózati duplumraktár állományának megoszlása a következő volt:

Elavult	56 579 kötet
Kurrens	39 079 „
Együtt	95 658 kötet

E kurrens könyvek kivonása — mint ismeretes — azért történt, mivel a könyvtárban (ahol korábban találhatóak voltak) főlős példányszámban feküdtek el vagy a közművelődési könyvtári profiltól idegenek voltak.

*Eszétikánkat és erkölcsünket
harcunk szükségleteiből vezetjük le.*
Brecht

MŰALKOTÁS KOMPOZÍCIÓ STÍLUS

BUDAPEST 1963

Egyik röplapbibliográfiánk

Az elavult könyvek raktárának állományát az Országos Minősítő Bizottság későbbi határozataitól függően fogjuk ipari célra kiselejtezni, vagy – amennyiben ezek töredékét olvasásra mégis alkalmasnak minősítik – a kurrens raktárba áttenni.

A kurrens raktár állományát az új könyvtárak rendelkezésére bocsátjuk. Innen válogathatnak azok a már működő könyvtáraink is, amelyek birtokában az itt található könyvekből a szükségesnél kevesebb van. Végül innen szállítjuk ki a profil-idegen anyagot az azt igénylő szakkönyvtárak számára.

A fent kimutatott 95 658 kötet elavult és kurrens könyv közül 17.447 kötet már 1962-ben is a duplumraktár állományában szerepelt, így a folyó évben kivont elavult és kurrens könyvek száma 78 211 kötet volt. Ha ebből a mennyiségből a beszámoló éve során más könyvtáraknak ajándékozott 8 055 kötetet levonjuk, marad az összes könyv csökkenés (206 492) figyelembevételével 120 226 kötet, mint a hálózatból kiselejtezett kötetek száma. Ez kétszerese az utóbbi években történt selejtezéseknél. Ebben a magas selejtszám-ban körülbelül 50%-kal szerepel a normális évi selejt, a másik 50%-a pedig megoszlik az Országos Minősítő Bizottság időközben kiadott három jegyzéke alapján kiselejtezett könyvek és azon elhasználandó könyvek száma között, amiket könyvtárosaink a könyv-kivonás munkája során emeltek ki könyvraktárukból. Ez alkalommal azon elrongyolódott könyvek is lekerültek a polcokról, amelyeket normális körülmények között csak a kölcsönzésből való visszaérkezés után minősítenek selejtté.

A könyv-kivonás során tehát a következő könyvmennyiségek kerültek ki a kerületi könyvtárak raktáraiból:

a duplumraktárba szállított	78 211 kötet
a duplumosítás során selejtezett	68 226 kötet
az évi normális selejtezés	52 000 kötet
<hr/>	
Együttesen tehát	198.437 kötet.

A könyv-kivonás és a selejtezés 1963-ban jelentősen megtisztította az inkurrens könyvektől a hálózatot és felszabadította a könyvtárakat az újonnan beszerzett könyvek számára. Egyben megkönnyítette a könyvtárosok munkáját is, akiknek – a könyvek ajánlása során – a jövőben nem kell az elfekvő könyveket kerülgetniük.

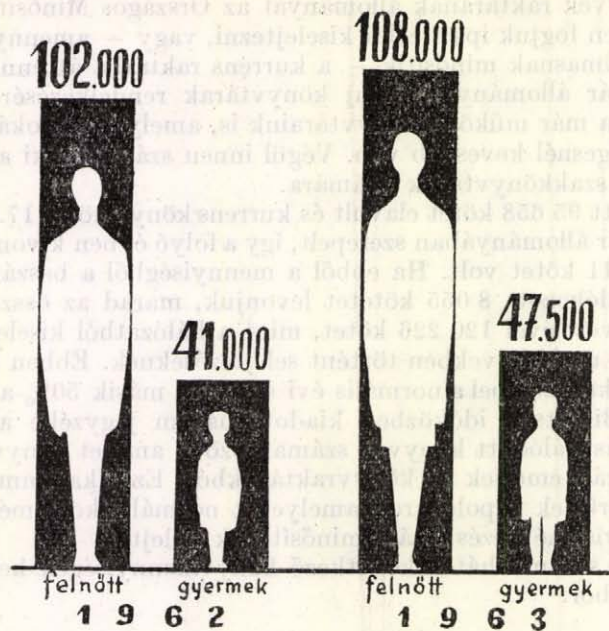
A duplumosítás 1964-ben tovább folyik azon könyvtárakban, amelyekre a beszámoló időpontjában még nem kerülhetett sor.

Beiratkozott olvasók

A BEIRATKOZOTT OLVASÓK SZÁMA

Megnevezés	1962	1963
	év végén személy	
Felnőtt	102 360	107 917
14 éven aluli	41 116	47 517
Összesen	143 476	155 434

Az összes olvasók számának 8%-os emelkedése a felnőtt olvasóknál 5%-os, a gyermek-olvasóknál pedig 15,5%-os gyarapodásban nyilvánul meg.

Növekedett az összolvások soraiban a gyermekolvások aránya is: ez a beszámoló évében 30,6% volt, az előző év 28,6%-ával szemben.

A BEIRATKOZOTT OLVÁSÓK FOGLALKOZÁSA

Foglalkozás	1962	1963	1962	1963
	számban		százalékban	
Munkás	23 343	24 029	16,4	15,5
Paraszt	254	234	0,2	0,2
Pedagógus	2 945	3 127	2,2	2,0
Egyéb értelmiségi	6 593	6 725	4,6	4,3
Közép- és főisk. tanuló	18 534	21 266	13,0	13,7
Ipari tanuló	5 409	5 513	3,8	3,5
Háztartásteli	9 789	8 743	6,3	5,6
Általános iskolai tanuló	41 116	47 517	28,6	30,6
Egyéb	35 493	38 281	24,9	24,6
Összesen	143 476	155 434	100,0	100,0

A gyermekolvások mellett a közép- és főiskolai tanulók száma és aránya is növekedett. A munkásolvások viszonya az összolvások létszámához 0,9, az értelmiségi olvasók 0,5, a háztartásbeliek 0,7%-al csökkent. Abszolút számban csak a háztartásbeliek száma esett, ami összefüggésben állhat ezek fokozódó munkábaállásával. Ez a folyamat hálózatunk olvasólétszámában most már évek óta tart.

AZ OLVASÓK MEGOSZLÁSA KORUK ÉS NEMŰK SZERINT

Kor	Férfi	Nő	Együtt
10 évig	9 368	9 558	18 926
10 – 14 év között	14 957	13 634	28 591
15 – 18 év között	12 710	12 648	25 358
19 – 26 év között	8 881	8 591	17 472
27 év felett	28 567	36 520	65 087
Összesen	74 483	80 951	155 434

AZ OLVASÓK MEGOSZLÁSÁNAK SZÁZALÉKOS ARÁNYA

Kor	Férfi		Nő		Együtt	
	1962	1963	1962	1963	1962	1963
10 évig	5,8	6,0	5,7	6,2	11,5	12,2
10 – 14 év között	9,3	9,6	7,8	8,8	17,1	18,4
15 – 18 év között	8,3	8,2	7,6	8,1	15,9	16,3
19 – 20 év között	5,6	5,7	5,5	5,5	11,1	11,2
27 év felett	19,5	18,4	24,9	23,5	44,4	41,9
Összesen	48,5	47,9	51,5	52,1	100,0	100,0

A korábban a foglalkozási rovatok adatainak vizsgálása során tett megállapításainkat a kormegoszlás eredményei megerősítik. A 6–14 éves gyermekolvasók aránya 2%-kal, a 15–18 éveseké 0,4%-kal, a 19–26 éveseké 0,1%-kal növekedett, s ugyanakkor a 27 éven felüli olvasók aránya 2,5%-al csökkent. (Abszolút számban azonban mindegyik csoport növekedett.)

Figyelemreméltó a férfi és nőolvasók arányának változása is. A nőolvasók mindig többet voltak a férfiolvasóknál, de a beszámoló időszakában a két csoport közti különbség növekedett. Jellemző, hogy a legfiatalabb korosztályokban sokkal gyorsabb volt a leányolvasók gyarapodása a fiúkénál, a 27 év feletti olvasóknál viszont a férfiak arányának növekedése volt gyorsabb.

Kölcsönzők (kölszönzések) száma

A KÖLSZÖNZŐK SZÁMA

	1962		1963	
	szám	százalék	szám	százalék
Felnőtt kölcsönzők	1 271 520	73,0	1 227 814	70,4
Gyermek kölcsönzők	471 527	27,0	516 229	29,6
Összes kölcsönzők	1 743 047	100,0	1 744 043	100,0

Figyelemre méltó, hogy a felnőtt kölcsönzők száma valamivel – 3%-kal – csökkent. A gyermekolvasók száma azonban ugyanakkor 3%-al növekedett. Ez az olvasók össz-forgalmában lényegében nem hozott változást.

A felnőtt kölcsönzők számának csökkenését mindenekelőtt az okozta, hogy a beszámoló évében 4 jelentékeny könyvtár – a 4., 8., 11., és a 18-as számú – félévénél hosszabb ideig zárva volt. Ez legalább 80 ezer kölcsönző kiesését vonta magával, amely kb. 5%-os emelkedést képviselt volna. A gyermekkönyvtárak forgalmának emelkedése viszont az új önálló gyermekkönyvtárak beállításának tudható be.

A könyvtárakat a kölcsönzők mellett az olvasótermek használói is látogatják. Ezek számát – miután kerületi könyvtáraink túlnyomó többségében olvasótermi őr nem tudunk beállítani – csak becsléssel állapíthatjuk meg.

OLVASÓTERMI LÁTOGATÓK

	1962		1963	
	szám	százalék	szám	százalék
Felnőtt látogatók	137 158	62,1	146 972	56,4
Gyermek látogatók	83 755	37,9	113 661	43,6
Összes látogatók	220 913	100,0	260 633	100,0

Az olvasótermek gyermeklátogatóinak száma sokkal gyorsabban növekedett, mint a felnőtt látogatóké. Ez összefügg a kerületi könyvtáraknak azzal a fejlődési tendenciájával, hogy a felnőtt könyvtárakban az olvasótermek és általában az olvasóhelyek száma csökken, mivel a szabadpolc-rendszerre való rátérés kikényszeríti sok olvasóterem felszámolását, hogy oda is polcokat helyezzünk el. Az új gyermekkönyvtárak viszont már a szabadpolc mellett is eleve rendelkeznek olvasótermekkel. Így amíg a felnőtt könyvtárakban csökken, a gyermekkönyvtárakban növekszik az olvasótermek és olvasóhelyek száma:

Kerületi olvasóhelyiségek	1962	1963
Olvasótermek száma	18	15
Kölcsönzői olvasóhelyek	37	32
Gyermek olvasótermek	6	12
Gyermek-kölcs. olvasóhelyek	23	21
Összesen	84	80

Olvasói ülőhelyek	1962	1963
Olvasótermekben	461	390
Kölcsönzőhelyiségben	389	451
Gyermek-olvasóteremben	126	245
Gyermek kölcsönzőhelyiségben	176	172
Összesen	1152	1258

A kerületi könyvtárak összes látogatóinak száma tehát a következőképpen alakult:

kölcsönzők száma	1 744 043
olvasótermi látogatók száma	260 633
Összesen	2 004 676

Kölcsönzött kötetek száma és szakszerinti megoszlása

A KÖLCSÖNZÖTT KÖTETEK SZÁMA

Megnevezés	1962		1963	
	szám	százalék	szám	százalék
Felnőtteknek kölcsönzött kötetek	4 354 550	76,6	4 319 814	74,5
Gyermekeknek kölcsönzött kötetek	1 325 315	23,4	1 480 048	25,5
Összes kölcsönzött kötet	5 679 901	100,0	5 799 862	100,0

A kölcsönzött kötetek száma a hálózatban 2.1%-al növekedett. A már említett könyvtárak zárvatartása miatt hozzávetőleg kiesett 230 000-es kölcsönzés a növekedést 6%-ra emelte volna.

Amíg a felnőttek által kölcsönzött kötetek száma kissé visszaesett, a gyermekek által kölcsönzött kötetek száma 11.6%-al növekedett. Mindez természetesen tovább növelte a gyermekek által kölcsönzött könyvek arányát az összforgalomban.

Az egy beiratkozott olvasóra jutó kölcsönzött kötetek száma, vagyis az *olvasói átlag* 1963-ban 37.2, szemben a korábbi év 38.4-es adatával. (Ezen belül a felnőtt olvasók olvasási átlaga 40.1, a gyermekeké 31.2 volt 1963-ban.)

A kerületi könyvtárak hálózatában a *könyvek forgási sebessége* – vagyis az állomány 1 kötetére jutó kölcsönzött kötetek száma – a beszámoló évében 4.9 volt az 1962-es évi 4.4-el szemben. (Az 1963-as adatokon belül a felnőtt könyvek forgási sebessége 4.7, a gyermekeké 5.9 volt.)

A KÖLCSÖNZÖTT KÖNYVEK SZAKSZERINTI MEGOSZLÁSA

Szakcsoport	1962	1963	1962	1963
	számban		százalékban	
Szépirodalom	3 089 703	2 998 749	54,4	51,7
Ebből				
Új magyar	(463 471)*	(476 593)*	(15,6)**	(15,4)**
Régi magyar	(306 455)*	(293 320)*	(10,3)**	(9,4)**
Világir. klasszikus	(343 292)*	(331 804)*	(11,5)**	(10,7)**
Szovjet irod.	(112 888)*	(109 818)*	(3,8)**	(3,5)**
Népi dem. irod.	(82 961)*	(88 723)*	(2,8)**	(2,9)**
Egyéb irodalom	(308 137)*	(306 374)*	(10,4)**	(9,8)**
Ismeretterjesztő	1 264 847	1 321 065	22,3	22,8
Ebből:				
Ideol. pol.	274 757	273 007	4,9	4,7
Műszaki irodalom	146 023	168 851	2,6	2,9
Mezőgazdasági irodalom	16 936	16 653	0,3	0,3
Természettudomány	188 946	207 580	3,3	3,6
Egyéb ism. terj.	638 185	654 974	11,2	11,3
Gyermekirodalom	1 325 351	1 480 048	23,3	25,5
Ebből:				
Képeskönyv	263 936	308 653	4,6	5,3
Szépirodalom	741 105	771 230	13,0	13,3
Ismeretterjesztő	320 310	400 165	5,7	6,9
Összesen	5 679 901	5 799 862	100,0	100,0

* I. és IV. negyedévi reprezentatív adatok.

** Kiszámított százalékos arány.

Amíg tehát az olvasási átlag csökkent, a könyvek forgási sebessége – mindenekelőtt a könyvkivonás következtében – növekedett.

Egy könyvkölcsönzésre a beszámoló évében 3.24 kötet jutott a korábbi év 3.26 kötetével szemben. 1963-ban a felnőttek egy-egy kölcsönzésére a fent közölt számon belül 3.5, a gyermekeknél viszont 2.9 kötet volt az átlag.

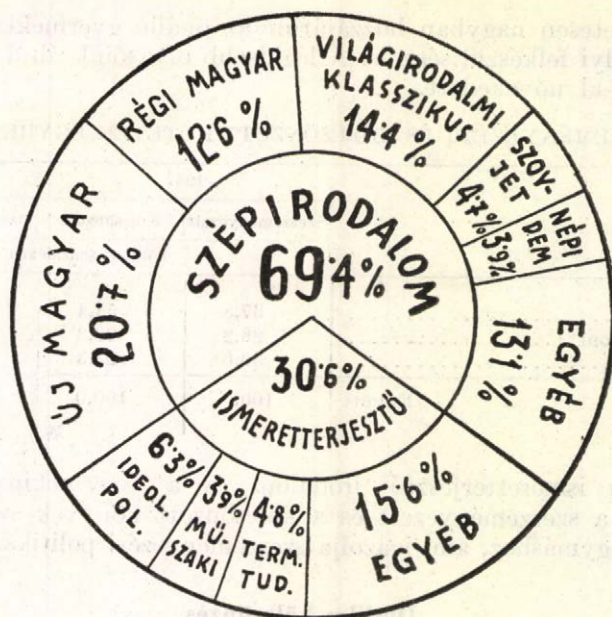
A fenti kimutatásnál – amelyet a vidéki közművelődési könyvtárakkal való összehasonlítás kedvéért közlünk – többet mond számunkra, ha a szépirodalmi és ismeretterjesztő irodalom arányát külön hasonlítjuk össze a felnőtt- és a gyermekirodalomban. Ezt az alábbi táblázatok mutatják be:

A FELNŐTTEKNEK KÖLCSÖNZÖTT KÖNYVEK SZÁZALÉKOS ARÁNYA

Megnevezés	1962	1963
Szépirodalom	70,9	69,4
Ebből:		
új magyar	20,3	20,7
rég Magyar	13,5	12,6
világirodalom klasszikusai	15,0	14,4
szovjet irodalom	5,0	4,7
népi dem. irodalom	3,6	3,9
egyéb irodalom	13,5	13,1
Ismeretterjesztő	29,1	30,6
Ebből:		
ideol. pol.	6,3	6,3
műszaki irodalom	3,4	3,9
mezőgazdasági irodalom	0,4	0,4
természettudomány	4,4	4,8
egyéb ismeretterjesztő irodalom	14,6	15,2
Összesen	100,0	100,0

Az első, amit a felnőtteknek kölcsönzött könyvek műfaji megoszlásának fejlődése terén megállapíthattunk az, hogy a beszámoló évében tovább növekedett az ismeretterjesztő művek aránya az összforgalomban. 1963-ban ez 30,6% volt, szemben a korábbi év 29,1%-os viszonyszámával. Már említettük, hogy ez a fejlődés milyen problémákat vet fel hálózatunk olvasószolgálatában, hiszen nem az a cél, hogy a szépirodalmi olvasást háttérbe szorítsuk (pedig a beszámoló évében a szépirodalmi olvasmányok forgalma már abszolút számban is csökkent). Arra fogunk törekedni, hogy az ismeretterjesztő műveken belül fokozzuk az ideológiai-politikai, a műszaki és a természettudományos művek arányát, az egyéb ismeretterjesztő könyvek rovására. A beszámoló évében ez a törekvésünk a műszaki és természettudományi könyvek viszonylatában – melyeknek aránya figyelemreméltóan emelkedett – már eredményt is mutatott.

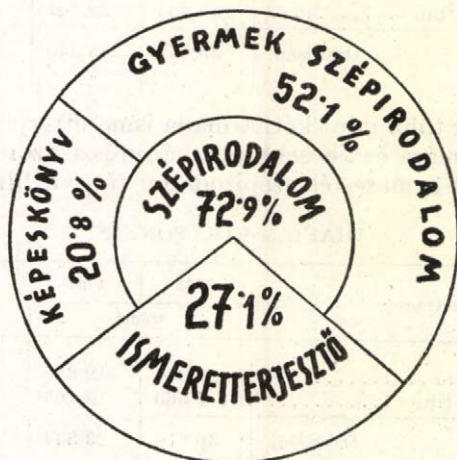
A szépirodalom területén az új magyar könyvek forgalma változatlanul növekedett. Csökkent a régi magyar és a világirodalmi klasszikusok műveinek aránya. A szovjet könyvek forgalma ugyancsak esett; ennek megakadályozására – mint már írtuk – közöltük igényeinket a könyvkiadással. Tovább emelkedett a népi demokratikus írók műveinek aránya a könyvforgalomban.

A KÖLCSÖNZÖTT GYERMEKIRODALOM SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA

Megnevezés	1962	1963
Képeskönyv	19,8	20,8
Gyermek szépirodalom	56,1	52,1
Gyermek ismeretterjesztő irodalom	24,1	27,1
Együtt	100,0	100,0

Örvendetes jelenség az ismeretterjesztő irodalomnak a gyermekkönyvek forgalmában való növekedése, amely a beszámoló évében már túlhaladta a 27%-ot. Gyermekkönyvtárosaink 1960-ban könyvforgalmunknak csupán 14,9%-át produkálták az ismeretterjesztő irodalomból, s mint a fenti arányszám mutatja, ezt 3 év alatt csaknem megkétszerezték.

Ehhez természetesen nagyban hozzájárult az önálló gyermekkönyvtárak hálózatának nagyobb személyi felkészültsége is. A legkisebb olvasóink által keresett képeskönyvek forgalma 0.4%-al növekedett.

A SZERZEMÉNYEZETT ÉS KÖLCSÖNZÖTT KÖTETEK EGYBEVETÉSE

	1962		1963	
	Szerzeményezett	Kölcsönzött	Szerzeményezett	Kölcsönzött
	kötetek százalékos megoszlása			
Szépirodalom	37,8	54,4	37,6	51,7
Ismeretterjesztő irodalom	26,2	22,3	30,9	22,8
Gyermekirodalom	36,0	23,3	31,5	25,5
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

Növekedett az ismeretterjesztő irodalom és a gyermekirodalom forgalmának arányszáma. Ezzel a szerzeményezett és a kölcsönzött könyvek százalékos megoszlása tovább közeledett egymáshoz, ami igazolja szerzeményezési politikánkat.

Diafilm-kölcsönzés

Könyvtárunknak ez a szolgáltatása mind műfaját, mind pedig technikáját tekintve olyan messze áll a könyvkölcsönzéstől, hogy megfelelő fejlődés elérése nagy erőfeszítést igényelne könyvtárosainktól. Erre azonban a könyvkölcsönzés terén amúgy is túlterhelt könyvtárosaink annál kevésbé vállalkozhatnak, mert amikor felettes hatóságaink a diafilm kölcsönzését rákosztották, ehhez a munkához munkaerőket egyáltalán nem biztosítottak. Amikor az alábbiakban diafilm-forgalmunk további csökkenéséről számolunk be, ezt előre kellett bocsátanunk.

DIAFILM-ÁLLOMÁNY

Megnevezés	1962	1963	1962	1963
	száma		százalék	
Mese- és játékfilm	13 512	13 739	34,5	31,7
Ismeretterjesztő film	25 625	29 601	65,5	68,3
Összesen	39 137	43 340	100,0	100,0

A diafilmállománynak több mint kétharmada ismeretterjesztő film. Ezt az egyébként a gyermekek oktatása számára értékesebb állományrészt azonban kis látogatóink sokkal kevésbé kultiválják, mint a mese- és szépirodalmi tárgyú filmeket.

DIAFILM-KÖLCSÖNZÉS

Megnevezés	1962	1963	1962	1963
	száma		százalék	
Mese- és játékfilm	29 044	19 689	79,3	82,5
Ismeretterjesztő film	7 566	4 165	20,7	17,5
Összesen	36 610	23 854	100,0	100,0

**NŐK
NEMZETKÖZI ÖSSZEFOGÁSA
A BÉKÉÉRT**

A MAGYAR NŐK BUDAPESTI BIZOTTSÁGA ÉS
A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
KIÁLLÍTÁSA
NŐMOZGALMI PLAKÁTOKBÓL
1963

Egy kiállításunk szórólapja

A kölcsönzött diafilmek túlnyomó többségét tehát a mese- és játékfilmek nyújtják. Az ismeretterjesztő filmek forgalma már messze az összforgalom 1/5-e alá esett. Könyvtárosaink számára a legfontosabb feladat e csoport forgalmának növelése lenne, azonban az ismert létszámnehézségek következtében éppen erre nincs lehetőségük. A forgalom a beszámoló évében 35%-kal csökkent. A diafilm-kölcsönzésre beiratkozottak száma 1963-ban 970 volt (a korábbi évben 1.390 fő), a diakölcsönzők száma 5 015 fő (1962-ben 7 542 fő).

Állományfeltárás. Könyvkiállítások és rendezvények

A hálózat könyvanyagának feltárása az olvasók számára a könyv-propaganda és általában az olvasószolgálat igen fontos feladata. Ezért a kerületi könyvtárakban mind fontosabbak a különböző *katalógusok* szerkesztési és rendezési munkálatai.

A szerkesztési problémák tisztázása érdekében a kerületi könyvtárak osztálya 1963-ban konzultációt szervezett.

A könyvtárosok kívánságára a bibliográfiai és propaganda osztály a beszámoló évében az egész hálózat számára folyamatosan készítette és sokszorosította az irodalomtörténeti katalógust. Az osztály dolgozói 11 folyóiratot és 3 napilapot rendszeresen feldolgoztak. Ily módon az év folyamán 3642 analitikus címfelvételt készítettek a 800-as szakban, s az év folyamán 5 részletben ugyanennyi katalóguskartotékot juttattak el a hálózat valamennyi könyvtárába. A katalógus felhasználásáról konzultáció folyt és több cikk jelent meg a Híradóban.

A könyvállomány feltárását segítik elő a *könyvkiállítások is*. A kerületi könyvtárak részben meghatározott tárgyú kiállításokat rendeznek – ilyeneket a propaganda-osztály már ismertetett kiállítás-anyagai alapján, vagy a különböző mozgalmi ünnepekre szerveztek, – sokkal nagyobb számban azonban a helyi igények alapján állítják össze azokat. A kiállítások nagy többsége a kerületi tanács népművelési osztályaival, a különböző tömegszervezetekkel, és gyakran a kerületi pártbizottságok megfelelő szerveivel való megbeszélés alapján jön létre. Szerepet kap a tárgyválasztásban a kerületi könyvtár adottsága, egy-egy előadóval, íróval, tudóssal stb. való kapcsolata is. Ily módon igen különböző tárgyú, a kulturális propagandának széles skáláját felölelő kiállítás-sorozatok várják a kerületi könyvtárak olvasóit. Egy-egy könyvtárban évi átlagban 30–35 kisebb-nagyobb könyvkiállítást rendeznek, melyeknek kétharmada a felnőtt-, egyharmada pedig a gyermekolvasók számára készül.

A KÖNYVKIÁLLÍTÁSOK SZÁMA

Megnevezés	1962	1963
Felnőttek számára	1034	1034
Gyermekek számára	463	603
Együtt	1497	1637

A beszámoló évében 9%-al nőtt a kerületi könyvtárakban rendezett könyvkiállítások száma.

A könyvek feltárását, s egyben az olvasókkal való kapcsolatok elmélyülését szolgálják a kerületi könyvtárak egyéb rendezvényei, előadásai is. Ezek legnagyobb része könyvismertető előadás – író-olvasó találkozók, irodalmi beszámoló stb. – Kisebb részben, s főleg a gyermekek számára film- és diavetítések, meseórák stb. Az előadások témája ugyancsak a helyi igényeknek és adottságoknak megfelelően a kiállításokéhoz hasonlóan sokoldalú.

RENDEZVÉNYEK A KERÜLETI KÖNYVTÁRAKBAN

Megnevezés	Felnőttek	Gyermekek	Együtt	
	számára		1963	1962
Könyvismertető előadások	454	279	733	703
Film- és diavetítések	22	150	172	204
Meseórák	-	227	227	145
Összesen	476	656	1 132	1 052
Látogatók száma	13 998	20 625	34 624	34 934

A rendezvények között szerepelnek a különböző kerületi könyvtárak ifjúsági köreinek, klubjainak összejöveteli is. 1963-ban a hálózatban összesen 30 ifjúsági klub működött. Ezek szervezett program alapján működnek. Értékes rendezvényekkel elősegítik az ifjúság kulturális fejlődését.

Egy-egy felnőtt rendezvény átlagos látogatólétszáma 29, egy-egy gyermekrendezvényé pedig 31 fő. Az összes látogatók száma az utóbbi években változatlanul a 35 ezer körül mozog.

III. A KÖNYVTÁR GAZDASÁGI SZERVEI

Gazdasági feladatok

A könyvtár zárszámadása részletesen ismerteti a pénzügyi kérdéseket. Itt csak a főbb problémákra térünk ki.

A KÖNYVTÁRI KÖLTSÉGVETÉS FŐBB TÉTELEI. (Teljesítés)

Tételek	1962	1963	1962	1963
	összeg forintban*		százalékban	
Éves költségvetés összesen	18 434 114	20 153 472	100,0	100,0
Személyi kiadások	8 148 064	9 204 929	44,3	45,6
Dologi kiadások	10 286 050	10 948 543	55,7	54,4
Ebből: könyvbeszerzés	5 205 718	3 923 202	28,2	19,5
könyvkötés (külső)	580 301	641 722	3,1	3,2
saját kiadvány	256 573	561 978	1,3	2,8
szakmai nyomtatvány	73 027	77 598	0,4	0,4
berendezés	674 507	562 813	3,7	2,8
felújítás	44 872	822 243	0,2	4,1
egyéb dologi kiadás	3 451 052	4 358 987	18,8	21,6
Index: Összes kiadás	100,0	109,0	-	-
Személyi kiadás	100,0	110,9	-	-
Könyvbeszerzés	100,0	73,5	-	-

* A Fővárosi Tanács népművelési osztálya által engedélyezett módosítással.

A költségvetés fő összege 9%-al volt magasabb 1963-ban, mint a korábbi évben. Növekedett a személyi kiadásokra fordított keret százalékos aránya. A könyvbeszerzés viszonyszámánál mutatkozó csökkenés annak a már ismert ténynek a következménye, hogy 1962-ben rendkívüli könyvbeszerzési kerethez jutott a könyvtár.

BERUHÁZÁS

Megnevezés	1962	1963
	forintban	
Berendezési tárgyak	878 031	1 001 000*
Építés	-	590 000**
Együtt	878 031	1 591 000

* Ebből telj. 998 384

** Ebből telj. 291 941

A beruházási keret végösszege csaknem kétszerese az egy évvel korábbinak. A beszámoló évének teljesítése megközelítette az 1,3 milliót: a 200 ezernyi forint teljesítés rajtunk kívülről okok miatt maradt el.

A KÖNYVTÁR BEVÉTELEI. (Tényszámok)

Megnevezés	1962	1963
Könyvtárhasználati díj	325 900	305 459
Késedelmi díj	483 543	440 433
Egvütt	809 443	745 892
MÉH-nek történő eladás	13 331	28 873
Fotólól	2 384	1 387
Dia-Levételek	63 356	32 084
Bibliográfiai bevételek	37 289	61 731
Olvasófüzet eladásától	12 322	6 711
Egyéb Levételek	4 457	6 519
Egvütt	133 139	137 305
Összesen	942 582	883 197

A bevétel legfontosabb tételei – s velük a végösszeg is – csökkentést mutatnak (6%). A könyvtárhasználati díj csökkenésébe belejátszott a kisebb beiratkozási díjat fizető gyermekolvasók arányának növekedése a felnőtt olvasókkal szemben. A késedelmi díj csökkenése remélhetően a kölcsönzési fegyelem megjavulásával függ össze.

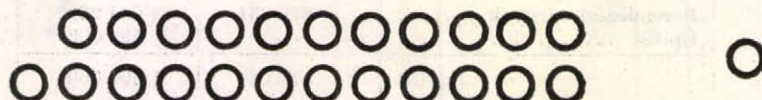
A MÉH-nek történő eladások összegének kétszeresére emelkedése a nagymértékű könyvkivonással és selejtezéssel kapcsolatos. A dia-bevételek csökkenése visszatükrözi a diaforgalom csökkenő méreteit. Öröndetes a bibliográfiai kiadványokból való bevételek 65%-os emelkedése.

KÉSEDELMI DÍJ FIZETÉS

Megnevezés	1962	1963
Központ	17 540	14 195
Hálózat	466 003	426 238
Együtt	483 543	440 433

A késedelmi díj csökkenése különösen a hálózatban jelentős.

A beszámoló évében a könyvtár kiadásaiból egy-egy beiratkozott olvasóra 122 forint jut, a bevételekből pedig 5.34 forint.

Egy-egy beiratkozott olvasóra jutó kiadás

bevétel

PERLÉSEK

Megnevezés	1962	1993
Perlések száma	3 500	3 734
Ebből: végrehajtással	2 376	2 439
fizetésletiltással	1 374	1 294
Elintézett esetek száma	2 494	2 491
Visszahozott könyvek száma	1 605	1 841
Elveszett könyvekért befizetett kártérítés (Ft)..	237 255	296 736

A visszahozott könyvek forintértéke és az elveszett könyvekért befizetett kártérítés együttes összege megközelíti a 400 ezer forintot (398 413 forint). A visszahozott könyvek száma, hozzávéve az elveszett könyvekért befolyt kártérítésből vásárolt könyvek számát, 7353 kötet. Mindez aláhúzza a perlési csoport jelentőségét, mind a kölcsönzési fegyelem, mind pedig a közösségi tulajdon megőrzése tekintetében.

A gazdasági osztály a beszámoló évében 28 alkalommal végzett – köztük 2–5 napig is eltartó – ellenőrzést a központ és a kerületi könyvtárak könyvtárhasználati, késedelmi és diakölcsönzési díjainak kezelésével kapcsolatban. Ellenőrizték a leltárkönyveket, a térítés ellenében kiszolgáltatható nyomtatványok kiadásának és elszámolásának lebonyolítását, a postabélyegek vásárlását, kezelését és elszámolását, a közlekedési előlegek nyilvántartását. Az osztály dolgozói részt vettek egyes kerületi könyvtárak általános felülvizsgálatában is. A vizsgálati eredmények a pénzkézelés javulásáról tanúskodnak.

A könyvtár technikai felszerelése 1963-ban jelentősen nem javult. A meglévő Rominor sokszorosítógép mellé egy hasonló típusú új gépet kaptunk, ami lehetővé teszi az állandó katalógus-sokszorosító munkák mellett is a kiadványok rendszeres sokszorosítását. A könyvkötészet számára egy vágógépet és egy műanyag-ragasztógépet vásároltunk. Mindez természetesen nem érinti azt, hogy a könyvtár az összes magyarországi nagy könyvtárak között könyvtártechnikai szempontból a legelmaradottabbak sorába tartozik.

Könyvkötészet

A HÁZI KÖNYVKÖTÉSZET FŐBB MUNKÁI (db)

Megnevezés	1962			1963		
	Közp.	Hál.zat	Össz.	Közp.	Hál.zat	Össz.
Új kötés	535	492	1 027	342	380	722
Karton kötés	8 218	833	9 051	8 670	3 094	11 764
Javítás	999	25 961	26 960	1 130	28 237	29 367
Aranyozás	55 544	–	55 544	47 094	–	47 094
Táskakészítés	12 050	48 000	60 350	3 450	36 240	39 690
Táskázás	5 162	848	6 010	4 043	8 178	12 221
Kölcs. tasak	–	64 800	64 800	–	81 124	81 124

Ki kell emelni a könyvkötészet munkái közül az új kötési és a javítási munkákat, mint amelyek a kötészet fő feladatát – a könyvtári könyvek állagvédelmét – jelentik. Ez 27 987-ről 1963-ban 30 089-re, vagyis 7%-kal emelkedett. A könyvkötészet más területeken is többet termelt az elmúlt év megfelelő adatainál. A könyvkötés emelkedő számait elsősorban az magyarázza, hogy széles körben bevezették a fűzésmentes könyvkötést.

A megnyíló zenei könyvtár kottáinak kötése tette ki az új kötések oroszánrészt. A kartonkötésben is jelentős emelkedés történt, ami elsősorban a belső kiadványok számának gyarapodására mutat.

KÜLSŐ KÖTÉSZETRE ADOTT MUNKÁK

Megnevezés	1962			1963		
	Közp.	Hálózat	Összesen	Közp.	Hálózat	Összesen
Új kötés	1 128	—	1 128	1 702	—	1 702
Javítás	48	14 458	14 506	—	14 341	14 341
Együtt	1 176	14 458	15 634	1 702	14 341	16 043

A több éves számszerű visszaesés után 1963-ban 2,5%-os emelkedés mutatkozik a külső kötészetre adott munkák darabszámában.

A könyvtár részére kötött összes könyvek száma (új kötés, javítás) a következő képet mutatta:

Megnevezés	1962	1963
Házi kötészet	27 987	30 089
Külső kötészetek	15 634	16 043
Együtt	43 621	46 132

A házi- és külső kötészetbe 2100 kötettel, 6%-kal több könyvet adottunk. Ez természetesen javulás a korábbi évek csökkenésével szemben, de még mindig messze elmarad a növekvő könyvforgalom következtében fokozott szükséglet mögött.

IV. A KÖNYVTÁR SZERVEZETI ÉS SZEMÉLYI ÜGYEI

A könyvtár szervezetében a beszámoló évében jelentékeny változás nem történt. Az igazgatói tanács a szükségnek megfelelően rendszeresen tartotta üléseit és megtárgyalta a könyvtárat érintő kultúrpolitikai, szervezeti és anyagi kérdéseket.

A KÖNYVTÁR KÖZPONTI OSZTÁLYAINAK ÉS VÉGLEGESÍTETT DOLGOZÓINAK SZÁMA

Osztály	1962	1963	Vezetője 1963. XII. 31-én
	létszám XII. 31-én		
Igazgatóság	8	10	Révész Ferenc h.: Tyroler Gyula Szőke Tiborné
Feldolgozó osztály	20	19	Dr. Szász Károly
Olvasó szolgálat	21	23	Marót Miklós
Budapest Gyűjt. osztálya	13	11	Dr. Mentec Béláné
Bibliográfia és prop. oszt.	15	15	Pataki Ferenc
Ker. könyvtárak osztálya	17	18	Dobos Piroska
Gazdasági osztály	37	39	Egeresi Zoltán
Házi kötetzet	20	20	Svientek Sándor
Együtt	151	155	

Az osztályok létszáma lényegesen nem változott.

A FSZEK KINEVEZETT DOLGOZÓINAK MUNKAKÖRI BESOROLÁSA
(1963. december 31.-én)

Munkakör	Központ	Hálózat	Együtt	
			1963	1962
Igazgató	1	—	1	1
Igazgató h.	2	—	2	1
Gazdasági ig.	1	—	1	1
Osztályvezető	6	—	6	6
Osztályvezető h.	5	—	5	5
Csoportvezető	5	—	5	4
Ker. könyvtárvezető I.	—	39	39	36
Ker. könyvtárvezető II.	—	12	12	10
Tud. főmunkatárs	3	—	3	2
Tud. munkatárs	22	1	23	24
Főkönyvtáros	6	—	6	5
Könyvtáros I.	18	58	76	89
Könyvtáros II.	11	73	84	66
Könyvtáros III.	4	1	5	7
Gazd. csop. vez.	3	—	3	2
Főelőadó I–II.	4	—	4	5
Előadó	3	—	3	1
Műszaki ügyint. II.	3	—	3	3
Műszaki ügyint. III.	—	—	—	1
Adm. dolg. I.	6	—	6	6
Adm. dolg. III.	1	—	1	1
Kvt. raktárvezető	1	—	1	1
Kvt. raktáros	8	14	22	6
Kiemelt term. szakmunkás	12	—	12	12
Szakmunkás	9	—	9	6
Kisegítő I.	1	—	1	1
Kisegítő II.	7	—	7	6
Kisegítő III.	11	16	27	44
Gépkocsivezető	1	—	1	1
Házfelügyelő	1	—	1	1
Összesen	155	214	369	354

ÁLLOMÁNYON KÍVÜLI DOLGOZÓK

Megnevezés	Központ	Hálózat	Összesen
Könyvtári munkakörben	4	67	71
Egyéb munkakörben	13	43	56
Együtt	17	110	127

1963-ban kitüntetett munkatársak

Könyvtárosainkat és egyéb dolgozóinkat az év folyamán több ízben is kitüntették jó munkájukért felettes hatóságaink. Így a Pedagógus-napon, augusztus 20-án stb. a következők kaptak ünnepélyes keretek között kitüntetést:

Tyroler Gyula Szocialista Munkáért Érdemérmét,
Császár Antalné, Szocialista Kultúráért kitüntetést,
Gönczi Imre Kiváló Népművelő jelvényt,

Király Lászlóné Szocialista Kultúráért kitüntetés,
Mikó Zoltán KISZ Érdemérmét,
Szépvölgyi Nándor Kiváló Dolgozó miniszteri elismerést kapott.

A könyvtár dolgozói a beszámoló évében összesen 90 975 forint igazgatói jutalomban részesültek.

DOLGOZÓINK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE ÉS KÖNYVTÁROSI SZAKKÉPZETTSÉGE
A KÖNYVTÁROSI MUNKAKÖRBE DOLGOZÓK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE

Munkakör	Egy. v. főisk.	Középlisk.	Ált. isk.	Összesen
Főfoglalkozásúak				
Központban	61	18	5	84
Hálózatban	85	90	9	184
Együtt	146	108	14	268
%-osan	54,5	40,3	5,2	100,0
Állományon kívüli dolgozó	11	53	3	67
%-osan	16,4	79,1	4,5	100,0

KÖNYVTÁROSI SZAKKÉPZETTSÉG

Megnevezés	Egyetemi v. főisk.	Középfokú	Alapfokú	Szakképz. nélkül	Összesen
Központ	37	15	2	30	84
Hálózat	62	66	27	29	184
Együtt	99	81	29	59	268
Százalékban	37,0	30,2	10,8	22,0	100,0
Állományon kívüli dolgozók	3	7	38	19	67
Százalékban	4,4	10,5	56,8	28,3	100,0

A legnagyobb csoportot könyvtárosi beosztású dolgozóink között természetesen az egyetemi vagy főiskolai végzettségűek, illetve szakképzettségűek képezik. A központban jelentékeny számú szakképzettség nélküli dolgozót mutattunk ki, ezek azonban többségükben olyan régi könyvtárosi gyakorlattal rendelkező munkatársaink, akikre a könyvtárosi képesítési rendelet már nem vonatkozik. A hálózatban jelentős a középfokú végzettségű könyvtárosok száma. E nagy többségükben fiatal könyvtárosok a könyvtárban folyó 2 1/2 éves tanfolyamon sajátítják el a középfokú könyvtárosi szakképzettséget. Az alapfokú végzettségű és szakképzettség nélküli dolgozók viszonylag magas száma – különösen ha az állományon kívüli fiatal könyvtárosokat is figyelembe vesszük – jelentősen csökkenni fog 1964 elején, amikor a most folyó tanfolyam befejeződik s az ott tanuló 30 könyvtáros középfokú képzettséget szerez.

A GYERMEKKÖNYVTÁRAKBAN ÉS RÉSZLEGEKBEN DOLGOZÓK

Munkakör	1962	1963
	évben	
Könyvtárosi munkakörben		
főfoglalkozásúak	39	42
Állományon kívüliek	13	16
Összesen	52	58

A gyermekkönyvtári hálózat fejlődésének viszonylag jelentős, 12%-os könyvtárosi létszámnövekedés felel meg. Ez 3 főfoglalkozású és 3 állományon kívüli gyermekkönyvtárossal való létszámnövekedést jelent.

Oktatás – továbbképzés

A beszámoló évében a könyvtárosok és egyéb könyvtári dolgozók szakmai és világnézetű képzése a következő tanfolyamokon történt.

A tanfolyamok, előadásorozatok megnevezése	Az év folyamán befejezett tanfolyamok, előadások		Az év utolsó napján folyamatban levő tanfolyamok, előadások	
	száma	hallgatók száma	száma	hallgatók száma
1. Politikai gazdaságtan	1 (II. évf.)	23	1 (III. évf.)	21
2. Marxista irodalom esztétika	1 (IV. évf.)	53	1 (V. évf.)	74
3. Könyvismereti tanfolyam	1 (II. évf.)	92	1 (III. évf.)	80
4. Központi és kerületi rakt. kez. és takarítók ideológiai-politikai tanfolyama	1 folyamatos	58	1 folyamatos	62
3. Alapfokú könyvtárosképző szaktanfolyam	1	66	–	–
6. Középfokú könyvtárosképző szaktanfolyam FSzEK könyvtárosoknak	–	–	1	30
7. Középfokú könyvtárosképző szaktanfolyam szakszervezeti könyvtárosoknak	–	–	2	55
8. Ált. műveltségi előadásorozat a ker. és központi könyvtárosoknak	1 folyamatos	230	1	245
Összesen	6	522	8	567

Rendszeresen megtartott előadásainknak és tanfolyamainknak tehát – a szakszervezeti könyvtárosok levonásával – 512 FSzEK-könyvtáros hallgatója volt. Ez sokkal nagyobb szám, mint a dolgozók összes létszáma; ez azt jelenti, hogy egyes oktatási alkalmakon – így mindenek előtt az általános műveltségi előadásorozaton – más tanfolyamokon résztvevők is megjelennek.

Szakmai viták, tapasztalatcserék stb.

A beszámoló évében – a szakmai továbbképzés egyik formájaként – az alábbi szakmai vitákat rendeztük:

1. Felnőtt oktatás és a könyvtár.
2. Bihari Klára: Mene tekel c. regényének vitája.
3. Művelődési körök a kerületi könyvtárakban.
4. Az állománykivonás tapasztalatai.
5. A szocialista brigádok részére készített „Olvasni jó” c. kiadvány vitája (Kerületi és üzemi könyvtárosokkal.)
6. A KISZ és a könyvtár kapcsolata. Politikai, kultúrpolitikai szerepe és szervezeti formái. (József Attila Olvasómozgalom.)
7. Az „50 regény” szakmai vitája (A KMK felkérésére).
8. A gyermekkönyvtárak állományának fejlődése 1958–1962-ig.

A gyermekkönyvtárosok részére a következő tapasztalatcsere jellegű megbeszéléseket tartottuk:

1. Az úttörőszervezet célkitűzéseinek segítése. Kerületi úttörő-kultúrfelelősök és a kerületi könyvtárak gyermekkönyvtárosai tapasztalatcseréjével.
2. Kiadói vita a Móra Ferenc Könyvkiadó és a Tancsics Könyvkiadó kiadványairól.
3. Országos gyermekkönyvtárosi tapasztalatcsere (3 napos).

4. Külföldi gyermekkönyvtárakról. (Előadás vetített képekkel.)
5. Gyermeklélektan.
6. Könyvszemle. (Néhány fontos kiadvány szakcsoportjainkból.)
7. Bulgáriai tapasztalatok.
8. A gyermekkönyvtári kézikönyvtár.
9. Könyvtári feladatok az „Úttörő expedíció a jövőbe” c. mozgalommal kapcsolatban.
10. Beszámoló az egész évi úttörőfoglalkozásokról.

1963-ban is rendeztünk tanulmányi kirándulásokat és tapasztalatcseréket a kerületi és központi könyvtárosoknak.

Tanulmányoztuk:

1. A győri megyei könyvtárat.
2. Új, átrendezett könyvtárakat.
3. A Gorkij Könyvtár munkáját.
4. Egyes gyermekkönyvtárak munkáját.
5. A kalocsai járási könyvtárat.

Előadások alkalmával láthattuk a szolnoki, szentendrei, kisbéri, nagykőrösi könyvtárakat, meglátogattuk a pestmegyei könyvtárakat is.

Megtekintettük:

1. A Vár ásatásait és újjáépítését.
2. A Kiscelli Történeti Múzeum „Budapest története 1686 – 1840-ig” c. kiállítását.
3. A Történeti Múzeum és a Fővárosi Tanács „Budapest története” c. kiállítását.
4. A Kiscelli Múzeum „Új szerzemények” c. kiállítását.
5. A Nemzeti Galéria „Budapest fejlődése a felszabadulás után” c. kiállítását.
6. A Csontváry kiállítást a Szépművészeti Muzeumban.

*

Az 1963-as esztendő a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár számára eredményes időszak volt. Ezeket az eredményeket kívánjuk továbbfejleszteni a következő esztendőben.

RÉVÉSZ FERENC
igazgató

HALOTTAINK

BECKSI ANDORNÉ
1903 – 1963

Sokan tudtuk, hogy menthetetlen, mégis mindannyiunkat megrázott a hír: Becski Andorné, a 8-as könyvtár vezetője, az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács tagja, életének 60. évében súlyos szenvedés után, 1963. április 25-én elhunyt.

Gazdag, tevékeny élet telítődött ebben a hat évtizedben. Élete nagy részében az emberi jövő: a szocialista, kommunista eszme megvalósításáért küzdött; értelemmel és szívvel, szellemében az utolsó percéig fiatalon.

Ifjúságában, Kolozsvárott, már a szocialista kultúrát igyekezett megszerettetni a munkásszínjátzókkal. Marxista szemináriumokat vezetett: így vált hamarosan kommunistává. Résztvett a Munkássegélyző, az Internazionale Arbeiterhilfe munkájában, segített röplapok fogalmazásában. Ezt követően férjével együtt Berlinben is a párt irányítása alatt dolgozott. Amikor Németországban a fasizmus került uralomra, Budapestre

jöttek, s itt folytatták a vállalt hivatást. Résztvett a Független Színpad szervezésében és a Vörös Segély munkájában. A felszabadulás után a kultúra sok fontos területén állt helyt. 1952-ben került könyvtárunk kötelékébe és évtizedes könyvtárosi munkájával, szaktudásával, lelkesedésével mindannyiunk megbecsülését vívta ki.

Jó iskola volt számára a 8-as könyvtár is. Óbuda macskaköves utcáiról, egy kissé még krudys levegőjéből jöttek idősebb emberek, tisztviselők, nyugdíjasok, háziasszonyok, munkások, fiatalok, diákok. Ő, a könyvtáros, tiszta, szép értelemmel segítette, irányította művelődésüket. Nem szűnő energiával adta munkájához azt a pluszt, azt a lelkiismeretes többletet, amely csak igazán kommunistáktól és becsületes emberektől telik. Szakmai felkészültsége, műveltsége, párosulva a huszonöt éves párttagsági és több évtizedes munkásmozgalmi tapasztalatával, olyan emberré tették, akinek elmúlta nemcsak könyvtárunknak, hanem az országos könyvtárügynek is nagy vesztesége.

Méltó elismerése volt élete munkájának az a kormánykitüntetés, melyet 1962. november 7-én nyújtottak át neki. Ekkor már, élete utolsó hónapjaiban, mérhetetlenül szenvedett. Amennyire emberileg lehetséges, hősiiesen állta. A kórházi ágyon is érdekelte a könyv, a könyvtár, a munkatársak. Emlékét mindannyian kegyelettel őrizzük.

ZOLTÁN JÓZSEF
1904 – 1963

Ő is azokhoz a munkatársakhoz tartozik, akik hivatástudatuk, emberi magatartásuk példája mellett értékes irodalmi, történelem-kutatói tevékenységgel írták be nevüket könyvtárunk történetébe. Csaknem negyed századig, 1939-től haláláig volt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dolgozója. Amikor hozzánk jött, harmincöt esztendőskorában, két diploma megszerzése, tanulási és tanításban eltöltött hosszú évek álltak mögötte. 1941–1949-ig a Királyi Pál utcai ifjúsági könyvtár vezetője, 1950-ben, a Központban a bibliográfiai osztály munkatársa, 1955-től a Budapest Gyűjtemény vezetője lett. Tudását várostörténeti kutatásokkal gyarapítva, néhány év alatt fővárosunk irodalmának egyik legjobb ismerőjévé vált.

Ha munkában eltöltött gazdag életét mérjük fel, a könyvtártörténet lapjaira kívánczik olyan adat is, hogy három nagy munkáját a Fővárosi Tanács néprajzi pályázatán nagydíjjal jutalmazták. Az első: Adatok a budai és pesti szőlő- és bortermelés történetéhez c. tanulmánya volt, ezt követte A barokk Pest-Buda

élete, végül ennek folytatásaként a Népi szórakozások a reformkori Pest-Budán c. tanulmánya.

Könyvtárunk dolgozóinak érdekét szolgálta társadalmi munkájával: éveken át volt a szakszervezeti bizottság elnöke. Több értékes tanulmánya jelent meg könyvtárunk Évkönyveiben, s olyan színvonalas, tudós kutatóra valló bibliográfiák szerkesztése fűződik nevéhez, mint Budapest munkásmozgalma 1919–1945, Budapest a Tanácsköztársaság idején a korabeli sajtó tükrében és Budapest szocialista fejlődése 1945–1959.

Munkáját hivatalosan is elismerték. A pályadíjak mellett 1949-ben „Kiváló munkáért”, 1953-ban „Szocialista kultúráért” kitüntetést kapott. Egy szívvel-lélekkel tevékeny élet beteljesedése mégis az lett volna, ha megérheti nagy munkáinak nyomtatásbani megjelenését. Azonban belső tartalmában és kiállításában egyaránt negyértékű főművének, A barokk Pest-Buda életének nyomtatott példányait már nem láthatta. Csakúgy nem érthette meg a szervezésében és szerkesztésében meginduló Budapest története bibliográfia-sorozat napvilágot látott első eredményét, a 2. kötetet.

Filozófiával is foglalkozott. Számos olaszból, németből, latinból magyarra átültetett mű mellett lefordította Boetius „De consolatione philosophiae” c. munkáját.

Egy nagy tudású könyvtáros, csöndes, halk, rendkívül szerény, szeretetre méltó ember távozott körünkől. Néha elsikkadnak a vigasz szavai. Csak egyetlen vigasz, a legigazabb marad meg: a hozzátartozók, barátok, munkatársak körében felejthetetlen emlék, és ezen túl a tágabb emberi közösségnek – a művek. Elmondhatjuk: mindegyik sokáig őrzi majd barátunk, munkatársunk, Zoltán József emlékét.

KÖNYVTÁRUNK FEJLESZTÉSÉNEK TÁVLATI TERVE

1964-1981

A fővárosi könyvtára, — mely a felszabadulás óta alapítójáról nevezve ismét „Szabó Ervin” könyvtárként ismeretes — 60 éves. Ha egy intézmény, — vagy akár az egyes ember — életének fordulójához ér, szokásos és hasznos dolog, hogy visszatekint a megtett útra, majd tekintetét a *jövő távlatai* felé veti s megkísérli felmérni a sorra kerülő feladatokat.

A könyvtár jelenlegi problémái

A könyvtár működésének első 15 esztendejében Szabó Ervin erőfeszítései s küzdelmeinek eredményeként kialakult a *tudományos kutatómunkát és közművelődést egyaránt szolgáló központi könyvtár*, valamint az akkor 7 fiókkönyvtárból álló *hálózat*. Ez a szervezeti forma átvészelte a Szabó Ervin halálát követő nehéz időket, az ellenforradalom évtizedeit, s adva volt a lehetőség, hogy 1945-ben a könyvtár egészséges fejlődése meginduljon.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szervezeti felépítése ma is sokban megegyezik alapítójának 60 évvel ezelőtti elképzelésével. A központi tudományos könyvtár, a kerületi könyvtárak, a fiókkönyvtárak és az önálló gyermekkönyvtárak együttesen (109 könyvtári egység) képezik a fővárosi könyvtárhálózatát, mely minden kerületre kiterjedve végzi munkáját. Természetesen a lakosság nagy többségének szépirodalommal és ismeretterjesztő könyvekkel való ellátása, az általános igények kielégítése elsősorban a kerületi könyvtárakra tartozó feladat.

Eredményeinket előző beszámoló ismertette. A jelentés évében (1963-ban) 165 000 beiratkozott olvasó több mint 6 millió kötet könyvet kölcsönzött könyvtárainkból — ami 1938-hoz viszonyítva az olvasók létszámában 840%-os, a kölcsönzött kötetekben pedig 600%-os emelkedést jelent.

Akkor sem kell szégyenkeznünk, ha a forgalmazott irodalom milyenségéről esik szó. Bibliográfiák, ajánló jegyzékek, a könyvtári propaganda változatos eszközeinek használata és elsősorban könyvtárosaink könyvajánló tevékenysége kellett ahhoz, hogy e tekintetben is olyan eredményeket mutathassunk fel, amit az ismeretterjesztő irodalom kölcsönzésben elért több mint 30%-os részaránya példáz.

A nagyobb olvasói létszámmal — sajnos — nem járt együtt a könyvtárhálózat megfelelő fejlesztése. Az új kerületi könyvtárakat *több esetben szűk, könyvtári munkára alkalmatlan* helyiségbe telepítették. A központi könyvtáráépület bővítésének szüksége 1940-ben merült fel először, de *maig sem sikerült megoldást találni*. Mind az olvasók kényelmét szolgáló termék, mind a könyvtárosok munkaszobái szűknek, alkalmatlannak bizonyultak, a könyvraktár megtelt, technikai felszerelésünk korszerűtlen.

Fejlődésünket csak akkor értékelhetjük helyesen, ha adatainkat nemcsak a két világháború közötti (világviszonylatban rendkívül elmaradott) hazai állapotokhoz mérjük, — hanem egyrészt szocialista hazánk építése során a könyvtárak elé tűzött feladatokhoz, társadalmunk egyre fokozódó szükségletéhez, a növekvő igényekhez, másrészt a környező országok könyvtári munkájában elért színvonalhoz.

Mindkét összehasonlítás azzal a tanulsággal jár, hogy *bármily nagyok számszerű eredményeink, nem tekinthetők kielégítőnek*. Jelentésünk számadatai mögött azt is látni kell, hogy Budapest lakosságának csak 8,3%-a olvasónk. Ez az arány külföldi viszonyszámokkal összehasonlítva akkor is kedvezőtlen, ha tekintetbe vesszük a Budapesten működő szak szervezeti, iskolai, és egyes tudományos könyvtárak munkáját is.

A Művelődésügyi Minisztérium 1961-ben kiadott irányelvei 1980-ra az összlakosság 20%-ában jelölik meg a fejlesztés mértékét. Ezt figyelembe véve a könyvtár fejlesztési terve célul tűzte ki, hogy erre az időpontra olvasóink számát 290 000-re emeljük.

Ez a célkitűzés reális. Napjainkban a könyvek iránti igény megnőtt. Valósággal áramlanak az olvasók a könyvtárakba. Ez világjelenség, de különösen a szocialista országokra jellemző. Újjonnan megnyílt könyvtárainkban tapasztalható, hogy szinte csak arra van szükség, hogy a könyveket elhelyezzük a polcokon, a könyvtár ajtaját megnyissuk, s növekvő özönnel jönnek az olvasók. Jelentősebb külső propaganda alig szükséges. *Viszonylag rövid idő alatt könyvtáraink oda jutnak, hogy teljesítőképességük maximumát szolgáltatják*. Hely, munkaerő és könyvhiány gátolja jelenleg, hogy még több olvasónk legyen, hogy fejlődésünk még nagyobb mértékűvé váljon.

A felnőtt- és a gyermekkönyvtári hálózat fejlesztése

Ami a jövő évek feladatait illeti, kétségtelen, hogy azon az úton kell tovább haladnunk, amely eddig is helyesnek bizonyult. Miként a szocialista társadalomban minden arra hivatott, hogy az embert szolgálja, minden erőfeszítés az ember érdekében történik, épp így könyvtári munkánkat is e cél érdekében kell továbbfejleszteni. *A központi kérdés tehát az olvasószolgálat színvonalának további javítása*. Persze, hogy ennek érdekében eddig is igyekeztünk sokat tenni.

A közelmúlt években létesített könyvtárakat jó könyvanyaggal láttuk el, felszerelésüket, berendezésüket lehetőségeinkhez képest korszerűsítettük. A korábbi években alapított könyvtárak közül többet felújítottunk, korszerűsítettünk s vonzóerejüket sikerült nagymértékben megnövelni. A *szabadpolcos* kölcsönzés úgyszólván általánossá vált kerületi könyvtárainkban, aminek az olvasószolgálat szempontjából való nagy és kedvező jelentőségét csökkentette ugyan, de meg nem semmisítette az a sajnálatos körülmény, hogy könyvtárhelyiségeink egyrésze nem alkalmas a szabadpolcos kölcsönzésre. Az állomány összetételét is sikerült javítani. Munkatársaink figyelme az olvasószolgálat részterületei felé fordult; vizsgálták és tanulmányokban elemezték az olvasószolgálat egyes kérdéseit.

Mégsem beszélhetünk gyökeres változásról. Látnunk kell, hogy *a kerületi könyvtárak egy-egy könyvtárosára évente kb. 30 000 kötet jut a forgalomból*. Nem sikerült a munkafeltételeken jelentősen javítani. Még mindig sok az olyan, adminisztrációs jellegű tevékenység, ami könyvtárosainkat elvonja a tartalmi munkától.

Az olvasószolgálat megjavításának egyetlen útja: az egész könyvtári szervezet gondos vizsgálata, új módszerek kikísérletezése és bevezetése. Bonyolulttá teszi a dolgot, hogy fejlesztésünknek egyidejűleg két irányban kell történnie:

— ki kell terjesztenünk könyvtáraink hatókörét. Olvasóink taborát 1980-ig oly mértékben kell növelnünk, hogy elérjük a magunk elé tűzött 290 000-res olvasó létszámot;

– el kell mélyítenünk munkánkat, hogy megfelelhessünk az egyre szaporodó és differenciálódó igényeknek. Speciális kérdésekben fordulnak felénk az olvasók információért, melynek pontos, gyors és szocialista szemléletű megoldása könyvtárunk feladata.

Nézzük meg, mik a feltételei az olvasólétszám nagymértékű – a tervezet szerint 76%-os – növelésének?

Nyilvánvaló, hogy a megnövekedett olvasótábort *el kell látnunk könyvekkel*, méghozzá a megfelelő színvonalon. Könyvállományunk az elmúlt években sokat javult. A Fővárosi Tanács rendkívüli segítsége folytán kurrens könyvanyagunkat növelni tudtuk. Szabadpolcra tett állományunkat a fölös és elavult anyag kivonása minőségileg nagyban javította. Mindennek ellenére is könyvellátottságunk a külföldi országok viszonyszámaihoz, a hazai tervszámokhoz, de a konkrétan jelentkező igényekhez képest is elmaradt. 1963-ban a főváros minden 1000 lakosára 695 kötet könyv jutott. A baráti országok közül nemcsak a Szovjetunióban, de Csehszlovákiában, Lengyelországban és Bulgáriában stb. is kedvezőbb az arány, mint nálunk. *Az új olvasók tömege, mellyel fejlesztési tervünkben számolunk, könyvállományunk 131%-kal, mintegy 1 900 000 kötetrel való növelését kívánja meg.* Ezt természetesen csak felettes hatóságaink hathatós, *rendkívüli* segítségével, és költségvetésünk könyvbeszerzési rovatának rendszeres emelésével valósíthatjuk meg.

A könyvállomány növelésén túl *könyvtáraink kapacitását* kell bővítenünk; új könyvtárak létesítése, illetve a régiak korszerűsítése szükséges. A korábbi években létesült kerületi könyvtárak közül nagyon soknak kicsi az alapterülete. Például a 42 sz. könyvtár mely Csepelen, munkáskerületben végez igen fontos tevékenységet, mindössze 58 m² alapterületű helyiséggel rendelkezik. Huszonkét kerületi könyvtárunknak nincs olvasóterme, így ezekben a könyvtárakban jóformán *csak egy területre, a könyvkölcsönzésre* szűkül a szolgáltatások köre. A Horthy korszakból örökölt 13 könyvtárral nem lehetett volna a kultúrforradalom eredményeit elérni. 1945 után könyvtárat kellett minden kerületben szervezni, – olyan helyiségben, ami rendelkezésre állt. Ennek köszönhetjük mai eredményeinket. De ma már erős könyvtárhálózattal rendelkezünk. A további fejlesztéssel általában meg tudjuk várni, míg megfelelő helyen, megfelelő helyiséget kapunk. Olyan könyvtárakat kell létesítenünk, mint az 1963-ban megnyitott Csepel-Csillagtelepi vagy az 1964-ben megnyitott József Attila telepi könyvtárak, amelyek megfelelnek igényeinknek.

Az 1955-től 1963-ig eltelt 8 esztendő 42 881 új olvasót hozott. Ezt sok könyvtár bővítésén, korszerűsítésén túl az tette lehetővé, hogy hálózatunk új könyvtárakkal növekedett.

Az 1980-ig tervezett rővekedés további 290 000 új olvasó bekapcsolását kell hogy eredményezze. Hány új könyvtár kell ezek ellátásához? Úgy számítjuk, hogy ehhez *86 új könyvtár szükséges.* A telepítést illetően vezérelvünk az, hogy a város bármely pontjáról nagyobb utazás nélkül lehessen könyvtárba eljutni. Elsősorban a *külső* kerületekben kívánunk új könyvtárakat létrehozni, ott, ahol még úgynevezett „fehér foltok” vannak (Kispest, Kőbánya, Újpest stb.), másrészt az új településeket kell ellátnunk könyvtárral.

Természetesen a *belső* kerületekben is gondolunk fejlesztésre, de itt elsősorban a már működő könyvtárak elhelyezésének javításával, a felszerelés korszerűsítésével, a nyitvatartási idő növelésével kívánunk célt érni. A különböző könyvtártípusokat a szükségletnek megfelelően tervezzük. *Általában nagyobb könyvtárakkal számolunk (30–40 000 kötet),* fiókkönyvtárakat inkább a peremkerületekben műköltetünk. Ugyanitt, főként a gyéren lakott negyedekben járattjuk a beállítandó *bibliobuszt.* Ezzel egyidejűleg megszüntetjük 2 villamos könyvtárunkat, melyeknek 1946-ban – létesítésük idején – hiánypótló fontos szerepük volt, de ma már korszerűtlenek.

A hálózat könyvtárainak elosztása a 20 éves terv szerint, kerületenként, 1980-ban :

kerület	kerületi könyvtár	fiók könyvtár
I.	4	—
II.	6	—
III.	7	2
IV.	5	7
V.	6	—
VI.	6	—
VII.	8	—
VIII.	9	—
IX.	7	—
X.	7	7
XI.	7	1
XII.	4	2
XIII.	8	1
XIV.	7	2
XV.	4	4
XVI.	5	5
XVII.	3	6
XVIII.	5	6
XIX.	4	6
XX.	5	7
XXI.	5	5
XXII.	3	5
bibliobusz	3	—
Összesen:	128	66

E tervezett számmal szemben jelenleg 109 könyvtár-egység működik, így 86 új könyvtárra (ebből 76 kerületi és 10 fiókkönyvtárra) van szükségünk terveink teljesítéséhez.

Kialakult a gyermekkönyvtárak külön hálózata. Vegyeskönyvtárak a jövőben csak egy-két kisebb kerületi könyvtárban lesznek, s ilyenek inkább a fiókkönyvtárakban maradnak fenn. A gyermekkönyvtári munkát hálózatunkban különleges hely illeti meg. Az első nagy eredményt ezen a területen az 1961-től kezdődően megnyílt önálló gyermekkönyvtárak (köztük a Liszt Ferenc téri könyvtár) jelentették.

A következő években a korábbi létesítések mellett elérni kívánjuk, hogy *minden kerületben legalább egy önálló gyermekkönyvtár legyen*. A gyermekek könyvvél való ellátását számszerűen is javítani kell, hiszen a gyermekkönyvállomány 1963-ban 252 839 kötet, (az egész hálózati állomány 21,4%-a), ugyanakkor a gyermekolvasók száma 47 517 (az összes olvasók 30,6%-a). Az egy gyermekolvasóra jutó könyv 5,3. Ez az arány rosszabb, mint a felnőtteknél, jóllehet tudjuk, hogy a gyermekek sokat olvasnak, általában többet, mint a felnőttek.

A kerületi könyvtárakkal kapcsolatban korábban már említett olyan problémák, mint pl. az alkalmatlan helyiségek, nagyrészt a gyermekkönyvtárakra, illetve a gyermekrészelekre vonatkoznak. Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le: itt is fel kell alaposan készülnünk, hogy munkánkkal a reánk váró feladatoknak megfelelhessünk.

Különleges szolgáltatású könyvtárak

A kerületi könyvtárak a fentiek szerint máris differenciálódtak, amennyiben funkcióik szerint *elkülönültek egymástól* a felnőtt és gyermekkönyvtárak.

Az egy-egy részterületre vonatkozó, ma már erősen differenciált fővárosi igényt azonban ez sem elégíti ki. *A speciális igények szükségessé teszik a szakosított ismeretterjesztő könyvtárak létrehozását.* Ezekben a könyvtárakban egy-egy tudomány vagy művészeti ág anyaga nagy választékban egy helyen található meg. Ilyen anyagot sem a kerületi könyvtárakban, sem az általános gyűjtőkörű központi könyvtárban nem lehet szolgáltatni. Másrészt csak ilyen körülmények között lehet a könyvtárosoktól *a szakterületen szükséges hozzáértést* elvárni, ami pedig a korszerű állományfeltárás, katalógusszerkesztés és a tájékoztatás elengedhetetlen feltétele.

Az első ilyen könyvtár létesítésének tapasztalatai azt mutatják, hogy a könyvtárak messzemenően építhetnek *a külső szakemberek segítségére*, mind az állomány gyarapításánál tanácsadóként, mind a propaganda területén, kiállítások, előadások rendezése alkalmával.

Milyen speciális könyvtárak szerepelnek terveinkben?

Elsőként az 1964-ben megnyíló *zenei könyvtár*. Közel 10 000 zenei szakkönyv és zenemű képezi megnyitáskor e könyvtár állományát. A zene szakemberei, pedagógusok, művészek és a zene barátainak hatalmas tábora nagy várakozással tekint e könyvtár munkája elé, melytől *azt várjuk, hogy közreműködik fővárosunk lakossága zenei műveltségének alakításában.* A már működő zenei könyvtáraknak, zárt szakkönyvtáraknak más a feladatuk. Mint nyilvános könyvtár, ilyen anyaggal új kezdeményezésnek számít Budapesten. Amint a könyvtár helyiségének bővítésére lehetőség lesz, a könyv- és kottanyag kölcsönzésén és helybeni használatán kívül – hanglemezekre és magnószalagokra rögzített zeneművek is az olvasók rendelkezésére állnak.

Továbbiakban *művészeti könyvtárak*,
idegen nyelvű szépirodalmi könyvtárak,
biológiai könyvtár (az Állatkert területén),
és *Baedeker könyvtár*

létesítése szerepel terveinkben.

Műszaki könyvtár létesítése is szóba került. Meg kell vizsgálni, hogy Budapesten az Országos Műszaki Könyvtár szakhálózata mellett, mennyiben célszerű ez az elképzelés. Ezen a szakterületen hasznos munkát végeznek az Újpesti, Kispesti és Kőbányai könyvtárak műszaki részlegei. Esetleg ezek számát kell szaporítani.

Meg kell említeni a *libresszó* tervét is, mely a Tanács kívánsága alapján a Belvárosi Kávéház helyiségében működik majd 1965-től kezdve. A külföldi és hazai tapasztalatok azt bizonyítják, hogy ennek a szolgáltatásnak nagy sikere lesz.

Említettük, hogy régebben létesített könyvtáraink közül többnek egyáltalán nincs, vagy nem megfelelő az *olvasóterme*. E hiány pótlására a következő években a város 6–8 pontján *külön könyvtáregységként olvasótermet* létesítünk. Ezeket az olvasótermetek gazdagon összeállított kézikönyvtárral, folyóiratokkal, a tanulás és a művelődés könyvtári segédeszközeivel ellátjuk.

Mindaz együtt képviselné a könyvtár felnőtt és gyermekkönyvtárainak típusa mellett a harmadikat, a különleges szolgáltatású könyvtárak típusát.

Felvetődik a kérdés, hogy az *új hálózat irányítása* a központi apparátus bővítésével, megfelelő átalakításával történjék-e, vagy az irányító és instruáló tevékenység egy részét decentralizálva, kialakítandó *kerületi centrumokba* célszerűbb beépíteni. Esetleg a két módszer valamilyen kombinációja kínálkoznék a legjobb formának.

E kérdések helyes megoldása könyvtárunk további fejlődésének egyik kulcsa.

A központi könyvtárra vonatkozó tervek

Kétségtelen, hogy a következő években *anyagilag eszközeinkből nagyobb részt kell a központi könyvtár fejlesztésére fordítani*, mint eddig tettük. Hiszen a jelentkező differenciált igényeknek megfelelni, a különleges kérdésekre választ adni, magasabb színvonalon elsősorban e könyvtár anyagából lehet. A központi könyvtár funkciója hármas, mint:

Városi könyvtár, értékes helytörténeti gyűjteménnyel, könyvekkel, képekkel és egyéb dokumentokkal áll a főváros történetét kutatók, érdeklődők rendelkezésére.

Magasszintű közművelődési könyvtár.

Egyetemes gyűjtőkörre folytán minden tudományág alapvető anyagával, magyar és idegennyelvű szépirodalmi és ismeretterjesztő könyveivel, reference szolgálatának jól felszerelt kézikönyvtárával, elsősorban azokat az igényeket elégíti ki, melyekre kerületi könyvtárainkban nem található irodalom. A népművelés különböző területén dolgozók — a Rádió, Televízió, a fővárosi napilapok, folyóiratok munkatársai, TIT, könyvkiadók, színházak, filmgyárak szakemberei, tanácsok, tömegszervezetek, az egyetemi tanszékek személyzete, pedagógusok, egyetemisták, az iskolán kívüli önművelődésben résztvevők, a népművelés minden szintjén dolgozók teszik a központi könyvtár olvasóinak nagy számát.

Tudományos profilú könyvtár

Hat évtizeden át gyűjtött értékes könyvanyaga és periodikáinak jelentős része a szociológia tárgykörére vonatkozik. Hosszú időn át történt szisztematikus gyűjtés eredménye az a könyvállomány, mely ilyen összetételben egyedül ebben a könyvtárban található meg, a számtalan katalógussal, mutatóval és egyéb könyvtári segédeszközzel együtt, melyeket hosszú évek alatt készítettek a könyvtár dolgozói s melyek arra hivatottak, hogy könyvanyagunkat az olvasó számára feltárják, a tudományos munkát segítsék.

A központi könyvtár munkáját évek óta akadályozza a *helyhiány*. Raktárai fulladásig teltek. A könyvtárosoknak nem tudunk megfelelő munkahelyet biztosítani. Kevés az olvasóterem, ugyanakkor az olvasótermi munkát zavarja, az elmélyült kutatást pedig egyenesen lehetetlenné teszi a megnövekedett forgalom zaja, a helyiségek hiánya. Ez a helyzet 1963-ban már tarthatatlanná vált.

A központi könyvtár fejlesztése során a következőket kell megoldanunk:

Szolgáltatásainkat fokozni, hogy olvasóinkat egyre magasabb színvonalon lássuk el a mindhárom funkciónknak, illetve gyűjtőkörünknek megfelelő könyvekkel, bibliográfiákkal és dokumentációkkal. Terveink között szerepel katalógusrendszerünk további bővítése illetve kiegészítése, revíziója.

Közművelődési feladatainkat illetően az eddiginél fokozottabb mértékben kell közreműködnünk az olvasók tudatának formálásában, a természettudományi és műszaki ismeretek könyvtári terjesztésében.

Állományunkat tovább kell fejlesztenünk. Növelni kell a beszerzési kereteket. A beszerzésnél az eddiginél nagyobb mértékben vásárolnunk kell az 5-ös és 6-os szakok magyar és idegennyelvű irodalmát. Össze kell állítanunk az állományunkból hiányzó fontos művek jegyzékét és meg kell kezdeni e művek beszerzését.

A központi könyvtárnak nagyobb olvasótömeget kell kielégítenie, hatását minden területen fokoznia kell. A központ erőteljes propagandájára van szükség, a könyvtár gyűjtőkörének és funkcióinak megfelelő olvasórétegek megnyeréséhez. Folytatni kell az állományfeltáró jegyzékek kiadását, mert ez megfelel a korszerű rétegpropaganda elveinek.

Terveink között különösen fontos helyet foglal el a könyvtárépület kérdése. A központi könyvtár megfelelő működését, további fejlődését csak felettes hatóságaink biztosíthatják, *egy új székház építésével*. Egy ilyen korszerű, a használat célját tekintve terve-

zett és felépített könyvtár nemcsak a legjobb, de — úgy véljük — a legolcsóbb lehetőség, és megoldása mind sürgetőbb feladat. Ennek megkísérlése mellett — megvalósulásig — újra és újra jelentkezünk kell a szomszédos (Reviczky u. 3. sz. alatti) épület iránti igényünkkel. *Ez az épület azonban ma már csak enyhíteni képes helyzetünket. Megoldást csak a másik szomszédházzal (Baross u. 18 sz.) együtt, illetve e ház lebontása után, annak telkén a könyvtárhoz csatlakozó új épület nyújthat.*

Addig különböző kényszermegoldásokhoz kell fordulnunk. Ilyen terv pl. a hátsó kisudvar beépítése. Kényszermegoldás volt a duplumraktár kihelyezése. Bármily igaz, hogy e megoldások fájdalmasak és sok új bonyodalmat okoznak, mégis gondolnunk kell a *könyvkötészet és esetleg más osztályoknak* is a könyvtár épületéből való kiköltöztetésére.

A duplumraktár kihelyezése tette lehetővé például, hogy a Budapest Gyűjtemény dolgozói számára megfelelő új munkahelyiségeket nyújthassunk.

A következő években sor kerül a Budapest Gyűjtemény mai helyiségében egy új olvasóterem létesítésére. Lehetőséget nyerünk új könyveink rendszeres szabadpolcos bemutatására.

További tervünk a feldolgozó osztály mai helyiségét is olvasószolgálati célokra szánja, hogy újabb olvasótermet, kutatószobákat nyerjünk. Önálló folyóíratosztály felállítását tervezzük. A változtatások minden esetben azt a célt szolgálják, hogy raktáraink új termekkel, sok-sok polcfolyóméterrel bővíljenek.

Technikai bázisunkat — mely nagyon korszerűtlen — fejleszteni kell. A könyvtári munka hatásfokát megfelelő technikai berendezésekkel, műszerekkel lehet és kell emelni. Feltétlenül szükséges egy személylift, könyvszállító berendezések felszerelése, mikrofilm felvevő és leolvasó készülék, modern fotolaboratórium és korszerű sokszorosító berendezés.

A központi könyvtár állományának védelmét eddig elhanyagoltuk. Könyvkötésre, konzerválásra, restaurálásra, állományvédelmi mikrofilmezésre, megfelelő raktári elhelyezésre jelentős összegeket és erőfeszítéseket kell fordítani.

*

Nem esett szó eddig arról, ami nélkül pedig fejlődés nincs: a *könyvtárosokról*. Az új létesítményekhez adott létszámon kívül, a jelenlegi hálózat személyzeti szempontból nem egyszer súlyos nehézségekkel küzdő könyvtárainak helyzetén is javítani kell. Csak ez nyújthat lehetőséget ahhoz, hogy munkánk a megkívánt színvonalra emelkedjen.

A mennyiségi fejlődéshez hasonlóan fontos a minőségi is: könyvtárosaink szakmai képzettsége. Ez a különböző képzési formák (alap, közép- és felsőfokú képzés) bonyolult problematikáján túl a belső továbbképzés módszereinek taglalásába, a bizonyos szakterületeken való jártasság megszerzésének és fenntartásának kérdéseire vezetne el bennünket.

Terveinkben természetesen részletesen foglalkozunk a személyzeti fejlesztés fontos kérdéseivel is.

*

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár távlati terve — amelyet a fentiek vázlatosan ismertettek — a budapesti könyvtárügy 20 éves fejlesztési tervében szerepel, annak fontos részeként. A tervben felvetett kérdések megoldása a főváros lakosságának jobb könyvtári ellátottságát fogja biztosítani.

Tyroler Gyula

HÁROM ÖTVENÉVES KERÜLETI KÖNYVTÁRUNK

„A könyvnek mindenkihez el kell jutni, mert ahány könyvet elolvasol, annyi érzést élsz át, annyi embert ismersz meg, annyi újszerűség tárul eléd.”

Makszim Gorkij.

„A régi és az új könyvtárak között főként az a különbség, hogy a régi könyvtárakat azért csinálták, hogy legyen hely, ahol a könyveket megőrzik, s ha betéved néha kutató és keres egyet: jó, de ha nem téved be egy sem: még jobb. Ma azért csinálják a könyvtárakat, hogy legyen hely, ahonnan szétszórhatják a könyveket, hogy minél jobban olvassák, nevelni akarnak általuk és gyönyörűséget szerezni az embereknek.” – írta Szabó Ervin. Egész életét és tevékenységét ennek a célnak szolgálatába állította. Terve volt, hogy a város minden kerületében, munkáslakta perifériákon is könyvtárak legyenek, amelyeknek célja, hogy „szépirodalmi és ismeretterjesztő könyvekkel, valamint irodalmi és más, a laikust is érdeklő tudományos folyóiratokkal és napilapokkal lássa el a közönséget, ifjúsági könyvtáraiban pedig a gyermekek, valamint a tanulóifjúság könyvszükségeitől gondoskodják, mégpedig lehetőleg mindenkinek lakhelye közelében.”¹ Ebben a szellemben létesültek a fővárosi könyvtár fiókkönyvtárai a város különböző pontjain, az amerikai public libraryk és a nyugat-európai nagyvárosok közművelődési könyvtárainak tapasztalatait felhasználva és azokat budapesti viszonyokra alkalmazva elsőként 1913. december 27-én a 2. számú ún. Deák-Könyvtár, majd 1914. májusában a 3. sz. könyvtár.

Csak hogy az 1910-es évek Magyarországon közművelődési célokra alig akadt pénz. A város urainak, a Városi Tanácsnak nem volt érdeke az egyszerű emberek kulturális felemelése. E program megvalósításáért csak a munkásság folytatott következetes harcot és csak egy lelkes csoportnak volt szívügye, haladó értelmiségieknek és néhány liberális városi vezetőnek; azok akarták igazán a könyvtárfejlesztést. Ez azonban közügyé csak akkor vált, mikor 1911-ben a Fővárosi Nyilvános Könyvtár élére Szabó Ervint nevezték ki. Ő megnyerte munkatársainak a rendkívül képzett, sokoldalú felkészültséggel rendelkező Madzsar Józsefet, Dienes Lászlót, Braun Róbertet, Kőhalmi Bélát stb.

Szabó Ervin könyvtárosi tevékenysége azért is olyan jelentős, mert felismerte a munkásosztály politikai, gazdasági súlyának megnövekedését és ennek jelentőségét az eljövendő időben. A marxizmus egyik első tudományos művelője volt ő Magyarországon, s eleve ennek szellemében iparkodott a könyvtárakat fejleszteni, mert „a könyvtár szerves része a környező társadalomnak. A társadalom egészét érintő változások nem hagyhatják érintetlenül a könyvtárat sem.”² Ez a felismerés vezette, amikor minden energiájával igyekezett a munkáslakta peremvárosokat is bekapcsolni az ország szellemi művelődésének áramába. Ehhez a munkához támogatást, anyagi segítséget a hatalmon levőktől természetesen alig kapott, mert Magyarországon az uralkodókorokat annyira nem

¹ Útmutató a könyvtár használói számára. 1918.

² SZABÓ Ervin: jelentés a Városi Könyvtár 1917-es működéséről. Bp. A Városi Nyilvános Könyvtár közleményei. 1918. 1 p.

érdekelte a nyilvános közművelődési könyvtárak szaporítása, hogy noha már évek óta tárgyaltak egy fiókkönyvtár létrehozásának szükségességéről, az első ilyen fiókkönyvtárat, 1913-ban, csak a Deák Ferenc szabadkőműves páholy által adományozott 20 000, – koronából hozták létre. A másodiknak létesített (1914. május) 3. sz. fiókkönyvtár pedig egy nyomorúságos barakképületben kapott szállást, ahol állandó bedőlési veszély fenyegetett, míg végülis évekig tartó kínos vergődés után átmenetileg kénytelenek voltak bezárni a könyvtárat. Anyagi fedezetük kevés volt, s a fiókkönyvtárak csak úgy tudtak fennmaradni, ha állandóan igénybevételek a magánosok, a különféle egyesületek és tömegszervezetek közadományait.*

I. ZS.

* A következő könyvtártörténetek mindegyike önálló kiadványként is megjelent. Ez magyarázza a néhol előforduló ismétléseket.

AZ 1. SZÁMÚ KÖNYVTÁR 50 ÉVES TÖRTÉNETE

Az 1. sz. fiók megalakulása és működése 1919 augusztusáig

Budapest lakossága nagy érdeklődéssel várta a fiókkönyvtárak megnyitását. Ezt igazolja az a tény, hogy a 2. sz. fiók megnyitása nyolc hónappal előzte meg az elsőt, mivel a Deák Ferenc Szabadkőműves Páholy tekintélyes összegű hozzájárulásával, az építkezéshez szükséges mérnöki munkákkal, sürgette a fiókkönyvtár megnyitását. Ezzel is kifejezte azt, mennyire magáénak érzi a könyvtárak megnyitásának ügyét a város haladó polgársága.

Az 1. sz. fióknak az akkori központi könyvtár épületének (IV. ker. Károlyi u. 8, ma V. Ferenczi István u.) földszinti helyiségeit jelölték ki. Könyveinek jelentős részét a központi anyagból válogatták, nagy mennyiségben vásároltak is könyveket. Idegen nyelvű irodalmát a lipcei könyvtárak válogatott katalógusa alapján rendelték meg.

A fiókkönyvtárak kezelési rendjét 1913-ban részletesen kidolgozták. Mi sem dicséri jobban Szabó Ervin és munkatársainak alaposságát, mint az, hogy ez a kezelési szabályzat ma is érvényben van könyvtárainkban, az új kor követelményeinek hozzáadásával.

Elkészültek a szükséges nyomtatványok is ebben az évben s a fiókkönyvtárak anyagának egységes beszerzését szolgáló „Mintajegyzék” 1914-ben hagyta el a nyomdát.

A fiókkönyvtárak megnyitásával egyidőben, azok segítésére, megszervezték a fiókkönyvtárak központját. Feladata központi könyvbeszerzés, címléírás, annak sokszorosítása, valamint osztályozás volt. A fiókokba csak feldolgozott könyv került. A fiókközpont gondja volt a könyvek köttetése, megrongált könyvek selejtezése. A fiókközpont raktárral is rendelkezett, hol könyveit tárolhatta. A fiókközpont ezt a feladatát 1950-ig látta el, amikor is a kerületi tanácsok megalakulásával a fővárosi könyvtárhálózatot decentralizálták és egybehangolták fővárosunk közigazgatási beosztásával.

Az 1. sz. fiók könyveit a raktárban a következő elv szerint állították fel: külön csoportot képezett a szépirodalom és külön helyezték el az ismeretterjesztő műveket, harmadik csoport a gyermekirodalom volt. A szépirodalom ismét három nagy egységre oszlott: külön választották a magyar nyelvű könyveket, a német irodalom volt a második és a harmadik az egyéb idegen nyelvű irodalom. Egy-egy egységen belül szerzői ábc, illetve rendszó szerint kerültek a polcra a könyvek.

A könyvtár, melyet 1914 augusztus 17-én szinte az első világháború kirobbanásának pillanatában adtak át a közönségnek, három helyiségből állt. Az előszobából a kölcsönzőbe jutott az olvasó. Ez volt a középső helyiség. Ebből jobbra nyílt a folyóirat-terem, balra a gyermekkönyvtár.

Megnyitáskor a könyvtár könyveinek száma: 4654 db volt. E könyvek közül szépirodalom: 2630 és ismeretterjesztő munka: 2024 db volt. Ezen kívül 376 db gyermekkönyvvel és 198 db kézikönyvvel rendelkeztek.

A folyóiratolvasóban 50 ülőhely állt az olvasók rendelkezésére. A gyermekkönyvtárban 45 gyermek-méretű szék várta a kis olvasókat, akik sietve vették birtokba az új lé-

tesítményt. Az év végéig a gyermekkönyvtárban 24 115 könyvet forgattak a gyerekek, a kölcsönzött köteteken kívül.

A nyitástól az év végéig eltelt néhány hónap szinte hihetetlenül nagy forgalmára még nem nyomta rá bélyegét a háború. Nagy számban jelentkeztek az olvasók, akik könyvet kívántak kölcsönözni és a folyóiratterem szolgáltatására is igényt tartottak.

Minden 15. évét betöltött budapesti lakos tagja lehetett a felnőtt könyvtárnak. Az olvasóterem használatát könyvtári tagsághoz és ruhatári szám felmutatásához kötötték. A gyermekek szülei jóállásával lehettek a könyvtár tagjai.

Az 1914. évi beszámolójelentés szerint 11 616 olvasó és kölcsönző kereste fel a könyvtárat – mutatja ki Neuberger Gizella, a könyvtár első vezetője. Neuberger Gizella nagyon jól képzett, több nyelvet beszélő széles látókörű, művelt könyvtáros volt. Gondosan összeállított jelentése is ezt tükrözi.*

Rendkívüli érdekes az első néhány hónap olvasóinak statisztikája, amely foglalkozási ágak szerint a következő módon oszlik meg:**

szabadfoglalkozású		500
ebből: ügyvéd	18	
orvos	22	
mérnök	139	
író, hírlapíró	180	
művész	40	
egyéb	97	
tanszemélyzet		73
köztisztviselő		48
iparos, kereskedő		249
munkás		—
főiskolai hallgató		3706
középiskolás, szakiskolás		5101
ipari tanuló		22
háztartásbeli		221

AN ALKALMAZOTTAK SZOCIÁLISÁJA
 A Magyar Könyvtár Szociológiai Intézetének közleménye az 1914. évi munkáról

Foglalkozási csoport és csoport	Összesen	férfi	asszony	Összesen az összes munkás közül
1. Szabadfoglalkozású a) írók és szerkesztők b) orvosok és orvosnők c) mérnökök és mérnökasszonyok d) hírlapírók és hírlapíróasszonyok e) művészek és művésznők	500	—	500	4,1
2. Tanszemélyzet (tanár és tanárasszony)	73	23	50	0,6
3. Köztisztviselő	48	—	48	0,4
4. Iparos, kereskedő	249	—	249	2,0
5. Munkás	384	116	268	3,0
6. Főiskolai hallgató	3706	41	3317	29,7
7. Középiskolai tanuló (szakköznevelő, reál-, művelődési és képzőiskolák)	5101	591	4510	40,7
8. Ipari tanuló (ipari és kereskedelmi iskolák, szakiskolák, tanítványok)	22	—	22	0,2
9. Háztartásbeli	221	—	221	1,9
10. Egyéb	—	—	—	—
Összesen	11616	1340	10276	1000

A könyvtár statisztikája az 1914. évi munkáról. A munkások száma az összes munkás közül 3,0%.

A korabeli évkönyv kimutatása az olvasók foglalkozásáról

A kimutatás alapján az olvasók többségét a tanulni vágyó ifjúság tette ki, mintegy 85%-ban. Nem hagyható figyelmen kívül az alkalmazotti réteg jelentkezése sem. A könyvtár statisztikai sémájában munkás is szerepelhetett, s feltehetően várták a munkásokat a könyvtárba. Ha mégsem iratkozott be közülük egy sem, az arra mutat, hogy a belváros messze volt a gyáraktól, a munkások pedig inkább a gyárak környékén kerestek lakást. Távol tartotta őket a Belváros hihetetlenül magas lakbérére és a korabeli közlekedési viszonyok is.

Az új könyvtárat néhány hónapi nyitvatartás után, 1915-ben, a behívások miatt, annyira megbénította a háború, hogy csak novemberből kezdett újból kölcsönözni. Nagy volt a munkaerőhiány a könyvtárban. Erre az időre már kikerült a nyomdából a „Kölcsönzési Szabályok a Városi Nyilvános Könyvtár fiókjai számára Bp. 1915.”, melynek 1. pontja kimondja: „Az 1. sz. fiókban ... a raktár anyaga csak kölcsönzésre szolgál.”

* Főv. Könyvtár Ért. Jelentés az 1914. évről. Bp. 1915, Szfv. Háziny. 34 l.

** Uo. 34. l.

Ez azért rendkívüli jelentőségű, mert alkotói átlépték e kijelentéssel azt a régi fel-fogást, mely már csak hazánkban uralkodott; eszerint a könyvtáraknak könyvmegőrző szerepük van. Külföldön a városi nyilvános könyvtárak megjelenésével ezt a szerepet csak a nagy tudományos könyvtárak tartották meg. Most a városi nyilvános könyvtár fiókhálózatának megépülésével új útra léptek Szabó Ervinék, de még tovább is mentek ezen akkor, amikor azt mondták: a fiókkönyvtárakban a könyv célja az, hogy olvassák, ha úgy tetszik, szétolvassák. Mivel Szabó Ervin következetesen haladt tovább a megkez-dett úton, támadás indult ellene, élete végéig alig győzött válaszolgatni ellenfelei mocskolódásaira.

Ugyanezen szabályoknak 3. pontja a következő könyvtári könyvvédelmi módszereket alkalmazza:

„A könyvekhez csak tiszta kézzel szabad nyúlni; kézmosásra minden fiókban van alkalom.”

Ez szorosán kapcsolódik az 1914-ben kiadott „Útmutató”* könyvvédelmi szabályának 2. pontjához.

„A könyvek épségére és tisztaságára mindenki vigyázzon. KÖNYVEINK A KÖZ TULAJDONA! A könyvekhez csak tiszta kézzel nyúljunk, ne lapoz-zuk nyálazott újjal, ne hagyjuk a könyvet erős napsütésben s óvjuk a nedves-ségtől. Arra is vigyázzunk, hogy a könyv kisgyermek kezébe ne kerüljön. Olvasás előtt borítsuk be a könyvet védőpapírral. Ezzel is kíméljük a kötést és egészségünket és mások egészségét is óvjuk.”

Ugyanennek az „Útmutató”-nak 14. pontja egy másik lényeges kérdésre is kitér. Figyelmezteti az olvasókat: ... „Újdonságokból és keresett könyvekből – a többi olvasó érdekében – csak egyet lehet igényelni...” (34. 1.)

A már említett „Könyvtári Szabályok a Városi Nyilvános Könyvtár fiókjai számára” rendkívül érdekes olvasmány a gyakorló könyvtáros számára. A 35. pontjában megtalál-hatóak a könyvtárközi kölcsönzés elvének alapjai, szó szerint így fogalmazva:

„A fiókok kölcsönzői megrendelhetik azokat a könyveket és hangjegyeket is, amelyek a fiók könyvjegyzékében nem szerepelnek, de föl vannak sorolva az 1. számú fiók jegyzékében vagy pedig meg vannak a központi könyvtár-ban. Az ilyen művekről külön kérelmet kell kiállítani s a könyvek legkésőbb harmadnap a fiókban átvehetők.”

A könyvtár és olvasó kapcsolatára mutat a következő 36. pont:

„Minden fiókban kívánatkönyv áll az olvasók rendelkezésére, melybe be-írják azon könyvek címét, amelyek beszerzését kérik.”

Sajnos az irattári anyagban nem sikerült egyetlen ilyen kívánatkönyvet sem találni, pe-dig nagyon érdekes lenne tudni milyen módon éltek ezzel a lehetőséggel az olvasók és mennyire lehetett eleget tenni kívánságaiknak.

Az olvasók megbecsülésére már az 1913. évi „Fiókok ügykezelése” című (csonka, gépelt példány 20. 1.) kiadvány is rámutat. „Ha a könyv gyakran keresett, az 1. sz. fiók ráírja a rózsaszín kártyára: meg nem hosszabbítható...” Vagyis már akkor is, időben kellett a nagyon keresett könyveket visszaadni az olvasóknak, a többi olvasó érdekében.

Nagy emberismeret és mélységes humanizmus árad ezekből a sorokból. Szabó Ervin nagyon szerette az embert és tisztelte tudásvágyát. Éppen ezért megkövetelte munkatársaitól, hogy az olvasószolgálatot állva lássák el. A tisztelettudó magatartást ekkor az álló helyzet fejezte ki.

* Főv. Könyvtár. Budapest. Útmutató a könyvtár használói számára. 7. kiad. Bp. [1914] 1943, Bp. Szvf. Háziny. 33 1.

Még ugyancsak 1915-ben látott napvilágot az 1. sz. fiókkönyvtár könyvmegosztó katalógusa. Külön-külön a szépirodalom, az ismeretterjesztő művek és gyermekirodalom jegyzéke.

Ebben az évben a könyvtárban, kísérletképpen az előszobában, néhány általános érdekű tájékoztatót helyeztek el: cím- és lakjegyzéket, különböző címtárakat, menetrendet. A könyveket könyvrögzítő készülékkel látták el. Azonban a kísérlet nem váltotta be a hozzáúzótt reményeket; a könyveket megrongálták, lapjait megésonkították, összefirkálták, a rögzítőkészülékeket feltörték. E szolgáltatást meg is szüntették hamarosan.

Sok gondot okozott már ekkor az idegen nyelvű könyvek szerzeményezése. Háború volt, s az idegen nyelvű könyveket forgalomba hozó antikváriusok joggal tartottak az infláció veszélyétől. Valutáris nehézségekre hivatkozva kérték a könyvek árának a szállítással egyidőben való kifizetését. Ez azonban nem volt ilyen egyszerű, mert a könyvek számláit a főváros hivatalaiban kezelték, ami bizonyos eltolódást jelentett a szállítás és fizetés között. A kereskedők érdekeit figyelembe véve Szabó Ervin beadványában 6000 koronát kért későbbi elszámolásra, hogy ne érje károsodás a kereskedőket és az 1. sz. fiókkönyvtár állományát idegen nyelvű művekkel gyarapíthassa.

Minden nehézség dacára az 1915. évben a könyvtár állománya szépen fejlődött. Kézírási könyvtára az év végére 325 kötetre emelkedett. Könyveinek száma elérte a 10 394 kötetet. Olvasótáborra mégsem tudott olyan határozottan kialakulni, a kényszerű, hosszú szünet miatt, mint a többi fiókkönyvtárban. Ezért írja évvégi értékelésében Braun Róbertné, aki Neuberg Gizella helyett készítette el a jelentést:

„Noha az 1. sz. fióknak vezető szerepet szántak a központi fekvése miatt, továbbá a főiskolák, városi hivatalok és a belváros közönsége játszott szerepet ebben az elgondolásban, nem érte el a neki szánt színvonalat, a többi fiók föléje kerekedett, mert kis körben intenzívebben tudott hatást kifejteni.”

Braun Róbertné, a vezető helyettese ez időben, ugyancsak nagyon művelt könyvtáros volt. Férje 1919-ben a központ igazgatója volt. A családra jellemző, hogy leányuk, a haladó szellemben nevelt Braun Éva, 1945-ben, a párt célkitűzéseinek érdekében kifejtett munkája során hősi halált halt.

A következő év volt lényegében az első, melyben ha kisebb-nagyobb zökkenőkkel is, de egész évben nyitva volt a könyvtár, a következő munkarend szerint:

felnőtt kölesönzés hétköznapokon	d. e.	10–1 óra között és
”	d. u.	3–6 ” ”
Gyermekkölesönzés	”	d. u. 3–6 ” ”

Nyáron a gyermekkölesönzés és helyben olvasás d. e. 10–1 között látszott a legjobb megoldásnak.

A folyóiratterem hétköznapokon reggel 8-tól este 8-ig volt nyitva és vasárnap d.e. 10–1 óra között. Azonban a személyzethiányra való tekintettel május 1. és augusztus 31. között vasárnap zárva volt és csak a központi olvasóterem tartott inspekiót.

A kölesönzők száma 4389 volt. Ebből 3241 felnőtt és 1148 gyermek kölesönzött. A kölesönzött kötetek száma hihetetlenül nagynak tűnik. A jelentés 118 265 egységet mutat ki, mely szerint a szépirodalmi művek száma 58 382 db, és az ismeretterjesztő művek száma 19 823 db volt a felnőtteknél, míg a gyermekolvasók 39 060 könyvet forgalmaztak. Ami átlagosan 24,4 kötetnyi könyvforgalmat jelent a felnőtt kölesönzésnél és egy gyermek átlagosan 34,1 kötetnyit forgalmazott, az év folyamán. Ez bizony tiszteletre méltó teljesítmény.

A nagy forgalomnak nem feleltek meg többé a központtól átengedett helyiségek. Új, nagyobb területről kellett gondoskodniok, mert a szüntelenül gyarapodó központ is igényt tartott a helyiségre, keleti gyűjteményét kívánta itt felállítani és a közönség ren-

delkezésre bocsájtani. Több bérlemény alapos tervrajza alapján, a döntés a IV. ker. (ma V. ker.) Királyi Pál utca 11. sz. ház földszintjét és első emeleti öt szobából álló lakását tartotta a legalkalmasabbnak könyvtár céljaira. A bérleti szerződés megkötése után megindult az átalakítási munka, amely a kor követelményeinek megfelelően a lehető legújabb berendezéssel látta el az új könyvtárat. Helyiségeiben gáztüzelésű kályhákat állítottak fel, a könyvek megvédése érdekében, szén és hamu porától védve a könyveket. Tűzveszély lehetősége a legminimálisabbra csökkent így, az egyenletesebb hőmérséklet biztosítása mellett. Villanyvilágítást szereltek fel, telefont vezettek be. A villanyvilágítás azért jelentős, mert ezekben az években még nem terjedt el a villanyvilágítás mindenütt a főváros területén. Sok lakást még petróleummal, másokat pedig gázzal világítottak.

A könyvraktárba Erdélyi rendszerű 1600/2000 m/m magas vasvázás polcokat állítottak fel, melyet a Schlick – Nicholson Gépgyár RT. szállított. A vasszerkezeten egy rögzített fényvédős polc és 12 mozgatható polc volt.

A könyvtár új bútorokat is kapott. Berendezése éppen olyan modern volt, mint raktára. A berendezés 1917 februárjára elkészült, márciusban szállították át a könyveket. A földszinti kölcsönző és raktárrész már készen állt, csak az emeleti lakással volt némi huza-vona. Ide tervezték a hírlapolvasót és a gyermekrészleget. Ámde a régi bérlő meg gondolta magát. Egy időközben megjelent lakásrendeletre hivatkozva, vonakodott kiköltözni a lakásból. A minden hájjal megkent spekuláns jó üzletet szimatolt. A botrányt már a lapok is szellőztették, mire a főváros érvényt szerzett bérleti jogának.

Az új helyiségben a kölcsönző március 5-től kezdte meg munkáját a földszinten és az emeleti olvasó csak az év végére készült el, a gyermekrészleggel együtt.

Külsőségeiben is igen impozáns lehetett az új könyvtár. Nagy fekete tábláján arany betűk hirdették a lakosságnak az új kulturális intézményt.

Az emeleti folyóiratolvasó és gyermekrészleg előterében ruhatár volt. A felnőtt olvasóban 41, a gyermekrészlegben 30 ülőhely állott rendelkezésre. Ez kevesebb volt, mint az előző helyen és ez a hiány azonnal mutatkozott. Szűknek találták mind az olvasók, mind a könyvtár dolgozói.

Az 1917. évben nagy volt a személycsere a könyvtár vezetésében. Március végéig dr. Braun Róbertné, szeptember közepéig dr. Dienes László, aki egyúttal a fiókközpont vezetője is volt, szeptembertől Staindl Mátyás végezték a fiókvezetői teendőket. Az évvégi jelentést Staindl Mátyás írta és ugyancsak ő látta el a fiókvezetői tiszteletét még 1918-ban is.

A könyvtár az 1917. évben még nagyobb forgalmat bonyolított le, mint az előző évben. Az egész év forgalma 142 800 kötet volt. Egy felnőtt kölcsönzőre eső kötetszámban ez 33,9 és gyermek kölcsönzésben 45,1 könyvet jelent. Pedig a kölcsönzés február 21. és március 4. között délután szünetelt, áramkorlátozás miatt. Ugyanez okból a folyóiratolvasót május 1. és szeptember 9. között csak reggel 8–2-ig tartották nyitva. Ebben az időben a kölcsönzés délelőtt szünetelt, munkaerőhiány miatt.

A megnövekedett forgalom szakképzett könyvtárosokat követelt, míg a háború egyre szőlította el a munkatársakat a könyvtárból. A férfiakat katonának hívták be, a nőket pedig elhelyezték a főváros más hivatalaiba, a megüresedett férfi munkaerők pótlására. A könyvtár vezetősége a könyvtároshiányon úgy kívánt segíteni, hogy 1916-ban könyvtárosképző tanfolyamot indított. Valószínűleg azzal a megfontolással, ha már valaki szakképzést is nyert a könyvtárban, akkor azt talán nem viszik el más beosztásba. A tanfolyam előadói maguk a könyvtár jól képzett szakemberei voltak. Az előadók beváltották a hozzájuk fűzött reményeket, mert később a Tanácsköztársaság idején, amikor a könyvtárosképzés megindult az egyetemen, közülük választották az előadókat. A könyvtárosképzés hagyománya napjainkban is élő valóság. Központunkban középfokon mai napig is folyik könyvtárosképzés.

A következő év súlyos veszteséget hozott. Elhunyt Szabó Ervin, akinek halála nemcsak könyvtárunknak, hanem az egész magyar könyvtárügynek veszteséget jelentett. Tanítványai, munkatársai nagy lendülettel folytatták a megkezdett munkát, melynek első eredménye a Tanácsköztársaság könyvtárügyének fejlesztése volt, de tényleges megvalósulása csak 1945 után következett be.

Az 1918. év a nagy spanyolnátha-járvány éve volt. Tisztiorvosi rendeletre az 1. sz. könyvtárat 28 napon át zárva tartották. A kényszerű szünet október 28-tól november 3-ig és december 2-től 16-ig tartott.

A könyvtár állománya továbbra is szépen fejlődött, 1918 végére elérte a 24 981 kötettszámot. Az évben 8484 kölcsönző és helyben olvasó kereste fel a könyvtárat, akik összesen 130 250 kötet könyvet illetve hírlapot forgattak.

Már az 1919. évre vonatkozóan igen nehéz megállapítani, mi is történt a könyvtárban, az évi gyarapodáson és olvasóforgalmon kívül, mert a Tanácsköztársaság bukását követő ellenforradalom csaknem minden irratári anyagot megsemmisített. Az évvégi zárójelentést is az ellenforradalom szájaíze szerint készítették, sok mindenről nem esik szó benne. Pedig dr. Medvei Mária haladó szellemű, nagy műveltségű könyvtáros volt. Jelentésében sokkal többet is mondott a megengedettnél.

Dr. Dienes László, a könyvtár akkori igazgatója, 1919 március 4-iki beadványában kérte az engedélyt arra, hogy az 1. sz. fiókkönyvtár felvehesse Szabó Ervin nevét, így indokolva: "...ily módon elhunyt igazgatónk könyvtárosi munkájának a város könyvkedvelő közönsége előtt nyilvános és állandó emlék állíttassék."

A március 19-i lapok már közlik is a hírt, mely szerint a „Fővárosi Nyilvános Könyvtár Szabó Ervin Könyvtárnak neveztessek.” Ettől a jogától csak az ellenforradalom sötét évei fosztották meg központunkkal együtt az egész hálózatot. Augusztus 30-án a körlevél sietve közölte, a könyvtár hivatalos neve: Városi Nyilvános Könyvtár. Csak a felszabálulás után vehette fel újra a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár nevet.

Feltehetően előadások tartására igénybevétték a könyvtár olvasótermét, csakúgy, mint a központi olvasótermet. Erre enged következtetni Dienes László terembérleti szabályzata:

„Előadótermünket tudományos és irodalmi társaságok, ifjúsági egyletek egyes vagy sorozatos előadások céljára bérebevehetik.”

Nem lehetetlen az sem, hogy a Haladás Társaság vette igénybe az 1. sz. fiókkönyvtár olvasótermét előadásai megtartására, mert a Budapesti Forradalmi Központi Munkás és Katonatanács engedélyt adott e társaságnak a Szabó Ervin Könyvtár előadótermének hetenként kétszeri használatára. Nincs feljegyzés arról, milyen témakörből folytak az 1. sz. fiókkönyvtárban az előadások, de kellett ilyeneknek lenniük, ezt bizonyítja az a tény, hogy az olvasóközönség igényt tarthatott rájuk a későbbiek folyamán. Ez kényszeríthette a Tanácsköztársaság bukása után az ellenforradalmi kormány új tisztviselőit előadásorozat megrendezésére, s ennek előadói a könyvtárosok közül kerültek ki. (Drescher, Jalits, Medvei, Staindl).

Feljegyzés van arról, hogy a könyvtár dolgozói bizalmiakat választottak 1919. július 3-án. Ezért a fiókok dolgozói azon a napon csak 1/2 6-ig voltak szolgálatban.

„Nem feledkezett meg a könyvtár vezetősége a könyvtárosok továbbképzésének Szabó Ervin-i hagyományáról sem. Braun Róbert igazgatónak egy július 16-i keletű körlevele arra szólítja fel a húsz éven aluli alkalmazottakat, hogy minden hó elsején előző havi olvasmányaikról juttassanak el hozzá jegyzéket. Az 1919. május 16-i körlevél pedig azt jelenti be, hogy a könyvtár dolgozói az Athenaeum Nyomdát látogatják meg tapasztalatszerzés céljából.”*

* Remete László: A Szabó Ervin Könyvtár a Tanácsköztársaság alatt. Bp. 1957., Franklin ny. 7. 1. /Főv. Szabó Ervin Kvt. Tanulmányok. Új sorozat 2. (XXV.)/

Az egyetemen megindult könyvtárosképzés hallgatóit gyakorlati munkára a Szabó Ervin Könyvtárba is beoszthatták, ahogy az 1919. évről írt beszámolóban olvashatjuk: ... „mikor a könyvtáros iskola résztvevői által legalább is 8 személy teljesített szolgálatot az olvasó néhány perc alatt megkapta könyvét, volt ideje és türelme a könyvtárossal kívánságait megbeszélni. Mivel gyorsan kapta meg könyvét, sokszor jött be. Ennek eredménye a kölcsönzésnek az a rohamos felszökése, melyről ... grafikonok tanúskodnak. A jelen viszonyok között, mikor három legfeljebb 4 személy teljesít szolgálatot, kik között nem egyszer a központtól kért helyettes működik, ki természetszerűleg a helyi viszonyokban járatlan s az olvasó ízlését se ismeri, bizony 1, 1 1/2 órát is el kell várni míg könyvét megkaphatja. Mikor azután a könyvtáros elé kerül sokszor feleli annak ismeretterjesztő művet ajánló szavaira, szeretnék X vagy Y kérdésről valamit olvasni, de már egy órát várva nincs időm.”

Ugyancsak az évvégi jelentésből alkothatunk képet a forgalomról: 1919-ben a kölcsönzött kötetek száma 137 075. Az olvasók száma 10 531, ebből gyermek 4671, felnőtt pedig 5860. Az évvégi adatokat már új könyvtárosok állították össze, az elűzött, megcsúfolt, lelkes régi könyvtárosgárda helyett. A könyvtár valamennyi munkatársát leváltották, s legjobb esetben a legkisebb büntetéssel sújtották őket, ami nem volt más, mint állásvesztés, politikai megbélyegzés.

Az 1. sz. fiókkönyvtár helyzete az ellenforradalom 25 éve alatt

Az új könyvtárosok, — akiket az ellenforradalmi várospolitikusok neveztek ki, — nem tudták könnyen feledtetni a könyvtár olvasóival az addigi szolgáltatásokat. Számuk is alaposan megcsappant, ezáltal nehezkesebb lett a könyvkiadás, így lassan elszoktak az olvasók a könyvtártól.

Az új vezetés kénytelen volt a régi kitaposott utakon járni, az ismeretterjesztő előadásokat folytatni, az új rendszer megkívánta követelményeknek megfelelően. Meghirdették az ismeretterjesztő előadások folytatását a lapokban. Az előadásokat minden hét szombatjára tervezték d. u. 4—6 között, s azt is hírül adták, hogy az előadások díjtalanok és az elsőemeleti helyiségben tartják. A „Szózat” c. napilap tudósítója meg is jegyzi: „... az előadásokkal a mostani vezetőség nem kíván valami tanfolyam jelleget adni, s így nem kapcsolja azokat szervesen más csupán az, hogy a 19. és 20. század irodalmi s közművelődési érdeklődésébe illeszkednek.” Ugyanebből a cikkből értesülhetünk arról, milyen témából válogatták össze az előadásokat, továbbá kik az előadók. (Szózat. 1919. XI. 23. sz.)

Kremmer Dezső: Az írásművészet lélektanából...

Drescher Pál: Coster Eulenspiegel, és Szabó Dezső Elsodort faluja, a faji öntudatra ébresztés szuggesztív munkájában a faj eljövendő nagy feladataihoz szükséges erőgyűjtés szempontjából...

Medvei Mária: A művészettörténeti könyvek olvasásáról...

Jalits Margit: A 19. sz. nagy francia realista regényírása, volt a tervzet. Meddig jutottak, mennyit adtak elő, nincs feljegyzés. A „Szózat” riportere különösen nagy figyelmet szentel Drescher előadásának, melyben az előadó arra mutatott rá, milyen nagy szerepe van a faji „öntudatra ébresztésben”. Az új vezetés a faji mítosz jegyében kezdte meg működését és a későbbiek során, majdnem elszorvasztotta a város egyik viruló kulturális intézményét.

A tervszerű rombolás az állások megvonásával kezdődött. Mivel erős volt a könyvtároshiány az 1. sz. fiókkönyvtárban, az új igazgató, Kremmer Dezső, körlevelet adott ki, s abban csütörtökön és szombaton: Stingly Károlyné, kedden: Horváth Anna, katalógizálókat az 1. sz. fiókba küldi szolgálatra. A körlevél ellentmondást nem tűrő fogalmazása sok mindenre enged következtetni. Még az ilyen kényszermegoldás sem sokat segíthetett,

mert az 1920. évi jelentésében Medvei Mária arról számolt be, milyen nehézségekkel küzd a könyvtár a személyzet állandó változása miatt, melyet a gyakori betegségek még súlyosbitanak.

Az 1920. év, – mint ismeretes – az inflációval való küzdelem éve volt. Az állandóan emelkedő árak egyre jobban gátolták a könyvbeszerzést és a könyvek köttetését. A könyvtár tüzelőanyag-hiánnyal küzdött. A folyóiratolvasó az év folyamán 220 napon át zárva volt. Új olvasó alig jelentkezett, de nem is tudtak egy ideig felvenni, éppen a felsorolt nehézségek miatt. Így az évi mérleg, bizony nagyon szomorú képet nyújt. Összesen 2959 olvasó kereste fel a könyvtárat, vagyis az előző évinek egyharmada. Valamilyen magyarázatot kellett találniok, talán még önmaguk számára is, ezért a jelentés így számol be:

„A mindennapi kenyérharc, a rettenetesen nehéz megélhetési viszonyok bizony olyan nyomasztóan hatnak a kedélyre, hogy fásulttá teszik a szép és művészi iránt és határozottan észlelhető, hogy nem olvasnak olyan ambícióval, mint az előző években.”

Ezerkilencszázhuszonegy tavaszára már elég erősnek érezte magát az ellenforradalmi rendszer ahhoz, hogy megindítsa támadását a könyvtár, illetve az 1. sz. fiókkönyvtár ellen. Ennek nyitánya Wolff Károly, a budapesti várospolitikai teljhatalmú, kereszténypárti diktátorának váratlan és dühödt támadása volt a fővárosi könyvtár ellen.

„Köztudomású, dolog, – mondotta – hogy a városi könyvtár volt az a fészek, ahol elrejtették azokat a szellemi termékeket, amely szellemi termékek hivatva voltak a lelkeket tévútra vezetni . . . A városi könyvtár volt a fészke annak a vezérkarnak, amely már évtizedekkel ezelőtt tudatosan dolgozott a proletárdiktatúra előkészítésén. . . .”*

A támadás után Wolff pártja, a Keresztény Községi Párt, bejelentette igényét a könyvtár Királyi Pál utcai helyiségeire. Ezen még a korabeli lapok is felháborodtak. A „Pesti Napló” munkatársa így ír: az „előzékeny tanács” . . . „értesülvén Wolffék szerény kívánságáról természetesen siet elébe menni a maguk óhajának, hiszen számára parancs az, amit a Keresztény Községi Párt vezére akar”. (Pesti Napló. 1921. XI. 12. sz.). Vagyis a megfélemlített Kremmerrel nagy sietve beadattak a városi tanácshoz olyan irányú kérelmet, miszerint a könyvtár már nem felel meg a kor követelményeinek, mert nem jól fűthető. Valószínűleg elromolhatott a gázberendezés és ezt használhatták fel ürügyül új helyiség kijelölésére és a régi használhatatlanságának bizonyítására. Azt is megsúgták Kremmernek, melyik helyiséget kérje. Így a beadványban az akkori Népjóléti Központ Sándor utcai (ma VIII. Bródy Sándor u.) helyiségeit kérte a könyvtár igazgatója. A ház első emeletének utcai helyiségeit ígérték neki, s ezeket valószínűleg el is fogadta volna. Ámde nem ezt a részt utalták ki, hanem a ház hátsóudvari földszintjén levő raktárnak használt helyiséget. Kremmer siránkozásaival nem sokra ment. A párt emberei november közepén elfoglalták a hírlapolvasó és gyermekkönyvtár számára bérelt 5 szobás lakást, úgy, hogy még a könyvtár leltárához tartozó ruhatárat sem engedték leszerelni, a villanykörtéket, kapcsolókat sem adták át.

Az emeleti rész bútorait, könyveit bezsúfolták a földszinti kölcsönző helyiségeibe s ezzel gyakorlatilag megbénították a könyvtár munkáját, a kölcsönzés szünetelt.

Az emeleti lakás elfoglalása ellen a ház tulajdonosának is voltak kifogásai. Tiltakozott a helyiség „albérletbe adása” ellen. Felmondta a fővárosnak a bérleti szerződést, nem vette fel a lakbért. Mindez nem sokat használt. A huzavona a következő év tavaszáig tartott. Áprilisban értesítette a ház gondnoka a könyvtárat arról, hogy továbbra is a könyvtárat tekinti főbérletnek, és elfogadja a helyiség albérletbe adását. Ami gyakorlatban

* Remete László: A Fővárosi Könyvtár az ellenforradalom első éveiben. Bp. 1962., Franklin Ny. 89. 1./Klny. a FSZEK Évkönyvéből. VIII. köt. 1960./

nyilván azt jelentette, hogy a könyvtár költségvetéséből fizették a Keresztény Községi Párt helyiségeinek lakbérét, ha közvetve is. Erre lehet következtetni a 145639/1921 – XIX. sz. fővárosi tanácsi határozat alapján, melyben értesítik a könyvtárat, miszerint a Keresztény Községi Párt 1921. december 1-től bérbe vette a Fővárosi Könyvtártól az emeleti helyiséget és 1922. április 5-én az albérleti díjat kifizette.

Novembertől Kremmer több beadványban kérte a pártot, jelölje ki gondnokát, akivel rendezhetik anyagi és leltári ügyeiket, – eredmény nélkül. Végül magához Wolffhoz írt és politikai rövidlátására jellemzően, ettől várt megoldást. Válaszra sem méltatták.

A kultúrbotránnyal a napi sajtó felháborodva foglalkozott. Leginkább fejezi ki az igazságot a „Népszava” cikkírója:

„Így aztán ott, ahol az emberek ezrei jutottak hozzá a tudáshoz, ezután Wolffék és Osillériék ülnek össze délutáni kártyapartira, ami sokkal fontosabb, mint a tömegek művelődése.” (Népszava, 1921. XI. 12. sz.)

A „Magyar Hírlap” munkatársa megállapítja:

„... nagyobb forgalmat mutat fel az 1. sz. fiókkönyvtár, mint a többi hat együttvéve. Ezekre megy azoknak az egyetemi hallgatónak száma, akik a Királyi Pál utcai fiókkönyvtár napi látogatói voltak és most onnan magasabb érdekből kiszorultak...”

Így fest Wolffék kultúrprogramja a valóságban.” (Magyar Hírlap, 1921. XI. 24. sz.)

A valóságban valóban így jellemezhető a két világháború közötti magyar művelődési politika. A könyvtár céljaira teljesen alkalmatlan Sándor (ma Bródy Sándor) utcai épület hátsó udvari raktárába zsúfolták be 1922 elején a gyermekkönyvtárat. Az ott dolgozó könyvtárosok kétségbeesett küzdelmet folytattak munkahelyük könyvtárhoz hasonló jellegének kialakításáért, amíg itt megnyílhatott a gyermekkönyvtár.

A Királyi Pál utcában maradt felnőtt kölesönző, miután megszabadult a gyermekkönyvtár bútoraitól és könyveitől, 1922-ben újra megkezdte munkáját. Még zárva volt, amikor újabb támadás indult ellene, 1922. január elején ugyanis a Keresztény Iparosok Országos Szövetsége nyújtott be újabb igényt a földszinti helyiségre. Nagyon valószínű, hogy ebben a kényszerhelyzetben fogadták el a Sándor utcai helyiséget a gyermekkönyvtár részére, hogy annak kiköltöztetésével megszabaduljanak attól a vádtól, nem használják a helyiséget.

Kremmer talán beleegyezett volna a könyvtár áttelepítésébe, ha valamelyest is megfelelő helyre költöztethette volna. Volt olyan elképzelés is, olvassák be a központba az 1. sz. fiókkönyvtárat. De nem tudták megoldani a könyvek elhelyezésének kérdését, hiszen az állomány már 27 092 kötet volt. Ilyen tekintélyes könyvmennyiségnek hely kell és maga a központ is helyhiánnyal küzdött. Így Kremmer kényszerűségből igyekezett megvédeni a fiókkönyvtárat a következő szavakkal:

„Egyenesen kultúrelles cselekedet volna e szép fiókkönyvtárat végleg elveszítenünk. Bármily komoly és tiszteletre méltó működést is fejt ki a Keresztény Iparosok Országos Szövetsége, nem kívánhatja, hogy egy virágzó és eredményeket felmutatni tudó fővárosi kultúrintézmény elsorvasztassék és megsemmisüljön.”

Nem valószínű, hogy e szavak mentették meg a könyvtárat a megsemmisüléstől, sokkal inkább kellett tartaniok a város közönségének és a külföldi testvérintézmények felháborodásától. A külföldi lapok is foglalkoztak a könyvtár helyzetével, s a haladó közvélemény támogatását mi sem bizonyítja erősebben, mint a francia kultuszminiszter ezer kötetes francia nyelvű könyvadománya 1923-ban. Ezt a francia nyelvű anyagot az 1. sz. fiókkönyvtár kapta, idegennyelvű állományának bővítésére.

A két hónapi kényszerszünet után ismét működő könyvtár sok gonddal küzdött. Messze volt a gyermekrészege, anyagi ellátottsága is rendkívül mostoha volt. Megkísérelték a kettéválasztott könyvtárat újraegyesíteni, igyekeztek megmagyarázni a gyermekrészeg nehéz helyzetét. Felirat felíratot követett, eredmény nélkül.

Átmeneti időre nemcsak iktatták a könyveket, hanem a fiókközpont helyett nekik kellett a könyveket feldolgozni, szakozni, katalógus- és leltárlapokat készíteni. Nagy teher volt ez a kisebb létszámmal dolgozó fiókkönyvtárnak. Ha ehhez hozzáteszük az évi kötetforgalmat, ami 86 736 volt, akkor tűnik ki igazán, milyen erőfeszítést tettek a könyvtárosok, a munkamenet zökkenőmentes lebonyolítása érdekében. A következő évben könyvek száma 27 830 db és az évi kötetforgalom 77 611 volt. Az 1923-as évben a könyvek száma 28 290 kötet és a forgalom is jelentősen emelkedett, mert 119 966 kötetet forgalmaztak. Ebből:

szépirodalom		ismeretterjesztő		összesen
felnőtt	gyermek	felnőtt	gyermek	
64 783	21 855	17 171	16 157	119 966

A szép kötetforgalom az 1924. évben visszaesett, mindössze 74 600 kötetre. A következő évben már 88 666 kötetet kölcsönöztek.

A gyermekkönyvtár 1925-ben elköltözött a Papnövelde utcai (ma Eötvös Lóránd u.) polgári iskola egyik első emeleti tantermébe. Ez a választás rendkívül szerencsétlennek bizonyult. A könyvtárosoknak sokat kellett hadakozniuk az iskola tanári testületével, mivel nem tudták elviselni egy tantermük elvesztését. Mindenbe belekötöttek. Vádolták azzal a könyvtárral, hogy kis olvasóik fertőző betegséget hurcolnak be az iskolába, tumultust okoznak az amúgy is zsúfolt lépcsőházban és így tovább. Hiába bizonyították a könyvtárosok, — özvegy Kaposi Józsefnével az élen, — az ellenkezőjét, hiába mutatták ki azt, hogy olvasóik többsége az iskola növendékeiből kerül ki. Az áskálódás mindaddig folyt, amíg az iskolából el nem költözött a gyermekrészeg. Ez az áldatlan állapot öt hosszú éven át tartott. Pedig a könyvtár dolgozóinak munkáját a pedagógusoknak kellett volna talán legjobban megbecsülniök. Más pedagógusok meg is tették, amit az iskola tantestülete elmulasztott. Hetenként két alkalommal elmentek a könyvtárba, hétfőn és szerdán mesélni a gyerekeknek, — mint erről a Magyarság tudósítása alapján értesülünk.

Az 1. sz. fiókkönyvtárban ez időben, ha lassan is, de gyarapodott az olvasók száma, a könyvek forgalma és állománya. A megsappant személyi állományú fiókközpont nem győzte bedolgozni a beérkező könyveket és ezt a munkát részben a fiókok munkatársaira bízta, mivel a könyvek nagyon késve értek a fiókkönyvtárba. De kézzel rendkívül nehéz volt dolgozniuk, ezért Kremmer igazgató 1925-ben írógépeket kért a fiókkönyvtárakba, a munka meggyorsítása érdekében.

A könyvtár forgalma:

év	szépirodalom		ismeretterjesztő		összesen
	felnőtt	gyermek	felnőtt	gyermek	
1925	51 007	12 994	12 190	12 475	88 666
1926	53 835	15 027	20 094	12 119	101 075
1927	64 208	18 211	23 657	13 807	119 883
1928	44 621	20 915	14 175	10 868	90 579**
1929	80 450	21 515	13 419	13 630	129 014

** Május 14 – szeptember 24. között a könyvtár zárva volt.

A Keresztény Községi Párt 1927-ben elköltözött a Királyi Pál u. 11. sz. ház emeleti lakásából. Az „albérlő” távoztása után a megürült helyiség újra a könyvtár bérleménye lett. De milyen állapotban voltak ezek a helyiségek! A Keresztény Községi Párt nem vállalta a rendbehozatalt, pedig a háztulajdonos hajlandónak mutatkozott a kiegyezésre, magára vállalta volna a lakás renoválását, ha 4000 pengő kártérítést kap. A párt azonban hallani sem akart kártérítésről. De ilyen megrongált állapotban a könyvtár nem tudott mit kezdeni a helyiséggel, póthitelt kért, s nem maradt más választás, mint a megrongált helyiséget a főváros költségén renováltatni. Ide költöztették 1930. június 4-én a gyermekrészleget a Pappnövelde utcából. Mivel a renoválás tekintélyes összeget emésztett fel, valamilyen módon kozmetikázni kellett a dolgot és ezért nem mint az 1. sz. fiókkönyvtár gyermekrészlege tért vissza a gyermekrészleg a Királyi Pál utcába, hanem önálló gyermekkönyvtárként és a hálózatban a 14. sz. fiókkönyvtár lett. Port hintettek e cselekedetükkel a főváros közönsége és a világ szemébe, mondván, íme építettünk egy új fiókkönyvtárat. Ennél többet nem is tettek 1945-ig „a hálózat kiépítése” érdekében.

Az olvasótermet nem lehetett megnyitni, mert bútorait szétszórították a többi fiókkönyvtár között. Kézikönyvtára is szétszóródott. Így 1930-tól az 1. sz. fiókkönyvtár csak felnőtt kölcsönző lett, olvasóterem és gyermekrészleg nélkül.

Ezerkilencszázhuszonnyolc május 14-től szeptember 24-ig a könyvtár zárva volt. Könyvleltározás, avult könyvek kivonása, renoválás folyt ez idő alatt. A város lakossága féltő gonddal kísérte a könyvtár sorsát, — melyet ez időben Tuczentaller Lujza vezetett — azonnal felfigyeltek a bezárt könyvtárra.

A könyvtár zárvatartása miatt többen „zaklatták” a könyvtár vezetőségét, mások a napilapokhoz fordultak kérdésükkel. Az időközben meghalt Kremmer Dezső utóda, Enyvváry Jenő nyílt levélben volt kénytelen válaszolni a Magyarország 1928. IX. 14. számában, a türelmetlen olvasóknak a zárvatartás okairól.

Mivel a könyvtárban zárt kölcsönzés volt és a fiókkönyvtár személyzethiánnyal küzdött, az olvasók igényeinek jobb kielégítésére a szépirodalmi művek válogatott nyomtatott katalógusát adták ki 6000 példányban az 1929-es évben. A katalógusokat az olvasók megvásárolták, hazavitték s otthon kijelölhették az őket érdeklő műveket. A választást ez könnyebbé tette a könyvtárban, melynek következtében az egész munkamenet meggyorsult.

A könyvvállomány és évi kötetforgalom a következő módon alakult a harmincas évek elején:

év	állomány	forgalom		összesen
		szépirod.	ismeretterjesztő	
1931	32.466	107 049	17 827	124 876
1932	31 649	135 639	25 131	160 770
1933	32 253	101 393	34 046	135 439
1934	32 280	94 528	36 766	131 294
1935	29 487	102 037	32 945	134 982

A nagy kötetforgalom erősen igénybe vette a könyveket, nyilván ezért csökkent az állomány a kimutatott öt év alatt. Érdekessége ennek a statisztikának a könyvek forgalma. Az ismeretterjesztő művek száma öt év alatt megduplázódott és a kb. 14%-ról csaknem 21%-ra emelkedett.

A megnövekedett forgalom nagyobb kölcsönzőteret követelt. Ezért 1935. március 22. és április 12. között átrendezték a könyvtárat, bővült a kölcsönzőtér, és a raktár is növekedett valamelyest. A könyvanyag azonban nem tudta követni a nagy forgalmat és az 1937. évi jelentésben a következő beszámoló olvasható:

„A Fővárosi Könyvtár működéséről az utóbbi években kiadott jelentésben állandóan visszatérő motívum a könyvbeszerzési dotáció elégtelenségének hangsúlyozása és azokra a szükségszerű következményekre való figyelmeztetés, amelyekre ez a sajnálatos körülmény vezetni fog, ...”

Majd 1938-ban:

„... a legracionálisabb gazdálkodás mellett sem voltunk képesek programunkat — elsősorban a fiókkönyvtárak anyagának fejlesztése tekintetében — teljesíteni, ...”

a fogalmazás, ha óvatosan, de lényegében a könyvanyag pusztulását jelenti, a pótlás reménye nélkül.

Az 1936–40 évek könyvállománya és kötetforgalma a következőképpen alakult:

év	állomány	forgalom		összesen
		szépirod.	ismeretterjesztő	
1936	28 162	95 711	27 162	122 873
1937	27 936	102 573	28 309	130 882
1938	28 606	98 323	29 385	127 718
1939	29 882	94 106	26 617	120 723
1940	29 989	104 737	32 237	136 974

A könyvállomány nem vesztett számszerűen, de alaposan megrongálódhatott, mert a következő év selejtezése után ugyancsak megcsappant a könyvek száma. A kötetforgalomban az ismeretterjesztő művek száma 20% fölé emelkedett, ami a könyvtárosok szívós, kitartó munkáját dicséri.

Nemcsak a könyvanyag rongálódott, hanem a helyiség is. Feltehetően könnyebb volt új helyiség berendezésére pénzt szerezni, mint a régit felújítani. Ezért újból felmerült a könyvtár költöztetésének gondolata. A könyvtár vezetőségének azonban a sürgősségi sorrendet be kellett tartania, mert a jóval erősebben megrongált 2. sz. fiókkönyvtárat kellett előbb elhelyezni.

A költözésre 1941. május 16. és augusztus 1. között került sor. Ez alkalommal a válsztás egy Molnár utcai lakásra esett, a 27. számú ház első emeletén.

Nyugat-Európában már két éve folyt a második világháború. Hitler katonái befejezték a villámháborút Nyugaton s Kelet felé masíroztak, amikor az 1. sz. fiókkönyvtár új berendezéssel, felfrissített könyvanyagával 1941. augusztus 1-én megnyílt a Molnár utcában, bizonyítva azt, hogy nem lehetett elsorvasztani a könyvtárat, mert fenntartotta a közönség szeretete és igénye a könyvre, a tudásra.

A főváros lakosságának élete egyre nehezebbé vált a háború miatt. A könyvtár szolgáltatásait is csökkenteni kellett az 1942. évtől. A háborús behívások következtében kiesett munkaerők hiánya miatt már 1942-ben csak heti négy napon volt kölcsönzés. Nyári szabadságok idején egy hónapig volt zárva a könyvtár. Mindez nem kedvetlenítette el az olvasókat, megértették a nehézségeket. Az egyre gyakoribb légítámadások akadályozták a könyvek ki- és beszállítását a fiókközpontból, ill. a fiókközpontba, — jelenti Vértesy József beszámolójában, aki 1940-től vezette a könyvtárat.

Az 1941. évi nagy selejtezés után a könyvállomány 22 885-re csökkent. A forgalom meglepően nagy volt, mert 134 720 kötetet mutat ki a jelentés.

Az 1942. évben összesen 184 napon át volt kölcsönzés, az évi kötetforgalom mégis 137 941 db volt. A kötetforgalom 1943-ban még emelkedett 139 566-ra, ami annál meglepőbb, mert az összesítő jelentés szerint a fiókok kölcsönzőinek száma általában csökkent, de az emberek talán többet olvastak és ültek otthon ezekben a nehéz napokban.

A könyvtárban tovább kellett korlátozni a nyitvatartást, mert a lakókon kívül nem tudott a ház óvóhelye sokkal több embert befogadni, légítámadás idején. Ha zökkenőkkel is, de lényegében az 1. sz. fiókkönyvtár 1944. december 30-ig fenntartotta szolgáltatásait. Ablakai, a sorozatos légítámadások következtében ugyan betörték, de mivel kölcsönzői még az utolsó hetekben is akadtak, kölcsönzött. Az 1944. év kötetforgalma 106 319 volt, ebből szépirodalom 79 509 kötet és ismeretterjesztő művek száma 26 810. 1945. január 1-től a könyvtár zárva volt, helyiségeire a bentlakó Böde Lajosné takarítónő vigyázott. Január végén, Buda ostroma miatt az egész Molnár utcát kiürítették, Bődénének is el kellett hagynia a házat.

A könyvtár fejlődése a felszabadulástól napjainkig

Mint mindenfelé az egész országban, könyvtárainkban is a romok eltakarításával kezdődött meg a munka. Buda ostromának befejeztével a katonaság elhagyta a Molnár utcát. A visszaköltözött Bődéné védte a fosztogatóktól a könyvtárat, úgy ahogy tudta. Értékesebb berendezési tárgyait, például az írógépet elrejtette. Az ostrom az ablaküveg és némi bútorzat elpusztulásán kívül számottevőbb kárt nem okozott, — állapítja meg dr. Gyurkovics Tiborné jelentésében. Gyurkovics Tiborné már a harmincas években is vezette a fiókot, valószínűleg ezért lett ő az első vezető a felszabadulás után.

Mikor márciusban megjelentek munkahelyükön az első könyvtárosok, először rendet kellett ott teremteniök. A szobákba üvegcserép és más törmelék hullott a harcok alatt. A polcok felforgatva, a könyvek, bútorok halomban heverték. A leltárlapok, katalóguscédulák pedig a fiókokból kiforgatva a padlón voltak. Mindent vastag porréteg fedett. A könyvtárosok nekiláttak a munkának és két hét alatt annyira rendbehozták a könyvtárat, hogy a fiók március 26-án meg is nyílhatott, elsőként a pesti oldal könyvtárai közül. Ebben az esztendőben 28 856 kötet könyvet kölcsönöztek. Ebből 20 090 kötet szépirodalmi és 8766 kötet ismeretterjesztő mű volt. A kölcsönzés, a nyári egy hónapos szabadságolási idő kivételével, egész éven át folyt. Csupán a nagy hidegekben, az év végén rövidítették meg a kölcsönzési időt, a fűtetlen, ablaktalan könyvtárban.

Az 1946. évi jelentés a következő statisztikai kimutatást tartalmazza:

állomány	forgalom		összesen
25 428 kötet	szépirodalom 57 941	ismeret terj. 18 359	76 300

Különösen szépek ezek a számok, ha elgondoljuk, hogy a könyvtár ablakait csak a következő év májusában üvegezték be, s ablaktalan, fűtetlen helyen végezték munkájukat a könyvtár dolgozói, akik csak az 1947. év eleji nagy hidegben szüneteltették a kölcsönzést.

A felszabadulással az egész magyar könyvtárügy fejlődésnek indult. Ugyanúgy, mint 1919-ben a Tanácsköztársaság idején, a népművelés az állami feladatok egyik fontos ága lett. Érthető, ha a központ és fiókhálózatának fejlődésében a Szabó Ervin-i elképzelések jutottak érvényre. Visszatértek a könyvtárba Szabó Ervin elűzött munkatársai, akiknek tevékenységén keresztül még biztosabban jutottak uralomra a könyvtár haladó hagyományai. A könyvtár igazgatója dr. Dienes László lett és a fiókközpontot Solti Andrásné vezette. Megindult a peremkerületek könyvtárral való ellátása és az 1. sz. fiókkönyvtár ezzel kissé háttérbe került, érthető okokból.

A fiókközpont 1947-ben a könyvtárosok jobb tájékoztatása érdekében bevezette a könyvismertető előadásokat. A könyvtárosok havonta egyszer összejöttek és ismertették az újonnan megjelent könyveket. A könyvismertetések magas színvonala élményt jelentett és örömmel támogatták a kezdeményezést. Később a forma több változáson ment

keresztül, de ma is eleven valóság, amikor az Állami Könyvterjesztő Vállalat jegyzékein szereplő könyveket ismertetik. A könyvismertetések nemcsak a könyvtárosok körében vívtak ki elismerést, a könyvkiadó-vállalatok is felhasználják e fórumot éves terveik ismertetésére.

A felszabadulás utáni években a szakszervezetek kezdeményezésére, minden üzemben, intézménynél kis szakszervezeti könyvtárakat alapítottak. E könyvtárak élére könyvet szerető dolgozók kerültek, akik azonban a könyvtári munkában járatlanok voltak. Megsegítésükre a Szabó Ervin Könyvtár 1949-ben patronálási mozgalmat indított. Minden kerületi könyvtárban megbíztak könyvtárosokat azzal a feladattal, látogasson meg kerületében bizonyos számú szakszervezeti könyvtárat és nyújtson szakmai segítséget a társadalmi munkás könyvtárosnak. Az üzemi patronálási mozgalomhoz hasonlóan, ezt a munkát könyvtáraink dolgozói társadalmi munkában végezték, és végzik még ma is, bár a munka lényegesen változott. Ma az 1. sz. kerületi könyvtár dolgozói a kerületi tanács népművelési osztálya mellett működő könyvtárosi albizottságban tevékenykednek.

A központ vezetősége úgy látta: „A fasiszta időkben rendkívül sok értékes tudományos munkát szedtek ki anyagunkból, de még nagyobb veszélyt jelentettek azok a könyvek, amik viszont nagy számban voltak könyvtárunkban találhatóak, fasiszta politikai és gazdasági könyvek, elvont tudományok stb.”* Ezért elrendelte a könyvállomány revízióját. A selejtezés után az 1. sz. fiókkönyvtár állománya 25 558 kötet maradt. Ugyanez évben 105 152 kötet könyvet kölcsönöztek, amiből 60 734 szépirodalmi és 44 418 ismeretterjesztő munka volt. Tiszteletre méltó teljesítmény.

A következő évek forgalma a következőképpen alakult:

év	állomány	forgalom		összesen
		szépirod.	ismeretterj.	
1948	25 881	64 130	45 587	109 717
1949	25 490	66 338	46 052	112 390
1950	25 365	—	—	101 411

Az ismeretterjesztő művek ilyen nagy aránya a könyvforgalomban az akkori könyvtárpolitika hű tükré.

A fiókkönyvtárak életében nagy változást hozott az 1950. év. Ezideig a kerületi közművelődési hálózat és a központ egy igazgatási egységet képezett, ahogyan a Szabó Ervin-i elképzelés és a külföldi példák mutatták. Most a kerületi tanácsok megalakulásával a fővárosi könyvtári hálózatot decentralizálták, egybehangolták fővárosunk közigazgatási beosztásával. Adminisztratív intézkedés volt, mely figyelmen kívül hagyta a könyvtár egészének funkcióját. A különböző kerületekben működő fiókkönyvtárak felettesei a kerületi tanácsok lettek. A leválás folyamata több szakaszban történt. Előbb a gazdasági, később a személyi ügyek, majd 1953-tól teljesen átmentek a tanácsok hatáskörébe a könyvtárak.

A fiókközpont módszertani osztállyá alakult, mivel az egyes könyvtárak maguk szereztek be könyveket és önálló költségvetéssel rendelkeztek. Ám a könyvtárak munkájának irányítása szakmai szempontból szükségessé tette a módszertani munkát. Az osztály elméleti tanácsaival, a munkát segítő módszertani levelekkel irányította rá a figyelmet a könyvtári munka valamelyik éppen elhanyagolt tetsző ágára. Jól bevált munkameneteket igyekeztek általánosítani. Folytatták a könyvismertetések, szakmai vitákat. Gondoskodtak a könyvtárosok szakmai továbbképzéséről. Mindezek dacára a kerületi könyvtárak egyenetlenül fejlődtek. Sok aránytalanság mutatkozott közöttük.

* A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár fejlődése és munkássága 1945. Könyvtárügyi Szemle. Bp. 1950. 3. sz. 65. l.

Könyvtárunk a decentralizációs folyamat következtében az V. kerületi tanács hatáskörébe került és felvette a kerületi könyvtár nevet, a korábbi fiókkönyvtár helyett.

Az V. kerületi tanács dolgozói és a könyvtár munkatársai között igen szívélyes kapcsolat alakult ki. Az ügyintézés ugyan kissé nehezkesebbé vált, ám sok jóakarát és a kölcsönös segítőkészség legyőzte az akadályokat.

A fővárosban sok lakás pusztult el a háború alatt. A felszabadulás utáni pezsgő élet sok vidékit vonzott ide, túrhetetlen lakáshelyzet alakult ki. A várospolitikai legfontosabb feladatának tartotta a rendkívül mostoha körülmények között élő dolgozók lakáshoz juttatását. Ennek érdekében egy 1951-ben megjelent rendelet kimondta, hogy az olyan lakásokat, amelyekben hivatal, vagy más, nem lakás céljait szolgáló intézmény működik, fel kell szabadítani. Gondot okozott e rendelet az V. ker. tanácsban, mert az I. sz. kerületi könyvtár számára bérelt lakást is át kellett adni határidőre.

A Királyi Pál utcai 14. sz. eddig gyermekkönyvtárként működő könyvtár helyileg közel volt a Molnár utcához. Így olyan döntés született, mely szerint ki kell fejleszteni a gyermekkönyvtárat felnőtt könyvtárrá is és az I. sz. könyvtárat át kell helyezni a kerület északi részébe, mivel ott nem működött tanácsai könyvtár, s a lakosság gyakran hangozta az ilyen irányú kérését tanácsbeszámolókon.

Hosszas keresgélés után a választás az V. ker. Vadász utca 42. számú ház földszinti, mintegy 100 m²-es alapterületű sarokhelyiségére esett. Igen szerencsés megoldás volt ez, mivel központi fekvése miatt, jól közelíthető meg minden irányból. A hátrányok csak a fejlődés későbbi szakaszában derültek ki. Leglényegesebb ezek közül az, hogy egy viszonylag kis épület teljes utcai részét foglalja el a könyvtár a földszinten és tovább terjeszkedését egyik oldalon a ház kapubejárata, másik oldalon tűzfal teszik lehetetlenné.

Az átköltözés 1952 márciusában zajlott le. Felállították a könyvvállványokat, az addigra renovált helyiségben, elrendezték a könyveket a raktárban és április 6-án már megkezdte munkáját a könyvtár. Sok olvasó hűségesen követte a könyvtárat és még ma is kölcsönöznek a Vadász utcában olyanok, akik a Molnár utcában már olvasói voltak.

Még a Molnár utcában megkezdett, sikeres olvasó ankétokat, az új helyen is folytatták. Többek között az ilyen ankétokon maguk az olvasók léptek fel a könyvrongálók ellen, tettek könyvvédelmi javaslatokat.

Olvasói segítségével faliújságot szerkesztettek, ahol a napi eseményeken túl, a kerület kulturális eseményeiről is tájékoztatást nyújtottak. Külön táblán hívták fel a figyelmet az új, érdekesebb könyvekre.

A Vadász utcában gyermekrészleggel bővült a könyvtár. A gyermekkönyvtáros felkereste a környező iskolákat, hírül vitte a gyermekrészleg megnyitását. A gyermekek maguk is készítették faliújságot. Örömmel vettek részt a legkülönbözőbb pályázatokon melyek a haza szeretetére, a könyv iránti érdeklődésre nevelték őket.

A felnőtt részleg dolgozói sem akartak elmaradni a többi kerületi könyvtár mögött, olvasótábor tekintetében, ezért ők is nagyarányú olvasótoborzásba kezdtek 1951-ben, amikor a központ meghirdette ezt a feladatot. Felhasználták e célra a mozik hirdetési lehetőségeit. Szórólapokat vittek szét a környékbeli házakba, plakátokat ragasztottak ki a házak kapualjaiban. Sok lakásba benyitottak, s az ott lakókat hívták a könyvtárba. Rendszeresen tartottak könyvankétokat és hívtak meg népszerű magyar írókat a könyvtárba, ahol alkalma nyílt az íróknak olvasóival szót váltani. Egy-egy esetnek visszhangja széles körben hullámzott és sok új olvasót vonzott a könyvtárba.

A könyvtárosok a legkülönbözőbb témákból rendeztek kiállításokat, a nagy kiállítási vitrinben. Kísérleteztek társadalmi kezeléssel, letéti könyvállomások szervezésével, nem sok sikerrel, mert nagyon nehezen tudták könyveiket visszaszerezni.

A könyvtár forgalma:

év	könyvállomány	forgalom			összesen
		szépirod.	ismeretterj.	gyermek	
1952	25 173	50 367	40 287		90 654*
1953	27 330	64 420	64 318		128 531
1954	29 511	76 136	63 333		139 469
1955	30 394	—	—		147 006
1956	31 440	59 496	48 376	13 246	121 120

* Ebben az évben költözött a könyvtár.

A könyvállomány és a forgalom szemléletes módon növekedett. Most már azonban igen nehéz megállapítani, milyen szempont szerint készültek a statisztikák, mert az szinte lehetetlen, hogy szépirodalmat és ismeretterjesztő műveket csaknem azonos példányszám-ban forgattak volna ezekben az években az olvasók.

Az 1956-os ellenforradalom nem okozott kárt a könyvtárban. Állománya, bútorzata sértetlen maradt. Eltekintve azoktól a könyvektől, melyeket az ellenforradalom leverése után vittek el a disszidensek.

A könyvtár 1956-ban október 23-tól november közepéig volt csak zárva. „Nyitva volt az ellenforradalmi sztrájkra úszítás ellenére is. Noha nagyon féltünk, hogy belőnek az ablakon az ellenforradalmárok, — mondja Pongráczné, a könyvtár akkori vezetője, — de mégis helyt álltunk.” Pongrácz Györgyné 1950 — 1957 között, nyugdíjba vonulásáig vezette a könyvtárat.

A következő évben sok időt és energiát fordított Körtés Júlia vezetésével a könyvtár valamennyi dolgozója, a disszidens olvasók hozzátartozóinak felkutatására. E módszerrel sok értékes könyvet szereztek vissza a könyvtárnak.

Az 1951-ben végrehajtott könyvtári decentralizálás 1957-ben már nem látszott minden részletében hasznos intézkedésnek. A kerületi könyvtárak közös gondjai, a munka egyszerűsítésére való törekvés, az adminisztrációs gondoktól való szabadulás vágya, szűk-ségessé tette a régebbi intézkedés revízióját. Annál is inkább, mert az 1956 tavaszán megjelent könyvtári alaptörvény s az ezzel kapcsolatos vita a hálózati központ feladatairól, felhívta a figyelmet a decentralizálás okozta nehézségekre, a központi szakmai irányítás terén, mintegy igazolva a Szabó Ervin-i elgondolás helyességét. Ennek eredményeként új határozat született, melynek értelmében 1957 áprilisától a kerületi könyvtárak ismét vissza kerültek a központhoz, azzal egy igazgatási egységet képezve. Megmaradt az önálló szerzeményezési lehetősége minden könyvtárnak, a könyvek feldolgozása a nyomtatott katalóguslapok és kísérőkártyák óta, nem okozott többé gondot.

A visszacsatolás sok tervet borított fel az V. ker. tanácsban, ahol nagyon szerették könyvtárainkat. Az eddig barátságos viszony eléggé elromlott és sok időbe került míg a rossz emlék feledésbe merült. A kerületi tanács népművelési osztályának dolgozóival kapcsolatunk baráti és minden kérdésben számíthatunk támogatásukra.

A felettes hatóság változása nem volt érezhető a könyvtár munkájában. Ott minden ment a maga megszokott ritmusában. Kiállítások, gyermekrendezvények váltogatták egymást. Gyakran kérték el egyik-másik olvasó értékesebb gyűjteményét kiállításra. Olykor az olvasók alkotásait tették közszemlére, mint 1958-ban, amikor Kaján Tibor, Réber László, Hegedüs István munkáiból készült kiállítás. Máskor a Désy Huber kör tagjainak kispasztikáit és grafikáit mutatták be. Két alkalommal Porscht Frigyes grafikusművész olvasónk adott műveiből kiállítási anyagot. A jó példa a többi olvasót is arra serkentette, hogy felajánlja egy-egy értékes gyűjteményét kiállítás céljára. Így egy nagyon szép „Ex-libris” kiállítást tudtunk készíteni és ritka bélyeggyűjteményt tettünk máskor közszemlére.

A gyermekkönyvtáros, dr. Zoltán Józsefné (Kardos Ilona, aki 1928 jan. 1-től a könyvtár dolgozója), mesedélután keretében elevenítette meg „Csipkerózsika” meséjét. Kosztümöket a szülők varrtak papírból, díszleteket meg Porscht Frigyes grafikus készített hozzá. Az előadásnak nagy sikere volt a gyermekek körében. Sok kis olvasót vonzott a sokirányú elfoglaltság a könyvtárba. Számuk erősen megemelkedett, szinte kiszorítani látszottak a felnőtteket. Vidámságuk, elevenységük zavarta a felnőtt kölcsönzést, mivel a kétféle kölcsönzés egyidőben és egy helyiségben történt.

A könyvtár fejlődését a következő évek forgalma mutatja:

év	könyvállomány	kölcsönzők száma	kötetforgalom
1957	30 255	33 615	94 410
1958	31 414	40 767	113 828
1959	33 434	44 000	142 445
1960	34 103	47 842	141 542

A könyvtár telítődöttségét mutatják a számok, több olvasót már nem lehetett ilyen rendszer mellett ellátni, de a régieket is nehezen.

A könyvtárosok szerették volna a gyermekkönyvtár számára megszerezni a szomszédos üzlethelyiséget, hogy a kétféle olvasórétteg ne zavarja egymást. Ekkor derült ki a tűzfal akadály. Felmerült a nagyobb könyvtári célnak megfelelő helyiség keresésének gondolata. Erre legalkalmasabbnak látszott a közeli Bajcsy-Zsilinszky út és Alkotmány utca sarkán, a volt Seemann kávéház helyisége. A könyvtár vezetőségével karöltve, kemény küzdelmet indított a kerületi tanács népművelési osztálya, a helyiség kiutalása érdekében. A tervzet azonban elbukott a fővárosi tanácsnál, ahol más célra, közétkeztetésre alkalmas étteremnek jelölték ki a helyiséget.

Az erősen megnövekedett forgalmat már nem lehetett zárt rendszerű kölcsönzéssel ellátni. Változásra volt szükség. Az 1. sz. kerületi könyvtár korszerűség tekintetében elmaradt a többi, de leginkább az új kerületi könyvtárak mögött, ahol már mindenütt szabadpolcos könyvtárak nyíltak. Ez érthető, mert ha új könyvtár épül, ott biztosítják a legújabb követelményeknek megfelelő könyvtári feltételeket. Az új könyvtárak a város külső kerületeiben nyíltak, olyan ütemben, hogy gondolni sem lehetett nagyobb összegű beruházásra az 1. sz. könyvtárban. Ezért a lehető legolcsóbb megoldást kerestük a könyvtár korszerűsítésére. A könyvtár Kálmán utcai részét műanyaggal borított padlóval látták el. Az itt lebontott raktár faanyagát felhasználva, építették fel a falak mentén a szabadpolc rendszerű kölcsönzőt. Az ötletes U alakú pult egyszerre bevételre és kiadásra is alkalmas, íróasztal részén a beiratkozni kívánók adminisztrációs munkálatait lehet elvégezni, még a kölcsönző tasakok tárolására is van benne hely. Piciny ruhatára jó megőrzője az olvasók legkülönbözőbb csomagjainak. A Vadász utcai részen egy polcort emeltek ki és az így kialakult területen a gyermekrészleget helyezték el. Teljes anyaga szabadon állott a gyermekek rendelkezésére.

Mivel ez a megoldás sem volt teljes egészében megnyugtató a felnőttek és gyermekek szempontjából, így ismét előtérbe került egy önálló gyermekkönyvtár kérdése. Még 1959. végéről volt egy szép helyiség kiutalása a könyvtárnak gyermekkönyvtári célra az Aulich utcában. Amíg a kávéház kiigénylése folyt, a központ a helyiséget raktárnak használta; amikor e terv elbukott, ismételten kérte a népművelési osztály a gyermekkönyvtár felállítását, az e célra kiutalt Aulich utcai helyiségben. A gyermekrészleg 10 éves fennállása emlékére kis ünnepséget rendezett a könyvtár, amelyen megjelentek a könyvtár vezetői és a tanács képviselői is. Itt nyert végleges formát az önálló gyermekkönyvtár elhelyezése az Aulich utcában.

A gyermekkönyvtár tíz éves fennállásának ünneplésére a gyerekek lázasan készültek, barkácskiállítással. Csaknem minden kis olvasó hozott valamilyen magakészítette tárgyat

a kiállítás anyagához. A több mint százféle apróságot háromszori váltásban tettük ki a vitrinbe, ahol a szülők és rokonság gyönyörkedhetett a gyermek kezűgyességében.

A szabadpolcos kölcsönzésre való áttérés után a könyvtár forgalma:

év	könyvállomány		forgalom		összesen	kölcsönzők száma
		szépirod.	ismerett.	gyerm.		
1961	36 264	79 160	25 101	16 127	120 388	38 334*
1962	40 114	104 989	37 071	25 630	167 690	46 587

* Átalakítás miatt 8 hétig zárva.

A következő évben megindult az építkezés az Aulich utcában és 1963 augusztusában át is adták a kerület új létesítményét, az 1. sz. könyvtárból kivált, önálló 5. sz. gyermekkönyvtárat. Az eredetileg 1. sz. fiókkönyvtár gyermekrezslegének kétszeri leválása után, kerületünkben a könyvtárak száma háromra emelkedett.

A Vadász utcai 1. sz. kerületi könyvtár 1963. év második felétől, csak felnőtt könyvtárként folytatja munkáját. Az elköltözött gyermekkönyvtár helyére idegennyelvű könyvek kerültek a polcokra, nagyobb számban, mint arra eddig lehetőség nyílt. Így nagyobb terület jutott a szépirodalmi és ismeretterjesztő műveknek a szabadpolcon. De még mindig túlsúlyoltak voltak raktáraink, nem volt hely az új könyveknek. Ezért a nyári szünetet kissé megnyújtottuk, három hét helyett, négy hétre zártuk be a könyvtárat és nagyarányú selejtezési munkába fogtunk. Elsősorban közművelődési könyvtárban nem keresett könyveket vettünk le a polcokról, továbbá olyanokat, amelyeket már évek óta nem olvastak, avagy tartalmuknál fogva már elavultak. Az idegennyelvűek közül a régi gót betűs könyveket is fölös példányraktárba küldtük, ha volt belőle latin írású új kiadás. A holt anyag kivonása után raktáraink szellősek, jól kezelhetőek, viszont könyveink száma erősen leapadt.

Még 1961-ben megindultak a tanács kezdeményezésére a tárgyalások, az V. kerületi Tanács és a Hazafias Népfront „Vörösmarty” klubjában létesítendő kölcsönző állomás életre hívására. Mivel a kerületi könyvtárak osztályán, — ahogyan 1957 óta a módszertani osztályt nevezik —, már voltak e formának jól kidolgozott módszerei, megkötöttük a szerződést 300 kötetes könyvtár felállítására, évi kétszeri cseréléssel. A könyvtárat a klub vezetősége által kijelölt könyvtáros vezeti, társadalmi munkában. Kölcsönzés minden csütörtökön van, amikor a klub nagyobbszabású előadásra várja tagjait.

A szépen berendezett klubhelyiséget a könyvtár is felhasználja író — olvasó találkozó rendezésére. Az 1962. évi könyvnapokon Passuth Lászlót hívtuk ide, 1963-ban Gergely Sándor találkozott itt olvasóival. A klub vezetőségének kezdeményezésére, nőnapot rendeztünk itt, ahova Várnai Zsenit hívtuk meg. A nagyszerű költői estnek sokáig volt visszhangja olvasóink körében.

A „Vörösmarty” klubban szerzett jó tapasztalatok merészebbé tették minket az állomások felállításában. Mikor az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság fordult hozzánk ilyen irányú kéréssel, hamar megkötöttük a szerződést annak szakszervezeti bizottságával. Itt is társadalmi könyvtáros látja el a könyvtárosi teendőket, a szakszervezet megbízottjaként. Ez az állomás csak 50 kötetes, könyveit gyakrabban cseréljük.

Jók a kapcsolataink a környéken levő iskolákkal, illetve azok tanári testületével. A közeli Kossuth Zsuzsa gimnázium érettségizőinek munkáját segítettük az 1963. év tavaszán, mikor az élő érettségi tételt képviselő Illés Bélát hívtuk meg beszélgetésre a diákokhoz. Máskor az iskola „József Attila” olvasó mozgalom beindítására Murányi Kovács Endrét hívtuk meg.

A fiatalokkal való foglalkozás annál is inkább feladatunkká vált, minél közelebb került a gyerekkönyvtár leválása. Ha nem a gyerekek, akkor a fiatal olvasók képviselik most a fiatalos lendületet könyvtárunkban. A többi kerületi könyvtár példájára mi is elindítottuk

az „Ifjú Olvasók Klubja”-t. Klubestet kéthetenként tartunk, egyre növekvő látogatottsággal. Ma már 60 tagja van az 1963 elején megindított klubnak. Általában negyvenen jönnek el egy-egy klubestire, ahol az általuk összeállított programnak megfelelő témákból van előadással egybekötött vitaest.

Végezetül vessünk egy pillantást az 1963. év zárójelentésére: a könyvtár olvasóinak száma: 4185, ebből

munkás	361
paraszt	—
pedagógus	108
egyéb értelmiségi	356
közép- és főisk. tan.	565
ipari tan.	84
háztartásbeli	222
egyéb	1909
ált. isk. tan.	580

A munkásolvasók száma csaknem 9%; ez már azokat az alaposan megváltozott körülményeket tükrözi, mely a felszabadulást követő években ment végbe hazánkban.

A könyvtár állománya az állományrevízió után 28 603 kötet lett. Az 1963. évben 47 429 kölcsönző kereste fel a könyvtárat s az egész évben kölcsönzött kötetek száma:

szépirodalom	ismeretterj. ir.	gyermek ir.*	összesen
110 695	41 313	14 647	166 655

* Csak az év első felében volt gyermekkölcsönzés.

Egy kölcsönzőre 3,5 könyv jut. A könyvek forgási sebessége összevetve az első teljes évvel (1916), lelassult, a könyveket igénylők száma több mint hatszorosára nőtt.

A közölt kimutatás is arra enged következtetni, hogy könyvtárunkban az élet eleven. A könyvtár hatósugarának kiterjesztése érdekében könyvtárosaink nem kímélik erejüket és tudásukat. Az évről-évre növekvő olvasótábor igényeinek kielégítését biztosítja az egyre biztatóbban növekvő könyvbeszerzési keretünk. Bizunk abban, hogy e nagymúltú, sok gondtal megalkotott könyvtár az elkövetkezendő években még nagy fellendülésnek lesz tanúja.

Rudas Klára

A 2. SZÁMÚ KÖNYVTÁR FÉL ÉVSZÁZADA

Megható örömmel köszöntöm a jubiláló 2. számú kerületi könyvtárt, amely fél évszázaddal ezelőtt egy másik jubileum, a Deák Ferenc Szabadjóműves Páholy 25 éves jubileuma alkalmából született meg...

Mint a Könyvtári Bizottság tagja szívesen látogattam el az Almássy téri épületbe és különös szeretettel emlékezem vissza a gyermekolvasók részére felállított apró székekre.

Remélem, hogy azok közül, akik ezeket a székeket akkor elfoglalták, ma, deresedő fejjel is, sokan szeretik és élvezik a jó könyvet.

Nagy örömmel hallom, hogy a mag, amelyet akkor elhullattunk, terebélyes fává növekedett.

Benedek Marcell

I. Harc az első nyilvános könyvtár létrehozásáért

A Fővárosi Könyvtár nyilvános könyvtárrá való átszervezéséről már az 1910-es évek elején nagyon sok szó esett. 1910-ben Lengyel Endre bizottsági tag a közgyűlésen bejelenti, hogy szükséges lenne egy modern könyvtár felállítása kerületi fiókkönyvtárakkal és olvasószobákkal. A sok felszólalás, kérelem, interpelláció és ígéretes közepette a Fővárosi Könyvtár teljesen kinőtte helyiségeit. 1912-ben minden elképzelhető zuga könyvekkel volt tele és a kölesönzés teljesen lehetetlenné vált. A könyvtárat be kellett zárni. Egy ideiglenesnek szánt megoldással a megüresedett gr. Károlyi-utcai iskola épületét alakították át a könyvtár számára. Ez az ideiglenesség 1913 május 1-től 1931 április 18-ig tartott.

Az átalakítási és építési munkák befejezéséig 11 hónapos kényszerű zárvatartás volt. Ez idő alatt újjászervezték az egész könyvtárat. A Fővárosi Könyvtár központja szakkönyvtár maradt, a városi élet, igazgatás, szociológia, közgazdaságtan, politika, történelem és a különgyűjtemények gondozása lett a tudományos feladata a könyvtárnak. A nagy nyilvánosság számára angol-amerikai mintára fiókokat kíván állítani Szabó Ervin a város minden részében, általános jellegű könyvanyaggal felnőttek és gyermekek számára ismeretterjesztő és szépirodalmi művekből. Az első könyvtár létrehozásával Madzsar József főkönyvtárost bízták meg, a természettudományos érdeklődésű lelkes könyvtárost és tudóst. A kényszerű szünet megfeszített munkában telt el. Leválasztották a különgyűjteményeket, új cédulakatalógust szerkesztettek – összesen 137 031 cédulát írtak meg. 12 139 db művet vásároltak és láttak el szereléssel a fiókkönyvtárak számára. Madzsar József főkönyvtáros irányításával elkészült a fiókkönyvtárak állományainak „minta-jegyzéke”. Sok tudós is részt vett ebben a munkában.

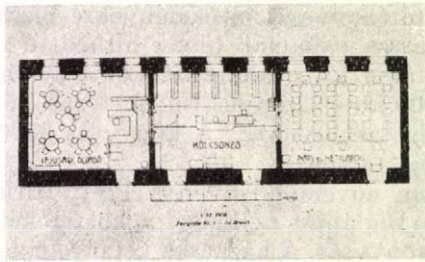
Az ismeretterjesztő anyag összeválogatásánál nagy gondot okozott, hogy igen kevés a témához tartozó jó magyar mű. Igyekeztek minden olyan könyvet felvenni, amely szakismeret nélkül megérthető. Gondoltak a kereskedőkre, ipari munkásokra, iparosokra, általában a budapesti lakosság összetételére. Útleírásokat válogattak, és az Olesó-könyvtár sorozatból csak azokat a műveket vették fel, melyek más kiadásban nem jelentek meg. Gyenge fordításokat, irodalmi érték nélküli műveket kihagytak. A folyóiratokat tartalmuknak megfelelő szakok szerint csoportosították. (A könyveket a tizedes osztályozás szerint sorolták be. Természetesen az 1913-as helyzetnek megfelelő elemzéssel.) Két évig készült a jegyzék és csak a sürgősség miatt fejezték be. Kidolgozták a fiókkönyvtárak kezelési rendjét is, elkészítették a szükséges nyomtatványok tervezetét és takarékosági szempontból 4 fiók számára nyomtatták ki. Elkészült egyidejűleg a 2-es (Deák F.) könyvtár katalógusa.

Először az 1911-es évről szóló jelentésben említi Szabó Ervin, hogy a Deák Ferenc Szabadkőműves Páholy 25 éves jubileumát ülvé, 20 000 koronát adott a Fővárosnak egy fiókkönyvtár létesítésére.

Megkezdődtek a tanácskozások. Az építész „csekély félévet” késett a tervekkel. Bemutatásakor a Középitési Bizottság elutasította és 1912 júniusában újból megtárgyalták. A városházi virilisták azt javasolták, hogy valamelyik iskolaépületben helyezték el a könyvtárat. Ez ellen Szabó Ervin tiltakozott, mert ott nincs biztosítva a nyilvánosság a nagyközönség számára, maga az iskola épülete is bizonyos korlátokat jelent.

Júliusban és augusztusban ismét napirendre került a könyvtár ügye, de döntés még mindig nem született.

A szeptember harmadiki ülésén végül is a „T. Tanács” elfogadta a könyvtárigazgató álláspontját és felterjesztették a javaslatot a Közmunkák Tanácsához. Itt a soronkövetkező november 6-i ülésén az előterjesztést elfogadták, mely szerint a Deák Ferenc Könyvtár az Almássy tér Barsay utca torkolatánál levő részén fog felépülni. A könyvtárepület és az alaprajz az alábbi ábrán látható. A Deák Ferenc páholy 20 000 koronás alapítványából 1913-ban elkezdődött az építkezés Bánlaky Géza főmérnök tervei szerint, Forrai Sándor főmérnök vezetésével.

Az Almási téri könyvtárepület alaprajza

Ilyen kalandosnak mondható huzavona után az 1913-as év utolsó napjaiban érkezett el a könyvtár átadásának napja.

1913. december 27-én szombaton adta át az épületet Székács Antal udvari tanácsos, fővárosi bizottsági tag a Deák Ferenc páholy nevében Bárzy István polgármesternek, aki a főváros közönsége nevében átvette azt. December 29-én hétfőn nyílt meg a könyvtár az olvasók számára.

A Deák Ferenc Könyvtár volt a Fővárosi Könyvtár *első* nyilvános fiókja, de a 2-es számot kapta, mert az 1-es számot egy később alakuló mintakönyvtárnak tartották fenn.

A Fővárosi Könyvtár nyilvános könyvtárrá való átalakításában az első lépés az első fiókkönyvtár megnyitása volt.

II. A könyvtár 1914-től 1944 decemberéig

A megnyitástól 1924-ig

A könyvtár épülete voltaképpen egy nagy teremből állt köröskörül ablakokkal. Az ablakok belül szélesebbek voltak, mint kívül, így jobban szórták a lényt. Ez a megoldás a könyvtárat belülről barátságosabbá tette. Feltehetően biztonsági okok miatt tervezték ilyenre az ablakokat, hogy ne kelljen a földszintes kis épületre rácsokat szerelni. Az épületet célszerűség jellemzi, kis raktárrész, nagy terület a kölesönzéshez, benyíló a könyvtárosok számára és egy kiugróval a bejárat. A könyvtár alapterülete kb. 50 m², a két kiugró részt nem számítva. Szabó Ervin és Madzsar József, a könyvtár létrehozói szívesen terveztek volna egy nagyobb épületet, de a „szegény” Főváros nem tudta megtoldani az alapítvány összegét.

A terem baloldali részét a gyermekek, a jobboldali részét a felnőttek számára rendezték be. A székeken és padokon összesen kb. 60 ülőhely volt. A felnőtt és gyermekrészben is kézikönyvtár, folyóiratok és napilapok álltak az olvasók rendelkezésére. A bejáratnál szemben volt a 4–5 méter hosszú kölesönzőpult. A jobb- és balsarokban egy-egy fátlás pad, mintegy választó a raktárrész és olvasóhely között. Volt itt 46 fm könyvespolc, két szögletes olvasóasztal a felnőtteknek, két olvasóasztal a gyermekek számára és ötven szék. A helyiséget radiátor formájú gázfűtéssel fűtötték.

Ilyen volt a könyvtár berendezése. A falakat a főváros történetére vonatkozó képek díszítették, melyeket a Fővárosi Múzeum letétként adott a könyvtárnak.

Kölesönzés napi 6 órán keresztül folyt du. 3–9 óráig, vasárnap és ünnepnapokon 3–6 óráig.

A Deák Ferenc könyvtár megnyitása és működésének kezdete a korabeli sajtóban sok vitát váltott ki.

„Ingyenes olvasóterem a népnek” cím alatt a Pesti Naplóban olvashatjuk. „... Megnyitását várja a Deák Ferenc páholy adományából épült könyvtár az Almássy téren. Díjtalanul, biztosíték nélkül kölesönöz.” Keserűen jegyzi meg B. F., a cikk írója: „... az állannak Magyarországon iskolákra, könyvtárakra, kultúrintézményekre nincsen pénze. Ezt a magánegyesületekre, jótékonyági intézményekre bízzák. A kormány megelégszik azzal, hogy folytonos pártkassza panamák teszik hirhedtté a nevét.”

A Pesti Hírlap munkatársa téves adatokat közöl a könyvvállomány számáról és a nyitvatartási időről: „6–8000 kötet szép- és ismeretterjesztő irodalommal nyit a könyvtár és du. 3-tól este 10 óráig tart nyitva.” A könyvtár 3500 kötet könyvvel nyitott és kölesönzési ideje 3–9 óráig tartott.

Ezerkilencszáztizenhárom november 12-én a Pesti Hírlap hasábjain megjelenik az első rosszindulatú cikk. „... Budapest nélkülözi a köztereket és elveszi a levegőt az Almássy tér csücskére épített könyvtár. A házaeska kis befogadó képessége nem engedi meg, hogy a nagyközönség igénybe vehesse.” Abszolút tájékozatlanságot és rosszindulatot rejtenek a cikk következő sorai: „... a történelmi alakok emléktárgyai egyetlen helye a múzeum. Már maga a szétszórtság hanyagságnak, vagy szegénységnek a jele... Talán el lehetett volna helyezni Deák Ferenc könyveit a városi múzeumban, és ha ott nincs hely, lehetett volna várni jobb megoldásig, mert ez a bódészerű épületke sehogy sem illik a nagy Deák emlékéhez, még ha külön e célra is építették.” Akkor még nem sejtette a cikk írója, hogy a „kis bódéból” az első év végére 84 898 kötet könyvet kölesönöznek ki az olvasók.

A könyvtár megnyitásáról számol be a Világ december 28-án „A Deák Ferenc könyvtár felavatása – Megnyílt az első népkönyvtár” – címmel. A lap közli, milyen a könyvtár berendezése, milyen könyvei vannak, társadalomtudományi, szociálpolitikai és szép-irodalmi műveket talál az olvasó. Ezen kívül megkaphatók az összes hazai napilapok, szaklapok, szépirodalmi és tudományos lapok.

A Corvina is átvette ezt a cikket és 1913-ban 241 – 42. oldalán hozta le. Erről a tudósításról közölt a Világ már másnap helyreigazító cikket, melyben Szabó Ervin kifejti, hogy a Deák Ferenc könyvtár nem az első népkönyvtár, éppen ezt a könyvtártípust szeretné az angol-amerikai mintára tervezett nyilvános könyvtár, a „Public library” kiszorítani. A könyvtárnak nem célja és nem is kívánja tartani az összes napilapokat és folyóiratokat. Ezen kívül hangsúlyozza, hogy e könyvtárat Madzsar József szervezte és ő rendezte be, ez az ő legszemélyesebb műve.

A Világ című lap 1914. január 3-iki számában jelenik meg Marczali Polly cikke, „Budapest legfrissebb könyvtárában” címmel. Leírja, hogy a gyermekek szinte megostromolják a könyvtárat. De odabent a könyvtárban halálos csend van, a gyerekek kis székeken és padokon ülnek és előttük az asztalon könyvek. Kevés a hely, de mégis jó a beosztás. Hetven fő befogadó képességű a könyvtár, de 700-ra kellett volna tervezni.

A Budapesti Hírlapban „Könyvtári zavarok”-ról ír az újságíró. Ez a cikk teljesen ellentéte az előbbinek. „Kevés a könyv a könyvtárban és a személyzet. Rendetlenség van, zaj. Tülekedés, nem lehet nő tisztviselőkre bízni ezt a munkát, energikus férfi vezetőre van szükség.”

Az Esti Ujságban azt olvashatjuk: „Azért van a Deák Ferencz könyvtárnak sok olvasója, mert nagy a munkanélküliség és csak ők érnek rá olvasni.”

A Magyar Könyvszemle is hírül adja a könyvtár megnyitását, és aggályait is közli: „A könyvtár a kisebb amerikai típust utánozza annyira, hogy a lexikonok közé a bibliát is besorolják. Az Almássy tér környékén nem fogják a bibliát olvasni. Jelenlegi méretei szerint inkább játékszer, liliputi könyvtár. Az egész könyvtár kiállítási mintaluba való látványosság, annyi ilyen fiók kellene Pesten, mint az a bizonyos házikó.”

A Fővárosi Könyvtár válaszában megkérdi: „Ez a hivatalos hang? – ez a Nemzeti Múzeum hangja volna? Csodálkozunk, hogy a Nemzeti Múzeum Könyvtára, amelynek annyi érdemes tisztviselője van, nem talál hivatalos közlönye számára egy európai modorú szerkesztőt.”

A Pester Lloyd is hírül adja a könyvtár megnyitását január 17-i számában. Szabolcsi Lajos cikkét „Könyvtár a pesti sétatéren” címmel a Hét címűlap közli. Arról ír, mit olvasnak a gyerekek és felnőttek az Almássy téri könyvtárban – népszerűek az újságok, folyóiratok, kézről kézre adják. Olvasnak Darwint, szakácskönyvet, néprajzi műveket. Van az olvasók között kereskedelmi iskolai tanár, egyetemista, csitri házmesterlányok, akik Heltait, Herczeg Ferenc könyveket keresnek. Nyugdíjas tanító a szabadságharcról keres könyveket. Egy kifutó fiú repülőgépek iránt érdeklődik, egy sziniiskolás O. Wilde: Dorian Gray c. könyvét keresi. A gyerekek körében Verne a legnépszerűbb író. Fiúk, lányok megszelídülnek itt, a kultúra megszelídített egy városrészt. Pedig egyes aggódó körök azt jósolták: Ez a legrosszabb vidék, nem fognak bírni ezzel a sok jasszal, csirkefogóval... Az újságíró pedig így fejezi be cikkét: „a nyugodt fehér ház ott a tér sarkán az képviseli a komolyságot, a szépséget, a művészetet, a poézist.”

A hivatalos lebecsülő és lekicsinyló megnyilatkozásokkal ellentétben a könyvtár megnyitását a lakosság nagy örömmel fogadta. Ez nem elfogultság, szubjektív megállapítás, a könyvtár működéséről szóló számadatok bizonyítják. A Könyvtári Szemlében Madzsar József számol be a könyvtár kezdeti sikereiről: „Még az építkezés alatt sokan megjegyezték – Mit gondolnak, lesznek itt majd olvasók? – Az első héten 250-en iratkoztak be és 966-an használták a könyvtárat. Az első héten 285 szépirodalmi, 139 ismeretterjesztő és 127 ifjúsági művet kölcsönöztek ki. Már ezek a számok bizonyították, hogy van könyvszükséglet és a nyilvános könyvtár típusa nálunk is éppen úgy beválik, mint az egész világon. Az olvasók csak azt hiányolták, hogy miért nem épült a könyvtár kétszer ekkorára.” Ez a bírálat nem a könyvtár vezetőinek, hanem a hivatalos szerveknek szólt.

Az első havi statisztika eredményei még biztatóbbak. Választ ad a vádaskodóknak.

Ez a kis könyvtár, a „liliputi könyvtár”, – ahogy Gulyás Pál nevezte –, egy hónap alatt annyi könyvet kölcsönzött ki, mint a Kereskedelmi és Iparkamara könyvtára 1 év alatt (1907-ben) – 4106 kötetet.

A könyvtár olvasótermi részében helyben olvastak: 4191 kötet könyvet.

A 4191 kötetből	2703 gyermekkönyv
”	1488 felnőtt könyv
”	szépirodalom 3769 kötet
”	ismeretterjesztő 422 kötet
A 3769 kötetből felnőtt	1219 könyv
”	gyermek 2550 könyv
A 422 kötet ismeretterjesztőből felnőtt	269 kötet
”	” gyermek 153 kötet.

Otthoni olvasásra elvittek januárban 4106 kötet könyvet, a 4106 kötetből 2974 kötet felnőtt könyv. 1042 kötet gyermek könyv.

Otthon és helyben olvastak 8297 kötet könyvet, közel *annyit mint az Akadémiai Könyvtárban 1907-ben egy év alatt.*

A Fővárosi Könyvtár központjában működött a fiókkönyvtárak központja. Itt történt a szerzeményezés a könyvek szerelése, katalógusok készítése, jelentések összesítése és elvi segítség a fiókkönyvtárak részére. Itt készült el a 2-es fiók számára is a cédulakatalógus és a könyvek címjegyzéke. A katalógus tárgykörök szerint a tizedesosztályozás alapján mutatta a könyvtár anyagát. A szépirodalmi rész még regények, költemények, és színművek szerint is fel volt osztva, alfabetikus sorrendben.

A fiókkönyvtárak ügyeinek intézője, szervezője dr. Madzsar József volt. A Deák Ferenc (2-es fiók) könyvtár megnyitásával kapcsolatos munkák miatt későbbre halaszt egy angol-német tanulmányutat. Majd így számol be útjáról: „Az angol könyvtárak építése és berendezése nagyon modern, sok lemosható műanyagot alkalmaznak. A legnagyobb haladás a nyilvános könyvtáraknál, hogy szabadpolcosak, az olvasók szabadon válogathatnak. Már Hamburgban is van ilyen könyvtár. A kölcsönzési technika is elsőrendű, a könyvtáros meg tudja mondani bármikor, melyik mű kinél van kikölcsönözve.”

A Deák Ferenc 2. sz. könyvtár üléshelyeinek számát már az első hetekben növelni kellett. Az olvasóterem 9 napilapja és 36 folyóirata – ebből 6 gyermek – nagy népszerűségnek örvendett. Ezenkívül 102 kötetes kézikönyvtárból is válogathattak.

Már az első időben nagyon megostromolták az olvasók a könyvtárat, a kölcsönzők számát úgy korlátozták, hogy az új beiratkozásokat egy-két hétre leállították. A könyvtár zsúfoltságának is megvoltak az objektív okai, először az, hogy a főváros minden kerületébe kellett volna fiókkönyvtár, az első lépcsőben 5 könyvtár építését tervezték és még csak ez az egy működött, másodsor az, hogy szívesen olvastak jól felszerelt könyvtárból a széles tömegek és nemcsak „egyes művelt egyének”. A Magyar Könyvszemle egyik cikke is foglalkozik ezzel a kérdéssel „Hol laknak a Deák Ferencz könyvtár olvasói” címmel és megállapítja, hogy Budapest minden kerületéből jártak a könyvtárba, még Pestkörnyékről is. Gulyás Pál még ezért is támadta a könyvtárat – szerinte az nem siker, hanem a legteljesebb kudarc, ha egy könyvtárnak annyi olvasója van, hogy korlátozni kell a beiratkozást, holott ő nagyon is jól tudta, hogy nem a könyvtár vezetőinek bűne miatt nem építhettek palotát. Mentegeti a várost, kevés pénze van 5 fiókkönyvtár létesítésére, írja. – Igen, a pénz már a háborús befektetésekhez, nem könyvtáráépítéshez kellett.

Az első hónapok eredményeivel a problémák is jelentkeztek. Bármennyire fegyelmeztettek voltak is a gyerekek, az egyidejű kölcsönzés nagyon zavarta a felnőtteket.

A gyermekek, hogy a helyben olvasás lehetőségeit kihasználják, már a nyitás előtt egy-két órával sorbaálltak, hogy az első csoporttal bejuthassanak. Akik kívül maradtak, további órákat vártak, hogy néhány kijövő kis olvasó helyére bemehessenek.

A könyvtár a fővárostól kért segítséget a probléma megoldására és azt a választ kapta, keressenek valamilyen alkalmas, bérelhető helyiséget. Az Almássy tér 10. számú ház egyik földszinti és utcai helyiségét kibérelték és átalakították a gyermekrezsleg számára.

A felnőtt könyvtárban is átalakításokat kellett eszközölni, villamos szellőző berendezést szereltek be. Emiatt és a költözés miatt is a kölcsönzés a könyvtárban 1914. augusztusától 1915. január 18-ig szünetelt.

1914 júliusában elkezdődött az első világháború. A hivatalos népművelésnek is be kellett állnia a háború szolgálatába, a színház, a mozik, a hírlapok, a dalok mindenütt hirdetik „vérben, tűzben fog megtisztulni a nemzet...”

„Ezerkilencszáztizennégy őszén a háborús téboly hónapjaiban a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és a Főfelügyelőség a népkönyvtárügy segélyezésére megállapított 142 000 koronából 132 000 koronát, a tudományos gyűjtemények támogatására szánt 307 500 koronából 160 000 koronát ajánlott vissza – a háború céljára – az államkincstárnak. A népkönyvtáraknak szánt összegből megmaradt 10 000 koronát hadikórházak könyvtárainak ellátására fordították. A következő évben az államkasszából egy fillér sem jutott könyvtárak létesítésére, se közművelődési egyesületek támogatására, állománygyarapítására, még jutalmakra sem.”

A háború a könyvtárba is betör, a szerzeményezett irodalom nyelvi megoszlása megváltozik. „Ellenséges országok” irodalmát nem szabad megvásárolni, valuta sincs hozzá; a német irodalmat viszont szabad és kell is vásárolni. A német művek gyarapodási százaléka 35,7%-ról 41,1%-ra emelkedik. Az angol és francia folyóiratokat a cenzúra nem engedte átvenni, illetve a könyvtár polcaira helyezni. A Magyar Könyvszemle azzal dicsekszik, hogy az első napok ijedsége után megjön az olvasókedv, és az érdeklődés a háborús irodalom felé fordul, Oroszország „a rejtélyes kolosszus” is izgatja az olvasókat.

1915-ben új részleggel gazdagodva nyit a Deák Ferenc könyvtár. Modern elveket próbálnak bevezetni, nyíltpolerendszerrel rendezik be a gyermek-könyvtárat. A könyveket kizárólag becsomagolva vihették el az olvasók. Erre a célra egy külön asztalt állítottak be. Hetenként négyszer, két órát kölcsönöztek itt. Háromszor délután és egyszer délelőtt. A diákok szívesen jártak az Almássy térre, sok középiskolás diák olvasója volt a könyvtárnak. 1914-ben 578 főiskolás, középiskolás és szakiskolai tanuló fordult meg a könyvtárban. Egyes igazgatók még azt sem nézték jó szemmel, ha a diákok könyvtárakba járnak. A VIII. kerületi főreáliskola „túlbugzó” igazgatója egyenesen megtiltja a diákoknak, hogy könyvtárba járjanak.

Az első évet szép eredménnyel zárta a könyvtár. 2046 volt a kölcsönzők száma és összesen 84 898 kötet könyvet kölcsönöztek ki. Könyvismertető előadásokat is rendeztek. Kóhalmi Béla, Dienes László és Váradi Irma is tartott előadásokat a 2-es könyvtárban. A nagy forgalom miatt a kölcsönzési időt meg kell hosszabbítani. Napi 6 óra helyett 11 órát volt nyitva a könyvtár. Reggel 8 órától du. 1/2 2-ig és 1/2 3 órától – 8-ig.

A könyvtár mellé a tanács 1913-ban hozott határozata alapján bizottságot rendeltek. A bizottság tagjai voltak: Benedek Marcell dr., Farkas Ignác dr., Morvay Izsó, Székács Antal elnök, Wirkmann József dr., mint az alapítók képviselői és Feleki Béla dr., Glück Frigyes, Lajta Pál, Márkus Miksa és Temesváry Rezső.

A háború hatása és terhei erősen befolyásolták a könyvtár életét. Új könyvtár alapítására gondolni sem lehetett. 1913–14-ben létrejött a 2-es és az 1-es számú könyvtár a központ épületében, a 3-as számú Kőbányán a Szörény utcában, és az 5-ös számú az Állatkertben, mint mozgókönyvtár. A háború miatt a meglévő könyvtárakat sem tudták megfelelő módon fejleszteni.

Az ezerkilencszáztizenötös évről szóló jelentésében a következőket írja Szabó Ervin: „Amerikában is, ahol nincs háború, elterelődik a figyelem a kulturális kérdésekről. Különösen érthető ez nálunk, ahol a könyvtárügy békében is az utolsó helyet foglalja el.” A kulturális költségvetés a háború előtti években emelkedett. Volt olyan év, hogy 80%-os

volt az emelkedés, a háború első évében 6,7% és a harmadik évében már 1,3%. A könyvtár jelenlegi olvasóinak igényeit a háború előtt beszerzett könyvállományból fedezték. Az árak tovább emelkednek és a könyvtár helyzete évről évre rosszabb. A háború évekkal visszaveti a könyvtár fejlődését. 1914 utolsó negyedétől 1916 utolsó negyedéig 45%-kal lett drágább a könyvek ára, papírja, nyomása, fűzése, kötése gyakran 100%-kal drágább. Kevés jó könyv kerül a fiókkönyvtárakba és az olvasók száma rögtön csökkenést mutat, a Deák Ferenc könyvtárban 1916-ban az új beiratkozók száma 50%-kal alacsonyabb mint az előző évben volt.

A háborús terhek növekedésével a fiókkönyvtárak helyzete is válságos. A hadbavonult könyvtárosok helyett nem kapnak újakat. Csökkenteni kell a nyitvatartási időt. A Deák Ferenc könyvtár mindkét helyiségében fűtési problémák vannak. A gázszolgáltatás rossz, elromlott a fűtőberendezés, fának és szénnek nincs helyiség az épületben. Kevés tüzelőt kapnak és a gyermekrésztleg épülete is hideg-nedves.

A háborús drágaság egyre fokozódik, 1917-ben a magyar nyelvű szépirodalmi művek ára 70%-kal drágul, a magyar nyelvű tudományos könyveké 200%-kal. A szerzeményezést nemcsak árban, darabban, hanem nyelvi megoszlásban is erősen befolyásolja a háború. A külföldi irodalom vásárlására nem volt valuta. A hazai könyvek %-a 55,8%-ról 77,5%-ra emelkedett. Az olvasók száma a Deák Ferenc könyvtárban aránylag magas, de egyre nehezebben tudnak megfelelő könyveket biztosítani. A könyvállomány mennyisége, az évenkénti gyarapodás, az újonnan beiratkozott olvasók száma erősen süllyed.

A könyvtár épületét is megrongálta az idő, sem külső, sem belső tatarozásra nem biztosítottak pénzt. Nem hivatalos forrás szerint az építkezésnél „elspóroltak” anyagokat, az épület nem volt alapincézve, és nem volt kellően szigetelve. Ezért kilencszáztizennyolc áprilisában a könyvtár vezetői kérik a fővárost, hogy a könyvtár korhadt padlójának rendbehozatalát engedélyezze. A Főváros az aktákat a háború utánra tette át.

Az új beiratkozók száma 1800-ról 800-ra csökken, erre hivatkozva 1918 júniusában kérik a gyermekkönyvtári részleg megszüntetését az Almássy tér 10. sz. alatt.

1918. szeptember 30-án meghalt Szabó Ervin.

Kremmer Dezső írja már az 1918-as évről szóló jelentést. A Deák Ferenc könyvtár könyvállománya, évenkénti gyarapodása és az újonnan beiratkozott olvasók száma tovább csökken. A pénzügyi helyzet nagyon mostoha, a könyvek ára 55%-kal emelkedett, míg a költségvetés csak 8%-kal. A Fővárosi Könyvtár fellelé ívelő pályáját, demokratikus elveit kettőtöri a háború és az ellenforradalmi rendszer. Új, rövid idejű felemelkedést, s a Szabó Ervin-i elvek valóra váltását a Tanácsköztársaság oldja meg.

1917 végén forradalmi helyzet alakul ki, 1918-ban nagy béketüntetések voltak, júniusban általános sztrájk kezdődött. A polgári demokratikus forradalom után néhány hónappal megalakult a Tanácsköztársaság.

A Tanácsköztársaság művelődéspolitikai elvei megnyitják a dolgozók előtt a műveltség tényleges megszerzésének lehetőségét. A Fővárosi Direktórium tagja, a Tanácsköztársaság könyvtárügyi politikai megbízottja Dienes László, helyettese Kőhalmi Béla, Madzsar József a Tanácsköztársaság alatt az egészségügy irányítója, majd a Magyar Vöröshadsereg egészségügyi főfelügyelője. A Közművelődésügyi Népbiztosságnak volt alárendelve az Országos Könyvtárügyi Tanács, melynek feladata az ország könyvtárügyét egységes irányelvek szerint vezetni. Hatásköre kiterjed minden köztulajdonba vett tudományos és közművelődési könyvtárra. Az Országos Könyvtárügyi Tanács szerve az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Hivatal; feladata az ország összes könyvtárainak ésszerű átszervezése és továbbfejlesztése, új könyvtárak alapítása, feleslegesek megszüntetése, egységes katalogizáló és üzemi szabályok létrehozása, egységes bibliográfiák tervezése, könyvtárosképzés és a könyvtáros ismeretek fejlesztése és terjesztése.

A Tanácsköztársaság ideje alatt a könyvtárat Braun Róbert vezette. A Fővárosi Könyvtár nevét a direktórium a munkásmozgalom harcásáról, a magyar könyvtárügy

első nagy teoretikusáról, Szabó Ervinről nevezte el. A tervek szerint tovább kívánták fejleszteni a fiókkönyvtári hálózatot. Minden kerületben, több 15–20 000 kötetes, általános- szépirodalmi és ismeretterjesztő-könyvtár létesítését tervezték. (Budapesten összesen 30–40-et.) A könyvtár kérte is a hatóságot, hogy különösen a munkáskerületekben megfelelő helyiségeket kaphasson az új fiókok létesítésére.

Az új könyvtárak megnyitásához megfelelően fel kellett készülni, könyvvállománya, új dolgozókra volt szükség. A könyvtárak gyűjtő és elosztó telepe igyekezett könyveket szerezni. Két könyvtárat létesítettek: Budán, a Corvin téren (a 6-os könyvtárat) és (a 7-est) Angyalföldön, a Vág utcában. A Tanácsköztársaság intézkedéseinek volt köszönhető, hogy a blokádnak és papírhiány ellenére 1919-ben is 1388 kötet könyvvel gyarapodott a Deák Ferenc könyvtár könyvvállománya.

A tőkés rendszer 5 év alatt 5 könyvtárat alapított, ezek között a Deák páholy alapította a kettes és az állatkerti mozgókönyvtárat. A Tanácsköztársaság négy és fél hónap alatt 2 könyvtárat állított fel. Megindult a könyvtárosképzés, hogy az alakuló könyvtárakba szakképzett könyvtárosok kerülhessenek. Kóhalmi Béla a Tanácsköztársaság könyvtárügye c. munkájában részletesen ismerteti a könyvtárakkal kapcsolatos rendeleteket, intézkedéseket és eredményeket, amelyek megvalósítását az ellenforradalmi rendszer uralomra jutása megakadályozta.

A Peidl kormány 2 nap alatt átjázta a hatalmat az ellenforradalomnak, Horthy vérengző rendszerének.

Az ellenforradalom a Fővárosi Könyvtárban is érezte hatását. Fegyelmi úton elbocsátották Braun Róbert, Kóhalmi Béla, Pikler Blanka, Váradi Irma könyvtárosokat. A Tanácsköztársaság alatt felvett tisztviselők és könyvtárosok nagy részét elbocsátották, a baloldali gondolkodású dolgozókat meghurcolták.

1919-ben Kremmer Dezső megbízott vezető tisztelettel jelenti, hogy „... a könyvtárat a kommunista, bolsevista, anarchista művektől megtisztították.” Körlevélben intézkedett, hogy a fiókvezetők és reference könyvtárosok minden kommunista könyvet kivonjanak és senkinek ne kölcsönözzenek. A kivonásra ítélt könyvek jegyzékét a könyvtár új vezetősége állította össze. A Belügyminisztérium rendeletben intézkedett a könyvek kivonásáról. Egy svájci lap 15 000 kötetre teszi a kivonásra ítélt könyvek számát.

A Deák Ferenc könyvtár működése is erősen hanyatlásnak indul, mind 1920-ban, mind 21-ben. A könyvvállomány évi gyarapodása minimális.

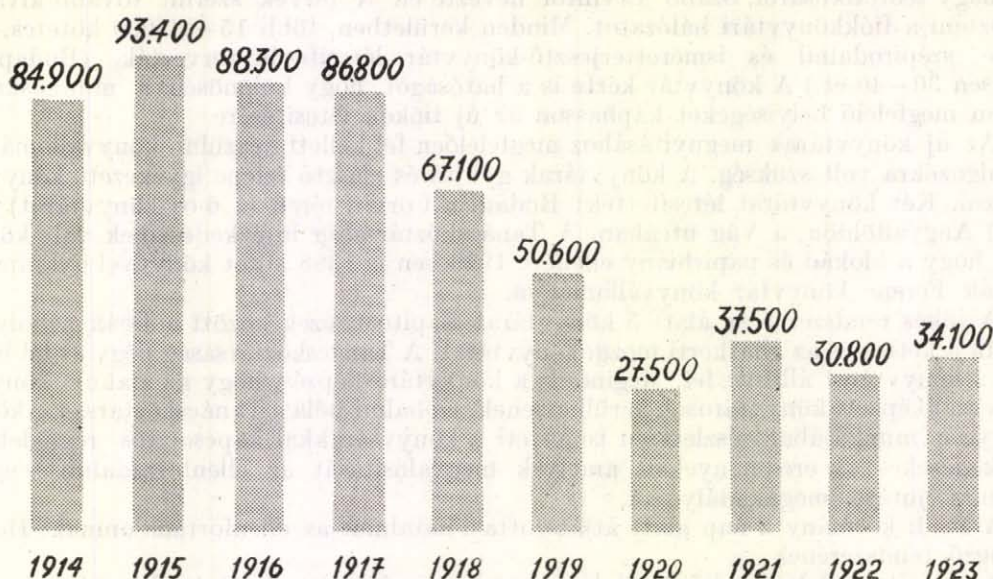
1918-ban	1349 kötet	gyarapodik
1920-ban	85	” ”
1921-ben	352	” ”

Az újonnan beiratkozott olvasók száma

1917-ben	1504
1918-ban	817
1920-ban	551
1921-ben	720

1920-ban feljelentik a könyvtárat, mint szabaddkőműves intézményt. Micsoda felháborító tény, hogy az ellenforradalom éveiben egy épületen márványtábla hirdesse hogy a Deák Ferenc szabaddkőműves páholy alapítványa. A könyvtárat gyorsan bezárták és 1920. április 6-tól június 1-ig zárva tartották. Könyveit szigorúan átvizsgálták és a „destruktív” anyagokat kivonták.

A 2-es könyvtár helyzete egyre rosszabb lesz. Még 1918-ban megszüntették az önálló ifjúsági részlegét. 1921-ben már az egész nyitvatartási időt korlátozzák, a mindennapos nyitvatartást megszüntetik, a könyvtár csak kedd, csütörtök, szombat du. 2–1/2 6 óráig tart nyitva, napi négy és fél órát, míg 1918-ban, 1919-ben 11 órás nyitvatartása volt. 1921-ben felemelik a könyvtár kölcsönzési díját.

A 2. sz. könyvtár kölcsönzött köteteinek alakulása (1914–1923)

A Világ című lap 1923-ban a következő sorokat közli a Deák Ferenc könyvtárról: „...Egy pusztuló könyvtár ... Elhanyagolt épület, tíz év nem múlt el nyomtalanul felette... Hetenként csak háromszor van nyitva. A Főváros úgy intézkedett, hogy 18 éven aluliak főleg magyar írók műveit olvashatják. 1920 nyarán 2 hónapra bezárták a könyvtárat, mert valaki feljelentette, hogy a márványtáblán ez áll, Szabadkőműves alapítvány, itt biztosan veszedelmes kommunista iratok vannak...”

A Tanácsköztársaság utáni években a hivatalos szervek és a könyvtár vezetői mindent elkövettek, hogy a könyvtárak látogatóit nacionalista szellemben neveljék.

2. A második tíz év 1934-ig

Az első tíz év kezdő éveinek eredményei után egyre súlyosabb helyzetbe kerül a könyvtár. Hiába kéri a könyvtár vezetője az épület renoválását és új polcokat, nem talál meghallgatásra. Novemberben ismét jelzi (1924), hogy törött ablakok mellett nem fog-nak tudni dolgozni. Most már havonta megy a kérelem a Fővároshoz, decemberben – januárban. A telet nedves falak között, törött ablakokkal kellett végig kölcsönözni a könyvtárosoknak, még 1925 nyarán sem csináltak semmit.

A Világ című lapban Baross Elemér a következő cikket írja a könyvtárról: „Ősszel renoválják a fa és szénraktárrá lett Deák Ferenc könyvtárat. A könyvtár épülete romos, vakolata lehullt. Évek óta már csak hetenként háromszor van nyitva a könyvtár, naponta 2 órán keresztül. Pedig itt van a legnagyobb olvasótábor. A folyóiratállvány mögött szén- és farakások csúfítják a helyiséget.” (Az előző fejezetekben említettük, hogy modern radiátorszerű gőzfűtése volt a könyvtárnak, ez a háború alatt elromlott és azóta sem javították meg. Az épületben sem pince, sem más raktárhelyiség nem volt, nem tudták hol tárolni a tüzelőt, ez „kényelmesebb megoldás” volt, mint a gázfűtést rendbehozni.)

Folyóiratok és napilapok már egyáltalán nincsenek. A könyvállományt sem fejlesztik eléggé. A könyvek állapota rettenetes. Az új olvasók is egy-kettőre elolvassák a könyveket. A háborúban másra kellett a pénz, de a háború után jött a konszolidáció. „Pedig

közben sok ezer forintokért lovakat hoztak Angliából és közben milliós számú dollárokért felépült az új lóverseny pálya a lovak nemességét kimutató könyvtárral. A város és a városi könyvtár nagyon elszegényedett és egy szegény városnak százszorosan van szüksége gazdag könyvtárra. Megszavazott a város két és fél milliárd korona hitelt, de ebből a pénzből elsősorban magát a központot kellett használhatóvá tenni.

A városi könyvtár valamikor európai nívón állott. Kremmer igazgatónak nehéz küzdelmes munkájába fog kerülni, hogy legalább a régi színvonalra visszaállítsák a könyvtárakat. Hét új fiókot állítottak fel azokban a kerületekben, ahol egyáltalán nem volt könyvtár. Még a kettesnél rosszabb állapotban is vannak könyvtárak, ahol percek kérdése, hogy a téglák is kihulljanak, ilyen az egyes a Királyi Pál utcában és a hármas, a Százados úti fiók. Összesen 11 fiókkönyvtár működik. Az Almássy téri 2-es könyvtárban ősszel fognak hozzá a munkálatokhoz."

És eljött az ős, az ígért renoválás ismét elmaradt. Októberben Az Újságban megjelenik újból egy cikk a 2-es könyvtár állapotáról: „Kívül rongyos, kopott, foltos, belül mégis nagyon hasznos. Mi ez? A könyvtár tetőzete elkorhadt, a cserepeket széthordta a szél, az ablakai be vannak törve, a falak omladoznak, a vakolat lemállott. De csak kívül ilyen, belül szép rendben régi, sokat forgatott könyvek. Szépen, gondosan vezetett nyilvántartás. Olyan az egész könyvtár, mint egy könyv, amely kötésre szorul, mert belső tartalma érték, ha kívül rongyos is. Az épület belső tartalma fontos, szép, szükséges, rendbe kellene hozatni.” Nemcsak a könyvtár külseje változott meg, hanem belső tartalmi munkájában is egészen más elvek váltak uralkodóvá. Senki sem ajánlott marxista műveket az olvasóknak. Egészen más társadalomformáló erőket kényszerítenek most rájuk. A vásárolt könyvek összetétele is nagyon megváltozik.

Évekkel ezelőtt nem vásároltak ponyvairodalmat és úgynevezett könnyű szórakoztató műveket. Most pedig magas példányszámban találunk Erdős Renée, Földi Mihály Gaál Mózes, Gulácsy Irén, Herczeg Ferenc, Kosáryné Réz Lola, Rákosi Viktor, Surányi Miklós, Tormay Cecil, Zilahy Lajos, P. Benoit, stb. könyveket. A munkás-olvasóknak is sajnos sok jutott az izlésromboló könyvből. Nagyon időszerű volt a Nőmunkásban megjelent cikk, Mit hogyan olvassunk? címmel, amely a ponyvairodalom helyett J. London, U. Sinclair, S. Lagerlöf, Tolsztoj, Ibsen, Romain Rolland, Shaw és Várnai Zseni könyveit ajánlja a nőolvasóknak. A fenti körülmények erősen befolyásolták a könyvtár forgalmát. Nagyon sok olvasó elmaradt a Deák Ferenc könyvtárból. Míg 1918-ban 3542 beiratkozott olvasó fordult meg a könyvtárban, addig 1924–25-ben 1300 körül van az olvasók száma.

1926 júniusában végül is sok ígéretés után Budapest Székesfőváros Tanácsa hozzájárul a könyvtár tatarozásához és kiutalja a szükséges pénzösszeget.

A renoválás 1926 júniustól december 1-ig tartott. Ilyen hosszú idő alatt csakis a belső munkálatokat végezték el, az épület kívülről ugyanolyan kopott maradt. Egy olvasó a Pester Lloyd szerkesztőségének írja: „A könyvtár már 3 hónapja zárva van átalakítás miatt, talán platinával akarják bevonni, amit Szibériából szállítanak, hogy ennyi ideig tart a renoválása?”

A statisztikai adatokban a nagy zuhanást, a könyvtár forgalmának óriási visszaesését ez a hosszú zárvatartás okozta. Nagymérvű selejtezést csináltak a zárvatartás alatt. 5611 művet választottak le, több mint egyharmadát a könyvállománynak.

Kremmer igazgató halála után Enyvvári írja 1928-as évi jelentésében, hogy a fiókkönyvtárak már túlterheltek, elérték a kölcsönzés maximumát, nem tudnak új olvasókat felvenni. A könyvtárak azonban csak szűkre szabott kereteiket nötték ki. Új helyiségben, gazdagabb könyvállománnyal, megfelelő létszámmal és bővített nyitvatartási idővel nagyobb eredményt érnének el.

1925 és 1929 között viszonylagosan stabilizálódik az ellenforradalmi rendszer. A fel lendülés rövid ideig tartott, a könyvtárak életében alig volt érzékelhető. Hacsak abban

nem, hogy a Fővárosi Könyvtár központja számára az 1913-ban megígért épületet megkapja, s 1931-ben a Wenckheim palotába költözik. A gazdasági világválság Magyarországot is sújtotta. Közel 700 üzem leáll. A tőkésék a terheket a dolgozók vállaira rakják. Csökken a reálbér, a parasztok helyzete még súlyosabb, 50–60%-kal csökkennek a mezőgazdasági munkabérek. Állandóan nő a munkanélküliek száma. 1932-ben van mélyponton a gazdasági válság.

A Fővárosi Könyvtár minden jelentésében az olvasható, hogy kevés könyvet tudunk vásárolni. Elsősorban a fiókkönyvtárak anyagát csökkentik. A Magyar Nemzeti Bank valuta-korlátozó intézkedései miatt külföldi könyveket nem tudnak beszerezni. A könyvbeszerzési keret állandó csökkentése kihat a kölcsönzés forgalmára. Negyedszázados munka minden eredménye forog kockán, ha ilyen mértékben folytatódik a pénzhiány. Azon a nagyon kevés pénzen is olyan könyveket vásárolnak, amelyek messzemenően támogatják Gömbös Gyula „országépítő” terveit. 1931-től az évkönyvekben a szerzeményezések válogatott jegyzékébe új szakjelzetek kerülnek, pl.: 303.2 Fajsziociológia, 305.5 Nagyember, Vezető, Führer, 321.64 „Fascizmus”, 335.6 Nemzeti szocializmus.

A második 10 év alatt a könyvtár eredményei nem érték el azt a színvonalat, mint az első tíz évben. Különösen látható ez a kölcsönzők számának alakulásánál. Az újonnan szerzeményezett művek pedig 1931-től kezdve nagyon alacsony nívón állnak. A könyvtár egyre messzebb távolodott a Szabó Ervin-i elvek megvalósításától.

3. A könyvtár helyzete a gazdasági válságtól a háború végéig

A hivatalos népművelés mindent elkövet, hogy a nép emlékezetéből a demokratikus, a szocialista eszméket és a Tanácsköztársaság emlékét kiszorítsa. A Gyáriparosok Országos Szövetsége vezetésével a „Szabadidő mozgalom” nevű szervezet intézményes „tömegnevelést” folytat, „nehogy a magára hagyott ipari munkásság könnyű prédája legyen a nemzetközi munkásmozgalomnak”. Legfőbb támasz és segítő az egyház. A Szívgyárda, Kalot, Kalász, Emszo egyesületeket is a fenti cél szellemében hozták létre, más nacionalista, antiszemita szervezetek is tömegével alakulnak, a Honvédszerkészet, Turul, DEFHE, SZEFE, Hungária. A munkásosztály helyzete a válság utáni években nagyon lassan javult és ez a könyvtár életében is eléggé érezhető. Az 1934, 35, 36, 37-es évekről szóló jelentésekben olvashatjuk: „... a könyvbeszerzési keret nagyon alacsony. A könyvtár nem tudja megvásárolni a fontos újonnan megjelent könyveket. A kézikönyvtárak megcsönkült sorozatát nem tudják pótolni, a forgalom emelkedésének gátja a könyvhiány. Minden nagyon alacsony szinten van, a kölcsönzők száma és könyvtár-állományának gyarapodása is”. Sajnos a fasiszta könyvek vásárlására jutott a kevés pénztől is.

Az Új Főváros című lap azt írja, hogy az Almássy téri könyvtárat lebontják. Az épület rossz állapotban van, helyreállítása sok pénzbe kerül. A teret rendezni fogják a könyvtár lebontása után. A jelentés is foglalkozik a problémával; az épület nincs alapincézve, beomlással fenyeget, szűk és használhatatlan.

Az olvasók kívánságára a környéken kell helyiséget keresni. Az Erzsébet körút 5. számú ház első emeletére költözik a könyvtár. Az Almássy téri épületet hibái ellenére is rendbe lehetett volna hozatni, hiszen még most, 1963-ban is áll.

A zárvatartás alatt a könyvtár állományát felfrissítik. Leltárt egyeztetnek, selejteznek. A nyitvatartási idő is „hosszabb”, hétfő, szerda, péntek du. 2 órától 1/2 6-ig, kedd, esütörtökön délelőtt 10 órától 1/2 2-ig, szombaton délelőtt 10-től 12-ig. Ennyi év után körülbelül 1000 főnyi törzsolvasógárda alakult ki, a könyvtárat követik az új helyiségbe is.

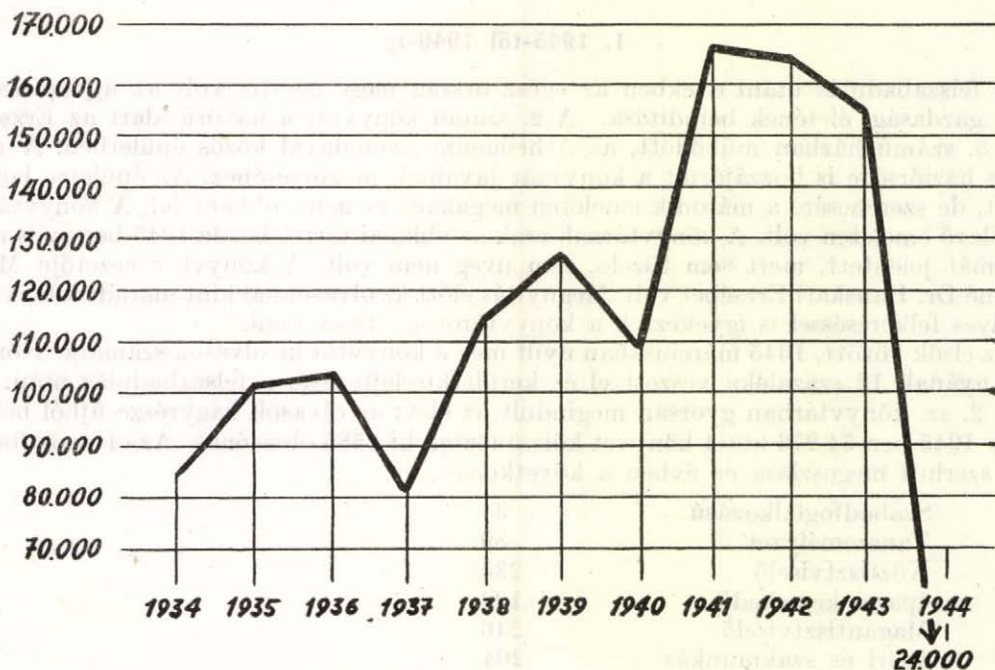
A könyvtár olvasói a környék kispolgárai és munkásai, valamint azok gyermekei. A működő 13 könyvtár közül csupán a 8-as számú fiókban volt több munkásolvasó, mint itt.

A 2. sz. fiókkönyvtár kölcsönzőinek megoszlása foglalkozás szerint a következő volt:

Egyetemi tanár	—
Író, művész	18
Köztisztviselő	94
Ügyvéd, orvos, mérnök	27
Tanszemélyzet	46
Katonatiszt	4
Iparos-kereskedő	36
Magántisztviselő	119
Bérmunkás	444
Főiskolai hallgató	105
Középiskolai tanuló	801
Szakiskolai és polg. isk. tanuló	429
Elemi iskolai tanuló	256
Tanonc	114
Háztartásbeli	139
Altiszt	28
Egyéb	89

1938-ban és 1939-ben a magyar nemzetgazdaság is hadiútra tért. Az ipari és mezőgazdasági termelés fellendülése felszámolja egy időre a munkanélküliséget. Magyarországi uralkodó osztályainak területgyarapítási tervei vannak és egymásután hozzák a háborús intézkedéseket: statárium, szabadságjogok korlátozása, cenzúra, rendőri felügyelet, internálás, hadfelszerelési adó stb. 1940-ben csatlakozunk a fasiszta blokkhoz. Hadat üzenünk a Szovjetunióknak.

Alig hogy elkezdődött a háború, a fiókkönyvtárak nyitvatartási idejét ismét csökkenteni kellett. A 2-es könyvtár nyitvatartási ideje is heti 6 napról 4-re, majd 3-ra csökkent. Felemelik a könyvtár kölcsönzési díjait is, félévenként 5 pengőre.

A kölcsönzött kötetek száma (1934–1944)

A háborús demagógia, és a nyilas propaganda a lakosság kis hányadát tudta csak befolyásolni. A hivatalos könyvajánlás hiába nem javasolja Remarque könyvét, mégis nagyon sok olvasó elviszi. Erich Kästner, Hans Fallada, Ehrenburg, Feuchtwanger könyveit be sem szerzik.

1944-ben a németek megszállják az országot. Az ország egész lakossága 14–70 évig katona, vagy munkaszolgálatra kötelezett. A nyilasok és a Gestapo végigpusztítják az országot. A gyárakat leszerelik, az állatállományt elhurcolják, a lakosság rettegésben, nyomorban él. A kormány rendeletet ad ki a haladó és zsidó szerzők könyveinek kivonására. Heine, Maurois, Zweig, Radnóti, Heltai, Werfel stb. könyveit zúzdába kellett szállítani. A könyvtár igazgatója intézkedik, hogy a központban és fiókkönyvtárakban az olvasóktól vissza kell kérni és a különgyűjteményekből is ki kell emelni a jelzett műveket. A körlevelet a kerületi könyvtárvezetők és az osztályok vezetői aláírták. 1944 július 10-én az igazgató jelenti vitéz Kolozsvári–Borcsa Mihály „magyar kir. kormánybiztos úrnak”, hogy a 10.800/1944. M. E. és a 11.300/1944. M. E. rendeletet végrehajtották. A klasszikus értékű művek jelentős részét ezzel zúzdába köldték.

A 2. számú fiókkönyvtár adatai híven tükrözik a könyvtár életében történt változásokat. 1937-től csökkent a kölcsönzők száma, mert korlátozták a nyitvatartást. 1940-ben az Erzsébet körúti helyiségben több könyvvel nyitott a könyvtár. 1941-től kezdve viszont fokozatos süllyedést mutat a grafikon, majd 1944-ben hirtelen mélyre zuhan.

A központ irattárában van egy 1944-ből származó szerződés, amely arról tájékoztat, hogy az Aranyszájú Szent Jánosról elnevezett görögkeleti plébánia évi 20 aranypengő díjért kibérli a Deák Ferenc könyvtár elhagyott épületét. Ezt a használatot Budapest Székesfőváros közönsége nevében dr. Body alpolgármester engedélyezi.

1945. január 18-án felszabadul a kerület és új fejezet kezdődik a könyvtár életében is.

III. A felszabadulás után

1. 1945-től 1949-ig

A felszabadulás utáni években az egész ország nagy gondja volt az újjáépítés, az ország gazdasági életének beindítása. A 2. számú könyvtár a háború alatt az Erzsébet körút 5. számú házban működött, az Athenaeum nyomdával közös épületben. A gyár gondos háziőrsége is hozzájárult a könyvtár javainak megőrzéséhez. Az épületre bomba is esett, de szerencsére a második emeleten megakadt és nem robbant fel. A könyvtár az alatta levő emeleten volt. A könyvtárnak csak az ablakai törtek be, de 1945-ben ez is nagy problémát jelentett, mert sem tüzelő, sem üveg nem volt. A könyvtár vezetője Major Árpádné Dr. Hanskarl Erzsébet volt. Megnyitás előtt az olvasóknál kint maradt könyveket személyes felkereséssel is igyekeztek a könyvtárosok visszavenni.

Az elsők között, 1945 márciusában nyílt meg a könyvtár az olvasók számára. Könyvállományának 12 százaléka veszett el és került kiselejtezésre a felszabadulás után.

A 2. sz. könyvtárban gyorsan megindult az élet; az olvasók nagyrésze újból beiratkozott. 1945-ben 54 273 kötet könyvet kölcsönöztek ki 2586 olvasónak. Az olvasók foglalkozás szerinti megoszlása ez évben a következő:

Szabadfoglalkozású	34
Tanszemélyzet	89
Köztisztviselő	234
Iparos-kereskedő	122
Magántisztviselő	246
Ipari és szakmunkás	204
Főiskolai hallgató	128

Középsiskolai tanuló	620
Szak és polg. isk. tan.	199
Kereskedelmi alkalmazott	39
Elemi iskolai tanuló	179
Tanonc (Ip. tan.)	81
Háztartásbeli	231
Katonatiszt	11
Katona	5
Egyetemi tanár	6
Író, művész	36
Alsófokú közig. alkalm.	61
Egyéb	73

(A Fővárosi Könyvtár Irattár, 2. Könyvtár jelentése. 1945.)

1946-ban a Fővárosi Könyvtár ismét felvette megalapítójának: Szabó Ervinnek a nevét. Meghatározták a fiókkönyvtárba való beiratkozás feltételeit, mely szerint tagja lehet a könyvtárnak minden budapesti lakos, aki főbérleti lakással rendelkezik, vagy ilyen körülmények között levő jótállója van. A kölcsönzési díj 1 évre 10,— Ft, két részletben is fizethető. Főiskolásoknak és munkásoknak 5,— Ft, népi kollégistáknak 2,— Ft, gyermekeknek 14 évig 2,— Ft, 14—18 éves korig 5,— Ft.

Az Athenaeum nyomda időközben nagyobb kapacitással dolgozott és igényt tartott az épületében elhelyezett könyvtár helyiségeire. Ideiglenesen ugyanazon épületömb Miksa utcai oldalán jelölték ki a könyvtár új helyiségeit. Nagy megpróbáltatást jelentett a könyvtár dolgozóinak ez a költözködés, mert külső segítséget nem kaptak, csak a központ tudományos munkatársai segítettek a 25 000 kötet könyvet vaspolcokra kötni és kézben áthurcolni. Az épületnek ez a része nem volt olyan barátságos és világos, mint az előző, és sokkal zsúfoltabb is volt.

A főváros lakóházainak jelentős százaléka romos volt és nem látszott könnyű feladatnak az amúgyis kevés lakás rovására a könyvtáraknak megfelelő helyiséget biztosítani. A felszabadulás első évében könyvvásárlásra is kevés pénz jutott. 1946-ban csak három napilap járt a könyvtárnak. A könyvbeszerzési keretből az első évben csak 353 új könyvre jutott. Ez az összeg azonban évről évre emelkedik: 1946-ban már 1305 kötet könyvvel gyarapodik a könyvtár.

A 2. sz. könyvtárban működésének kezdete óta volt gyermek-részleg, 1946-ban 743 kis olvasóval. A könyvtár heti 41 órát tart nyitva: 20,5 órát a felnőttek, 20,5 órát pedig a gyermekek számára.

1947-ben már jobbak a könyvtár anyagi körülményei. Nagyobb a könyvvásárlási keret, 1933 db könyvvel gyarapodik a könyvvállomány. Ez az emelkedés több, mint a felszabadulás előtti 5 év gyarapodásának átlaga. A kölcsönzött kötetek száma is emelkedik, majdnem 40 000 kötetel több, mint az előző évben: 135 158 kötet. A könyvtárban még nagyon sok az értéktelen, félponyva, hamis szemléletű giccs-irodalom. Az ismeretterjesztő irodalom között is nagyon sok a tartalmilag idejétmúlt könyv. A könyvtárosok közvéleménykutatást végeznek, hogy feltárják: mi az olvasók kívánsága. Ez a vizsgálat nem hozott olyan eredményt, amilyent vártak. Ez természetes és logikus, hiszen a tudattartalom formálása, megváltoztatása ilyen rövid idő alatt nem következhet be. A könyvtárosok feladata az, hogy igényes olvasókat neveljenek. A könyvtárban gyakran rendeznek ezért irodalmi előadásokat, könyvkiállításokat különböző témákról. Az évfordulókat kiállítással köszöntik. „Giccs az irodalomban” címmel ankétot szerveznek.

1948-ban 1555 kötetel gyarapodik a könyvvállomány és 153 777 kötet könyvet kölcsönöznek ki. Ez a szám kb. ötszöröse a teljes könyvvállománynak. Az újonnan beírt olvasók száma 1312, az összesen nyilvántartott olvasók száma 3657. Új vezetőt neveztek ki ebben az évben a 2. sz. könyvtárban Fleischmann Jenőné személyében.

Az MDP Kongresszusán a kultúrforradalom egyik célkitűzése, hogy az emberi kultúra kincseit hozzáférhetővé kell tenni az emberiség számára, ez a határozat a könyvtár munkájára is nagy hatással volt.

2. 1949 – 1956-ig

A hároméves terv sikeres befejezése, a munkás-paraszt hatalom megerősödése, az üzemek, vállalatok államosítása az ország gazdasági és kulturális megalapozottságának évei ezek. Ebben az időszakban a Szabó Ervin Könyvtár 23 új fiókkönyvtárat (mai nevén kerületi könyvtárat) és 205 könyvvállomást létesített. Előtérbe került a peremkerületek könyvtár ellátottsága és főleg itt alakulnak az új könyvtárak. A fiókkönyvtárak osztálya könyvismertetéseket szervez, bibliográfiákkal és rölapokkal, módszertani utasításokkal, levelekkel segíti a kerületi könyvtárak tevékenységét.

A 2. sz. könyvtár dolgozói felveszik a kapcsolatot a kerület üzemeivel, kollégiumokkal, belekapcsolódnak a népművelési feladatok megvalósításába. Segítik az esti tagozatos hallgatókat irodalommal ellátni. Növekszik a könyvtárban a munkásolvasók száma. Eddig 200 körül volt, most kb. 400 van. A könyvtárak a kerület üzemeinek is segítséget adtak könyvtárak létesítéséhez, és amíg meg nem erősödtek az üzemi könyvtárak, könyvvállomásokot létesítettek különböző intézményekben és szervezetekben. 1949-ben 4 állomása volt a könyvtárnak.

Sajnos a Miksa utcai helyiségre is szüksége volt a nyomdának, a könyvtárnak ismét költöznie kellett. A Csengery utcában jelölték ki a könyvtár helyét, ismét ideiglenesen. Ez volt a legalkalmatlanabb helyiség az összes eddigi között. A könyveket nem tudták megfelelően elhelyezni, 75%-a a pincében maradt. Az I. emeleten, egy kis szobában folyt a kölcsönzés, a gyermekkönyvtár messze volt a felnőtt könyvtártól. A pincében levő könyvek penészedni kezdtek. A VII. kerületi Tanács nem tudott segíteni a könyvtár helyzetén. Az olvasók panaszkodtak a sok költözés miatt, s azért, mert kevés könyvből tudtak válogatni. Az olvasók száma visszaesik, a könyvtárosok elkeseredetten dolgoznak a rossz körülmények között. A könyvtárvezető Fleischmanné meghalt és hónapokon keresztül kinevezett vezető nélkül marad a könyvtár.

A kerületi tanácsok megalakulásával irányításuk alá kerültek a kerületben levő könyvtárak, gazdasági és személyzeti kérdésben is.

1951 őszén Szelestey Gyulánét nevezték ki a 2. sz. könyvtár vezetőjévé. Az ő lelkes tevékenységének volt nagymértékben köszönhető, hogy a Művelődésügyi Minisztérium közbenjárásával új helyiséget utalt ki a VII. kerületi Tanács a 2. sz. könyvtár számára, a Rottenbiller utca és Péterfy Sándor utca sarkán levő kávéház helyén. Itt végre megfelelő, tágas termeket kapott a könyvtár. A festés és az átalakítási munkálatok miatt csak 1952 tavaszán nyílt meg a könyvtár az új helyiségben. A könyvvállomány megfelelő raktárakba került. A gyermekrészleg szép, külön bejáratú helyiséget kapott, csak a bútorzata volt szegényes. A gyermekrészleg vezetője, Kepes Ágnes, kiváló munkát végzett. A gyermekolvasók száma rohamosan növekedett. A kölcsönzőterem is szép tágas, világos. A kölcsönzés még zártpolc-rendszerű. Itt nyílik először lehetőség arra, hogy olvasótermet rendezzenek be. A könyvvállomások száma is bővül, s 6 állomása van a könyvtárnak. A kapcsolat az üzemi könyvtárosokkal egyre intenzívebb, segítenek a szerzeményezésnél, kiállítási tematikát állítanak össze az üzemi könyvtárak számára.

1952-ben Millok Éva lett a könyvtár új vezetője. A könyvtár egyik célkitűzése, hogy olvasószervező munkáját javítsa. Cél a munkásolvasók fokozottabb bevonása. A könyvtár most már rendszeresen és állandóan reagál az aktuális bel- és külpolitikai eseményekre, kiállításokat rendeznek, ajánló bibliográfiákat készítenek. A könyvtár olvasószolgálati tevékenységét irodalmi estek, ankétok, író-olvasó találkozók teszik színesebbé, érdekesebbé. Volt olyan rendezvény a 2. sz. könyvtárban, melyet a Tonalit gyárral közösen szerveztek. Vigh Bertalan volt a vitavezető a „Villamosság alapfogalmai” című ankéton.

A gyermekkönyvtár tevékenysége Kepes Ágnes lelkes ténykedése nyomán példamutató. Kirándulást rendeznek a kis olvasók számára. Több általános iskola szakkörével is felveszik a kapcsolatot és szaktanárok bevonásával külön kiállításokat rendeznek. A biológiai szakkör részére Körmendi Béla szaktanár halboncolással illusztrálja előadását.

A könyvállomások egyes üzemekben átmeneti jellegűek, s csak addig működnek, míg az illető üzem saját könyvtárát létre nem hozza. Így például a papírfeldolgozó üzemben levő állomással is ez történt. A VII. kerületben kevés a nagyüzem, de 1954–56-ra már a kis és középüzemek is létesítenek könyvtárakat. 4633 kötet könyvvel gyarapodik az állomány és 4196 újonnan beiratkozott olvasó van. Ebben az évben Lakner Gyuláné lesz a könyvtár vezetője.

1955-ig sok állomás megszűnt a fent említett okok miatt. Már csak három működik, azok is nagyon gyengén; betöltötték feladatukat és fokozatosan felszámolják őket. A kerületi üzemekkel azonban továbbra is fennmarad a kapcsolat, de egyre inkább a legkisebb üzemek, KTSz-ek felé irányul a könyvtár szervező munkája.

1955-ben az olvasók megoszlása a következő, 6985 olvasó közül:

Munkás	767
Értelmiségi	502
Tanuló	3047
Egyéb	2669

A központtól kapott bibliográfiákat és ajánlójegyzékeket jól felhasználja a könyvtár napi tevékenységéhez, így rendeztek pl. kiállítást a Patyomkin cirkáló legénységének lázadása évtordulójára, a II. Világháború története, Fővárosunk Budapest, A Lékemozgalom ünnepeltjei, Mit olvassunk a világirodalom klasszikusaitól és a Magyar irodalomtanítás c. bibliográfiák anyagából.

1956-ban 177 448 kötet könyvet kölcsönöztek ki és 6712 a beiratkozott olvasók száma. Ebben az évben a könyveszerzési keret 100 000 Ft, 60 000 Ft a központ és 40 000 Ft a VII. ker. Tanács részéről. A könyvállomány megoszlása kb. 65% szépirodalom és 35% ismeretterjesztő mű.

3. 1956 – 1963-ig

Az 1956-os ellenforradalom a könyvtár épületében és könyvállományában nem okozott közvetlen nagy károkat. Ellenben az egész nemzetgazdaságnak okozott kár a könyvtár fejlődését is érintette, akadályozta a felfelé ívelés egyenletes ütemét. Ez évben közel 5000 kötet könyvet vásároltak, de 1957-ben csak 2135 könyvre tellett, pedig a megváltozott kiadói politika eredményeként több érdekes és jó könyv jelent meg.

Nagy szervezeti változás éve 1957. Visszacsatolták a kerületi könyvtárakat a Központ-hoz. Az önálló szerzeményezés a kerületi könyvtárakban változatlan. Megerősödik viszont az elvi és módszertani irányítás és adminisztratív terheit is csökkentik a kerületi könyvtáraknak. A Fővárosi és kerületi tanácsokkal a kapcsolat továbbra is szoros, rendszeres tájékoztatást kapnak a kerületben működő könyvtárak tevékenységéről. A zsúfolt VII. kerületben a Lenin krt. 32 szám alatt új könyvtár nyílik szabadpolicrendszerrel. 1958-ban rövid ideig Tyroler Gyula a 2. sz. könyvtár vezetője, ő vezeti be a felnőtt kölcsönzőbe a részleges szabadpolicrendszert, amely nagyon jól bevált, tetszett az olvasóknak. Két és fél hónapig zárva volt a könyvtár. Falat húznak a kölcsönző terem és a raktárrész közé, ami szükséges a szabad válogatáshoz. A cserépkályhákat is átépítik. Az átalakítás után a könyvtár megszépült. Háziszóttos függönyöket kapott, és vázákkal díszítették.

Ebben az évben 155 307 kötet könyvet kölcsönöztek ki. A könyvállomány:

1956-ban	48 023 kötet, selejtezett és elv. könyv	165
1957 „	46 340 „ „ „ „ „	3829
1958 „	41 160 „ „ „ „ „	8550
1959 „	39 362 „ „ „ „ „	7111

Új vezetőt neveztek ki a 2. sz. könyvtár élére, Lux Lászlóné személyében. 1956-ban a gyermekkönyvtárban is személyzeti változás történt: Virág Zsuzsanna Godányi Ákosné az új gyermekkönyvtáros.

A könyvtár olvasószervezést folytat, röplapokat helyeznek el egyes lakótömbökben és lakóbizottságoknál. A könyvtár dolgozói tovább tartják a kapcsolatot a kerület egyes üzemével, a Tanács megbízására több üzem könyvtári ellátásról készítettek jelentést. Propaganda és olvasószolgálati tevékenységük hasonló az előző évéhez. Író-olvasó találkozót szerveznek és kiállításokkal reagálnak az aktuális eseményekre. A Tanácsköztársaság 40. évfordulójának megünneplésére gyermekrajzversenyt hirdettek, kiállítást és emlékünnepelet is rendeztek. A felnőtt könyvtár a Tanácsköztársaság évfordulója alkalmából, három veteránt is meghívott. Az ünnepi előadó Bartha Lajos író volt. A könyvtár dolgozóinak kongresszusi felajánlása a VII. kerület üzemi könyvtárainak továbbképzésében kívánt segítséget adni, vállalkásukat sikerrel oldották meg. Egy-egy előadáson kb. 50–50 szakszervezeti könyvtáros vett részt. Az előadások témái:

1. Szabó György: Irodalmunk mai helyzete és a könyvtárosok feladata.
2. Kertész Pál: Leltározás, raktározás a könyvtárban.
3. Dobos Piroska: Az olvasókkal való foglalkozás elvi és gyakorlati kérdései.
4. Hegedüs Géza: Giccs és ponyva.

Ebben az évben 5303 kötet könyvvel gyarapodott a könyvtár állománya és 45 féle folyóirat és napilap között válogathattak az olvasók. Az előző évben két német könyvtáros kereste fel könyvtárunkat és érdeklődtek a szabadpolcos kölcsönzés eredményeiről. Megbeszélés után megjegyezték, hogy könyveink piszkosak és elhanyagoltak, és ez visszaszító hatást kelt. Ajánlották, hogy küldjék hamarabb kötészetre a könyveket és alkalmazzanak műanyag borítást. Sajnos mindkét eljárás nagyon drága a könyvtár számára; az egy főre jutó könyvmennyiség mindig alacsony volt a 2. sz. könyvtárban, ezért még gyorsabban romlott a könyvek állapota.

Az olvasók számának további alakulása:

Év	Felnőtt	Gyermekek	Összesen
1959	2356	659	3015
1960 (félév)	2232	448	2680
1961	4550	1262	5812
1962	5292	1688	6979
1963	5206	1773	6979

A könyvtár 1960-ban megkapta a légfűtéshez szükséges kazánt, ami újabb átépítést kívánt. Ezért csak az első félévben kölcsönözött. (144 218 kötet könyvet kölcsönöztek ki e fél év alatt.) Júliusban zárt be a könyvtár és egészen 1961. II. 17-ig zárva volt, a gyermekrészleg pedig csak április 17-én nyílt meg. A légfűtés beszerelése miatt a parkettát fel kellett szedni és a pincében kazánházat építettek.

A légfűtés beszerelése után higiénikus gumipadlót kapott a könyvtár, amely sokat szépített külsején. Ez idő alatt korszerűsítették a könyvtár polcait, világos színűre pácolták és a kölcsönzőterem minden falfelületéhez méretezve mindenhová szabadpolc készült; csupán a kölcsönző pult volt a régi, de azt is felújították. A könyvtár összhatásában korszerűbb lett, megszépült. A légfűtés jól bevált, de sajnos nem minden helyiségben

biztosít egyenletes meleget. Év közben a 2. sz. könyvtár vezetőjét a Pártfőiskola könyvtár-vezetőjévé nevezték ki és az új vezető Farkas Józsefné lett.

A gyermekrészleg bútorzatát is felújították és szabadpolcosra alakították át.

Létrehozták a Fiatal Olvasók Klubját azzal a céllal, hogy a fiatalok általános műveltségét, életfelfogását előnyösen befolyásolják és művészeti érzéküket fejlesszék. A tematikát is e céllal állították össze. Az első év eredményeit és tapasztalatait felhasználva évről-évre bővült a klub programja és rendszeressé vált a tagság összejövetele.

A gyermekkönyvtár állományát a megnövekedett olvasói létszámhoz viszonyítva tervszerűen fejlesztik.

Évi gyarapodás:

1956 ban	798 kötet
1957 „	359 „
1958 „	644 „
1959 „	1472 „
1960 „	1096 „
1961 „	1030 „
1962 „	2096 „
1963 „	1333 „

A kis olvasók hamar megszokták és megszerették a szabadpolcos kölcsönzést.

A könyvtár nevelési feladatainak nagyon nehezen tudott eleget tenni, mert egy-egy könyvtárost az olvasószolgálati és adminisztratív munkák a nagy forgalom mellett erősen túlterheltek. A Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. Kongresszusa tiszteletére a gyermekkönyvtár is komoly vállalást tett. Pályázatot hirdetett: „Milyenek láttam a szovjet könyvekben a pionírok életét”. 22 kis olvasó vett részt a pályázaton; az ünnepélyes eredményhirdetés december 5-én volt és az első 3 helyezett jutalomban részesült.

Az olvasók foglalkozás szerinti megoszlása a következőképpen alakult:

	1961	1962	1963
Munkás	932	1111	1086
Pedagógus	118	122	117
Egyéb értelm.	220	280	271
Tisztviselő	488	488	399
Alkalmazott	276	552	503
Háztartásbeli	444	407	305
Nyugdíjas	724	857	1029
Főiskolás	110	139	132
Középiskolás	612	846	949
Ipari tanuló	178	212	183
Egyéb	440	278	231
14 éven aluli	1262	1688	1773
Összesen	5812	6979	6979

1962-ben a munkájuk fő célkitűzése az MSZMP VIII. Kongresszusának tiszteletére az, hogy az olvasók érdeklődését fokozottabban az ismeretterjesztő irodalom felé irányítsák.

A könyvtárosok arra törekedtek ezért, hogy az ismeretterjesztő könyvek forgalmát állandóan növeljék. Az ismeretterjesztő művek százalékos megoszlása a következőképpen alakult:

Ismeretterjesztő politikai műszaki term. tud.

1961	23,0%	3,2%	2,6%	2,9%
1962	31,7%	7,1%	3,7%	5 %

A kölesönzött kötetek számának emelkedése:

1956-ban	177 448 kötet
1957 „	163 448 „
1958 „	155 307 „
1959 „	242 791 „
1960 „	144 218 „
1961 „	206 160 „
1962 „	249 476 „
1963 „	260 916 „

A közel 7000 olvasó könyvvel való ellátását nagyon megnehezíti az a körülmény, hogy a könyvállománynak csak kis százaléka lehet a szabadpolcon. Sok jó könyv van raktáron, amelyeket helyhiány miatt nem tudunk olvasóink elé tárni. A probléma megoldásának egyik lehetősége, hogy a nagyszámú gyermekolvasó számára kérünk a VII. kerületi Tanácstól új helyiséget. A másik lehetőség szerint a szépirodalmi raktárrész kellő módon átalakítva és a világítás átszerelésével növelhetné a szabadpolcra kerülő könyvek mennyiségét. A központ segítséget nyújt a probléma megoldásához.

Az 1963. év a könyvtár 50 éves jubileumának ünnepségeivel zárult. Olvasók és könyvtárosok egyaránt nagy lelkesedéssel és izgalommal készültek a jubileumra. A gyermekolvasóknak pályázatot hirdettek „Mire tanít a könyv” címmel. Nagyon ötletes rajzokkal és dolgozatokkal jelentkeztek a kispajtások, még vers is akadt a pályaművek között.

A felnőtt könyvtárban régi fényképek, újságcikkek, dokumentumok, korabeli levelek felhasználásával kiállítást készítettek a könyvtár történetéről. A jubileum évében megalkult az Olvasók Tanácsa. Tagjai mindnyájan részt vettek a szervező munkában, segítettek a könyvtár régi olvasóinak felkutatásában.

Az ünnepi est programja a következő volt:

Albrvykovszky Ferenc VB-titkár megnyitja az ünnepséget.

Mikes Lilla és Horváth Ferenc művészek előadása.

Révész Ferenc a FSzEK igazgatója köszönti az olvasókat és a könyvtár dolgozóit.

Farkas Józsefné ismerteti a könyvtár történetét.

Jutalmak átadása:

a) Gyermekkönyvtári pályázóknak.

b) Ifjúsági Klub tagok pályázóinak.

c) Olvasó Tanács tagoknak és régi olvasóknak.

d) A könyvtár dolgozóinak.

A könyvtár legrégebbi olvasójának köszöntése.

Verebes István klubtag szavalata: Vörösmarty: Gondolatok a könyvtárban.

Részt vettek az ünnepségen a Fővárosi Tanács Művelődésügyi osztályának megbízottai, a VII. kerületi Tanács V. B. küldötte, a Népművelési Osztály vezetője, a VII. ker. Pártbizottság megbízottja, a FSzEK igazgatója és helyettese, osztályvezetők és munkatársak, kollegák, meghívott olvasók, kedves vendégeink.

A pártszervezettől dísztáviratot kapott a könyvtár és Benedek Marcell üdvözlő sorokkal köszöntötte az 50 éves könyvtárt. Ezt idézzük a jelen munka homlokán, mottóként.

Olvasóink közül is többen írtak köszöntő és üdvözlő sorokat, melyekből idézünk néhányat:

„...A legjobb barátom a könyv. Hozzátartozik életem elsőrendű szükségletéhez és érzem, hogy nem tudnám többé nélkülözni. De nem csak nekem, hanem minden gondolkodó ember számára nélkülözhetetlen jóbarát a könyv. S aki egyszer elmerült a betűk rengetegében, mindég visszatér ebbe a csodálatos szép világba. Hosszú évek óta vagyok tagja e kedves könyvtár olvasócsaládjának és elmondhatom, hogy a hétköznapi szürkeségében innen viszem a fényt – a kultúra forrásából.

Második otthonommá vált a könyvek e gazdag hajléka, ahol az ismeretek gyarapítása mellett kedves baráti légkör alakult ki az ottani dolgozókkal.

Végezetül: szeretnék még sok-sok jó könyvet elolvasni a könyvtárból és a szellemi kincsek emlékeivel megszépíteni a múltó éveket...”

(Réthelyei Tiborné, nyugdíjas)

„Szeretettel köszöntöm a 2. sz. Szabó Ervin Könyvtárt, fennállásának 50. éves jubileuma alkalmából.

Egészségi állapotom miatt sajnos csak háziasszonyként látogathatom a könyvtárt, de ragaszkodom hozzá, mert szeretek olvasni és így nekem kellemes és tanulságos szórakozást nyújt. A könyveken keresztül szinte együtt élhetek én is a szocializmust építő társadalommal, látva, ismerve annak problémáit, fejlődését.

Külön hálát érzek a 2. sz. kerületi könyvtár vezetősége és dolgozói iránt, mert olyan lekötelező szívéllyel segítenek a könyvek megválasztásában, az olvasmányok rendszerezésében, hogy ezáltal nemcsak élvezetessé, de egyenesen szükségletté válik az embernek az olvasás.” (Kis Lászlóné, Bp. VIII., Mező I. u. 23.)

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 2. számú kerületi könyvtárának dolgozói arra törekszenek, hogy a jövőben még nagyobb eredménnyel szolgálják a szocialista kultúrát, mint ahogy eddig tették.

Farkas Józsefné

A Deák Ferenc 2. sz. fiók könyvtár statisztikai kimutatása 1914—1945-ig

Évfolyam	Újonnan beiratkozott olvasók száma		Kölcsönzők száma		a) Kikölcsönzött szépirodalom			b) Kikölcsönzött ismeretterjesztő művek			a) - b) összesen	Könyvállomány száma			Évi gyarapodás száma		Elvésett és kiadott kötetek az év végén	Összes kötet végén	
	Fel- nőtt	Gyer- mek	Fel- nőtt	Gyer- mek	Együtt	Fel- nőtt	Gyer- mek	Együtt	Fel- nőtt	Gyer- mek		Fel- nőtt	Gyer- mek	Ös- sze- sen	Fel- nőtt	Gyer- mek			Ös- sze- sen
1914	-	-	835	1211	2046	45 693	39 205	84 898	-	-	84 898	3 783	690	4 473	-	-	1 073	4 473	
1915	-	1848	1105	1496	2601	57 307	36 057	93 364	-	-	93 364	5 300	1549	6 849	-	-	2376	6 849	
1916	605	369	1937	889	2826	46 291	30 701	76 992	9 678	1 690	88 360	-	-	-	2096	108	3144	9 491	
1917	802	702	1504	1773	2874	44 929	24 857	69 786	11 636	5 377	67 122	7 096	2395	9 491	1407	857	2264	11 200	
1918	521	296	817	2208	3316	33 671	13 178	46 849	12 679	7 594	54 443	8 277	2923	11 200	1032	317	1349	147 12 402	
1919	639	225	864	2847	4388	26 336	7 225	33 561	11 119	5 978	44 545	9 309	3240	12 549	995	393	1388	87 13 850	
1920	308	243	551	3155	1784	12 234	5 310	17 544	5 462	4 528	22 062	10 241	3609	13 850	72	13	85	18 13 917	
1921	370	350	720	3525	2130	20 995	4 292	25 287	9 150	3 087	37 524	10 295	3622	13 917	260	92	352	983 13 286	
1922	374	137	511	2020	1303	15 992	4 743	20 735	5 780	4 283	25 013	10 100	3602	13 286	-	-	217	449 13 056	
1923	441	179	620	2100	855	17 874	4 934	22 808	6 830	4 505	34 143	9 615	3441	13 056	255	32	287	37 13 306	
1924	924	324	1248	324	1248	21 262	8 773	30 035	5 533	6 708	46 276	9 510	3316	12 826	669	210	879	89 13 616	
1925	-	-	-	-	-	19 436	10 802	30 238	7 955	6 886	45 079	10 100	3516	13 616	1457	523	1980	183 15 413	
1926	425	220	645	835	1400	9 158	6 590	15 748	3 600	4 994	24 324	11 447	3966	15 413	1500	903	2403	5611 12 205	
1927	471	321	792	1080	1800	34 655	20 852	55 507	11 500	12 690	79 697	-	-	12 205	790	34	824	50 12 979	
1928	1272	573	1845	1272	573	44 096	16 108	60 204	14 447	8 994	83 645	10 945	2034	12 979	1645	1071	2716	651 14 044	
1929	1404	622	2026	1404	622	52 246	27 130	79 376	20 869	11 952	112 197	11 939	3105	15 044	1522	1139	2661	437 17 268	
1930	517	340	857	340	857	30 714	9 273	39 987	5 292	1 181	46 460	13 291	3977	17 268	2256	348	2604	193 19 679	
1931	1000	935	1935	1000	935	52 853	28 511	81 364	21 431	15 002	117 797	15 474	4205	19 679	460	415	875	183 20 371	
1932	1000	842	1842	1000	842	39 258	29 287	68 545	17 527	29 287	85 842	16 476	3895	20 371	722	293	1015	203 21 183	
1933	1000	951	1951	1000	951	41 710	31 453	73 163	15 464	13 494	102 122	17 145	4038	21 183	342	542	884	91 21 976	
1934	732	807	1539	732	807	44 202	23 513	67 715	10 364	7 768	85 842	17 487	4489	21 976	223	65	288	135 22 199	
1935	220	105	325	710	850	47 676	24 178	71 854	19 932	10 646	102 437	16 625	4504	22 129	492	334	826	351 22 604	
1936	542	324	866	796	588	45 009	28 281	73 290	19 039	13 041	105 370	20 625	1979	22 604	614	360	974	449 23 079	
1937	499	516	1015	921	1105	2026	47 900	19 349	9 925	4 322	79 496	27 162	-	27 162	1223	-	1223	499 23 864	
1938	1266	937	2203	1594	937	73 620	19 141	92 761	13 572	9 428	115 761	21 658	2206	23 864	1742	237	979	817 24 026	
1939	755	396	1151	1969	780	2749	89 570	14 006	103 576	6 918	127 879	21 892	2134	24 026	1061	422	1483	314 19 797	
1940	958	336	1294	1909	-	1909	74 753	11 903	86 656	5 808	109 140	22 745	2450	24 303	3025	749	3774	9172 25 195	
1941	930	334	1264	2651	744	3395	104 979	18 607	123 586	33 885	166 229	17 654	2143	19 797	1673	471	2144	1107 20 834	
1942	572	326	898	2670	629	3299	100 497	17 417	117 914	37 859	163 967	18 288	2546	20 834	1108	501	1609	- 22 443	
1943	-	-	-	-	-	101 013	15 642	116 655	33 139	6 267	156 061	19 396	3047	22 443	831	397	1228	40 23 631	
1944	328	266	594	2063	543	63 937	11 359	75 296	19 996	4 634	24 630	20 213	3418	23 631	469	31	500	- 24 131	

A 2. sz. könyvtár statisztikai adatai 1945 – 1963-ig

Évfolyam	Beiratkozott olv.			Kölcsönzött kötetek	Évi gyarapodás sz.			Elv. és kislejtett kötetek	Összes kötet az év végén
	felnőtt	gyermek	Együtt		Felnőtt	Gyermek	Összesen		
1945	2053	533	2586	54 273	283	70	353	—	24 484
1946	2189	743	2932	96 870	1124	181	1305	289	25 500
1947	2413	750	3163	135 158	1673	260	1932	278	27 155
1948	2755	902	3657	153 777	1346	204	1550	754	27 951
1949	2925	1142	4067	159 326	2540	632	3172	2859	28 264
1950	2521	1490	4011	—	5943	977	6920	8992	26 191
1951	—	—	—	—	3893	1086	4979	775	30 395
1952	—	—	6181	150 225	2732	1218	4950	—	31 024
1953	4451	2220	6671	185 407	—	—	4400	—	35 358
1954	4670	1978	6648	—	—	—	4633	—	39 991
1955	5094	1891	6985	192 257	—	—	4209	730	43 470
1956	5189	1523	6712	177 448	3970	748	4718	165	48 023
1957	—	—	6756	163 066	1776	359	2135	3829	46 340
1958	5155	1483	6638	155 307	2726	644	3370	8550	41 160
1959	2456	659	3015	242 791	3831	1472	5303	7111	39 352
1960	2232	448	2680	144 218	3739	1096	4835	1933	39 804
1961	4550	1262	5812	206 160	3445	1030	4475	1422	42 857
1962	5292	1688	6979	249 476	4185	2096	6281	407	48 731
1963	5206	1773	6979	260 916	3806	1333	5139	9715	44 155

A FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE

(Tanulmányok, újságcikkek, irattári feljegyzések, statisztikák, jelentések és személyi közlések.)

Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye 1900 – 1918. (Bev. tanulmány Köhalmi Béla.) Bp. 1959. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadványa.

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentések, hírek, közlemények. = Fővárosi Könyvtár, majd Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 1910 – 1963-ig.

2. számú Könyvtár összes jelentése, statisztikai adatai 1945 – 1963-ig. = Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Irattár.

Magyar nép története. Heckenast – Incze – Karácsonyi. Bp. 1953. Művelt Nép Kiadó. (Második kiad.)

A magyar munkásmozgalom története 1867 – 1945. Bp. 1962. Kossuth Kiadó. Szerk.: Kollektiva. Király – Labádi – Hajdú – Horváth – Lengyel.

A magyar munkásmozgalom története 1945 – 1960. Bp. 1962. Kossuth Kiadó. (Ságvári Ágnes, Sánta Ilona). Hessel: A könyvtárak története. Bp. 1959. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ.

Köhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp. 1959. Gondolat Kiadó.

Novák József dr. Népművelési ismeretek. Ideiglenes tankönyv Tanítóképző Intézetek számára. Bp. 1961. Tankönyvkiadó.

Madzsar József: Mintajegyzék városi könyvtárak számára. (Előszó: Szabó Ervin.) Bp. 1913. Lantos Kiadó.

Dienes László: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Országos Könyvtárügyi Tanácsa tanfolyam előadása. 1945 – 1951.

Kovács Máté: Magyar könyv és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszán. Bp. 1961. Országos Könyvtárügyi Tanács Kiad.

Szilágyi János: A magyar munkás könyvtárak a két világháború között. Bp. 1961.

Magyar Szocialista Munkás Párt művelődési irányelvei. Bp. 1956. Kossuth Kiadó.

Basch Imre: Könyvtári impressziók Amerikában. = Fővárosi Könyvtár Évkönyve. 1908 – 1909.

Drescher P.: Mit olvasson a Fővárosi Könyvtár fiókjainak közönsége. = Fővárosi Könyvtár Évkönyve. 1934.

Remete László: Reakciós hadjárat Szabó Ervin a könyvtárpolitikus ellen. (1910 – 1918.) = Fővárosi Könyvtár Évkönyve. 1949 – 1954.

Remete László: A Fővárosi Könyvtár az ellenforradalom első éveiben 1919. VIII. – 1923-ig. = Fővárosi Könyvtár Évkönyve. 1960.

Ingyenes olvasóterem a népnek. = Pesti Napló. 1913. X. 19.

Könyvtárvatás a fővárosban. = Pesti Hírlap. 1913. X. 29.

- Deák Ferenc Könyvtár rontja a város képét. = Pesti Hírlap. 1913. XI. 12.
 Deák Ferenc Könyvtár felavatása. = Világ. 1913. XII. 28.
 Deák Ferenc Könyvtár felavatása. = Corvina. 1913.
 Marczali Polly: Budapest legfrissebb könyvtárában. = Világ. 1914. I. 3.
 Die öffentliche Fliabibliothek „Deák Ferencz“. = Pester Lloyd. Bp. 1914. I. 17.
 Könyvzárlat. = Esti Újság. 1914. I. 18.
 Könyvtári zavarok. = Budapesti Hírlap. 1914. II. 20.
 Madzsar József: Az első fővárosi fiókkönyvtár. = Könyvtári Szemle. 1914. jan., márc. Szerk. Kőhalmi Béla. Bp. 1914. Lantos kiad.
 Hivatalos hang a főváros első fiókkönyvtáráról. = Magyar Könyvszemle. 1914. II. évf.
 A Deák Ferenc Könyvtár első havi statisztikája. = Magyar Könyvszemle. II. 1914.
 December 27-én nyílt meg a Deák Ferenc Könyvtár. = Magyar Könyvszemle. 1914.
 Hol laknak a Deák Ferenc Könyvtár olvasói. = Magyar Könyvszemle. 1914.
 Madzsar József: Angol és német nyilvános könyvtárak. (Élménybeszámoló.) = Magyar Könyvszemle. 1914. I.
 Szabolcsi Lajos: Könyvtár a pesti sétátéren. = Hét. 1914. XXV. évf. III.
 Könyvismertető előadás a Deák Ferenc Könyvtárban. = Népszava. 1915. XII. 19.
 Szabó Ervin Könyvtár. = Vörös Újság. 1919. III. 29.
 Dienes László nyilatkozata. = Vörös Újság. 1919. V. 29.
 Egy pusztuló könyvtár. = Világ. 1923. XI. 14.
 Grünberger Mária: Mit hogyan olvassunk. = Munkás. 1925. 3.
 Baross Elemér: Ősszel renoválják a fa- és szénraktárrá lett Deák Ferenc Könyvtárat. = Világ. 1925. VI. 10.
 Kívül rongyos, kopott, foltos, Belül mégis nagyon hasznos. Mi ez? = Az Újság. 1925. X. 8.
 Die hauptstädtische Bibliothek. = Pester Lloyd. 1926. XI. 11.
 Lebontják az Almássy téri könyvtár épületét. = Új Főváros. 1939. 35. sz.
 Három helytelen intézkedés. = Világosság. 1951. X. 13.
 Hír a Szabó Ervin Könyvtárról. = Független Magyarország. 1951. X. 29.
 Kárpáti Endre: Emlékezés Madzsar Józsefre. = Párttörténeti Közöny. 1959. 2. sz.
 Somos Ágnes: Könyvek között. = Magyar Ifjúság. 1961. V. 6.
 Fővárosi Tanácshoz intézett levél, nem ragaszkodnak az Almássy térhez. (Aláírás nélkül.) = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 A Deák Ferenc Könyvtár berendezése. Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 3400 kötet könyvvel nyitott a Deák Ferenc Könyvtár. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp. 1914.
 A Deák Ferenc Könyvtár kibővítése tárgyában. Levél a Fővárosi Tanácshoz. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 A Fővárosi Tanács Intézkedése, engedélyezi az Almássy téri 10. sz. helyiség bérletét. Bp. 1915. VII. 14. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ Bp.
 A Deák Ferenc Könyvtár padlójának rendbehozását kérik. Bp. 1918. IV. 18. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 Kérik az Almássy tér 10. sz. épület bérletének megszüntetését. Bp. 1918. X. 1. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 Feljelentik a Deák Ferenc Könyvtárat. 1920. IV. 6. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 Kremmer Dezső igazgató jelenti a Fővárosnak a bolsevista anyag kivonását. Bp. 1919. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 Dr. Dézsi Irén kéri a könyvtár tatarozását és új polcokat. 1924. Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 Újabb kérelem az esedékessé vált tatarozási munkák elvégzésére. 1924. XII. 1. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 Ismét kéri a törött ablakok megcsináltatását. 1925. I. 28. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 Buzáth főpolgármester kiutalja a könyvtár tatarozásához szükséges összeget. 1926. IV. 12. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 10/800/1944. M. E. rendelet és jegyzék a kivonandó könyvekről. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 Körlevél a rendelet végrehajtásáról. Bp. 1944. V. 1. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 Enyvváry Jenő jelenti a rendelet végrehajtását. Bp. 1944. VII. 10. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 A görögkeleti egyház bérli a könyvtár régi épületét. Bp. 1944. = Irattár: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központ. Bp.
 Dr. Hanskarl Erzsébet, Major Árpádné közlései. (1937–48 között a könyvtár vezetője volt.)
 Szelestey Gyuláné közlései. (1951–1952. között a könyvtár vezetője volt.)

I. A kezdeti évek

1. Az első öt év (1914–1918)

A 3. sz. könyvtár helyének kiválasztásakor Szabó Ervin könyvtártelepítési elve érvényesült. Kültelken, munkás- és kistisztviselőlakta helyen, HÉV megállóhoz közel létesült. Ennek ellenére sem mondhatjuk ma már szerencsésnek a helykiválasztást. Eldugott, ritkán lakott területen fekszik, kb. 3–400 méterrel beljebb, mint ahol a Kerepesi út és Hungária körút keresztezi egymást. A környéken beépítetlen telkek, kaszárnyák, temető és a lóversenypálya teremtett speciális helyzetet. Az olvasóközönség elsősorban a Százados úti kislakástelep, a külső Kerepesi út, MÁV telep, Juranich telep, Augusztia telep és a Pongrác úti állami lakótelep lakóiból került ki. Mivel közel és távol semmitéle kulturális létesítmény nem volt, Sashalomról, Cinkotáról, sőt még Gödöllőről is felkereste a lakosság a könyvtárat. Ez a tény eléggé élesen bizonyítja azt a nagy könyvéhséget, amelyet az uralkodó kultúrpolitikusok nem akartak észrevenni. Annál is figyelemreméltóbb ez a tény, mert ezek az olvasók nagy többségükben kistisztviselők, munkások és alkalmazottak voltak: rendőrök, postások, hivatalnokok, altisztek, kisiparosok és ezek alkalmazottai.¹

A könyvtár helyisége nemcsak az elhelyezés, hanem belső berendezés szempontjából sem volt megfelelő. Egyetlen alacsony 35 m² területű és 88 m³ légtartalmú szobából állt. Ez az egyetlen helyiség a népfürdő épületében kapott szállást, amelyet a kislakástelepek ingyen használhattak. Sokan akadtak, akiket elriasztott, hogy a könyvtárat is jóléti intézménynek vélték, s noha a vezetőség mindent elkövetett, hogy ne ilyen jelleget kapjon a könyvtár, ez a körülmény egyaránt kiváltotta a környék lakóinak ellenszenvét, akár a nincstelenek, akár a jobbmódúak közé tartoztak. Csak a gyermekeket és a tanulóifjúságot nem riasztotta el társadalmi gőg, vagy előítélet. Ők alkották mindenkor a könyvtár leglelkesebb törzsgárdáját. Hamarosan bekövetkezett az a meghatóan fonák helyzet, hogy a rongyosruhájú kis proletárgyermekek kézenfogva vezették el a könyvtárba szüleiket és nagyszüleiket.

Már a megnyitás évében a napi 3–4 órai nyitvatartás alatt 150–200 olvasó is megfordult a könyvtárban és a havonként kikölcsönzött kötetek száma meghaladta a 4000-et.

Mivel ebbe az egyetlen miniatűr helyiségbe zsúfolódtak a gyerekek és a felnőtt olvasók, kölcsönzés közben a levegő annyira áporodott lett, hogy az ablakokat állandóan nyitva kellett tartani, hogy valamennyire is elviselhető legyen a helyiségben való tartózkodás.

¹ VÁRADI Irma: Egy városi fiókkönyvtár kezdetei. (A Százados úti fiókkönyvtár működése 1914. máj. – júl. 30-ig) Bp. 1914. 9. p.

kodás. Természetesen ez nyáron megoldható volt, télen azonban nem. Az előszoba pedig annyira kicsi volt, hogy azok akik az olvasóteremben szerettek volna leülni, kénytelenek voltak sokszor órákon keresztül esőben, hóban az udvaron várakozni, hogy egy-egy üres székhez jussanak. Ez az állapot egyre elviselhetetlenebbé vált s ezért a felnőttek kölcsönzési idejét napi másfél órára korlátozták, a helybenolvasást pedig teljesen megszüntették. Nem kétséges, hogy a könyvtár gyors fejlődésének eredményeire és az egyre súlyosodó helyhiányra hivatkozva előbb-utóbb sikerült volna kedvezőbb megoldást találni, de az I. világháború kirobbanása miatt a könyvtárfejlesztés ügye lekerült a napirendről.

A háborús állapotok hatással voltak a 3. sz. könyvtár életére is. Három hónapig, 1914. augusztus 1-től november 1-ig szünetelt a könyvkölcsönzés, később is egyideig különleges nyitvatartási időt és különféle korlátozásokat kellett bevezetni.

A háború kitörését megelőző időszakban (1912–1914) a fővárosi könyvtár költségvetése évről évre emelkedett, a háború alatti években ez alig növekedett. A 3. sz. fiókkönyvtár problémáinak jelentős megoldásáról szó sem lehetett. A háborús drágaság minden téren fokozódott. A könyvek ára rohamosan drágult pl. 1917-ben a magyar nyelvű szépirodalmi műveké 70%-kal, a magyar nyelvű tudományos könyveké pedig 200%-kal emelkedett.

Közben állandó gondot okozott a 3. sz. könyvtár rossz elhelyezése. Ebben az áldatlan állapotban egyik levelet a másik után küldték a Városi Tanács különböző ügyosztályaira, különféle javaslatokkal a bajok orvoslására. Ekkor kezdődött az az eredménytelen küzdelem, amelynek végleges megoldásához – minek tagadjuk? – 50 esztendő sem volt elegendő. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár iratai között található néhány levélmásolat, amelyet a Városi Tanácshoz címeztek: a 3. sz. könyvtár állapotával foglalkoznak, javaslatokat tartalmaznak, de válaszlevelek nem találhatók mellettük. Lehetséges, hogy nem is méltatták válaszra őket. Bemutatunk néhányat közülük, amelyek dokumentumnak kitűnőek ugyan, de arra, hogy a tekintetes tanácsnok urak közönyét megtörjék, nem voltak elegendők.

Miután a könyvtár a nyilvánosság előtt 1914. május 7-én nyitotta meg kapuját, az első és igen szenvedélyes hangú levelet 1914. november 20-án keltezte Váradi Irma, a fiókkönyvtár vezetője és arról ad hírt benne, hogy a könyvtár helyisége semmiképpen sem megfelelő.

A következő levél 1914. december 15-én kelt. Tárgya a 3. sz. könyvtár kibővítése. Javasolja a fürdőfelügyelő kitelepítését.

1915. december 31-én újabb előterjesztést intézett a Városi Tanács VII. Ügyosztályához Szabó Ervin, a könyvtár igazgatója. Ebben felettesei tudomására hozta, hogy a nem megfelelő körülmények következtében „a felnőtt olvasók közül sokan beszüntették tagságukat. Mivel pedig éppen ezen a vidéken a felnőttek olvasmánnyal való ellátása legalább olyan fontos, mint a gyermekek könyvtára, szükséges, hogy külön helyiség álljon rendelkezésre a felnőtt, és külön a gyermekek számára.”

Újabb előterjesztést adott be Szabó Ervin 1916. ápr. 19-én: „a könyvtár régi helyisége a legegyszerűbb követelményeket sem elégíti ki s nem nyújt lehetőséget arra, hogy eredményes könyvtári munkát végezzünk a fővárosnak éppen ezen a helyén, mely periférikus elhelyezésénél fogva minden más szellemi tápláléktól meg van fosztva.”

Az évek múltak, s 1915-ben ugyan sikerült azt elérni, hogy a fürdő orvosát kitelepítsék és szobáját a könyvtárhoz csatolják, de ezzel a probléma korántsem nyert megoldást. Még 1919. február 20-án is ment beadvány a tanácshoz, mely már nemcsak a szűk helyiség okozta bajokat panaszolta, hanem a gázvilágítás hiányosságait is, és sürgős orvoslást kért. Újabb javaslatokat tett a könyvtár vezetősége. Felvetődött az a gondolat, hogy a szomszédos művésztelepen (Százados út 3–13.) egy kétműtermes lakást kiigényelnek a könyvtár céljaira, másik elgondolás: a fürdőfelügyelő kilakoltatása, vagy egy kétszobás bolt-helyiség megszerzése, esetleg egy földszintes lakás elfoglalása a környék valamelyik

bérházában. A javaslatok nem jártak eredménnyel, a könyvtár változatlanul maradt. Pedig ebben az időben egy haladó szellemű, igen ambiciózus fiatal nő volt a 3. sz. könyvtár vezetője: Váradi Irma, Szabó Ervin egyik kedvelt munkatársa és tanítványa, aki kitűnt sokoldalú könyvtárosi felkészültségével, értékes kezdeményező képességével és munkakörének nagy szeretetével. Szabó Ervin 1915-ben írta Váradi Irmáról: „mindenkor egyike volt a könyvtár céljait legteljesebben átértő és leghívebben szolgáló hivatalnokoknak. Múlt év (1914) május hava óta a Százados úti fiókkönyvtár vezetője, e minőségében valóban nagy szolgálatokat tesz. Lehet mondani, hogy ez a fiók közelítette meg legjobban azokat a könyvtárpedagógiai elveket, amelyek nyilvános könyvtári működésüket irányítják ...”

A helyszűkén kívül hamarosan jelentkezett egy másik komoly baj is. Nevezetesen: kevés lett a könyv. 1914. december 31-én 2232 kötet a könyvtár könyvvállománya. Ismeretterjesztő mű 754 kötet, szépirodalom 893, az ifjúsági irodalom pedig 585 kötet. A könyvtár törzsállományának részletes összetételét nem ismerjük, de feltételezhető, hogy Madzsar József Mintajegyzéke⁴... alapján állították össze. Ez a Mintajegyzék elsősorban értékes, időtálló, klasszikus külföldi és magyar alkotásokat, valamint a kortárs irodalom legjavát tartalmazta. Szintén erre utal a Váradi Irma készítette értékelés a felnőttolvasók által leggyakrabban kölcsönzött szépirodalmi olvasmányokról. Megállapította, azt, hogy: „a felnőttek forgalma kicsi volt ahhoz, hogy abból statisztikai kimutatást készíteni érdemes lett volna. Legkedveltebb írók voltak: Dumas, Jókai, Hugo, Croker, Daudet, Heltai, Krúdy, Bródy, Ohnet, Tolsztoj, Wells és Zola. Szinte meglepően csak egyes írók iránt mutatkozott érdeklődés.” Az ismeretterjesztő részt pedig a korabeli legmodernebb társadalmi, természettudományi, közgazdasági, történelmi stb. irodalmi alkotások képviselték. Ez derül ki az 1916-ban kiadott 3. sz. fiókkönyvtár könyvjegyzékéből is. Ez a katalógus három füzetből állt. I. Gyermek könyvei. 1916. – II. Ifjúsági könyvek 1. sorozat. – III. Magyar nyelvű szépirodalom. 1916. – Ezek a katalógusok 1000 – 1000 példányban jelentek meg és darabonként 10 fillérbe kerültek.

Az első évben 1264 olvasó iratkozott be. Ebből 173 felnőtt, 1091 gyermek volt. Átlagban 1 napra 112 kölcsönző jutott. A felnőttek 8 hónap alatt 1118 kötetet olvastak az ismeretterjesztőből (tehát 1 évben 1 kötetre 2,2 kölcsönzés, 1 olvasóra pedig 9,6 kölcsönzés esett), a szépirodalomból 2835 kötetet használtak (1 kötetre 4,7 kölcsönzés, egy olvasóra 24,5 kölcsönzés jutott). Meglepőbb adatokat tartalmazott a gyermekolvasók forgalmi statisztikája, mely szerint 585 kötet könyvet 22265 alkalommal kölcsönöztek ki. Tehát egy kötetre 57 kölcsönzés, 1 gyermekolvasóra évenként 30,6 kölcsönzés jutott.⁵ Mivel 1091 gyermekolvasó járt ebbe a könyvtárba és összesen 585 kötet könyv volt, Váradi Irma bevezetett a gyermekrészlegbe egy igen érdekes és a maga korában még nem népszerű újítást: a szabadpolic rendszert. Hamarosan felismerte ennek a rendszernek pedagógiai és jellemnevelő hatását.⁶ Megállapította, hogy ahol a gyermekolvasók maguk választhatták ki könyveiket, több önállóságot kaptak és hamarabb megtanultak tájékozódni az irodalomban. A könyvtáros gondosan ügyelt arra, hogy minden gyermek csak olyan könyvet választhasson, amelyik korának és értelmi színvonalának a legjobban megfelelt. Ezt a feladatot úgy oldották meg, hogy az ifjúsági részben elkülönített, alacsony és jól áttekinthető polcokra helyezték a gyermekkönyveket 6 – 14 éves korig, s ezen belül még szűkebb korcsoportokra osztották és műfajok szerint is tagolták a könyvanyagot (külön voltak a regények, elbeszélések, költemények, mesék stb.).

A megnyitás évében 3 mesedélután tartottak a gyermekek részére. A meghívott előadók: Ozigány Dezső, Csillag Ferenc és Mócsy Márta. A mesedélutánok azt a célt szol-

⁴ MADZSAR József: Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára. (Bev. Szabó Ervin) Bp. 1913 Lantos K.

⁵ Váradi Irma: A. 3. sz. fiók. – Városi Nyilvános Könyvtár évi jelentése. 1914. 39 p.

⁶ Ld. 5. sz. jegyzet.

gálták, hogy még jobban megkedveltessék a gyerekekkel az olvasást, és népszerűsítsék a könyvtárat azoknak a gyermekeknek a körében, akik még nem ismerték a könyvtárat és szolgáltatásait.

A könyvtárosok állandó kapcsolatot tartottak fenn a Százados úti és a környék elemi iskoláinak igazgatóival és pedagógusaival, hogy kölcsönösen segítsék egymás munkáját. Ha egy diák hanyatlott a tanulásban, akkor az iskola javaslatára meghatározott időre felfüggesztették a gyermek könyvtári tagságát.

Mint korábban erről szó esett, a könyvtár befogadóképessége kicsi volt. A zsúfoltság hamarosan tűrhetetlenné vált. Hogy a bajokon némileg segítsenek, korlátozták a kölcsönzést. Ezt úgy oldották meg, hogy a tanulókat kölcsönzőjegyük száma szerint 6 turnusba osztották be s az egyes csoportok csak a hét egy meghatározott napján kölcsönözhetnek.

Felnőttek számára a kölcsönzés a zártpolc-elv szerint történt. Részben a könyvtáros ajánlott olvasnivalót, részben a már korábban ismertetett katalógus alapján, az olvasó maga választotta ki olvasmányait. Bevezették a kölcsönzőfüzet rendszert, amelynek lényege, hogy az olvasófüzet egyben kéri lap is, ahova az olvasók beírják az olvasni kívánt könyvek címét. Ennek a rendszernek előnye, hogy az olvasókat igényességre, önállóságra és tudatosságra neveli, egyúttal feltételezi a katalógus állandó és rendszeres használatát.

Erdemes kissé részletesebben foglalkoznunk ezekkel az 1916-ban kiadott katalógusokkal, mert számot adnak arról, milyen összetételű volt a 3. sz. könyvtár könyvállománya. A felnőttek részére kiadott III. füzet „A magyar nyelvű szépirodalmat” tartalmazza.⁷ A regisztrált anyagot három főcsoportra osztja műfajok szerint, ezeken belül állapít meg alfejezeteket tartalom szerint. Úgymint:

1. Regények, elbeszélések. Történelmi regények és elbeszélések. Vidám olvasmányok.
2. Költemények, elbeszélő költemények.
3. Színművek. Történelmi színművek. Vígjátékok.

Ennek a katalógusnak minden részletére kiterjedő ismertetését e helyen nem adhatjuk, de megállapítható, hogy az állomány zömét a klasszikus irodalom és a leghaladóbb kortárs irodalom alkotta mind a magyar, mind a külföldi irodalomból. Például Andrejev Leonid, Balzac, Bródy Sándor, Csehov, Daudet, Dickens, Dosztojevszkij, Anatole France, Gorkij, Heltai, Jókai, Kaffka Margit, Krúdy, Mark Twain, Maupassant, Mikszáth, Móricz, Tolsztoj Leo és Zola csaknem mindegyik, 1916-ban Magyarországon fellelhető magyar nyelvű művét megtalálhatjuk benne. Nem kétséges tehát, hogy ennek a katalógusnak a használata valóban nevelő hatású volt.

Szinte még izgalmasabb olvasmány a felnőttek katalógusánál az ifjúsági könyvek jegyzéke.⁸ Ez az ismeretterjesztő irodalom feltárásával kezdődik. „A mindennapi élet kérdései” főfejezet alatt Életbölcselet, Egészségápolás, Sport, Nyelvtanulás, Kertművelés, Növényápolás, Háztartástan, Pályaválasztás alfejezetek következnek. Ezután a „Természettudományok” c. fejezetben a korabeli tudomány legfrissebb eredményeit népszerűsítő írások a csillagászat, fizika, vegytan, technika, élettan, földtan, ásványtan, növény- és állattan köréből. Majd Irodalomtörténet, Művészetek, Földrajz és Történelem szakirodalom zárja le az ismeretterjesztő rész anyagát. Az ifjúsági szépirodalom 25 csoport szerint regisztrálja az állományt. Egyrészt tartalmi csoportok szerint (pl. Történelmi regények, diáktörténetek, elbeszélések a természet köréből stb.), másrészt műfajok szerint (pl. novellák, regények, költemények, mesék stb.).

⁷ A Százados úti fiókkönyvtár (3. sz. fiók) könyvjegyzéke. III. Magyar nyelvű Szépirodalom. (Kiad. a) Városi Nyilvános Könyvtár. Bp. 1916. Szept. 64 p.

⁸ A Százados úti fiókkönyvtár könyvjegyzéke. II. Ifjúsági könyvek. Első sorozat. (Kiad. a) Városi Nyilvános Könyvtár. Bp. 1916. Szept. 64 p.

Váradi Irma már ezekben az években felvetette a késedelmi díj eltörlésének gondolatát, amely szerinte igazságtalanságával hozzájárul ahhoz, hogy sok gyermeket és felnőttet elvonjon a könyvtárlátogatástól. Javasol egy sokkal humánusabb eszközt, amellyel a késedelmesen visszahozott könyvek olvasóit valóban nevelni — és ha akarjuk: büntetni — lehet, ha pl. 1–2 hétig nem adnak újabb könyvet az olvasónak, amint Váradi Irma írja: ez sokkal szociálisabb, mert minden sorsú olvasót egyformán érint.

A 3. sz. könyvtáron már az sem segített, hogy 1916-ban a Kőbányai Serfőző R. T. küldött 5000 koronát a 3. sz. könyvtár megfelelőbb elhelyezése céljára — ennek ellenére, maradt minden a régiben.

A könyvtár forgalmát kedvezőtlenül befolyásolta a háború. A felnőtt férfi lakosság nagy része bevonult katonának, a nők jórésze munkába állt és a Százados út környékén lakó proletárgyermekek is megragadtak minden háborúkínálta munkaalkalmat. Nagy számban álltak be a közeli gyárakba gyermekmunkásnak, irodákban vállaltak másolást, vagy bármiféle munkát. Sok gyermek visszaadta a kölcsönzőjegyét, mert munkába állt, „nincs idő az olvasásra” — mondták ilyenkor szomorúan.

Még alig fejeződött be a háború, az amúgyis elszegényedett országot a spanyoljárvány sújtotta, amely olyan súlyos méreteket öltött, hogy hetekre ismét be kellett zárni a könyvtárat.

Az 1919-es esztendő nagymérvű világítási zavarokkal kezdődött, ezért január végén ismét korlátozni kellett a kölcsönzést, az olvasóteremben való olvasást pedig egészen meg kellett szüntetni.

A 3. sz. könyvtár történetének kezdeti szakaszán szinte refrénszerűen ismétlődik: bezárt, újból bezárt... Már-már úgy tűnik, mintha a sok megoldhatatlan probléma, könyv- és pénzhiány, helyszűke és világítási zavarok ólomsúlyá alatt összeroppanás fenyegetné e peremvárosi liliputi könyvtárat. De nem így történt...

2. A Tanácsköztársaság idején (1919)

A 3. sz. könyvtár életébe hatalmas lendületet hozott az 1919. március 21-én kikiáltott Tanácsköztársaság.

A proletárdiktatúra könyvtárügyi vezetői szívügyüknek tekintették a legrövidebb időn belül a lehető legtöbb fiókkönyvtár létesítését és a már meglévők rendbehozatalát.

Júniusban könyvtárostanfolyamot indítottak, ezenkívül könyvtáros főiskola alapítását tervezték, hogy az újonnan létesítendő könyvtárakban szakképzett, munkájukat hivatástudattal teljesítő könyvtárosokat neveljenek. Még 1918-ban bekövetkezett Szabó Ervin halála. Ezután közvetlen munkatársai álltak a könyvtár élére. Szabó Ervin szellemében folytatták tovább a munkát. Madzsar József lett az igazgató, Dienes László, Braun Róbert és Kóhalmi Béla töltötték be jelentős szerepet a könyvtár vezetésében. Arra, hogy ezek a nagyszerű emberek hogyan buzdították jobb munkára, állandó önképzésre a könyvtárosokat, álljon biznyságul az 1919. január 16-án, pár héttel a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt kiadott 194. sz. körlevél a gyakornokok tanfolyamáról és vizgájáról.

„Január 20-án a gyakornokok részére tanfolyamot kezdünk el, amelynek befejeztével április elején vizsgát tartunk. Az április folyamán betöltendő ideiglenes hivatalnoki állásokra a két legjobban vizsgázott gyakornokot fogjuk felterjeszteni... A kurzuson résztvevők a 10 hét alatt csak délelőtti szolgálatra osztatnak be.”

A 209. sz. körlevél 1919. február 23-ról a gyakornokok részére kitűzendő pályadíjakról.

„A most folyó tanfolyamon résztvevő hallgatók részére a könyvtár vezetősége pályadíjakat tűz ki a tanfolyamon előadott tárgyak köréből vett bármely önálló írásbeli dolgozatra. Az I. díj 50 K., a II. díj 30 K.” (Dienes László s. k.)

(Nem szabad elfelejteni, hogy abban az időben a legjobban kvalifikált id. hivatalnokok fizetése havi 70–90 K. volt!) Szépen értékeli ezt a nagyszerű időt Zsák Wilfried – a 3. sz. könyvtár későbbi vezetője – visszaemlékezéseiben.

„Mint ifjú gyakornok – 14 éves koromban – léptem a Fővárosi Könyvtár szolgálatába. Szabó Ervin nyitotta ki előttem az élet kapuját. Ő gyújtotta fel bennem a folytonos tanulás iránti vágyat s oltotta belém a könyvtárosi nemes hivatás és a proletárfijúság izzó szeretetét. Ennek a nagy embernek igen szerény tanítványaként egy életen keresztül igyekeztem minden erőmmel és tudásommal az ifjúság körében az igazi kultúrát szolgálni.”⁹

Érdekes visszfénye ez a pár soros írás annak, hogyan hatott az egyes emberre az a légkör, amely a Fővárosi Könyvtárban Szabó Ervin alatt, közvetlenül halála után és a Tanácsköztársaság idején uralkodott.

Részletesen ismerteti Kőhalmi Béla: A Tanácsköztársaság könyvtárügye c. munkájában a könyvtárakkal kapcsolatos rendeleteket, intézkedéseket és eredményeket, amelyek megvalósítását a 133 nap után bekövetkezett ellenforradalmi rendszer uralomra jutása megakadályozott.

Ezalatt a pár rövid hét alatt a 3. sz. könyvtárban a forgalom rohamosan emelkedett. Noha a könyvellátás igen nehézkes volt, a Tanácsköztársaság vezetőinek erélyes intézkedése lehetővé tette, hogy a blokád és a papírhiány ellenére az 1919-es évben 1739 kötet könyvvel gyarapodjék a könyvtár állománya. Az akkori szűk helyiségben a kölcsönzést a megnövekedett forgalom következtében szinte alig lehetett lebonyolítani.

Arról, hogy a Tanácsköztársaság alatt milyen megoldást ajánlottak, vagy lehetőséget találtak a 3. sz. fiókkönyvtár gondjaira, (szűk helyiség, kevés könyv stb.), vagy arról, hogy milyen jelentős változásokat idézett elő a Tanácsköztársaság eszmei, ideológiai téren az olvasók könyvigényére, érdeklődési körük alakulására, sajnos nem tudunk semmit. Az erre vonatkozó iratok elvesztek az idők folyamán. Egy figyelemreméltó feljegyzés található 1919-ből, amely érdekes jelenségnek tekinti a proletariátus soraiból kikerülő olvasók megnövekedett érdeklődését a német nyelvű irodalom iránt és az olvasók már-már a központ vezetőségéhez akartak fordulni, hogy a 3. sz. fiókkönyvtárat jobban lássák el német nyelvű szépirodalmi munkákkal.

Ez volt egyébként az utolsó teljes év (1919) amikor a 3. sz. könyvtár a ráháruló sok nehézség közepette mégis egész évben kölcsönözhetett.

Könyvállománya az év végén 8931 kötet. A kikölcsönzött kötetek száma az év folyamán 45 091 volt. Ebből felnőtt olvasók olvastak: 15 412 kötetet, gyermekek 29 679 kötetet. Szépirodalmi mű összesen: 31 820 kötet, ismeretterjesztő pedig 12 271 kötet volt.

Beiratkozott olvasók száma: 2728; felnőtt: 808, gyermek: 1920 olvasó.

II. Az ellenforradalom évei

1. Az ellenforradalom hatalomra jutása

Az a nagy erkölcsi és gazdasági válság, amely a világháború befejezése és a Tanácsköztársaság leverése után az ellenforradalmi erők uralomra jutásának hatására ránehezedett az egész ország anyagi és kulturális életére, szükségszerűen kihatott a 3. sz. könyvtár fejlődésére is. Az általános drágulás következtében a könyvek ára rohamosan emelkedett, ezért sem új könyveket nem tudtak vásárolni, sem pedig a régi könyvállomány kiegészítésére és rongálódás esetén a könyvek pótlására sem volt lehetőség. A forradalmi és

⁹ ZSÁK Wilfried: Beszéd a 3. sz. könyvtár 40 éves jubileumán. 1954. (Kiadatlan.)

haladó szellemű könyveket iziben kivonták a forgalomból. A könyvhiány által teremtett válságos helyzetet csak növelték az egyre sűrűbben fellépő súlyos fűtési- és világítási zavarok. A fűtési mizériák idején két ízben kellett a könyvtárat hosszabb időre bezárni, a világítási nehézségek miatt pedig számtalan esetben órákon keresztül szünetelt a kölcsönzés.

A könyvhiány okozta szomorú eredményt legjobban mutatja az a tény, hogy míg

1918-ban 1 napra átlag	150,3	kölcsönzés	esett,
1919-ben 1 „ „	213,3	„	„
1920-ban 1 „ „	204,0	„	„

Még élesebben mutat rá a könyvhiányra, ha a kölcsönzési eseteket a könyvek számával vetjük össze. Míg 1918-ban 7192 könyvet 39 353 esetben kölcsönöztek ki és 1919-ben 8580 könyvet 45 091 esetben kölcsönöztek ki, vagyis 1–1 könyv átlag 5,2-szer került forgalomba, addig 1920-ban a könyvtárnak 3764 kötet könyvével 36 245 kölcsönzést kellett lebonyolítania, így minden egyes könyvre átlag 9,6 forgatás esett.

1919-ben 1564 olvasóra 8580 kötet,

1920-ban már 1857 olvasóra csak 3764 kötet könyv jutott. Vagyis átlag 1–1 olvasóra a könyvállományból csak 2 kötet. A könyvállomány elégtelenségére vezethető vissza az a tény is, hogy míg 1919-ben 1–1 olvasó átlag 28,8 könyvet olvasott, addig 1920-ban már csak 19,5 könyv jutott 1–1 olvasóra.¹⁰ Ezekből az adatokból világosan látható az 1919-es évben történt ugrásszerű emelkedés minden területen. Ebben oroszlánrésze volt a Tanácsköztársaság alatti 133 nap lendületének, míg a leverése után bekövetkezett ellenforradalmi rendszer uralomra jutása általános hanyatlást eredményezett.

A következő csonka esztendő (1921) volt a legszomorúbb és a legválságosabb a könyvtár egész történetében. Ebben az évben már csak 119 napon át tartott nyitva a könyvtár, mert július 27-én kénytelen volt bezárni. Ok: a könyvállomány elégtelensége és az épület nem megfelelő volta. Bizonyosságul szolgáljon e néhány részlet örök mementóként a Horthy-rendszer kultúrpolitikusainak közönyére és hanyagságára.

„Az épület rozoga, a padlózat rossz, a helyiség egyáltalán nem fűthető, sőt jelenleg nem is világítható. A padlózat korhadt, hatalmas lyukak vannak rajta. A vályogból rakott fal egy helyen már olyan rozoga, kívülbelül, hogy nagy vakolat darabok hullanak le és egy erős lökés a falakat is bedöntheti. Az ablakok közül farámával együtt több ablaküveg be van törve. Az asztalosmunkák elvégzése is már nélkülözhetetlen; a könyvállványokat fával támasztjuk be, hogy ne zuhanjanak le. A ruhaakasztónak a falhoz való erősítése és néhány helyben elvégzendő egyéb javítás halaszthatatlan fontos. A vízvezeték rendbehozatala szintén elmaradhatatlan. A falak 1915-ben lettek utoljára festve úgy, hogy azokat a piszok belepte, a háztetőről a lezivárgó esővíz nagy foltokat hagyott a mennyezeten.”¹¹

Ime, ilyen volt egy kulturális létesítmény a Horthy-rendszer alatt 1921-ben; ugyanebben az évben nem átallozták felemelni a beiratási- és a késedelmi ún. intési díjakat.

Többek között ezek voltak azok a „nyomasztóan kényszerítő körülmények”, illetve okok, amelyek miatt ezt a jobb sorsra érdemes, szép tervekkel, nemes céllal életre hívott kis könyvtárat évekre be kellett zárni az olvasni, tanulni, művelődni vágyó olvasóközönség előtt.

¹⁰ Évi jelentések a 3. sz. könyvtárról. 1918., 1919., 1920. (Illyefalvi Lajosné)

¹¹ Évi jelentés 1921-ből. Illyefalvi Lajosné.

2. A polgári konszolidáció időszaka (A stabilizációtól a gazdasági válságig, 1924–1930)

A könyvtár kapuja 3 évig zárva volt. A környék lakói, egyszerű emberek, a könyvtár kényszerű zárvatartása alatt sok érdeklődő levelet írtak a könyvtár akkori igazgatójához, Kremmer Dezsőhöz. Az igazgató hangsúlyozta, hogy minden esetben munkások írták ezeket a leveleket és egy ízben népes küldöttség kereste fel a 3. sz. fiókkönyvtár újbóli üzembehelyezése ügyében.¹² Végül is 1924 tavaszán a pénzügyi stabilizáció időszakában a Városi Tanács elrendelte az időközben összedüléssel fenyegető rozoga könyvtárépület tatarozását. Ez év decemberében a Fővárosi Könyvtár igazgatósága megbízta Zsák Wilfriedet a könyvtár berendezésével és az újbóli üzembehelyezés munkálatainak elvégzésével. E munka 1925 márciusáig tartott.

Zsák Wilfried Szabó Ervin tanítványa és lelkes követője volt. Szabó Ervin írta róla: „Zsák Wilfried hivatali teendőit az átlagot messze meghaladó iparkodással, lelkesedéssel és buzgalommal látja el.” Munkája mindig pontos, megbízható, leleményes és önállóságra törekvő volt. E tulajdonságok elengedhetetlenül szükségesek voltak ehhez a nagy munkához és a későbbiek folyamán a fiókkönyvtár vezetéséhez. S mivel ezek a jó tulajdonságok egyesültek benne a legnagyobb munkaszeretettel, ezért lehetett jó vezetője a 3. sz. könyvtárnak 27 éven keresztül.

Pedig az ellenforradalmi reakció idején, – a Horthy-korszak kellős közepén nem volt könnyű könyvtárosnak lenni. Különösen az olyan embernek nem, aki Szabó Ervin igazgatása alatt kezdte pályáját és megszokta azt az emberi, tiszta légkört, amelyet ez a zseniális tudós teremtett maga körül. Halála után, közvetlen munkatársai a győzedelmes proletárdiktatúra alatt megfontoltan, tudatosan írták fel a könyvtár homlokzatára Szabó Ervin nevét, amely azt is jelentette, hogy az Ő szellemében kívánják folytatni tevékenységüket. Jellemző, hogy a Tanácsköztársaság bukása után Kremmer egyik első ténykedéseként levétette Szabó Ervin nevét az épületről, tudatván, hogy nem kívánja a Szabó Ervin-i szellemet folytatni. Szükségesnek tartotta, hogy a könyvtárosokat „jobb munkára” serkentse, ezért a következő körlevelet intézte a könyvtár dolgozóihoz 1925. március 20-án:

„A mai nyomasztóan súlyos viszonyok nem kerültek el a könyvtári munkát sem. A fiókkönyvtárak szaporodásával nem áll arányban a személyzet szaporodása; nyugdíjazás, B-lista nálunk is megnyirbálta a személyzetet, sőt egy újabb B-lista veszedelme állandóan fenyeget. (Aláhúzás Kremmertől!) A családos tisztviselők tízezrei kerülnek kenyerüktől megfosztva az utcára, a magántisztviselők éhbérért dolgoznak reggeltől estig, hogy családjukat a pusztulástól megmentse. Ezeknek a közismert tényeknek szem előtt tartása mellett felhívom az egész személyzetet, hogy szolgálatukat fokozott szorgalommal, buzgalommal teljesítsék. A könyvtári szolgálat szabályos menete érdekében történő intézkedések a legpontosabban végrehajtandók. Az osztály- és a fiókvezetők az osztályukba beosztott személyzetet a legszigorúbban ellenőrzik és ha valaki részéről lanyhaságot, vagy hanyagságot tapasztalnak, azonnal jelentsék nekem. A beérkező panaszokat egy újabb B-lista esetén figyelembe fogom venni.

(Kremmer Dezső s. k.)

Noha a levett Tanácsköztársaság után rögtön bejelentette Kremmer, hogy szükséges egy újabb szervezeti szabályzat összeállítása, erre csak 1925-ben került sor. A fiókkönyvtárak részére legfontosabb feladatul a hazafias nevelést jelölte meg. Tudjuk jól, mit értettek a Horthy-korszakban a „hazafias nevelés” alatt: a nacionalizmus, sovinizmus,

¹² Kremmer Dezső: Évi jelentés. 1923.

irredentizmus és antiszemitizmus terjesztését. Nagyon nyomasztó lehetett ilyen légkörben élni és dolgozni. De Zsák Wilfried minden erejével és tudásával iparkodott megoldani feladatát, és a rábízott 3. sz. fiókkönyvtárat az európai hírű hasonló intézmények színvonalára emelte olyan korban, amikor ehhez semmiéle erkölcsi és anyagi támogatást nem kapott. Segítségül vette maga mellé az akkor még igen fiatal, alig 16 éves Bánk Ferencet, aki igen szorgalmas, munkaszerető, precíz, és megbízható munkatársnak bizonyult és hamarosan kitért a könyvtártechnikai munkák iránti tehetségével. Kettőjük fáradságot nem kímélő tevékenységének lett eredménye ennek a fiókkönyvtárnak másodszori üzembehelyezése. A könyvtár teljesen átalakítva, az akkori idők legmodernebb könyvtári elvei szerint újonnan beszerzett és feldolgozott 6329 kötet könyvállománnyal 1925. április 18-án ismét megnyílt az eredeti helyén.

Ez a dátum a 3. sz. könyvtár életében nem szimpla, hétköznapi eseményt jelez, hanem a fiókkönyvtár második megalapításának kezdetét. Ekkor rövid ideig ismét biztatóbb napok virradtak erre a kis könyvtárra.

Ma már nincsen pontos képünk arról, hogyan zajlott az élet 1925-ben az újonnan átalakított Százados-úti könyvtárban, de a fennmaradó adatokból és a munkatársak elbeszéléséből megpróbálható ennek ábrázolása, csupán a képalkotás igényével.

A könyvtárosi teendőket a korábban bemutatott két könyvtáros, Zsák Wilfried és Bánk Ferenc látta el. A kölcsönzés hétköznapi napokon egyik nap délelőtt, másik nap délután történt. Ezek a félnapokon a könyvkölcsönzés forgalmának lebonyolítására naponta négy óra állt a könyvtárosok rendelkezésére, megosztva a gyermek- és felnőttolvasók között. Minden kölcsönzés alkalmával egy olvasójegyre két szépirodalmi munkát és szigorúan csak két ismeretterjesztő művet lehetett kölcsönvenni. Az olvasók négy naponként cserélhettek újra könyvet. A kölcsönzés adminisztrációja nehézkesebbnek tűnik a mainál. A ma használatos tasakokat nem alkalmazták, hanem a könyvkártyára a könyvtáros ráírta az olvasó kölcsönzőjegyének számát, ezt az olvasó aláírta, majd a könyvkártyákat betűrend szerint rendezték el a lejáratú dobozokban. Ilyen körülmények között gyakran előfordult az, hogy egy-egy forgalmasabb napon 150–200 olvasó is megfordult a kölcsönző-pultnál. Természetesen a kis- és nagy forgalomban egyaránt a könyvtáros egyéni képességének és gyors áttekintőkészségének legjavát kellett nyújtania, mert Zsák Wilfriednek egy későbbi keletű írásában nyilvánosságra hozott hitvallása szerint:

„a könyvtárosnak . . . minden körülmények között szoros kapcsolatot kell tartania az olvasók irodalmi érdeklődése és a pillanatnyilag rendelkezésére álló könyvek között és ugyanakkor éber figyelemmel kell ügyelnie arra is, hogy olvasói várakozásukban kielégítve távozzanak. . . .”

A könyvekről betűrendes és szakkatalógus tájékoztatta az olvasókat. Az új könyvek beszerzéséről a hirdetőtáblára kifüggesztett „Új könyvek” jegyzéke hívta fel az olvasók figyelmét.

A gyermekkönyvekről külön ifjúsági katalógust készítettek, amelyet a gyermekek szívesen használtak. A gyermekkönyvtár anyagát az olvasóteremben elkülönítve, s a gyermekek kora szerinti csoportosításban nyílt polcokról maguk válogathatták ki. Gondoskodtak a gyermek- és ifjúsági folyóiratok beszerzéséről (1936-ban pl. 11 különféle gyermekfolyóirat és hetilap járt a fiókkönyvtárba, míg felnőttek részére csak 4-lélét tizettek elő).

A nyári hónapok alatt meghonosították az amerikai és németországi kerti olvasóhoz hasonló kerti olvasót, ahol kedvező idő esetén a szabadban művelődhettek a gyermekek és felnőttek s ezzel megteremtették annak a lehetőségét, hogy a környék sötét pincelakásaiban, dohos, nyirkos bérkaszárnyaiban lakó kis proletárgyermekek és felnőttek a nyári hónapokban a szabad ég alatt, jó levegőn, barátságos környezetben olvashassanak, tanulhassanak.

Felelevenítették a Szabó Ervin által kezdeményezett és 1914-ben már a 3. sz. könyvtárban is megvalósított kedves hagyományt, a havonként egyszeri mesedélutánok rendezését 6–10 éves gyermekek számára. Ezeknek előadója legtöbbször Tobisch Irén, a kitűnő meseíró volt, aki részben saját meséit, részben Benedek Elek, Gárdonyi, Jókai, Móra, Andersen, Grimm és Lagerlöf meséit mondta el kis hallgatóinak. Színes gyermekjátékokkal, lombfűrész munkákkal, faábrákkal, jelmezes babákkal tette élvezetesebbé előadásait. Tíz év alatt (1926–1935) összesen 69 mesedélutánt tartott, összesen 3877 gyermekolvasó számára.

„A könyvtári mesedélutánok alkalmat nyújtottak a gyermekeknek arra, hogy jobban megismerjék, látogassák és használják a könyvtárat. A történet megelevenedik a mesemondó ajkán, a gyermek szívesen hallgatja, a szó ott cseng a fülében, a lelkesedés fénye ott ragyog a szemében. Közben körültekint, látja a polcokon a sok szép könyvet és kér belőlük, hogy a hallottakhoz hasonló meséket és elbeszéléseket olvashasson.

Ha a mesedélután ezt elérte, akkor már vágyat is ébreszt a gyermek lelkében és kezébe veszi a legjobb barátot, a könyvet. „Az az ember, aki olvas, jobb ember amíg olvas és valami ebből a javulásból megmarad későbbre is.

Hiszen hány eldurvult, koraérett, mostoha körülmények között élő gyermek volt az Augusztá-telepen, akit a nyomor, a szegénység majdnem teljesen kizárt a gyermeki örömek kertjéből s akik színes, kacagtató vagy könnyeket fakasztó mesét soha nem hallottak.”¹³

Ugyanakkor eltörölték a tanulók beíratási díját és a gyermekek ingyen kölcsönözhatték a könyvtár könyveit.

3. A gazdasági válságtól a háborúig (1930–1944)

A harmincas években a hivatalos népművelési politika mindent elkövetett, hogy a munkásosztály emlékezetéből a szocialista eszméket kitörölje és nehogy a ráháruló gazdasági válság nyomasztó hatására bekapcsolódják a nemzetközi munkásmozgalom hazai tevékenységébe. Ennek szolgálatában különféle tömegszervezetek alakultak, amelyeknek főtámasza és teoretikusa az egyház és a nacionalista, antiszemita ideológia volt.

Ebben az időben a 3. sz. könyvtár forgalmában jelentős fellendülés észlelhető és ez hamarosan túlhaladta a könyvtár teljesítőképeségének határait. Időnként a fennakadásokat ismét a forgalom kényszerű korlátozásával gátolták meg. A fiókkönyvtár forgalmát csak a helyiségnek nagyobbításával lehetett biztosítani. Erre az intézkedésre 1933 tavaszán került sor, amikor a könyvraktár befogadóképességét sikerült a könyvtár helyiségének kibővítésével mintegy kétszeresére növelni.

A könyvtár központjában működött a fiókkönyvtárak központja, amelynek feladata volt a szerzeményezés, a könyvek szerelése, katalógusok készítése, jelentések összesítése és a fiókkönyvtárak elvi irányítása. Ez az osztály gondoskodott arról is, hogy a fiókok könyvanyaga egységes legyen. Még 1929-ben kiadta a Fővárosi Nyilvános Könyvtár az akkor működő 12 fiókkönyvtár magyar nyelvű szépirodalmi anyagának együttes jegyzékét.¹⁴ Igen jellemző az elrendezésére, hogy nemzeti és műfaji csoportra tagolta a magyar nyelven megjelent irodalmat. Jellemző, hogy elsődleges „gyakorlati szempontnak” nem a tartalmi, irodalmi értékmércéket alkalmazta, hanem az író nemzeti hovatarozását. Mivel ez a jegyzék az összes fiókkönyvtárak anyagát tükrözi, a 3. sz. könyvtár állományának milyenségéről nincsen pontos képünk, de Zsák Wilfried megkönnyítette számunkra a rekonstruálását azzal, hogy ceruzával aláhúzta a jegyzék könyvtári példányában azokat a könyvcímeket, amelyek a 3. sz. fiókkönyvtár állományában is szerepeltek, sajnos azon-

¹³ TOBISCH Irén: Könyvtári meseórák. Néptanítók Lapja 65. évf. 1. sz. 15–17 p.

¹⁴ A fiókkönyvtárak magyar nyelvű szépirodalmi könyveinek jegyzéke. (Kiad. a) Fővárosi Nyilvános Könyvtár. Bp. 1929. 127 p.

ban kiegészítéseket nem eszközölt, így az állományról nyert képünk hiányos. Véleményünk szerint ez az anyag a klasszikus irodalom legjavából tevődött össze. Feltűnő, hogy a katalógusban az 1920-as évek haladó kortárs irodalmát szinte alig képviselte a legjelentősebb írók művei közül egy-egy, vagy egy se. Feltételezhetjük azonban, hogy helyet kapott a 3. sz. könyvtár állományában a haladó kortárs irodalom is, erre utal a ma is meglévő igen gazdag alapállomány, valamint az 1926-os évben Zsák Wilfried évi jelentéséhez csatolt egy elemzést „Mit olvas a közönség?” címmel, amely igen érdekes és becses kordokumentum. 50 napon át figyelte a kölcsönözött könyveket. Ez alatt az 50 nap alatt a kölcsönözött könyvek 88,8%-a szépirodalom és csak 11,2%-a volt ismeretterjesztő mű. A szépirodalomból 76,4% regény, 15,6% elbeszélés, 5,8% színdarab és 2,2% költemény. Az olvasók a szépirodalom terén elsősorban a magyar írókat kedvelték. 57,3%-ban ezt kölcsönöztek. Ezek élén Jókai Mór (18,7%), utána Gárdonyi Géza (7,6%) Herczeg Ferenc (6,4%) és Mikszáth Kálmán (6,4%) művei állottak.

A magyarok után a franciák (15%), angolok (8%), németek (5,3%), északiak (4,9%), oroszok (4%), amerikaiak (2%) és olaszok (1,6%).

A külföldi regényírók legolvasottabbjai: Dumas, Wells, London, Balzac, Dickens, Anatole France, Hamsun, Hugo és Lagerlöf.

A színmű irodalomban legkedveltebb szerzők voltak: Herczeg, Ibsen, Shakespeare, Molière, Madách.

Legkedveltebb költők: Ady, Arany, Vörösmarty, Tompa, Babits, Dante.

Zsák Wilfried nemcsak könyvtáros volt, hanem pedagógus is. Tudta, hogy a gyermekek körében eredményes munkát csak akkor végezhet, ha az iskolákkal szorosan együttműködik. Éppen ezért a könyvtár környékén lévő iskolákkal közvetlen kapcsolatot hozott létre, egymás munkáját figyelemmel kísérték és előzékenyen támogatták. A gyermekolvasók felvétele eleve az iskola javaslatára történt. Ez a rendszer lehetővé tette a kapcsolatot a könyvtár és az iskolák között.

Az 1930-as években ugrásszerűen megnövekedtek a különféle pedagógiai kutatások és lélektani kísérletek. Ennek kapcsán az érdeklődés homlokterébe került a tanulóifjúság olvasókedvének, olvasmányaik mennyiségének és minőségének vizsgálata. Különféle módszerekkel kísérleteztek; voltak, akik kérdőívek segítségével közelítették meg a kérdést, mások az iskolai könyvtárak forgalmának adatain keresztül próbálkoztak, ismét mások az iskolás gyermekek megszavaztatásából tájékozódtak és vontak le következtetéseket. Ezek a következtetések azonban nem voltak reálisak, mert a módszer egyoldalú volt. Az eredmények is azt tükrözték. Zsák Wilfried az elsők között vállalkozott arra, hogy – felhasználva helyzetének adottságait –, a valóságos könyvforgalomra építve kutatásait, megvizsgálja, hogy melyik életkorban hány és milyen könyvet olvasnak a fiókkönyvtár gyermekolvasói. Eredményeit egy rendkívül értékes tanulmányban összegezte, amely először a Fővárosi Könyvtár 1936. évi évkönyvében, utóbb pedig a Budapesti Polgári Iskola c. neveléstudományi folyóirat 1937/1938. évi 2. számában jelent meg. A tanulmányok a maguk idejében igen jelentősek voltak tanárnak és könyvtárosnak egyaránt. Ez volt az első ilyen irányú komoly, precíz és megbízható munka, amely részletes adatfelvételeiben is messze felülmúlta az összes korábbi kísérletek méreteit. Ezeknek az érdemeknek köszönhető az a nagyszabású sajtó visszhang, amely szaklapok és szakértők részéről fogadta e jelentős munkát. Elsősorban a pedagógiai lapok foglalkoztak a tanulmány érdemeivel.

A tanulmány lényege a következő: Zsák Wilfried 100 napon át figyelte gyermekolvasóit. E 100 nap alatt 325 fiú és 275 leány, összesen tehát 600 gyermek kölcsönözött 9638 esetben. Ugyanazon mű több gyermek kezén is megfordult, s így a 9638 kölcsönözött kötet mindössze 1187 féle mű volt; 897 szépirodalmi alkotás és 290 ismeretterjesztő könyv. Ha a megoszlás arányos lett volna, minden mű átlag nyolcszor cserélt volna gazdát, ezzel szemben a valóság az, hogy volt könyv, amelynek mindössze egy olvasója akadt, és volt

olyan, amelyet 52 gyermek is elolvasott. Egy-egy gyermekre a megfigyelés 100 napja alatt 16 könyv esett. Ezek szerint és az évről évre összegyűjtött statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy egy-egy gyermek évi átlagos könyvkölcsönzése 32,4 mű. Az 1936-os évi megfigyelés szerint az ifjúság legkedveltebb írói: Verne (100 nap alatt 808 kölcsönzés), Jókai (655), Benedek Elek (334), May Károly (331), Gárdonyi Géza (290), Mikszáth Kálmán (275) stb. Ezek az eredmények igen pozitívnak tarthatók, mert nem szabad elfelejtenünk, hogy 1937-ben Fort Sándor (szintén fiókkönyvtár vezető) büszkén jelentette ki: „Napjaink két vezéreszméje a nemzeti gondolat megerősödése és a vallásos élet megújíthatósága az, ami az iskolai oktatást átszövi és az ifjúságon keresztül a könyvtárakban is érezteti hatását.” Ez a 3. sz. könyvtárban nem így volt, mert a könyvtár kollektívája felismerve a szabadpolec lehetőségeit, oda azokat a könyveket tette ki, amelyeket a gyermekek figyelmébe ajánlani akart. Bizonyíték erre, hogy éppen Verne, Jókai és Benedek Elek a gyermekek legkedveltebb írói, akik egyáltalán nem képviselték sem a vallásos, sem a nemzeti gondolatot olyan értelemben, ahogyan azt Fort Sándorék gondolták —, és Gaál Mózes, Donászy Ferenc hazafias tárgyú, nacionalista szellemű történelmi regényei, Blaskó Mária vallási áhitattól átítatott regényei pedig nagyon is háttérbe szorultak. Pl. Rákosi Viktor a 9., Blaskó Mária a 19., Donászy Ferenc pedig a 27., helyre került. Érdekesek a tanulmánynak a gyermekek olvasási igényére, kedvére vonatkozó adatai is. Egy-egy gyermekre a vizsgált 100 nap alatt 16 könyv esett. A legnagyobb a 13–14 éves fiúk olvasási intenzitása (a 100 nap alatt átlag 22,2 mű), legkisebb a 6–7 éves fiúké, ill. a 14–15 éves lányoké (100 nap alatt átlag 9,5, ill. 9,9 volt), A lányok olvasási ambíciója általában alatta maradt a fiúkénak minden életkorban, kivétel csupán 7–8 éves korban, amikor valamivel meghaladta.

A gyermekolvasmány felmérésével egyidőben Zsák Wilfried állandóan elemezte és értékelt a felnőttolvasók olvasmányigényeinek változását is. Ezek az elemzések ma már igen jellemző és reális értéküknel fogva jelentős és becses kordokumentumok.

Az 1930-ban készített felmérés megállapította, hogy a legkedveltebb olvasmányoknak 50%-a magyar. Jókai különleges helyet foglal el a megnyilvánuló érdeklődés élén. Utána: Gárdonyi, Herczeg és Mikszáth, Csathó, Komáromi, Erdős Renée, Móricz, Zilahy, Surányi, Eötvös, Gulácsy, Berend, Rákosi Viktor és Szabó Dezső művei sorakoznak.

A magyarok után a francia írók munkái voltak legkeresettebbek: Benoit, A. France, Balzac, Farrère, Zola, Hugo, Dumas, Flaubert, Prévost, Daudet, Maupassant és Romain Rolland.

Angol és amerikai írók közül J. London és H. G. Wells részesültek a legnagyobb érdeklődésben. Utánuk Dickens, Haggard, Galsworthy. Valamivel kevésbé intenzív érdeklődés kísérte Lewis, Mark Twain és Kipling munkáit.

Az orosz írók közül Dosztojevszkij, Mereskovszkij, Tolsztoj és Turgenyev, a lengyelek közül Sienkiewicz és Reymont részesültek számottevő érdeklődésben.

A német írók szépirodalmi munkáival szemben mérsékeltebb volt az érdeklődés. Közülük: Sudermann, Kellermann, Wassermann, Thomas Mann, Kessel, Voss, Stefan Zweig műveit olvasták leginkább.

4. A II. világháborútól a felszabadulásig (1944–1945)

A második világháború idején a szép eredményekkel kecsegtető könyvtár előtt újra gond fellegek tornyosultak. Ahogy a fasiszmus egyre inkább romhalmazzá változtatta a világot, egyre több baj szakadt a könyvtárosokra.

Ismét kevés lett a könyv és a könyvbeszerzés körülményei is súlyosbodtak. A könyvek megdrágultak, és a gyarapítás egyéb forrásai: ajándékozás, egyesületi kiadványok stb. is kevesebbet juttattak a könyvtáraknak. Értékes írók műveit kellett kivonni a könyvtárakból az író vallása, vagy baloldali magatartása miatt. Pl. Feuchtwan-

ger, Stefan Zweig, Heine stb. alkotásait. A könyvállomány elégtelenné vált és a túlságos elhasználódás ismét csóddal fenyegette a könyvtárakat.

A német megszállás után a könyvtár forgalma csökkent, hiszen az állandó nyugtalanság, a holnap bizonytalansága, a sorozatos bombatámadások, az embertelen zsidóellenes rendelkezések és azok végrehajtása, az üzemek és gyárak kirablása, majd a nyilas uralom alatti fejvesztett kapkodás nem kedvezhetett a könyvtár munkájának.

A bombázások során a 3. sz. könyvtár közvetlen környékét két szőnyegbombázás pusztította végig. 1944. decemberében már csak füstölgő, üszkös romok vették körül a könyvtárat, de magát a könyvtárápületet falrepedéseken, tetőkárokon kívül nagyobb baj nem érte. Január 6-án az épület melletti névtelen közben német páncélos kocsik gyülekeztek. Egyik kocsis fordulat közben belerohant a könyvtárat bekerítő kő- és sodronykerítésbe, amelyet 15 méter hosszúságban bedöntött. A könyvtár ablakai ekkor már mind betörték, belső helyiségeibe bárki könnyen bejuthatott. A könyvtárban lakó Horváth Istvánné, raktárkezelő férliakat felülmúló bátorsággal védte meg a könyvtár értékeit. Január 10-én egy közelben lecsapódó tűzérési akna légnomása több helyen megrepesztette a belső helyiség falát és az olvasóterem mennyezetét. Ez az akna a könyvtártól 8 méterre lévő barakk négy lakását a föld színéig elpusztította, és a robbanás következtében erősen megrongálódott a könyvtár vízvezeték- és csatornahálózata is.¹⁵

III. Felszabadulás után a kulturális forradalomban

1. Az újjáépítés és a gyors fellendülés évei (1945–1949)

1945. január 13-án vette birtokba a felszabadító szovjet hadsereg a 3. sz. könyvtár körüli városrészt. Bánk Ferenc a fiókkönyvtár munkatársa már e napon szolgálattételre jelentkezett, pedig az épület környékére akkor még nem volt tanácsos kijárni. Március elején Bánk Ferenc Horváthnéval –, akinek elsősorban köszönhető, hogy a 3. sz. könyvtár berendezése, könyvállománya épségben maradt, megkezdte az épület romtalánítási munkáját, a leltározást és a kikölesönzött könyvek visszaszerzését. Május 2-án vette át a könyvtárat a régi vezető, Zsák Wilfried.

Még alig éledezett a város a háború okozta ájúltságból, amikor 4 hónap alatt, központi segítség nélkül rendbehozták a könyvtárat, amelynek épületét a régi olvasók társadalmi munkában tatarozták és csinosították. Haladéktalanul megnyitották az olvasótermet a közönség előtt és megkezdték a kölcsönzést. A hideg őszi és téli hónapok alatt fűtés nélkül, ablaktalan, hideg helyiségben dideregtek a könyvtárosok, de nem zárták be a könyvtárat. A napi forgalom elérte a 200-as létszámot.

A felszabadulás után kibontakozó kulturális forradalomban a Párt új feladatokat, új szempontokat adott a könyvtáraknak. A közművelődési könyvtárak célja lett a lakosság kulturális nivójának, irodalmi ízlésének felemelése és szakmai színvonalának növelése. Tehát az első és legfontosabb teendők egyike volt egy alapos állományrevízió, amelynek során összegyűjtötték a fasiszta szellemű könyveket és kivonták őket a forgalomból. Az így megtisztított állomány eszközül szolgált az olvasók átformálására, s megindult a teljesen átszervezett új könyvtári munka.

1946-ban már teljes üzemmel működött a 3. sz. könyvtár. 252 napon át volt nyitva. A napi átlagos forgalom elérte a 200–250 kölcsönzőt. A könyvtár gyermek részlegében megszüntették a válogatópolcot és ettől az időtől kezdve napjainkig itt is a zárt polc-ely érvényesül a kölcsönzésben.

Az 1947-ben hozott rendelet szerint az évi kölcsönzési díj 10 Ft lett. Fővárosi alkalmazottaknak évi 5,– Ft, egyetemi hallgatóknak, főiskolásoknak és bér munkásoknak

¹⁵ 1946. évi jelentés alapján.

évi 5, — Ft, népi kollegisták évi 2, — Ft-ot fizettek. Kölcsönzési díj fizetése alól az élmunkásokat felmentették. Az ifjúsági kölcsönzési díj 6—14 éves korig 2, — Ft és 14—18 éves korig 5, — Ft lett.

A fiókkönyvtári munka színvonalának emelése érdekében 1948. május 15-én ún. „fiókos színvonal versenyt” indítottak. A verseny 6 hétig tartott s a következő pontokra terjedt ki.

1. Tagtoborzás.
2. Könyvélmény-verseny. (Ez a versenyszám tulajdonképpen nem is a könyvtárak, hanem olvasók között folyt. A legérdekesebb leveleket jutalmazták, amelyeket az olvasók írtak az elolvasott könyvekről, a könyvtári munkáról stb.)
3. Színvonalverseny. Ez 3 részből állott:
  - a) Szépirodalmi aktuális művek kölcsönzése.
  - b) Marxista-leninista művek terjesztése.
  - c) Ismeretterjesztő irodalom terjesztése.
4. Ötletverseny.

A 3. sz. könyvtár a könyvélmény-versenyen fölényesen és megérdemelten győzött. Ez a legékeesebb bizonyítéka annak, hogy az olvasók szerették és becsülték ezt a könyvtárat. Kutatom a titkát, vajon mi volt a varázsa ennek a kis könyvtárnak, hogy a sikereiben gazdag színművésznő, európai híró, Kossuth-díjas szobrászművész, Sashalmon lakó tanítónéni és nagyon távol dolgozó munkásemberek ragaszkodnak ehhez a külső adottságainál fogva meglehetősen szerény, ódon bájú kis könyvtárhoz? Scharle bácsi 1918 óta tagja a 3. sz. könyvtárnak, és ma már két kis unokáját vezetői ide kézenfogva. Ő mondta el talán a legszebben és a legigazabban, hogy nagyon sokat tett ez a könyvtár azért, hogy az emberekben felgyújtsa az érdeklődést az idegen népek, tájak szokások, életformák iránt. Azáltal, hogy jobban megismertük a környező világot, jobban meg látjuk és közelebb kerülünk a problémák megoldásához. S megismerjük a világ sokoldalúságát és benne a mi helyünket is. De a legjobban azért szerette ezt a könyvtárat, mert itt soha se kérdezték mi a vallása, hite, foglalkozása, itt a legrangkórságosabb időben is egyenlően bántak azzal, aki munkászubonyban jött ide, vagy, aki jó ruhában. Itt soha nem volt társadalmi megkülönböztetés. Munkást és tanárt, gyermeket és felnőttet, öltözettől és társadalmi rangtól függetlenül mindig egyenlően bíráltak el. Egyaránt biztosították számukra a csendet, nyugalmat, derűs légkört. Biztatást, ha arra volt szükség; megértést, megbecsülést és felvilágosítást mindenkor.

Pádua Ildikó a Madách Színház kitanító színésznője mesélte el, hogy gyermekkorának egyik szép élménye volt az itteni ifjúsági könyvtárban böngészgetni. Órákon keresztül kutakodott, s amíg egy-egy könyvet kiválasztott, tizet megismert. „Később már nem értem rá magam jönni — meséli — az édesanyám, majd a férjem hozta haza a könyveket, s most, hogy hosszú évek múltán újra beléptem ide a könyvtárba, megható élményem volt a régi meghitt hangulatát feltalálnom. A gyermekkönyvtárban ma is ugyanazok a kedves képek vannak a falon, mint régen. A könyvtár hangulata, kedves atmoszférája szinte semmit sem változott. Munkám során gyakran szükségem van egy-egy nehezen hozzáférhető versre, szindarabra, s a könyvtárosok mindig lelkesen a segítségemre siettek.”

Mészáros Gyula, ma osztályvezető egy gyárban. Neki is kedves gyermekélményei kapcsolódnak a könyvtárhoz. Emlékszik azokra a csodálatos mesedélutánokra, amiket Irén néni tartott itt. Az ő gyermekkorában nem volt a környéken játszótér, a piac melletti grunden focizott egész nap barátaival, és ha belefáradtak a játékba, izzadtan, porosan, ide bejöhettek az előszobába lemosakodni azután az olvasóteremben újságot, könyvet olvasni. „Itt mindig olyan jó csend és nyugalom volt és a legnagyobb melegben is kellemes hűvös. Itt ismertem fel az olvasás érdekességét, szerettem meg a betűt, itt kaptam

kézbe a legjobb könyveket, amelyek gyermek és felnőttkorom utitársai és az itteni könyvtárosok útmutatásának hatására lettem állandó, rendszeres olvasó.”

Kurunczy Lajosné mondta el, hogy számára példamutató ennek a könyvtárnak családias meghitt légköre, amely ma épp úgy jellemzője, mint a múltban. Ez a jó kapcsolat egyben összetartozást is jelent könyvtáros és olvasó között. Pl. a könyvtárosok megtudták, hogy egy idős munkásolvasó súlyosan megbetegedett. Rendszeresen látogatták és vittek neki könyveket, olyan természetes és egyszerű gesztussal, mintha ez benne lenne az éves tervekben. Egyszer kölcsönzés közben síró kisleány jött be. Elesett, elszakadt a ruhája s fél, hogy a mamája megveri. Horváthné, a raktárkezelőnő percek alatt megvarrta a ruhát. A kislány ismét mosolygott és boldogan ment haza.

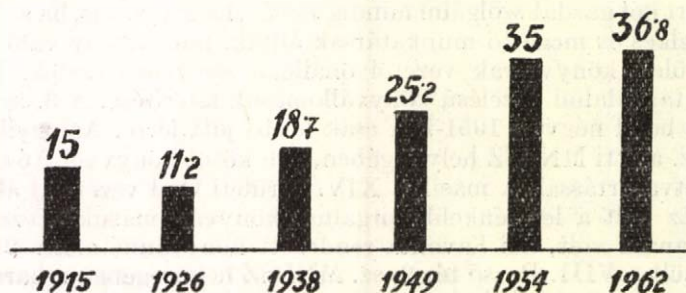
Ezek talán apróságok egy könyvtár életében, s ahogyan most mesélem a könyvtárosoknak, csodálkoznak, ők már nem emlékeznek rá. Mosolyognak, kicsit hitetlenül: lehet, hogy megtörtént? ... de az a munkásember örökre megőrizte emlékezetében ezt a könyvtárat és a kedves könyvtáros kollektívát.

Érdeemes megnézni a felszabadulás utáni 5 esztendőben a forgalom alakulását:

Év	Napi átlag	Kikölcsönzött kötetek	Ism. terj. %-ban	Évi gyarapodás
1945	149,2	35 558	17,0%	185 kötet
1946	255,8	64 460	15,5%	522 kötet
1947	270,8	71 214	15,6%	1099 kötet
1948	319,2	78 531	18,9%	1175 kötet
1949	341,0	92 425	23,2%	2132 kötet
		342 188		5113 kötet

1950-ben kezdték el a 3. sz. könyvtárban egy cikk-katalógus szerkesztését, amelyben az irodalmi újságok, folyóiratok és napilapok könyvismertetéseit, irodalmi kritikákat, irodalompolitikai cikkeket regisztráltak. A kutatóknak és könyvtárosoknak pillanatok alatt rendelkezésére áll. (Ma már 13 évvel később több, mint 15 500 címfelvétel áll rendelkezésre ebben az archivumban.) Tulajdonképpen gyakorlati célja ennek a recenzió-katalógusnak az irodalmi nevelés és kutatás elősegítése. A repertórium ma számot ad és irodalomkritikai szempontból pontos tájékozódást nyújt a kutatók és a nagyközönség számára a felszabadulás után megjelent hazai könyvekről és azok fogadtatásáról.

Ez volt Zsák Wilfried utolsó nagy kezdeményezése a 3. sz. könyvtárban. Még ebben az évben megvált a könyvtártól s 40 évi szolgálat után nyugdíjba vonult.

A kölcsönzött ismeretterjesztő könyvek %-os aránya az összes könyvforgalomhoz

2. A fordulat éve utáni időszak a 3. sz. könyvtár történetében (1950–1956)

Az 1949-es év a fordulat éve a felszabadulás utáni esztendőök kulturális életében. Tulajdonképpen hiba lenne ezt egyetlen évszámmal jelölni, hiszen egy állandóan szélesedő, eredményekben gazdagodó folyamatról van szó, de ettől az időtől kezdődően vesznek részt teljesen szervezeten a Párt-, tanácsi és tömegszervezetek egyaránt a művelődés-politika irányításában. Igen jelentős ez, mert a kulturális forradalom megvívásának a fejlődésben elért gazdasági és politikai eredmények mellett fontos feltétele az egységes művelődéspolitikai irányítás.

A fordulat éve után kibontakozó hatalmas jelentőségű kultúrforradalom eredménye, hogy a könyvkiadásban és az irodalomban is van mennyiségi és minőségi változás. Sokkal több a könyv és a régi polgári irodalom helyett mindenki számára elérhető kiváló klasszikusok, igényes külföldi és haladó szellemű modern irodalom kerül kézbe. Manapság az irodalom rendkívül fontos szerepet tölt be az emberek tudatának, világnézetének formálásában, műveltségének gyarapításában. Jelentősége elsősorban az, hogy sokrétűen ábrázolja az embereknek egymáshoz való megváltozott viszonyát, annak az egyénben tükröződő képét a mindennapi cselekvések során, közvetlenül ábrázolja a valóságot, megőrizve az értelmi és érzelmi egységet. Az irodalmi mű a legsokoldalúbban és pártosan igyekszik tükrözni a való élet jelenségeit. Lehetőséget teremt arra, hogy az olvasóban szilárd kép alakuljon ki azokról a tényezőkről is, amelyeknek nem lehet közvetlen szemlélője. A mai társadalomban mindenki előtt nyitva áll a megismerés lehetősége, az olvasás élményének és az irodalmi műveltség megszerzésének és felhasználásának lehetősége. Ezt a nagyarányú társadalmi változást, a műveltség demokratizálását tükrözi a 3. sz. könyvtárba beiratkozott olvasók foglalkozási megoszlásának táblázata. Vegyük szemügyre pl. a beiratkozott munkás olvasók számának alakulását:

1914-ben	1264	beiratkozott olvasóból	6	munkás	volt
1925-ben	568	"	9	"	"
1938-ban	929	"	12	"	"
1950-ben	981	"	167	"	"
1962-ben	2726	"	481	"	"

Könyvtárosnak lenni ma valóban annyit jelent, mint hozzájárulni ahhoz, hogy népünk közkincsévé tegyük mindazt, amit az emberi gondolkodás létrehozott, feltárni a kultúra kincseit, és részt vállalni a társadalom különböző rétegei felé irányuló nevelői munkából.

1951-ben a kerületi tanácsok megalakulása után a könyvtárak gazdái a kerületi tanácsok lettek és a népművelési osztályokon keresztül irányították a könyvtárakat. A központtól való elválás több szakaszban történt. Először a politikai és kulturális irányítás, majd a személyzeti és gazdasági ügyek kerültek a tanácsok hatáskörébe. Továbbra is központilag történt a könyvbeszerzés és a kerületi közművelődési könyvtárak szakmai irányítása. De mert két gazdát szolgálni mindig nehéz, még akkor is, ha a VIII. kerületi Tanács élén olyan lelkes és megértő munkatársak álltak, mint ahogy valóban volt, 1953-tól kezdődően a kerületi könyvtárak vezetői önállóan szerzeményeztek. Ebben az időben gyakorlatiá vált a társadalmi kezelési könyvvállomások létesítése. A 3. sz. könyvtár is alapított rövid időn belül négyet. 1951-ben csak kettő jött létre. Az egyik a XIV. kerületi Kerepesi út 30. sz. alatti MNDSZ helyiségében, 200 kötet könyvvel, 164 olvasóval, hetenként kétszeri nyitvatartással. A másik a XIV. kerületi Ond vezér úti általános fiúiskolában működött. Ez volt a legélénkebb forgalmú könyvvállomásuk. Vezetője az általános iskola irodalom tanára volt, aki havonta rendezett könyvankétokat. 270 olvasója volt. 1952 nyarán létesült a VIII. Rezső tér 9. sz. MNDSZ helyiségében a harmadik könyvvállomás 150 kötetrel, melyről már 6 hónap múlva panaszos jelentés ment a központnak, mert a megbízott nem tartotta meg a hivatalosan megállapított nyitvatartási időt, s a tagdí-

jakkal sem számolt el rendszeresen. A XIV. Kerepesi út 136. sz. MSZT-ben létesült az utolsó könyvállomás 164 kötettel. Hetenként egyszer tartott könyvtárórát. Forgalma kicsi volt. Összesen 51 olvasó íratkozott be.¹⁶ A könyvállomások létesítése erőltetett volt. Sok könyv elveszett és különösebb gyakorlati jelentőségük nem volt.

Az 1950-es évek a munkaversenyek évei voltak. Ez alatt az idő alatt hosszabb-rövidebb ideig több vezetője volt a könyvtárnak, így Lakner Gyuláné, Bruckner Frigyesné és Novobáczky Andorné végeztek kiemelkedő munkát. A tömegkönyvtárak felszabadulási versenyén 1954–1955. évi munkája elismeréseként „Kiváló Könyvtár” címet kapott a 3. sz. könyvtár.

1955-ben nevezték ki könyvtárvezetőnek a 3. sz. könyvtár régi munkatársát, Bánk Ferencet. A következő évben munkája elismeréseként munkaéremmel tüntették ki.

Az 1956-os ellenforradalom alatt semmiféle kár nem történt a könyvtárban, hanem a szomszédos Százados úti iskola erősen megrongálódott. S amíg a tantermeket renoválták, sok esetben a könyvtár kertjében tartották meg az irodalmi órákat. Ez rendkívül intim látvány volt, akár egy hangulatos erdei iskola.

3. A legújabb évek története (1957–1963)

1957 óta folyamatosan készül elemzés a könyvek olyan kategóriáiról, amelyek az olvasók politikai, világnézeti fejlődésére a legnagyobb hatással lehetnek. A szovjet, népi demokratikus szépirodalom, társadalomtudományi, politikai és természettudományos ismeretterjesztő irodalom köleszönszéről. (E helyütt nincs alkalmunk ennek a munkának részletes elemzését elkészíteni, reméljük azonban, hogy ezt egy önálló tanulmányban módunk lesz elvégezni és publikálni, a későbbiek folyamán.) Ugy véljük, igen jelentős lesz a könyvtárban folyó világnézeti nevelésnek a felmérése, mert ma igen nagy szüksége van a társadalomnak, a sokoldalúan megalapozott, korszerű általános műveltségű, magasfokú szakmai tudású, az építőmunkában tevékenyen résztvevő, szilárd világnézetű, a múlt káros örökségével leszámoló emberekre.

Az 1957-es esztendő jelentős volt a fiókkönyvtárak életében, mert ismét visszacsatolták a fiókkönyvtárakat a központhoz. Helyes, hogy a kerületi közművelődési könyvtári hálózat és a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár központja igazgatási egységet képezzen és a kerületi könyvtárak irányítását szakmai, gazdasági és személyzeti ügyekben az arra legilletékesebb tudományos intézmény végezze. Azért a jó szomszédi viszony nem romlott el a Kerületi Tanácsal sem. Továbbra is figyelemmel kísérik a könyvtár munkáját és évente a községfejlesztési alaphól jelentős összeget juttatnak a 3. sz. könyvtárnak:

1957-ben	20 000 Ft
1958-ban	16 000 "
1959-ben	23 000 "
1960-ban	16 000 "
1961-ben	10 000 " tehát öt év alatt

összesen: 85 000 Ft-ot kapott a 3. sz. könyvtár könyvek vásárlására a VIII. kerületi Tanácstól.

A könyvállomány	1957-ben	2069 kötet	könyvvel	gyarapodott
	1958-ban	2184	"	"
	1959-ben	2359	"	"
	1960-ban	2118	"	"
	1961-ben	2135	"	"

¹⁶ LAKNER Gyuláné: Jelentés 1953. febr. 28-án a könyvállomásaink vizsgálatáról.

tehát öt év alatt összesen 10 865 kötet könyvvel gyarapodott a 3. sz. könyvtár könyvállománya. Ezzel az örvendetes ténnyel együtt azonban növekedtek a könyvtár kollektívájának gondjai is. A gyarapodó könyvállomány a raktárat teljesen kinőtte. A polcok túlszűfoltak lettek és ahol eddig „kínosan rend volt” (Solti Andrásné szavai), ott elkezdődött az álló könyvek fölé dugdosás és így tovább . . . Először megtoldották az ifjúsági polcokat, azután a felnőtt könyvtárba állítottak be egy 3 méteres duplapolcot, de ezzel minden további bővülési lehetőség kimerült. 1963-ban már eljutott a könyvtár oda, hogy az évi jelentésben ismétlődött a régi téma új szövegezéssel: „Nem mulaszthatjuk el, hogy e helyen is megemlítsük azt a tényt, hogy raktárunkat kinőttük. Könyvtárfejlesztésről csak abban az esetben lehet szó, ha megfelelő helyiséget kapunk a környéken. Bár jelentős eredményeket értünk el 1963-ban is 128 736 kötetetadtunk ki. (Ennek a felnőtt részlegben 34,3%, a gyermekrészlegben 33,6%-a ismeretterjesztő irodalom.) Ezeket az eredményeket az évek során mind nehezebb tartani könyvtárunk alapvető funkcionális elavultsága miatt. Könyvtárunk átköltöztetése már nem halasztható. Amennyiben pedig erre 4–5 éven belül nem kerül sor, jelentősebb rekonstrukciós beruházásokat kell végrehajtani. Kisebb toldozással-foldozással a problémát megoldani már nem tudjuk. Valamennyi jelentéktelen beruházásra sor került az idén, de a tető továbbra is beázik, a padló továbbra is balesetveszélyesen korhad.”

Ilyen körülmények között ez a könyvtár, amely mindig a kor színvonalán dolgozott, azaz mindig a legmodernebb könyvtártechnikai eszközökkel a társadalom által felvetett problémákra adott feleletet és iparkodott a tudomány és az emberi szellem legjavát eljuttatni az egyszerű emberekhez, a környék lakóihoz, ez a könyvtár 50 esztendő alatt technikailag elavult. Hiszen 1933-ban történt az utolsó nagyobb szabású felújítása a berendezésnek, felszerelésnek, szolgáltatások korszerűsítésének, a raktár nagyobb arányú bővítésének, azonban mindez, az idők változásával elavult. Az épületet a 15 éves távlati terv során lebontásra ítélték. Dehát a jelenleg fennálló körülmények gátolják a könyvtár további fejlődését. Az eredmények – ilyen körülmények között is jók, de a könyvtár kollektívája még jobbat szeretne produkálni. A 3. sz. könyvtár „határ menti”, a VIII., X. és a XIV. kerület küldi ide betűre szomjas lakóit. Noha horizontja egyre inkább szűkül, mert amíg a harmincas években Sashalomról, Cinkotáról, Mátyásföldről, a másik oldalon Kőbányáról, Pestlőrincről kellett órákon keresztül ide utazniok az olvasni vágyóknak, hogy hozzájussanak a könyvekhez, mert ezekben a kerületekben nem voltak könyvtárak, most már könyvtárpolitikánk igen pozitív eredményeként mindegyik peremkerületben létesültek önálló könyvtárak és több könyvtárfiók a ritkábban lakott területeken. 1964-ben talán ettől függetlenül is eléri a 3. sz. könyvtár a 3000 beíratkozott olvasót.

1961-ben megalakult az Ifjú Könyvbarátok Köre, amely azóta is működik. Havonta kétszer összehívja tagjait a könyvtár olvasótermébe és ott megbeszélik olvasmányaik, irodalmi játékokat játszanak, fejtörőket rendeznek gyermekkatalógus és gyermekkönyvismeretből, ötletversenyeket tartanak a gyermekkönyvtáros vezetésével.

1962 nyarán készült a 894 szak, vagyis a magyar irodalomtörténetre vonatkozó gyűjteményes munkákból és monográfiákból analitikus katalógus, amelynek célja elsősorban a tanulóifjúság tanulmányainak elősegítése és elmélyítése.

S tulajdonképpen itt fejeződik be a 3. sz. könyvtár története. 1960-ban tartósan kialakult a könyvtár kollektívája. Vezető: Bánk Ferenc, helyettese és a gyermekkönyvtár vezetője: Márffy István, raktárkezelő: Horváth Istvánné, beosztott munkatársak: Szabó Ivánné és e sorok írója. S hiába kap a könyvtár évenként sok-sok pénzt könyvek vásárlására, már nincs hova tenni a könyveket. Az ifjúsági könyvtári részleg is rendkívül zsúfolt, ott szinte már mozogni is alig lehet. Mostanában egyre több modern, új könyvtár nyílik a város különböző pontjain, a 3. sz. könyvtárnak csak reményei vannak arra, hogy egyszer majd ezt az épületet is modernizálják.

Az adott technikai eszközökkel elért eredmények a hálózat többi könyvtáraihoz viszonyítva igen jók. Ha csak az utolsó év (1963) eredményeit nézzük, akkor is tárgyilagos képet kaphatunk erről, noha ez a 3. sz. könyvtár kollektívája számára csak alapja egy állandóan fejlődő és bővülő folyamatnak és mutatja a javulás, ill. a változás tendenciáit is. A 3. sz. könyvtár könyvállománya áll összesen 23 635 kötet könyvből. Ebből felnőtt szépirodalom 12 116, ismeretterjesztő pedig 6 747 kötet. Gyermek szépirodalom 3642, gyermekismeretterjesztő 1 130 kötet. Ebben az évben beiratkozott 2668 olvasó. Ennek 31,66%-a gyermekolvasó és 68,44%-a felnőtt volt. A gyermekek közül 439 fiú iratkozott be, ezek közül alsótagozatú 196, felsőtagozatú 232 és óvodás 11. A beiratkozott 391 leány közül alsótagozatba járt 198, felsőtagozatba 187 és óvodás 6 kislány. A felnőtt olvasóknál igen érdekes volt az egyes foglalkozási kategóriák megoszlása. Csak a leglényegesebbeket emeljük ki: az összes beiratkozott felnőttolvasóknak 25,5%-a munkás, 4,6%-a ipari tanuló, középiskolások 11,5%-a, tisztviselő 5,5%-a, pedagógusok és értelmiségiek együtt 5,3%-ot alkotnak. A könyvforgalom elérte a 128 735 kötetet. Ennek 34,3%-a ismeretterjesztő irodalom. Ez igen tekintélyes eredmény, mert jelenleg a hálózat átlaga 30,6% ismeretterjesztő irodalom kölcsönzéséből. Ennek megoszlása: politikai, ideológiai művek 7,8% természettudományos irodalom 5,9%, egyéb ismeretterjesztő 16,5% és műszaki irodalom 4,1%. A műszaki könyvek olvasottságával meglehetősen elégedetlenek vagyunk. Ennek oka, hogy manapság egyre kevesebb új alap és középfokú jó szakkönyv jelenik meg, ezért a megnövekedett igényeket nem lehetséges maradéktalanul kielégíteni.

A kölcsönzésre kerülő irodalomnak 65,7%-a szépirodalom. Véleményünk szerint érdekesebb lenne az egyes irodalmi irányzatok szempontjából (pl. romantikus, realista, vagy szocialista realista) vizsgálni az irodalmi alkotások olvasottságát, de erre most részletesen nem térhetünk ki, e helyett a hagyományos szempontokat alkalmazzuk. Előkelő helyet foglal el az új magyar irodalmi művek olvasottsága 19,7%, utána az egyéb szépirodalomba sorolt kategóriák irodalma következik 15,6%-kal, majd a világirodalom klasszikusai 12,28%-kal és a régi magyar irodalom 9,83%, szovjet irodalom 5,95% és népi demokratikus 2,33%.

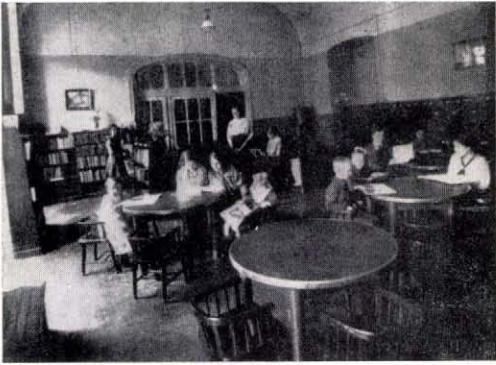
Egy nem részletező igényű vizsgálat eredményeként megállapítottuk, hogy a magyar klasszikus írók közül legkedveltebbek: Jókai, Gárdonyi, Móricz, Mikszáth. Legintenzívebben olvasott külföldi írók: Zola, Balzac, Hemingway, London, Thackeray, I. Shaw, Stendhal, A. Tolsztoj, Maupassant, L. Tolsztoj stb. ... a maguk idején jelentős kritikai realisták voltak, de a mai élet mai problémáinak felvetésétől messze állanak. Különösen a történelmi tárgyú regények iránt élénk a kereslet. Feuchtwanger, Hegedüs Géza, Sienkiewicz írásai egyforma olvasottságnak örvendenek. A legnépszerűbb kalandregények íróit Dumas, Hugo, Dékány András és Scott képviselik. A legközkedveltebb külföldi kortárs írók a 3. sz. könyvtárban Lewis Sinclair, Steinbeck, Aragon, Szimonov és Amado. A mai életünk problémáival foglalkozó magyar írók közül Szabó Magda, Szabó Pál, Berkesi András, Bárány Tamás, Németh László, Nemes László és Sásdi Sándor írásai népszerűek. Az eredményekkel elégedettek nem lehetünk, de a vészharangot megkondítani tulajdonképpen nincs okunk. Még igen sok a tennivaló és vállaljuk a feladatokat, ha olyan embereket akarunk nevelni a 3. sz. könyvtár környékén élő emberekből, akik képesek a szocializmus felépítésére, mert sokoldalúan megalapozott műveltséggel, magasfokú szakmai tudással, szilárd világnézettel, az építőmunkában és korunk nagy problémáival való tevékeny résztvenni akarással rendelkeznek.

A gyermekkönyvtári részleg eredményei is igen jók a hálózati átlaghoz viszonyítva. Az évi kikölcsönzött 33 074 kötet könyvnek 33,6%-a esik ismeretterjesztő irodalomra. Ez nem kevés, de a jövőben ismét könyvkiadásunkra hárul a nagy feladat: ellátni a meglévő igényeket színvonalas tartalmú, jó minőségű könyvekkel. A gyermekolvasók körében igen népszerűek az 1963-as évben megindult gyermekenciklopédia sorozat könyvei, a megfelelő Búvár-könyvek közül az állatokat és a technika új vívmányait ismertető

művek, valamint a vadászkalandok és útleírások. A szépirodalomból hagyományosan a kalandos könyvek és élükön Jules Verne írásai a legkedveltebbek. A meseirodalomban véleményünk szerint nem érdemes felsorolást alkalmazni, mert a hagyományos klasszikus meseirodalomtól kezdve az újonnan megjelenő exotikus népek mese- és mondavilágáig mindegyik keresett és szeretett könyv a 3. sz. könyvtár kis olvasói körében.

Ha visszatekintünk most arra az ötven esztendőre, amelyet a 3. sz. könyvtár megtett, meg kell állapítanunk, hogy eredményes, gazdag évek voltak ezek, sok küzdelemmel és szép eredményekkel. Egy elhagyott munkáslakta vidéken tanították meg az embereket a betű szeretetére. Itt létesítettek talán elsőként szabadpolcos gyermekkönyvtárat, kerti olvasót, innen indult el 1936-ban az első igen komoly gyermekolvasmány megfigyelő elemző tanulmány és ma ez az egyetlen könyvtár, amely az eredeti, vagyis az alapítási helyén maradt a félévszázad folyamán, noha ezt az épületet sem kímélte meg soha a történelem vihara. Ma pedig korszerűtlen berendezésével, elavult könyvtártechnikai eszközeivel is mindent elkövetnek dolgozói, hogy a környéken lakók számára a kultúra eredményeinek közkinccsé tételével, olyan új arculatú embereket neveljenek, akik képesek a szocialista társadalom felépítésére, a szocializmus, majd a kommunizmus megteremtésére.

Illés Zsuzsa

1915

1920

1925

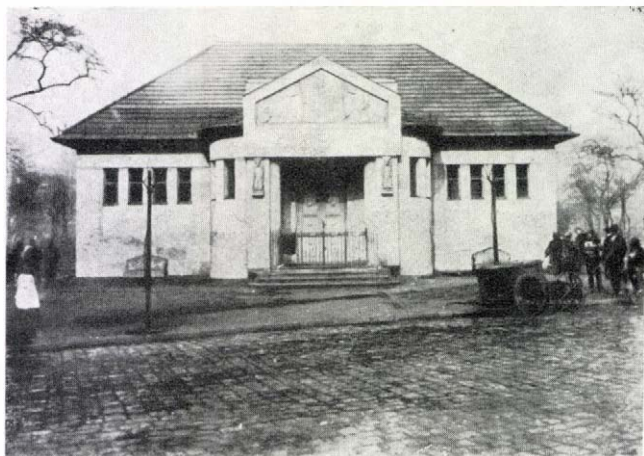

1953

Képek a jubiláló I. sz. kerületi könyvtár múltjából

Az 1. sz. könyvtár mai élete

1924

1924

1942

A régi 2. sz. könyvtár

1953-ban

...és ma

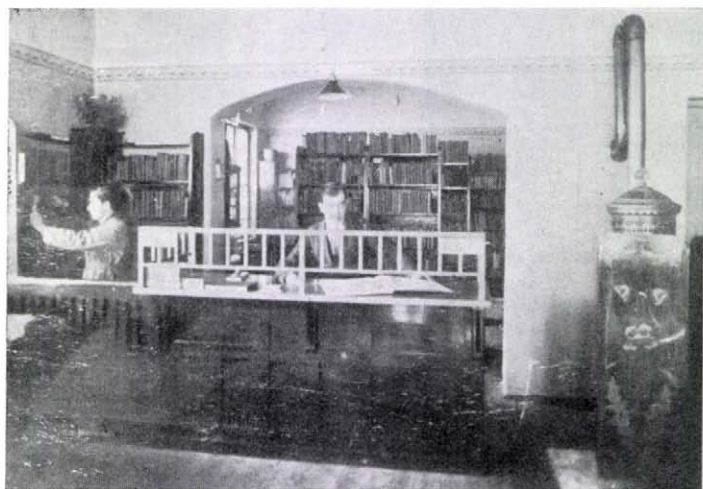

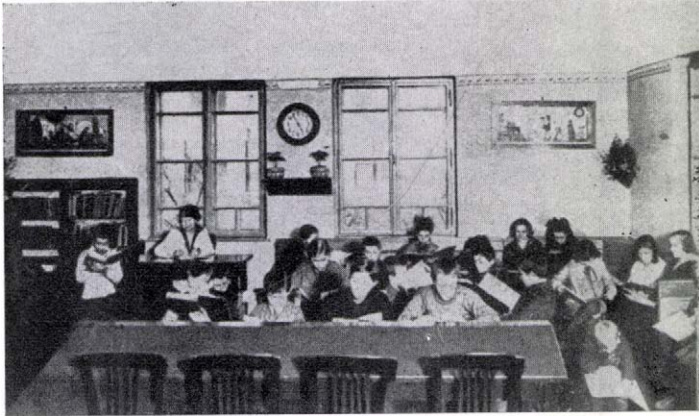
Felnőttek...

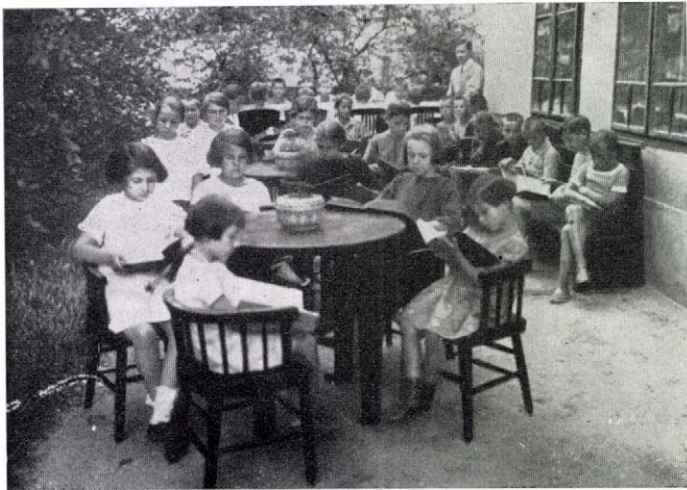
...és gyerekek
a 2. sz. könyvtárban

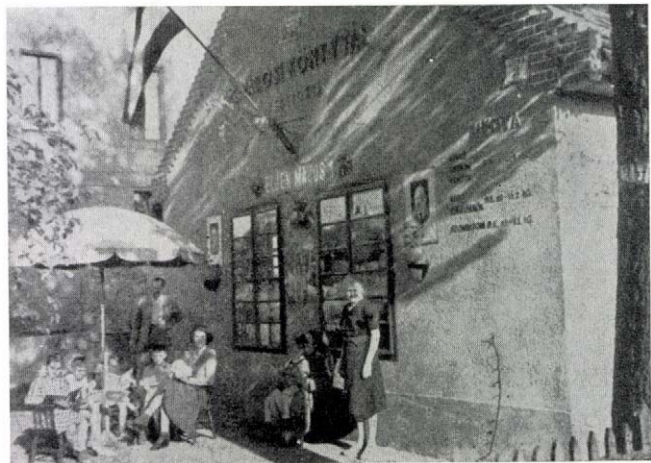
A 3. sz. kerületi könyvtárunk 1915-ben és 1925-ben

1925

1933

1948

A régi 3. sz. könyvtár

A 3. sz. könyvtár napjainkban

BUDAPEST KÖNYVTÁRI MÚLTJÁRÓL

A magyar főváros könyvtári múltjának egyes kérdései már úgyszólván századok óta foglalkoztatják a kutatók egymást követő generációit.

A legtöbbet és legtöbben Mátyás király világhíres budai gyűjteményéről, a Corvina könyvtárról írtak. A XV. századi egykorú híradásoktól a legújabbban megjelent tanulmányokig, monográfiáig, könyvtárt kitevő irodalma van e témának.

De a XIX. század közepe óta egyéb régi könyvtárak is magukra vonták a kultúr-histórikusok figyelmét.

A múlt század nyolevanas éveiben bolygatták meg például először a Pest-Budán volt első magánkölesönkönyvtárak kérdését. Az uttörők közé tartozik Sennovitz Adolf, aki a Magyar Könyvkereskedők Egyesülete Corvina című folyóiratának 1886-os évfolyamában írt cikket az „első” budapesti kölesönkönyvtárról. A témát azóta folytonosan bővítve, gazdagítva, csiszolva, újabb nemzedékek adták és adják kézzől-kézre.

Budapesten nyitották meg az ország első nagy közgyűjteményeit. Az Egyetemi-, az Országos Széchényi- és az Akadémiai Könyvtár múltja, akárcsak a fiatalabb, de ugyancsak „mammutkönyvtárrá” növekedett egyéb gyűjteményeké, (Országos Műszaki-, Országgyűlési Könyvtár, a Műszaki Egyetem, a Központi Statisztikai Hivatal stb. könyvtárai) szintén sokak érdeklődését keltették fel és bár történetüket részletesen bemutató monográfiák mindeddig nem jelentek meg, se szeri se száma a múltjukról készült részlettanulmányoknak, kisebb dolgozatoknak. Hasonló a helyzet a fővárosban volt és megszűnt, vagy ma is létező egyházi, iskolai, hatósági, hivatali, egyesületi, szakszervezeti és magánkönyvtárak egyik másikával is.

Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a főváros könyvtári múltjának egyes részletei számos kutatót foglalkoztattak és foglalkoztatnak. Egyes korszakokról, kérdésekről már gazdag irodalom áll rendelkezésünkre.

Ugyanakkor azonban azt is meg kell állapítanunk: Budapest könyvtári históriájának nem egy olyan periódusa, illetve problémája akad, amely mindeddig teljesen kikerült a szakemberek figyelmét, vagy róluk csak más témájú munkákban találunk elszórt adalékokat.

Ez utóbbiak közé tartozik az a kérdés: mikor keletkezhettek először könyvtárak Budapest területén? Önkénytelenül adódik a válasz: az ókori Aquincumban már lehettek ilyenek (és ez irányú feltevéseinket Szilágyi János, az Aquincumi Múzeum igazgatója is megerősítette,) de a problémát eddig még régészeink sem feszegették.

Mátyás Corvina-könyvtárát leszámítva, a középkori Pest-Budán volt gyűjteményekkel sem állunk sokkal jobban. Ami például az egykori kolostorok könyvtárait illeti: a Katholikus Szemle 1917-es évfolyamában megtaláljuk Gulyás Pálnak, az ismert konzervatív könyvtári szakembernek egy ígéretes című dolgozatát: „Apáca-könyvtár a Nyulak szigetén” cím alatt, ám a Margitszigeten volt egykori domonkos-rendi zárda könyv-

táráról egyetlen közvetlenebb adatot sem lelünk benne. Gulyás Pál eredeti források híján kénytelen volt néhány Németországban fennmaradt domonkos-rendi kolostori könyvtár berendezését ismertetni a kilencszázas években készült német leírások alapján, hogy érzékeltesse, milyen is lehetett a „Nyulak-szigetén” volt apáca-könyvtár. A Margit-szigeti domonkos-apácák a XVI. század elején a törökök elől elmenekülve, sok oklevelet vittek ugyan magukkal, amelyek közül számos darab ma is megvan, de ezekben csaknem kizárólag birtokaikra, falvaikra, adó- és vámszedő jogaikra vonatkozó adatokat találunk. Könyveiket, és ha voltak róluk feljegyzések, a listákat valószínűleg nem tartották arra érdemesnek, hogy magukkal vigyék, ezért nem maradtak ránk ilyen dokumentumok.

De nemcsak a középkori könyvtárakkal kapcsolatosan találunk hézagokat, bőven akadnak „fehér foltok” Budapest újabbkori könyvtártörténetében is. Kevés szó esett például a török megszállás idején kialakult könyvtárakról és ha a XVIII. századdal és a XIX. század elejével jobban is állunk, annál hiányosabb a kép a XIX. század nagyon izgalmasnak látszó második feléről és a századelejáról, különösen ami a magángyűjteményeket, az egyesületi, hatósági, hivatali könyvtárakat, főként pedig az akkori magánkölesönkönyvtárak nagyon is sötétnek látszó dzsungeljét illeti.

Végül a századvég táján a szervezett munkásság önerejéből nagy számban létesített igényes szakszervezeti könyvtárak seregéről úgyszólván egyáltalában nem esett szó; az egyetlen dícséretes kivétel: Geréb Lászlóné Nyilas Márta tanulmánya a Nyomdászegylet könyvtáráról.

*

Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy az itt következő lapokon meg sem kíséreltük a felsorolt hiányok pótlását, hiszen egyetlen nagyobb könyvtár történetének megírása is több esztendő elölmunkálatokat követelne.

Az alábbi áttekintésben egyfelől csak a „fehér foltok” jelzésére törekedtünk, a gazdagabb irodalommal rendelkező problémaköröknél (pl. a Corvina-könyvtár, a három régebbi közgyűjtemény: az Egyetemi-, Országos Széchényi-, Akadémiai könyvtárak stb. esetében) pedig csupán a teljesség kedvéért utaltunk dióhéjban a szakemberek és jelentős részben laikusok előtt ismert adatokra.

Fő feladatunkat abban láttuk, hogy esetenként a város gazdasági-társadalmi fejlődését is felvázolva, mintegy körvonalalaiban vetítsük az olvasó elé Budapest kultúrhistoriájának szóbanforgó fejezetét, túlnyomórészt meglévő forrásokra, illetve másodforrásokra támaszkodva. Csupán a XIX. század második felének „terra incognita”-ján kényszerültünk eredeti forráskutatásokra, amelyek eredményeit azonban e tanulmány korlátozott terjedelme és az egyes fejezetek arányai miatt csak kivonatossan közölhattük.

Áttekintésünk a század elejéig terjed, s belőle a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár keletkezésének és fejlődésének problematikáját, amellyel másutt bőven foglalkoztunk, kihagytuk.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1904 október 15-i megnyitása, illetve annak a következő esztendőkből történt naggyáfejlesztése, új típusú közművelődési könyvtárhálózattá való kiépítése felfogásunk szerint nemcsak Budapest, hanem az egész ország könyvtárainak történetében új fejezet kezdetét jelentette.

1. Ókori és középkori könyvtárak

A közel 2000 esztendő városi múltja visszapillantó Budapest a könyvtárak tekintetében is mintegy 2000 éves előzményekkel rendelkezik.

A magyar főváros legtávolabbi őse az Óbuda területén állott római erődítmény és polgárváros, az időszámítás utáni II–IV században kiépült *Aquincum* volt. Nem kétséges, hogy az egy időben Pannonia provincia székhelyeként is szereplő antik városka falai közt alakulhattak először könyvtárak Budapest területén. Igaz, hogy könyvtáráépületek rom-

jait nem tárta még fel az ásó és csaknem bizonyos, hogy ilyenek, sőt az ókori birodalom fővárosában, Rómában, ismert fürdői könyvtárak sem akadtak a Duna mentén. Az is igaz, hogy papirusz foszlányok, vagy az ókori könyvek, azaz tekeretsgyűjtemények tartására szolgáló edények, „scrinium”-ok maradványai sem kerültek felszínre eddig Óbuda földjéből. De ezek nélkül is elegendő adat áll rendelkezésünkre, hogy a jelzett tárgyi emlékek hiányában is biztos következtetéseket vonjunk le belőlük az ókori antik könyvtárak létezését illetően. Akad például *néhány antik tárgyi emlék* is, mely a könyv elterjedtségét sejteti, így például különböző *írószerek*, *tintatartó íróvesszők*, vagy az a csonka *férfiszobor*, amely az Aquincumi Múzeum előcsarnokában áll és *lábánál tekeretsét látunk*, emellett egy másik *finomművű szobrocska*, mely egy *ülő férfialakot ábrázol, aki tekeretsét olvas*. Seregestül idézhetünk közvetett utalásokat, melyekből könyvtárakra következtethetünk. Így pl. felemlíthetjük, hogy régészeink egybehangzó megállapítása szerint a római városka polgárainak többsége tudott írni és olvasni és igen sokan voltak közöttük olyanok, (költők, pedagógusok, orvosok, mérnökök, ügyvédek, bírók, papok, hivatalnokok, írnokok stb.), akiknek foglalkozásához tartozott a könyv használata. Feltételezhető, hogy egyes közintézményekben, így például a tartományi székhely hivatalában, (amelynek romjai nagyrészt az Óbudai Hajógyár alatt húzódnak), vagy kórházakban is voltak kisebb-nagyobb tekeretsgyűjtemények és bizonyosan volt ilyen az aquincumi jogi akadémia falai között.

Nem kétséges tehát, hogy Budapest területén a római birodalom fennállása alatt kezdődött meg a könyv élete.

Az viszont szintén bizonyos, hogy amint Aquincum pusztulásával a városi élet folytonossága is több mint félezer esztendőre megszakadt, ugyanígy a honfoglalás utáni időig könyvek – könyvtárak sem keletkezhettek e helyen.

*

A *középkorban*, nevezetesen a XI. századtól az 1241–1242-es tatárjárásig a fontos dunai átkelőhelyként szolgáló Pesten alakultak ki először a városias élet feltételei. A tatárdúlás azonban hosszú időre visszavetette Pestet és a XIII. század második felétől Buda csillaga volt emelkedőben. Buda erősödő polgársága 1300 körül már a királyválasztás ügyébe is beleszólt, szembeszállt az egyházzal sőt kiátkozta magát a pápát, bár vállalkozása balul ütött ki és Buda 1308–1342 közt, az első Anjou-házi uralkodó, Róbert Károly alatt kissé háttérbe szorult. De I. Lajos (1342–1382) csakhamar királyi székhelyévé tette Budát, amelynek kulturális fellendülése is ekkor indult meg. Zsigmond idején (1387–1437) Buda nemcsak Magyarországnak, hanem időnként a német-római császárságnak is székhelye. Egy 1436-os összeírás szerint Pest-Buda-Óbuda és a Nyulak szigete (Margitsziget) együttes lakossága 28 000 fő lehetett, a magyar főváros súlyban, jelentőségben, lakosságának számát illetően ekkor a legtöbb európai várost megelőzte.

A középkori Buda és Pest fejlődése Mátyás király alatt érte el a tetőpontját. Mátyás európai kultúrcentrummá emelte az utasításai szerint renaissance stílusban kiépített és mindenki által csodált budai várpalotát. Pestet szabad királyi várossá léptette elő, és fallal véttette körül, Buda a szabad királyi főváros rangját nyerte el és a két gazdagodó testvérváros fizette a legtöbb adót az országban.

*

A kutatások során növekvő számban kerültek elő adatok a *középkori Pest-Buda könyvkultúrájáról*. Nem fér kétség hozzá, hogy *az első könyvtárak egyházi jellegűek* voltak. Budapest ugyan nem dicsekedhetett azzal, amivel például a szerényebb Pannonhalma, hogy középkori egyházi könyvtárainak valamelyikéről is írásos dokumentuma lenne. Ismeretes, hogy a pannonthalmi bencés kolostor berendezéséről készült XI. század végi (hű másolatban reánk maradt) leltár a kolostor 80 kötetes könyvtáráról is hírt adott.

Budapest nem rendelkezik efféle kimutatásokkal, de arról tudunk, hogy e területen a XI–XIV. század között egész sor szerzetesrend, így többek közt az ágostonosok, a domonkosok, a ferencesek, a pálosok vetették meg lábukat, emellett székesegyház, prépostság, káptalan és számos templom is létesült. A már említett 1436-os összeírás 23 kolostort tart számon.¹ Nincs okunk kételkedni abban, hogy emlí, ha Pannonhalmán már a XI. században 80 kötetes kódexgyűjtemény volt, úgy pest-budai egyházi intézmények is rendelkeztek akkor és különösen később hasonló gyűjteményekkel.

Valószínű, hogy az egyházi könyvtárak mellett a lassan világiasodó iskoláknak is lehettek könyveik. Bizonyos, hogy *voltak könyvei a Zsigmond által 1387-ben létrehozott rövidéletű óbudai egyetemnek.*

Elszört feljegyzésekből következtethetünk arra, hogy a magyar főváros könyvkultúrája a XIV. század második felében kezdett igazán fellendülni. Budával kapcsolatban tett említést egy oklevél az *itt élő könyvdíszítő mesterekről* (miniátorokról, illuminátorokról).² Ismeretes, hogy I. Lajos egyik itáliai hadjárata után Magyarországra hozta a nápolyi király könyvtárát, amelyből Budára is elkerült néhány darab.³ A dél-franciaországi Avignon mellett akkoriban az észak-itáliai városok a leghíresebb könyvtermelő-, könyvkereskedő helyek és ezekkel Budának már élénk kapcsolatai voltak.⁴ *Petrarcának*, a középkor egyik legkiválóbb költőjének, (aki a könyvtártörténetben is nevezetes személy, mint az akkori idők egyik híres könyvgyűjtője), barátai közül kerültek ki azok a velencei kancellisták, akiket I. Lajos Budára hívott az oklevelek stílusának javítása érdekében.⁵ Joggal feltételezhetjük, hogy a Budán hosszabb időre, vagy véglegesen megtelepedett itáliai hivatalnokokat barátjukhoz, Petrarcához hasonlóan szintén áthatotta a könyvszeretet és ennek magvait Budán is elhintették.

*

Az első olyan budai könyvtár, amelyről hiteles adataink vannak, a királyi udvarban kialakult gyűjtemény volt.

Az *udvari könyvtár* alapjait I. Lajos idején vetették meg. E könyvtár egyik darabja, amelyet Lajos király arcképe és liliomos címere díszít, a *Secreta secretorum* című kódex ma is megtalálható az angliai Cambridgeben.³

Az udvari könyvtár, Lajos utódai, *Zsigmond* (1387–1437), *Albert* (1437–1439) és *Ulászló* (1439–1444) alatt is megvolt,⁷ de igazi jelentőségre Mátyás uralkodása idején (1458–1490) tett szert.

Szakértők megállapításai szerint Mátyás a reá maradt mintegy félszáz kötetes udvari könyvtárát kerekén 500 kötetre növelte és ez lett a világhíres *Corvina könyvtár*.⁸ A pompásan kiépített királyi palotában két pazarul berendezett terem szolgált a könyvtár otthonául. A gyűjtemény darabjai a kor humanista ízlését tükrözték. Egyházi művek mellett klasszikusok munkái, természettudományos könyvek alkották az anyag legnagyobb részét. A gyarapításnál a király két Itáliából idehívott humanista tudós, illetve költő, névszerint *Ugoletto Taddeo* és *Galeotto Marzio* segítségét is igénybevette. Rájuk bízta a könyvtár kezelését is, e két itáliai lehetett az *első két „függetlenített könyvtáros”* a magyar fővárosban. Kiváltképp emelte a könyvtár értékét, hogy a főként itáliai városokból rendelt darabjait az akkori idők legkiválóbb mesterei, másolói, miniátorai, könyvfestői, készítették és a könyvek pazar kiállításához az ötvösművészek által készített arany-ezüst csattok is hozzájárultak.

*

A XV. század végén Buda könyvkultúrája a királyi palota falain kívül is lendületesen fejlődött. Hozzájárultak ehhez a külföldről idehívott tudósok. Másolók, miniátorok telepedtek meg a magyar fővárosban, amely sok más európai várost megelőzött azzal, hogy *Hess András* már a hetvenes évek elején alkalmazta Gutenbergnek a könyv tekintetében forradalmat hozó találmányát: felállította az első budai *nyomdát*.

A XV. század végén – a XVI. század elején már seregnyi „*librarius*”, azaz könyvkereskedő tevékenykedett Pest-Budán. Egy 1528 május 6-i okleveles feljegyzés szerint a királyi udvar kamarai könyvtárának is önálló vezetője volt: a „*custos librorum Camerae Hungaricae*” (Kisserjéni Ferenc személyében).⁹ Egy 1488 november 5-i adat, amely szerint Septhei Péter királyi jegyző a budai ágostonosoknak ajándékozott kódexet, a kolostori könyvtárakra utal.¹⁰ Az 1510-es években végzik szorgalmas kódexmásoló munkájukat a „*Nyulak szigetén*” a *domonkos apácák*, *Ráskai Lea* és *Sövényházi Márta*, akiket egy könyvtörténészünk „*az első magyar női könyvtárosok*”-nak minősített.¹¹ Csekey Sándor „*Budapest reformációja*” című tanulmányában a könyv demokratizálásában kezdeményező szerepet betöltött *protestánsok* első budai jelentkezésére utal, arra, hogy a XVI. század elején a protestánsok Mária királynő és Brandenburgi György őrgróf rokonszenvével kísérve terjeszthették hitüket a magyar fővárosban.¹²

De Mátyás halála (1490) után valójában már megindult Pest-Buda hanyatlása, amely az anarchikus állapotok következménye volt. Az országnak és fővárosának sorsát megpecsételte az 1514-es Dózsa-féle parasztfelkelést követő könyörtelen bosszúhadjárat a nép ellen.

A város kulturálisan is hanyatlott. A pompás Corvina-könyvtár fejlesztésére senki sem gondolt az utódok (Ulászló, 1490–1516 és Lajos, 1516–1526) közül, ehelyett sokan könnyen dézsmálhatták a már összegyűjtött anyagot is, amelyből az uralkodók nyugati országok követeinek is ajándékoztak jó egynéhány példányt.

Az első nagy csapás az 1526-os mohácsi katasztrófa után érte a középkori Pest-Budát. Szolimán szultán győzelmes seregei, ekkor még csak néhány napra, a magyar fővárosig nyomultak fel és 1526 szeptemberében a királyi palota kivételével mindent lángbaborítottak, a *Corvina könyvtár elérhető anyagát* pedig *hajókon Törökországba szállították*.¹³

Buda tartós török megszállása csak később, 1541-ben kezdődött, de a közbeeső 15 év aligha volt elegendő, hogy a város kiheverje az 1526-os sebeket.

2. Könyvtárak a török megszállás idején és a XVIII. században

1541-től 1686-ig állt török uralom alatt a magyar főváros. Fényes múltjának emlékeivel a törökök természetesen nem törődtek. Építkezéseik nyomán lassan keleties külsőt öltött Pest-Buda, jellegét a város fölé magasodó minaretek erdeje adta meg.

A várost ezalatt a 145 év alatt az időnként megismétlődő tűzvészek mellett az újabb és újabb ostromok is pusztítják, omlasztják.

A könyv élete azonban még a török időkben sem szakadt meg. Budát „*Konstantinápoly kapujá*”-nak nevezik ekkor és valóban elsőrangú szerepet töltött be, mint a hatalmas oszmán birodalom egyik nyugati végvára. De a közel másfél évszázados török uralom idején a kor magyar historikusai szerint Buda a mohamedán kultúra egyik előretolt bástyájaként is szerephez jutott. *Főiskolák*, *középiszkolák* létesültek a *mecsetek*, *derviskolostorok* mellett és a *mehtebekben*, *medreszekben* hivatalnokokat, orvosokat, bírákat képeztek ki. *Az intézményekben könyvtárak* is voltak.

Musztafa pasa medreszének szakrendben felállított könyvtáráról maradt fenn a legbővebb tudósítás az utókor számára.¹⁴

Szerény keretek között a megmaradt őslakosság, a katolikusok, protestánsok és zsidók is gyakorolhatták hitéletüket. *A protestánsok és zsidók a törökök kiűzéséig teljes vallásszabadságot* élveztek. *Intézményeikben is lehettek könyvgyűjtemények*.

A török időkben Pest-Budán járt utazókat a legjobban a Corvina könyvtár érdekelte. Többen keresték ennek nyomait és csaknem mind feljegyezték, hogy látták a hajdan dicső Corvina gyűjtemény maradványait. Néhányszáz kötetes, kupacba hányt, siralmas állapotban lévő könyvanyagról írtak eközben, amelyet a vár pincéjében mutattak nekik. Az újabb kutatások megcáfolják az egykori leírások azon állítását, hogy e könyvhalma-

a Corvina könyvtár maradványa lett volna, a vár pincéjébe összehordott más anyagot láttak az utazók.¹⁵

*

1686 szeptember 2-án sikerült hosszú és kemény ostrom után végleg megtörni a törökök uralmát Budán. A kegyetlen harcokat kiálló nyugati koalíciós seregek katonáinak jutalmul szabadrablásra adott engedélyt a hadvezetőség

A lakosságot úgyszólván teljesen kiirtották és bizton állíthatjuk, hogy ez az ostrom adta meg a kegyelemdőfést mindannak, ami még többé-kevésbé épen átvészelte a másfél százados megszállást a fényes múltú középkori Pest-Budából.

A győztes nyugati hódítók egyik embere, *Werlein* János császári kamarás egykorú feljegyzése jellemzi talán a leghívebben, mi is történt Budapesttel 1686 szeptemberében:

„*Annyira leromboltak mindent, hogy egyetlen szobát, egyetlen darab fát nem találni, egészen az alapokig, a pincéig égettek fel mindent*” — jelentette feletteseinek a császári hivatalnok.

Az eddig elmondottakból érthető, hogy miért maradt oly kevés adat az utódokra a középkori Pest-Budáról, annak kulturális életéről.

*

Néhány nappal Buda bevétele után születik meg a császári rendelet, amely a város helyreállításáról intézkedik. A helységet „kinestári tulajdon”-nak nyilvánítják, a célkitűzés: Pest-Buda a Habsburg-birodalom keleti tartományainak központja legyen, hogy majd elmondhassák róla: „*Metropolis Hungariae Germanica facta est*” — Magyarország fővárosa németté lett. A hadsereg mellett az egyház rendelkezik különleges előjogokkal. A jezsuiták foglalják le a még helyreállítható épületek nagyrészét, mohóságuk olyan méreteket ölt, hogy a katonai parancsnokság emel panaszt ellenük.

A két város fejlődését telepítésekkel és adminisztratív intézkedésekkel siettetik. A német kereskedőket, kézműveseket az ingyenes házhelyjuttatás és különböző kedvezmények csábítják. A törökök elleni háború tovább folyik és ennek során a lassan benépesülő Pest-Buda polgársága mint hadiszállító válik érdekeltté és gazdagodik. 1703-ban császári rendelettel felújítják Pest és Buda régi kiváltságait, az elkövetkező időkben országos jellegű intézményeket helyeznek Budára. 1747–1767 között építteti fel Mária Terézia az új királyi palotát a Várhegyen. 1716-ban Pesten rakják le az alapjait a máig fennálló óriási épületkomplexumnak, a 4000 rokkant katona befogadására alkalmas invalidusok házának, mely utóbbi Károly-kaszárnya néven ismeretes, a századforduló óta mint a budapesti városháza, ma a Fővárosi Tanács otthona.

Budapest XVIII. századi fejlődésének méreteit jól jellemzik a lakosság növekedésének számadatai:

1712-ben	12 200
1787-ben	47 000
1799-ben	54 000 főből áll

Pest-Buda és Óbuda lakossága. A leggyorsabb a fejlődés Pesten, amely lassan kereskedelmi és ipari központtá lesz és gazdasági súlyánál fogva tesz szert jelentőségre, szemben a főváros rangjával rendelkező, de elsősorban a benne elhelyezett országos hivatalok folytán tekintélyes Budával.

Hivatalos nyelv a német, de a háttországból áramló magyarság arányszáma fokozatosan növekszik az akkor még soknemzetiségű, a németek mellett, rácok, románok és más nyelvű népcsoportok által is lakott fővárosban.

*

Az újonnan épülő Pest-Budán *gyökeresen új könyvkultúra van kialakulóban*. A XV. század végéig még uralkodó könyvtípus, a *kódex*, már rég a múlté. *A nyomda új korszakot*

nyitott a könyv történetében. Hozzávetőleges számvetés szerint a XVI. század végéig 42 000 munka került ki a sajtó alól, a következő században már 617 000, a XVIII. században 2 000 000. További 100 esztendő lepergése után, a gépi szedés korában, 15 nyomdász, (nevezetesen öt gépmester és tíz szedő) naponta annyi munkát végez, mint amennyit a középkori klastromokban 300 000 íródeák tudott volna csak elvégezni.¹⁶

A könyvtermelés és a vele kapcsolatos munkák önálló iparágga fejlődtek, a könyv „használati cikk” lett.

Buda még romhalmaz, amikor egy Heyl Quirinus nevű polgár nyomdaalapítási tervvel lép elő (1689-ben).¹⁷ A kísérlet akkor nem sikerült, de az 1724-ben alapított *Landerer nyomda* tartós életűnek bizonyult. A század végén Landererékkal két másik ugyancsak hosszúéletű vállalkozás, a *Patzkó*- és a *Trattner* (utóbb Trattner-Károlyi) nyomda versenyez Pest-Budán.¹⁸ A *könyvkereskedelem* is önállósul, a vándorkereskedők helyébe önálló cégek lépnek. Uttörőnek tekintik *Maus* Gellért 1748-as alapítását, ez az őse a század végén a *Weingand és Köpff* néven ismert kereskedésnek.¹⁹ A hetvenes-nyolcvanas évektől már az előbbieket mellett más cégek (*Eggenberger, Hartleben*), továbbá a nyomdák és egyes *könyvkötők* is sorra adják ki nyomtatott *könyvjegyzékeiket*, amelyekben a hónapra-napra meghirdetett „*kótya-vetyék*”-en, másként könyvaukciókon kínált portékáikat sorolják fel. Némelyek már „*kölcsönöző-könyvtár*”-ak és az ezekkel párosított „*olvasó kabinet*”-ok felállításával is próbálkoznak. Történelmi nevezetességűvé lesz *Mossotzy Institoris Gábor 1792-es alapítása*, amelyről többek között az 1793-as kiadású (Landerer betűvel nyomott) katalógus ad bővebb tájékoztatást. A lajstrom hazafias szellemű „*Előbeszéd*”-e adja hírrül, hogy *Mossotzy megnyitotta a Kecskeméti utcában „ujdonan állított olvasó kabinet”-jét*, melyet a modern Budapest kölcsönkönyvtárai egyik ősének tekintünk.

A század folyamán számos *egyházi könyvtár* is újjáalakul, közülük a jezsuitákéról tudunk a legkevesebbet, tekintve, hogy e rendet Mária Terézia utasítására 1773-ban feloszlatták, könyvtárait az Egyetemi Könyvtárnak juttatták, vagy iskolák és egyéb intézmények közt osztották szét, illetve eladták. A piaristák, ferencesek, pálosok, szerviták könyvtárai szerencsésebbek voltak, szintűgy egyes egyházi iskolák gyűjteményei. A *pálosok kolostorában* (ma katolikus papiszeminárium az Eötvös Lóránd utcában), létesült a *XVIII. század első ismert és máig fennálló „termes” könyvtára*, amely a XIX. század első felében egy ideig az Országos Széchényi Könyvtár otthona volt.

A XVIII. századi Pest-Buda, egyben az ország egyetemes könyvtártörténetének egyik legnevezetesebb eseménye: Mária Terézia rendeletére 1777-ben a nagyszombati egyetemet könyvtárával és a nyomdával együtt Budára, innen II. József uralmára alá a könyvtárat 1784-ben Pestre helyezik. A tankönyvkiadás, a nyomdászat e legjellemzőbb válfajának privilégiumával rendelkező Egyetemi Nyomdával semmiként sem vehetik fel a versenyt a magánnyomdák, amelyek számára a legjobb üzletet ekkor a kalendáriumok kiadása jelenti. Az *Egyetemi Könyvtár* pedig, mint a *főváros és az ország első „közkönyvtára”* válik történelmi jelentőségűvé. Anyaga ugyan javarészt idejét múlta, fejlesztési lehetőségei a legszerényebbek, nem sokat lendít rajta, hogy a Mária Terézia, majd II. József által feloszlott szerzetek anyagaiból válogathat, mert a régi egyházi könyvtárak is jobbra elavult gyűjteményekkel rendelkeztek. Az Egyetemi Könyvtár személyzete is igen szerény. Egy 1797-es kimutatás szerint Schönwiesner Istvánon, a gyűjtemény vezetőjén kívül mindössze négy hivatalnok és egy „könyvtárszolgája” van, szerepe mégis kimagasló. Egy 1797-ben kiadott angol útleírás²¹ elismerően méltatja azt a tényt, hogy bár a gyűjtemény nem áll a kor színvonalán, bár igen kevés az olvasója, mégis hasznos, mert az egyetlen olyan könyvanyag, amely legalábbis *elben hozzáférhető a tudósok számára*.

A II. József halálát (1790) követő idők egyébként nem túlságosan kedveznek az olvasásnak. A Nagy Francia Forradalom erjesztő hatással van Magyarországra is és ez rettegéssel tölti el Ferenc császárt és környezetét. Az egykorú könyvtári jegyzékek szerint

a felvilágosodás írói népszerűek lehettek hazánkban, Rousseau, Bayle, Voltaire és mások művei rendszeresen felbukkannak a lajstromokon, nem egyet fellelhetünk a Mossotzy Institoris Gábor olvasókabinétjét ajánló füzetben is. A hatalom, az egyház azonban megteszi a magáét, hogy „az új módi” terjedése elé gátat vessen. Jellemző dokumentuma ez időknél Alexovics Bazil piarista névtelenül kiadott munkája,²² az 1792-ben megjelent nagyon mérges írás, amely súlyos szavakkal ostromozza a „fél filozófusokat”, a „tudóskákat” és „Toldalék”-ban ad „rostáló ítéletet” többek közt „Voltér úr”-ról, akinek „kereszténytelen brozsurái” közül „sajnos” a Henriade-ot Péczely József magyarra is átültette.

Az emberi szabadságot „zabolázni” törekvő ilyen és hasonló kísérleteknek azonban nem volt foganatja és Ferenc császár „erősebb” eszközökhöz folyamodott, aminek jele többek közt az, hogy 1795-ben a budai „Kaszáló téren” (ma Vérmező) porbahullott a jakobinus vezérek feje. A „lázító” eszmék és írások terjesztésének félszkeit jelentő olvasóköröket, de a jámborabb üzleti vállalkozásokat képviselő „olvasókabinétek” és „kölcsonzó könyvtárak” tevékenységét is korlátozzák, illetve betiltják egy időre.

Az „új módi” térhódítását azonban nem lehet tartósan megállítani.

3. A könyvtárügy az 1848-as forradalmat megelőző időkből

A XIX. század küszöbén Pest-Budát már az ország egyik legjelentősebb kereskedelmi központjaként tartják számon. Joseph Leyrer könyvkereskedő kiadásában 1803-ban jelent meg a „*Die Stadt Pesth und ihre Umgebung*” című leírás, amely magasztaló szavakkal méltatja Pest pezsgő életét, a mindenfajta áruval zsúfolt Váci utcai, Bécsi utcai, Úri utcai, Lipót utcai és környéki üzletek gazdagságát. Pesten minden szükségleti cikk és nyersanyag bővíben található. Az üzletek zsúfoltak a legkényesebb luxusáruktól a hétköznapi szükségleti cikkekig. A hatalmas piactéren a Törökországból szállított gyapothegyek mellett a Magyarországon termelt, illetve előállított dohány, gyapjú, méz, bor és egyéb hazai áru mérhetetlen mennyiségben cserél gazdát. A város utcáin sokszínű tömeg hullámszik; a törökök-görögök keleties csoportjai mellett a nemzeti viseletbe öltözött rákok, magyarok, a Németország legtávolabbi vidékeiről érkezett nyugati kereskedők teszik nemzetközi jellegűvé Pest képét. Tizennyolc évvel később Franz Schams Pest leírását tartalmazó félezeroldalas könyvében már önálló fejezetet szentel a város „gyáripará”-nak ismertetésére, dicsérő szavakkal méltatva a „Kehrerer-féle” bőrgyár, a Vogl-féle bútorgyár, a Dillinger kalapgyár, a Valero selyemgyár és a „Kanitz” textilgyár tevékenységét. Az 1842-es Handels und Gewerbsalmanach szerint pedig Pest-Buda az ország legnagyobb kereskedelmi városa, „egyben „a legszebb, legnagyobb, leggazdagabb város” Bécs mellett a Duna mentén, a legfőbb hatóságok székhelye, tudományos és művelődési központ.

1800-tól, amikor is a lakosság lélekszáma alig haladja meg a félszázezretet, 1848-ig ke-
reken 200 százalékkal növekszik, több mint 151 000-főre emelkedik a három testvérváros népessége.

*

Budapest XIX. századi könyvtártörténetének legjelentősebb állomása az 1802-es évhez kapcsolódik: ebben az esztendőben írta alá Széchényi Ferenc azt az okmányt, amellyel 15 000 kötetes főként hazai kiadványokból álló „Hungarica” gyűjteményét, valamint az ehhez tartozó kéziratanyagot és egyéb értékeket a nemzetnek ajándékozta. A Nagycenkről Pestre szállított anyag, amelyet egy ideig a Pálos-kolostorban, majd az 1846-ig felépült Nemzeti Múzeumban helyeznek el, az ország nemzeti könyvtárának alapja lett. Az Egyetemi Könyvtár Budára helyezése óta ez a második nagyszabású közkönyvtár a fővárosban, melynek jelentősége túlterjed Budapest határain. 1826-ban, a reformkor nemzeti felbuzdulásának egyik eredményeként jön létre a harmadik országos jellegű könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia közgyűjteménye.

Az Egyetemi, a „Múzeumi” és az Akadémiai Könyvtár egyaránt *szűkebb tudós rétegek céljait szolgálja*, már berendezése, elhelyezése, anyagi eszközeinek szerénysége, kevés személyzete folytán sem tekinthető modern értelemben vett közkönyvtárnak. Szakkörök, vagy a társadalom vékony rétegeinek olvasási-kutatási igényeit elégíthetik csak ki az egyes *tudományos intézetek, társaságok könyvgyűjteményei* is, amelyeket szintén az *1848-as forradalmat megelőzően* hívnak életre Pest-Budán. (A *Nemzeti Kaszinóé* 1827-ben, az *Orvos-egyesületé* 1837-ben, a *Természettudományi Társulaté* 1841-ben, az *Országos Mezőgazdasági Egyesületé* 1843-ban, a *József Ipartanodáé* [Műegyetem] 1846-ban, az egyetemek tanszéki könyvtárai stb.)

A főváros nevezetességei közt emlegetik az egykorú leírások *egyes tudománypártoló nemesek, tudósok és polgárok magánkönyvtárait* is, így *Jankovich* Miklósét, amelyet tulajdonosa utóbb a Széchényi Ferenc által alapított Nemzeti Könyvtárra hagyott, a *Teleki* könyvtárat, a *Brunswick* könyvtárat, a *Majláth* könyvtárat, a *Fáy* könyvtárat, *Károlyi* Györgyét, a pesti egyetem professzoraiét (*Horváth* István kerek 10 000 kötetes történelmi-, *Kulcsár* István hasonlóan gazdag magángyűjteményét, *Schedius* Lajos professzorét, *Tumpacher* rektorét, *Bene* orvosprofesszorét, *Frank* Ignác jogtudósét), emellett egyes egyházi gyűjteményeket.

Franz Schams így jellemezte Pestről szóló 1821-es leírásában az akkori viszonyokat: „*Manapság alig található palota, kastély, város, kolostor, vagy akár egy plébánia könyvtár nélkül, sőt olyan magánházak sem könnyű találni, amelyben legalább néhány könyv ne lenne...*” A kultúra növekvő szükségleteivel párhuzamosan az olvasóközönség is nagyon megsza-
porodott.”²³

A tudományos és magángyűjtemények, az egyházi és iskolai könyvtárak természetesen nem álltak rendelkezésére mindenkinek. A polgárság a már sokak számára lehetséges, de még mindig jelentékeny anyagi megterhelést jelentő könyvvásárlás mellett kölcsönkönyvtárakra is rászorul. Hiszen a *kalendáriumokon* kívül, amelyekből a XVIII. század utolsó harmadában kb. 70 000 példány fogyott, s a századiforduló táján már 100 000 példány, a „*romanok*”-nak azaz regényeknek is nagy keletjük van. *Dugonics* 1788-as kiadása *Etelkájának* 1000 példánya hamar elfogyott.

Buda és elsősorban Pest a XIX. század első felében végleg magához ragadja a vezető szerepet a könyvpiarban.

Schams 1821–1822-es tudósítása szerint Pesten *három nagy könyvnyomda* működik, a *Trattner*-, a *Patzkó*-, a *Landerer-féle*, Budán az Egyetemi nyomda és ezek a nyugati határszéltől Erdélyig terjedően vesznek fel megrendeléseket, szállítanak nyomtatványokat. Pesten *hat könyvkereskedő cég* (*Eggenberger*, *Kilián*, *Hartleben*, *Leyrer*, *Kis József* és *Müller József*, mellettük *Ivanits Zsigmond antiquariuma*), Budán pedig egy (*Burián Pál*) tevékenykedik. *Carl Patisz 1833-as* „*Beschreibung...*”-ja már *kilenc pesti könyvkereskedőt* említ. A *negyvenes évek elején a nyomdák száma kettővel szaporodik* (a *Gyurián* és *Bagó* nyomda a budai oldalon, a *Beimel* nyomda Pesten) és a *Handels und Gewerbs-Almanach 1842-es* kiadása is *kilenc pesti könyvkereskedőt tart számon*, rajtuk kívül még *három „zsidó könyvkereskedőt”*. *Feldmann 1844-es* *Wegweiser-e* a régi cégek mellett *Geibel Károly*, *Müller József özvegye* és *Heckenast* könyvkereskedését említi.

A század elején újjáélednek a *kölcsönkönyvtárak* is. Az 1886-os *György Aladár* féle korszakos jelentőségű könyvtárstatisztikai kézikönyv szerint *Burián Pál* nyitja meg a sort 1802-ben, 1814-ből maradt reánk a *Müller József* kölcsönkönyvtárát leíró katalógus, egyben „*kölcsönző füzet*”. Ebből megtudjuk, hogy *Müllernek* a „*Barátok piatzán*”, azaz a *Ferenciek terén* volt kölcsönkönyvtárában 3 forintos betét és évi 15 forintos díj ellenében lehetett kölcsönözni. 1817-ben készült *Ivanits Zsigmond* kiadványa, melynek „*Előbeszéde*” közli, hogy az *Ivanits-féle* kölcsönkönyvtár Budán, a *Várban* található (a *Brunswick-féle* házban) s itt már 30 forint volt az évi kölcsönzési díj, egy hónapra pedig 3 forint.

Ivanits azonban a kevésbé tehetőseket is igyekezett ügyfelének megnyerni, erre utalnak a füzet következő sorai: „*Lehetnek az olvasni kívánó Érdemes Közönség között Olyaténok, akik kevesebb jövedelmeik miatt ezen mértékletes summákat nehezen fizethetnék, a Könyvek olvasásának nemes Foglalatosságában pedig örömet Részvételnek, annak okáért az illetékekre nézve az egy Holdnapra Előrefizetés Árárt 3 Forintról 2 Forintra kívántam leszállítani...*” ezért egy könyvet cserélhetett a kölcsönző – 5 Forint „biztosító pénz” lefizetése után. A könyv tehát nem tartozott az olcsó mulatságok közé, külön kikötése volt Ivanitsnak, hogy „ténta, pipa vagy gyertya” által megrongált könyv árát egészében térítse meg az olvasó. Schams idézett 1821-es „Vollständige Beschreibung”-ja *Leyrer József* kölcsönkönyvtárát említi, a harmincas években a *Heckenast-féle kölcsönkönyvtár* tesz szert jelentőségre, ezt utóbb (1847-ben) *Edelmann Károly* veszi át, végül 1854-től két emberöltőn át a *Lauffer-család* vezeti.

Mindenesetre jogos a feltevés, hogy „mulatozó helyek”, kávéházak, táncteremek fenntartása még mindig jövedelmezőbb lehetett a kölcsönkönyvtárakénál, tekintve, hogy az utóbbiakból mindössze kettő-három tengődött csak Pest-Budán, szemben azzal a ténnyel, hogy például Patachich 1831-es leírása szerint egyedül Pesten 687 kocsmá, borkimérés működött.

A könyv iránti kereslet azonban mégis feltartóztathatatlanul növekszik a XIX. század első felében és a reformkor idején mind többen felismerik a szükségletet. *György Aladár* az Iskolai és Népkönyvtár című időszakos lap 1879-es évfolyamában utal a század elején erősödő könyvhiányra és „*Az első kísérlet a népkönyvtárak ügyében*” címen ezirányú kutatásaira hivatkozva jegyzi meg: „*Kazinczytól Wesselényiig alig akad közéleti férfi a forradalmat megelőző évtizedekben, aki ne írt volna a népkönyvtárak ügyében*”, majd hangsúlyozottan emeli ki az 1841-ben Jósika Miklós elnökletével alapított „*népkönyvkiadó egyesület*” úttörő szerepét s azt, hogy ez a vállalkozás a forradalom kitöréséig fennmaradt.

*

Az 1848-as magyar forradalomnak történelmi rendeltetése lett volna többek között a művelődésügy eszközeinek megteremtése és hozzáférhetővé tétele a néptömegek számára. Ez a követelés „a kor levegőjében volt”. *Magyar Mihál* a Pesti Divatlap 1848-as évfolyamának 9. számában hangoztatta: „A nép, melly közé a falusiak is számíthatók, képezi tősgyökeres nemzetiségünket... Neveljük, míveljük ezeket, ... segítsük a mennyire lehet olcsó népies könyvek nyújtása által elfogult, előítéletes elméjüket kifejleszteni...” A nevelés eszközeinek demokratizálása felé a forradalmi országgyűlés is megtette az első lépést, amikor programra tűzte a kötelező elemi oktatásról szóló törvényt. Ennek indoklásában jelentette ki Eötvös József kultuszminiszter, a javaslat előterjesztője, a nemzetgyűlés 1848. augusztus 3-i ülésén:

„Nevelés nélkül az egyenlőség semmi egyéb, mint pusztaság. Volt idő, midőn a polgári társaságnak úgylátszik, csaknem egy főfeladása volt: fenntartani az osztály és osztály közötti különbséget... Az osztálykülönbségek fenntartásának nagyobb, hatalmasabb eszköze nem lehet, mint azon negatív eszköz, hogy a nép nem neveltetik.” (Közlöny 1848. aug. 5.)

Eötvös az elemi iskolai törvényjavaslattal kapcsolatban hangoztatta ezeket az igazságokat. A felnőttek művelődését szolgáló törvénynek még a megszövegezéséig sem jutottak el, de hogy a felnőttoktatás, ezen belül a könyvtárügy rendezését célzó határozatra is sor kerülhetett volna, ha sikerül győzelemre vinni 1848/1849-ben a forradalmat, azt nemcsak a könyvtárakat nemzeti tulajdonnak nyilvánító francia polgári forradalom példája valószínűsíti, hanem többek között az Eötvös javaslatához hozzászóló *Irinyi József* megjegyzése, mely szerint „*Fallácia [csalás] azon vélemény, mintha a népnevelést egyedül vagy legfőképp az elemi oktatás tenné*”.

1848–1849-ben az elemi iskolai törvény tető alá hozatalára sem jutott már idő, a népnevelésügy radikális újjászervezésével kapcsolatban pedig a kérdés tárgyalásáig sem jutottak el.

4. A forradalom bukását követő évtizedek

A forradalom és szabadságharc bukása lelassította Budapest addig gyorsan felfelé ívelő fejlődését. Bécs, a győzelmes ellenforradalom mindent elkövetett, hogy tartományi székhellyé szállítsa le Pest-Buda rangját. Találóa írta *Táncsics* Mihály „Fővárosunk” című 1867-es kiadású könyvében:

„A birodalmi kormány politikája századok óta oda volt és van még ma is irányozva s mindig is az volt a célja, hogy Magyarország fővárosa semmi tekintetben se emelkedhessék jelentőségre, magasra, hanem az ország maradjon tartományi minőségben fővárosával együtt s csak nyers terméket szállítson elegendő mennyiséget Ausztriába...”

Táncsics azt is hozzátette, hogy „mindig voltak olyan nyomorult, hitvány családok, akik darab kenyérért, rangért, címekért a kormánynak alacsony, vak eszközeiként engedték magukat használtatni” és elősegítették az elnyomás politikáját. A forradalom hóhérának szerepét betöltő Haynából a magyar főváros „díszpolgárát” csináló pesti tanács is ilyen vak eszközként szolgálta Ausztria céljait...

A Bécsben öngyilkossá lett *Frank* Ignác neves pesti jogtudós 1850. március 1-i végrendeletével Pest közönségére hagyta „egy városi könyvtár kezdeteként” nagyértékű 14 ezer kötetes és a múlt század első felének nevezetes magánkönyvtárai közt már említett gyűjteményét. Pest Haynau előtt megalázkodó magisztrátusa leltárt készített a gyűjteményről, majd évekre egy városházi szobába raktározta, végül elajándékozta a hagyatékat.

*

A forradalom bukása azonban csak ideig-óráig tartóztathatta fel a haladást. Pest-Budán az ötvenes években ismét a németet tették hivatalos nyelvvé, de már 1860-ban mindkét város tanácsa saját hatáskörében visszaállítja a magyar nyelv jogait. A főváros a gátló tényezők ellenére már az 1867-es kiegyezést megelőzően elindul a felfelé vezető úton. Lakossága 1848-ban kereken másfélszázezer volt, 1869-ig ez a szám már a duplájához közeledett: 280 439 főt mutat ki ekkor a népszámlálás. Körvonalaiban már kezd kirajzolódni a mai Nagybudapest települési képe. A régi kerületek határai megállás nélkül növekednek. Már számottevő településekként ismertek az egykori peremvárosok. Pest-erzsébet, Kispest, Soroksár lakossága még a félezer alatt mozog, de az akkor még Pest-újhelyt is magába foglaló Rákospalota népessége megközelíti a 4000 főt, Újpest a maga 7000 lakosával 1869-ben jelentős, iparosodó peremvárosa Pestnek. Alakulóban van a modern nagyipar, elsősorban az élelmiszeripar: Kőbányán a serfőző, az Üllői úton a szeszgyár, mellettük egész sor gőzmalom, az 1839-es alapítású Pesti Hengermalom, az 1866-ban létesített Concordia gőzmalom, a lipótvárosi cukorfinomító, a Budapesti gőzmalom, a Viktória malom, Budán a Király gőzmalom, az Erzsébet malom és mások. Hajógyár, textilgyárak, gépgyárak, vagongyár, „légszusz”, azaz gázgyár, vegyipari üzemek, tucatnyi bank és biztosító vállalat működik a testvérvárosokban, amelyek véglegesen elnyerték az elsőbbséget az ország kereskedelmében és közlekedési csomóponttá is váltak. Pestről naponta hat, Budáról három vonat indul a hatvanas évek végén az ország különböző tájai, illetve a külföld felé, emellett három hajóstársaság gőzösei biztosítják az összeköttetést, kereskedelmet a nagyvilággal. A városon belül kiépített vaspályákon seregnyi lóvontatású kocsi és omnibusz szállítja a közönséget.

Újabb fellendülés korszakát éli a könyvpiar és könyvkereskedelem is: 1869-ben 24 nyomda, köztük hat nagyobbszabású vállalkozás működik Pest-Budán, nagyszámú könyvkereskedés, illetve kölcsönkönyvtár áll az olvasók rendelkezésére, ez utóbbiak között a Lauffer-, a Stolp- és a Lampel-féle bonyolítja le a legnagyobb forgalmat.

Noha Budapest 6 éven felüli lakosságának több mint egynegyede (1870-ben 27,8%) még a kiegyezés körüli években is analfabéta a hivatalos statisztikai kimutatás szerint, az olvasási igény mégis ugrásszerűen megnőtt. A könyvek és a magánkölcsönkönyvtárak viszont a költséges mulatságok közé tartoznak, a közkönyvtárak pedig távolról sem rendezkedtek be a széles közönség szolgálatára, ellenkezőleg, ha lehet, távoltartják azt maguktól. Ime hogyan jellemezte egy kortárs 1867-ben az Egyetemi Könyvtárat: „Néhány törött lábú szék, bemocskolt asztal, egy pár téntartó, egy süket könyvtárnok, sok hiányzó könyv... az európai műveltség színvonalán álló nagyobb fővárosok akármilyen magánolvasóterme barátságosabb, meghívóbb külsőt mutat, mint a 15 millió Magyarországon egyetlen egyetemének könyvtára”, amelyben újságot egyáltalán nem találni és véletlen, ha megkapja az olvasó a könyvet és éppen azt kapja, amit kért. Ekkor aztán „nagy zavarba ejt az a kérdés, miképp és hova ül le, hogy akaraton kívül a szigorú rendszabályok ellen ne véts, mert a csekély számú lócákon már úgyis egyik a másik hátán szorong”²⁴.

A „tömegművelődés” igazi „otthonai” ekkor a kávéházak, amelyeknek legfőbb vonzerői a betűre éhesek számára az egy kávé árán megközelíthető folyóiratok, napilapok.

*

A forradalom bukását követően az egyház, mint az osztrák kamarilla bizalmának haszonélvezője, megkísérelte, hogy a népművelési feladatok teljesítése körül támadt légüres teret egymaga betöltse. A magyar fővárosban Haynau rémuralma dühöngött még, amikor 1849. október 16-án a klérus „Jó- és olcsó könyvkiadó társulat”-a megtarthatta választmányi ülését. Scitovsky hercegprímás „a lelkek megbékélését”, az „egyetértés” (a negyvennyolcas forradalom eltipróival való egyetértés) jelszavát hirdeti meg és azt, hogy a Társulat „a népességet a néplapok áldásaival fogja boldogítani”.²⁵ 1849. december 13-án már napvilágot lát az első ilyen „néplap” „A pápa világi fejedelemsége” címen. De a sorozat nem örvend népszerűségnek. Feltételezhetően több sikerrel járt az egyház azon vállalkozása, amelynek során „a kórházakban és tömlöcökben sínlődő emberiség megsegítésére” létesített könyvtárakat. A Rókus kórházban 1853 körül felállított 412 kötetes könyvtárt „Pest város Tanácsa örömmel fogadta”, idézte a krónikás,²⁶ de ennek az első kórházi könyvtárnak további sorsáról mit sem tudunk.

5. Az 1867-es kiegyezés után

Pest-Buda lakossága intézményes könyvellátására csak az 1867-es kiegyezés utáni években dolgoztak ki terveket, amelyek közül egyesek már a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár előtörténetének részét alkotják.

Az 1867-es kiegyezés, amelynek megkötésével a magyar úri osztályok véglegesen feladták az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc leglényegesebb követeléseit, felemás volta ellenére mégis a fejlődés bizonyos távlatait nyitotta meg az ország és fővárosa előtt.

Budapest lakossága 1870-ben kereken 280 000, 1896-ban pedig már 618 000. Az iparral foglalkozók száma az 1870-es 48 156-ról már 1891-ig 84 898-ra ugrik. Különösen megnövekszik az ipari munkások arányszáma: 1891-ben már egész sor iparág munkásszáma haladja meg az 1000 főt: közel 1400 dohánygyári-, több mint öt és félezer vasgyári, csaknem két és félezer hajógyári, 3200 malomipari, 1670 téglagyári, csaknem 1600 vasútyári munkás dolgozik Budapesten az 1891-es statisztikai kimutatás szerint. A nyomdaiparban foglalkoztatottak száma Thirring Gusztáv összesítése szerint (Budapest székesfőváros a

millenium idejében), már a 3000 felé közeledik (pontosan 2835). A magyar főváros a modern ipari részvény-, bank- és biztosító vállalkozásoknak egyik centruma lett. 1873-tól 1896-ig az ipari részvénytársulatok száma 28-ról 137-re emelkedik, ezek tőkéje közel hat-szorosra ugrik (1873-ban 267 mill. korona, 1896-ban több mint 146 millió). Az áru- és értéktőzsdén a gabona forgalma 1867-től 1896-ig megháromszorozódik (3 322 000 mázsáról 9 888 000 mázsára növekszik). Budapest vasútjai és hajói 1874-ben 1 752 000 személyt szállítanak, huszonnégy évvel később közel nyolcszor annyit (14 milliót). Pestet és Budát 1896-ban már három híd köti össze, a lóvasutat ekkor kezdi végleg kiszorítani a villamos és az időközben megépített első földalatti. A Belváros és Lipótváros a maga háromemeletes és ennél magasabb épületeinek erdejével világvárosi képet mutat, kialakultak a pesti és budai körutak, a pesti sugárutak, amelyek helyét nemrég jelentős részben apró házak tömege borította. Lényegesen csökkent az analfabéták száma: 1891-ben már a felnőtt lakosság 90%-a tud írni-olvasni.

Az iskolák száma szaporodik, de a nyilvános könyvtárak kérdésének megoldására még a századfordulón sem kerül sor.

E vonatkozásban nem teremt új helyzetet, hogy a három várost, Pestet, Budát és Óbudát 1873-ban egyesítve megteremtik a modern Budapest közigazgatási kereteit.

Pedig a könyvtárügy problémájának újszerű, egyes fejlettebb kapitalista országokban már gyakorlatilag is alkalmazott rendezéséről a kiegyezést követően igen sűrűn esik szó.

*

Idők előtt járó férfiak, *Eötvös József, Türr István, Irányi Dániel*, vagy a pesti várospolitikába is beleszólási joggal rendelkező *Toldy Ferenc* és mások már a kiegyezést követő hónapokban-években *kísérleteket tesznek népkönyvtári hálózat megteremtésére*. E próbálkozásokkal kapcsolatosan felmerül az a gondolat is, hogy Pest-Budán a fővárosra vár az iménti feladat elvégzése megfelelő anyagiak, helyiség és egyéb feltételek biztosításával.²⁷ A tervekből azonban semmi sem válik valóra, noha mind többen emelnek szót a „népnevelés” ügyének gyökeres megoldása érdekében.

„Ma már általánossá vált az a meggyőződés, hogy nemcsak azoknak van szükségük kiterjedt ismeretekre, akik tudományos pályára léptek, hanem azoknak is, akik az anyagi élet ezerféle ágait művelik, a milliokat forgató tőzsértől le a napszámosokig” — hangzott 1868-as „Miért kell nevelni a magyar népet?” című röpiratában *Veredy Soma*, de csak jámbor óhajként fűzhetette hozzá: „*Vajha minden ember részesülne a népnevelés málásztjában!*”

Törtéennek jószándékú kezdeményezések: 1867. július 3-án *Eötvös József* kultuszminiszter körrendeletet bocsát ki a hazai „szabadoktató” intézmények megteremtéséről: minden község alakítson önkéntes népművelő egyesületeket, javasolta a miniszteri rendelet, amelynek azonban igen kevés a fogantatja. 1870-ben létrehozzák a *Pesti Népoktatási Kört*, mely utóbb „Budapesti”-re bővül és a század elejéig fejt ki tevékenységet — viszonylag szintén csekély hatósugárral.

Az 1868-as népoktatási törvény legalábbis papíron, kötelezővé teszi az elemi iskola elvégzését, de még e törvény sem került soha teljes végrehajtásra az úri Magyarországon. A népiskolai törvény azonban egyébként sem oldotta meg a népművelés kérdését. „*Mit ér a nemzet fejlődésére az a körülmény, hogy egy pár ezer tagjának nivója magasabban áll, mint a nép tömege, a nép gyermekei pedig 10 éves korukban abbahagyják az iskolát?*” tette fel a kérdést *György Aladár*.²⁸

A fővárosban csökken az analfabéták száma és növekszik az olvasási éhség, de a művelődni vágyók tömegei a ponyvairodalmat nagy tömegben árasztó kiadók és terjesztésükkel foglalkozó zugkönyvtárak prédáivá lesznek.

1877. január 17-én *Trefort Ágoston* kultuszminiszter rendeletben proklamálja, hogy „minden olyan törekvést, amely a ponyvairodalom kiszorítását és jobb irányú népies

irodalom megkedveltetését célozza, mindenkor a legmelegebben pártol", csak hogy ez és a hozzá hasonló más rendelet, így pl. az iskolai és népkönyvtárakat pártfogoló 1878. október 29-i is, írott malaszt marad, mert a szólamok hangoztatását gyakorlati cselekvés nem kíséri, hiába írja meg a Hon című újság 1873. évfolyamában (157. sz.) Dolinay Gyula: „*Be kell immár látnunk, hogy nem elegendő bölcs Salamon szavait hangoztatni és fohászokdás-ként elrebegni: népnevelés, jöjjön el a te országod, ha arra semmi súlyt nem fektetnek, hogy olvas-e a nép, s ha igen, mi képezi szellemi táplálékát? A ponyvairodalom annyira körül-fogva tartja népünket, hogy hozzá okos szóval többé közeledni nem lehet*”.

Öt esztendővel később (1884-ben) egy Székely János nevű publicista „*Miket ne olvasunk?*” címen röpiratot ad ki és ebben állapítja meg: „az érzécsiklandoztató ledér áramlat” után „jöttek és mindig jönnek a Solymosi Eszterek, Verhovayék... erről kell írni, mivel ezt olvassák, a közönségnek meg erről kell olvasni, mert ezt írják”. Székely plasztikus képet fest a hetvenes-nyolcvanas évek táján általánossá lett „*olvasási kór*”-ról: „*Városokban 12–14 éves gyermekek már a kölcsönkönyvtárak előfizetőiként szerepelnek s mohón hordják a sok, érdekes regényt... amelyekről ragad testökre, lelkekre a piszok*”. A Vasárnapi Újság 1881. évfolyamának 7. számában a Tőkés dr. aláírással jelzett cikkben olvasható, hogy a „*fertőző góccok*”-ká vált kölcsönkönyvtárakat „öt-hat éves életunt vénemberektől az 50–60 éves gyermekekig” terjedő közönség látogatja. Székely János imént idézett röpiratában kérdezte: „Ha a piacokról rendőrileg elkobozzák az éretlen és rothadt gyümölcsöt, miért nem az ilyen szellemi termékeket is a könyvpiacról? Ha az államellenes hírlapok, könyvek, térképek kitiltására van törvény és hatalom, miért nem lehet a család és társadalom ellenesek kitiltására is?” és megjegyezte: a magán könyvkereskedők és kölcsönkönyvtár tulajdonosok a mételeyirodalom terjesztése által tömők a zsebüket tele, de szennyirodalom terjesztenek az egyesületi könyvtárak is. „*Amor és Hymen*”, „*Pikáns novellák*”, „*A három szoknyás lány*”, „*A három nadrágú ember*”, a hat kötetes „*Szellemkapitány*”, az ötven kötetes „*A nők paradicsoma*” és hasonló „szellemi táplálékok”-kal traktálják a naív közönséget, emellett a „*népámító babonáság és csömörletes ocsmányság*” olyan irodalmi termékeivel, mint „*Lateau Lujza, a megváltó szent sebeivel ékeskedő bois d'hainei szűz*” vagy a „*lourdesi csoda*”-ról írt szélhámosságok, amelyek ellen tudományos szaklapokban, így pl. a Természettudományi Közöny 1875. évi első füzetében olyan tekintélytől közöltek megsemmisítő bírálatot, mint Virchow professzor.

Székely János megkülönböztető logikával a „forradalom veszélyére” hivatkozik a nép becsapását célzó ponyvák gáttalan terjedésével kapcsolatban: „Az anyagi és szellemi vagyonszűkösségekben rejlik a retentő veszély, mely már annyi anyagi, szellemi és erkölcsi kárt okozott és a társadalmi korrupció terjedésével még hovatovább nő s félelmesen fenyeget”.

A kiegyezés által hatalmában megszilárdult tőkés-földesúri rendszer kormánya azonban a hetvenes évektől először inkább csak az ország lakosságának felét kitevő *nemzetiségek* öntudatra ébredésében látja a „veszélyt” s ha áldoz a „népművelés”-ért, ezt azért teszi, hogy a nemzetiségek erőszakos elmagyarosítását segítse elő. E célt szolgálja az 1885-ben 1 millió 219 049 ft. alapvagyonnal létesített EMKE (Erdélyrészi-Magyar Közművelődési Egyesület), majd a röviddel később életre hívott DEMKE (Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesület) és a már 1882 óta fennálló Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület is.

„*A bátorság és őszinteség hiánya jellemezte kezdettől fogva az egyleteket*” – hangoztatta a parlamenti szélsőbal kimagasló alakja, a negyvennyolcas eszmék hű képviselője Mocsáry Lajos X. Y.-nal jelzett 1886-os röpiratában.²⁹

Az egyletek jelszava „*a magyar műveltséget terjeszteni*”, valójában „*a magyar nyelvet akarják terjeszteni*” – állapította meg Mocsáry, majd így folytatta: „*Egyleti úton hazafias szellemet terjeszteni? – A hazafiság a szülőföldhöz való ragaszkodás, biztosítani kell őket, [a nemzetiségeket] hogy szabadon érzik magukat és jólétet biztosítani*” számukra.

Papirosrendeletek helyett a gyakorlatban lehetővé tenni, hogy az idegen anyanyelvűek is bármilyen hivatalt nyerhessenek, ahelyett, hogy a nemzetiségekre kivetett 1%-os adókból az ő erőszakos magyarosításukat szolgáló „közművelődési” egyesületeket teremnének, hiszen ezek igazi célját az első pillanattól felismerik az érdekelték. A „*hazafias árverés*”-sel „a fél országnak” üzentek hadat, amikor a magyar nép nevében egyleteiket rákényszerítették a románságra, szlovákságra, szerbségre a hivatalosak és ezzel az ország rombadöntését indították el, a pánszláv és pánromán törekvések felé hajtják a nemzetiségeket és a magyarságot egyenesen az osztrák reakció „karjaiba kergetik” elvakult politikával.

6. A munkásság szakegyleti könyvtárainak kialakulása

Vidéken tehát életre hívni állami támogatással művelődési szervezeteket, – a nemzetiségi mozgalmak megakasztására. A fővárosban viszont az egyelőre lassú ütemben bontakozó munkásmozgalom fenyegeti a hatalom pozícióit a kiegyezést követő időktől. Nemcsak az idézett Székely János, hanem még sokan a polgári rend gyakran humanista szándékú védelmezői közül hívták fel erre a körülményre osztályosaik figyelmét. A főváros vagyonosodó polgársága azonban még a saját érdekében sem hozott áldozatot.

1873 május 6-án tartotta a Pesti (Budapesti) Népoktatási Kör egyik választmányi ülését. Ezen a gyűlésen hangoztatta az egyik tag (Léderer Ábrahám): „*Az előbbi években a nép, a munkásosztály legalább vasárnap látogatta a szentegyházat... Most az idő megváltozott... A hit mindinkább csökkent*”, majd rámutatott arra, hogy a tőkének is érdeke lenne, hogy „a munka a műveltséggel párosuljon”. A munkások azonban segítség híján önnerejükben képezik magukat, amint ezt a felszólaló a következő példával is illusztrálta:

„Múlt vasárnap a Beleznay kertben voltam. Egy fiatalember kezdett beszélni, akit a gyülekezet a legnagyobb figyelemmel hallgatott. Midőn a gyűlés elnökétől kérdeztem, hogy mitéle emberek ezek és mi célból gyülekeztek össze, legnagyobb meglepetéssel azt hallottam, hogy a jelenlévők jobbára sütőlegények.”³⁰

Majd azt is elmondta, hogy értesülése szerint *Budapesten számos munkáségylet van alakulóban* és véleménye szerint igen jó volna ezeket polgári befolyás alá vonni, mert, úgymond,

„Azon folyam, amelynek folyása szabályoztatik, nemcsak, hogy nem ártalmas, de hasznos is”³¹

De a munkásság mozgalmainak szabályozását célzó törekvések a hatvanas évek végétől már egyre kevesebb reménységgel kecsegtették azokat, akik ilyesmiről álmodoztak.

Az állam, a város, a polgárság szervezetei a művelődésügy terén sem voltak hajlandók tenni a nép érdekében, a jövőendő társadalmi rendszer csíráját képviselő, még fejletlen, önálló osztályerőnek még nem minősíthető *munkásság* ezért létrehozta a maga erejéből az *első önképző egyesületeket, olvasóköroket, önálló könyvtárakat*.

Budapesten a *nyomdászok önképzőegylete és könyvtára volt az elsőszülött, ezt 1865-ben alapították*.³²

1868-ban létrejön a *Budapesti Munkás Egylet*, ez az alapszabályának 1. §-ában kimondja: „Az egylet célja a tagok anyagi és szellemi jóllétének előmozdítása”, a 4. § pedig így hangzik: „Ezen cél elérésére szolgáló eszközök: *felolvasások, értekezések, oktatás, ének, tornászás, folyóiratok, társas multságok*.” Ugyanebben az évben készül el az „*Ó-Budai Munkások Segélyező Egyesülete*” alapszabálytervezete, mely hasonló célkitűzéseket tartalmaz. A kezdet-kezdetén még polgári filantrópok befolyásának jeleit is magukon hordozó munkás-önképző egyesületek csakhamar emancipálják magukat és a szabad politikai szervezkedés korlátozottsága idején gyakran a politikai szervezet szerepét is betöltik. A hatalom

több ízben is megkísérli tevékenységük kordába szorítását, de a betiltások, rendőri beavatkozások ellenére a nyolcvanas-kilencvenes években lassan megizmosodnak ezek az egyletek, létrejön a *cipészek, szabóságok, vas- és ércmunkások önképzőegylete* és könyvtára — 1887-ben a budapesti *vas- és fémmunkások önképző és segélyező egylete* nyeri el még 1880-ban kinyomtatott alapszabályainak miniszteri jóváhagyását. Ennek az alapszabálynak 3. §-a tartalmazta a következő programot:¹¹ „a) *Az egylet célja tagjainak szakjukhoz tartozó szakbeli és szellemi kiképzése*, b) A fenti pontban meghatározott célnak megfelelő *könyvtár és folyóiratok beszerzése*.” 1901-ben *Teszársz Károly* „*A művelődés munkája*” című visszapillantásában jegyezte meg, hogy a vasmunkás szervezet addigi fennállása alatt 4000 koronát fordított művelődési célokra, „nem is szólva a *könyvtár berendezéséről*”. Találónan helyezte mottóként „*A budapesti cipészegylet szakegylete 25 éves története 1877–1902*” című könyvecskéje élére a két szerző (Horváth János és Farkas István) Lassalle megállapítását: „*A jövő történetírója előtt a legkisebb munkásegylet is nagyobb fontossággal fog bírni, mint a sadovai csata*”.

A Népszava Naptár 1899-es kötete már *húsz budapesti munkás-önképző egyesületről olvasóegyletről, művelődési körökről* stb. ad hírt, ezek közül többet idegen ajkú (szlovák, olasz, román stb.) munkások alakítottak. Működnek már ilyen szervezetek a *peremvárosokban*, községekben is, így *Újpesten* a Szabadság-, *Erzsébetfalván* (Pesterzsébeten) az 1894-ben létesült *Erzsébetfalvai I. Munkás-önképzőkör Egyesület*.

A munkások nélkülözések közt, szájuktól megvonva a falatot, adták össze filléreiket a szervezetek megteremtéséhez, amelyeknek büszkeségei lettek a könyvekkel zsúfolt szekrények. A rendőrség üldözőbe vette a szervezeteket, de azok dacoltak a hatósági üldözéssel, amely, mint ezt *Lakatos József* a szociáldemokrata párt 1902. évi kongresszusán elmondotta: „*Amikor [a munkások] Magyarországon tudományról beszélnek, közbelépett és lehetőleg megakadályozta, mert tudta, hogy a tudás megtöri a [tőkés] hatalmat, ... a rendőrség odamegy és széjjelveri őket, annak dacára, hogy belügyminiszteri engedéllyel terjesztik a tudományt. Így történt ez a Szabadság egylettel, amelynek joga van olvasószobákat fenntartani... a rendőrség odament és elzavarta tagjait, hogy a tudományt ne terjeszthessék.*”³³

A századforduló táján a munkásság által életrehívott önképző és szakegyleti könyvtárak mégis, minden nehézség ellenére jelentős tényezőkké váltak a munkások művelődése szempontjából. Még a polgári népművelő törekvések egyes elfogulatlanabb képviselői is elismeréssel emlékeztek meg róluk, amint ezt *Déri Gyula* „*A szabad oktatás története*” című 1915-ben megjelent tanulmányában tette, ahol kiemelte a munkásszervezetek pozitív szerepét a művelődésügy terén.

7. Budapest könyvtári viszonyai a századvégen és a századforduló táján

Fejlettebb kapitalista országokkal, elsősorban az angolszász államokkal ellentétben nemcsak a munkásság, hanem a polgárság, főként a kispolgárság számára is megoldatlan kérdés volt és maradt a század elejéig a korszerű, használható nyilvános könyvtárakkal való ellátottság. Igaz: Budapest az 1896-os milleneumi ünnepségek időtáján és a századfordulón készített számvetések szerint ezekben az időkben már igen sok jelentékeny könyvjúteménnyel rendelkezett. A főváros kulturális nevezetességei maradtak a hazai viszonylatban „*mammutkönyvtárakká*” növekedett régebbi közgyűjtemények ekkor már több százezer kötetet, illetve egyéb könyvtári egységet számláló anyagukkal, nevezetesen a *Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára*, az *Egyetemi- és az Akadémiai könyvtár*. A múzeumi könyvtár, mely a század folyamán igen sok nagybecsű gyűjteménnyel gazdagodott és a török szultán 1869-es *Corvina* ajándéka, valamint egyéb úton birtokába került *Corvina* maradványok által egy kissé *Mátyás király könyvtárának* örököse is lett, az 1897-ben hozott köteles-példányos törvény eredményeként véglegesen nemzeti

könyvtárrá változott: az összes „Hungarica” gyűjtőhelyévé. De a *múzeumi könyvtár* minden vonatkozásban múzeumi jellegű volt: „*a közönség nem nagyon kedveli ezt a könyvtárt, mert szigorúan ragaszkodik ahhoz, hogy csak kutatóknak áll rendelkezésére*”, jegyzi meg 1896-ban egy kortárs, akinek a másik nagykönyvtárról, az *Akadémiáról* még elítélőbb a véleménye: „*hogy milyen szellem uralkodik itt, azt mint okos hazafinak el kell hallgatnom, csak annyit jegyzek meg, hogy az akadémiái vaskalapon kívül egyéb jellemző tulajdonsága nincs*”.³⁴ A három nagy gyűjtemény mellett jelentős könyvtárrá nőtt a század végéig a *képviselőház 1866-ban alapított gyűjteménye*, de ez csak országgyűlési képviselők számára hozzáférhető. A kilencszázas évekig a *Központi Statisztikai Hivatal* könyvtára is, amelynek magvát *Fényes Elek*, (1848-ban a Hivatal vezetője), teremtette meg, tekintélyes állománnyá növekedett — de az 1896-ban kerekén 66 000 könyvtári egységet tartalmazó anyagot is csak kevés szakember használja. Hasonló a helyzet a *Református Theológia Ráday-könyvtárával*, amelyet 1861-ben szállítottak Pécelről Budapestre. A könyvtár alapítója, Ráday Gedeon a XVIII. század hazai könyvtártörténetében azzal szerzett különös megbecsülést, hogy péceli kastélyában a tudósok előtt is megnyitotta gyűjteményét, sőt kölcsönzött is belőle, ami „*valóságos csuda számba ment*” —, amint azt a Ráday-könyvtár történései, Hamar István és Pruzsinszky Pál megírták³⁵. A fővárosba helyezett nagyértékű anyag azonban zárt főiskolai gyűjtemény szerepét töltötte be a XIX. század végén. Az előbbieknél is sokkal exkluzívabb lett a reformkorban alapított Nemzeti Casino igen értékes könyvtára, tudományos műhely szerepét töltötte be az 1896-ban kerekén 60 000 kötetet számláló *Műegyetemi Könyvtár*. Az *egyetemek, főiskolák, hatóságok, hivatalok, különböző tudományos és társadalmi, gazdasági egyesületek, középiskolák, kolostorok könyvanyaga* a fentebbiekhez hasonlóan csupán a Budapesti könyvtári viszonyainak *látszólagos fejlettségét* jelző statisztikákat szépitette —, a tömegművelődés céljainak viszont nem felelt meg.

Néhány kis hatósugarú vállalkozástól eltekintve kérész életűnek bizonyultak a hatóságok, az állam, a főváros bizalmát élvező *polgári filantrop csoportok* kísérletei is a „*népkönyvtárügy*” megoldására. Az 1870-es alapítású *Pesti (utóbb Budapesti) Népoktató Kör*, amely az első években a kormánytól kapott szerény anyagi támogatását már 1875-ben elvesztette, még a kilencszázas években is tevékenykedik, de amint ezt György Aladár 1890-es könyvében megállapította: „*a Népoktatási Kör csak a főváros kis részere szorítkozik*”.³⁶ Meddőnek bizonyultak a Kör kebeléből kiinduló kísérletek könyvtáralapításra, miután erre pénzt sehol sem sikerült szerezni. Az országszerte alakuló, de vérszegény *közművelődési egyesületek küldöttei 1887. október 9–10-én a budapesti új Városháza* (ma Váci utca 60) *közgyűlési termében tartották meg első kongresszusukat* és ezen már két budapesti „*népkönyvtár*”-egylet (az I. kerületi *tabáni* — és a *krisztinavárosi*) képviseltette magát a Budapesti Népoktató Kör, a Budapesti népszerű felolvasásokat rendező társulat, a Budapesti Szépirodalmi Kör, a Népművelők Budapesti Egyesülete mellett, a kongresszuson elhangzott beszédek és hivatkozások azonban elárulták, hogy a kormányzat az egybetömörült szervezeteket mindenekelőtt a fennálló hatalom eszközeivé kívánja tenni és nem a népművelés forrásává. Az *Odeschalchi Gyula* herceg kezdeményezésére egybehívott gyűlésen gróf *Tisza Lajos* elnök „*a magyar állameszme iránt való ragaszkodás*” szellemének terjesztésében jelölte meg a közművelődési egyesületek feladatát és abban, hogy működésükkel „*a nem magyar ajkúakat hállára kötelezzék*”, ugyanakkor vegyék fel a harcot az „*égyes izgatók*”, romboló munkája ellen.³⁷ Ilyen célkitűzéseket állított *Haynald kalocsai érsek* is a kongresszuson ismertetett pásztorlevelében, amely szerint „*a népkönyvtárakból kizárandók, bármely helyről ajánltassanak és ajándékoztassanak is, mindazon könyvek és irodalmi termékek, melyekben hitellenes, alkötmányt sértő, társadalmi elgedetlenséget és zavart, nemzetiségi gyűlölködést keltő vagy tápláló, a polgári rendre veszélyesen ható elvek foglaltatnak és terjesztetnek*”.³⁸ Nem meglepő, hogy elsősorban a *klérus* által létrehozott és az iménti elvek szerint kiépített „*népkönyvtárak*” sehogy sem tudtak népszerűsége ver-

gődni. Hiszen e népkönyvtárak számára készített egyik útmutató³⁹ nyíltan meghirdette, hogy a könyvtárakat a klérus megrendült politikai hatalmának fenntartására teremtik. A magyarországi katolicizmusnak abban a küzdelemben, „hogy fenntartsa, megvédje hitét, erkölcsi elveit és hogy visszavívja politikai jogait, politikai szabadságát” — elsősorban a népkönyvtárakra kell támaszkodni — olvasható az útmutatóban, amelynek bevezetője így folytatódik: „*Nem lehet közömbös előttünk, hogy milyen olvasmány kerül a nép kezébe...* Különösen az újabb időkben árasztják el a népet nagyszámú ingyenes nyomtatványokkal, akik azt politikájuknak akarják megnyerni”, panaszolja a népkönyvtári vezérfonal, és hozzáteszi: éppen ezért „*nem elég elszedni a néptől a kártékony, ártalmas írásokat, szükséges, hogy maga az egyház terjesszen helyette újakat*”.⁴⁰ — Az egyház tehát nem a szennyirodalom kiszorítása, az igazi műveltség terjesztése, hanem a politikai felvilágosító kiadványok ellenszereként akarta népkönyvtári rendszerét kiépíteni és ennek igen nagy fontosságot tulajdonított. XIII. Leó pápa 1897. január 28-án kibocsátott „Decretum”-ában (Officiorum ac munerum...) „*pessimum venetum*”-nak, (a „legborzasztóbb méreg”-nek) minősítette a „*kárhuzatos sajtótermékeket*”, amelyek „a korukat jellemző hitetlenség” terjesztői. Az egyház a tudomány ellen indított ezáltal hadjáratot. Feltárta ezt a törekvést Csernoch János hercegprímás 1903-ban kiadott „A vallástalanság okai” című füzeté is, amely szomorúan konstataálta, hogy „*Az emberiség halad a tudományban, de sajnos nem fejlődik a hitben*”.

A katolikus egyesületek 1896-ban tartott kongresszusa éppen ezért mondotta ki, hogy „szükségesnek tartja a katolikus szellem védelmére, terjesztésére a *katholikus népkönyvtárak* felállítását”, de a szentek életéről szóló művekből és hasonló anyagból összeállított gyűjtemények még az elmaradottabb falvakban sem találhattak kedvező fogadtatásra; a fővárosban pedig egyáltalán nem volt már talajuk ezeknek.⁴¹

Nem fejlődhettek figyelmet érdemlő tényezőkké a hivatalos irányvonalhoz alkalmazkodó egyesületi könyvtárak sem, amelyek pedig a nyolevanes-kilencvenes évektől kezdve Budapest több kerületében is kialakultak. Egy 1878-as statisztika⁴² még csak három polgári jellegű egyletet tüntet fel, amelyek célja kifejezetten a művelődés terjesztése volt: az 1844-es alapítási évvel jelzett *Budai-Olvassóegyletet*, a *Népnevelők Egyletét* és a *Népoktatási Kört*. A Pesti Népoktatási Kör 1870–1875 között még szerény kormánytámogatást is élvezhetett, de ezt öt év után az állam nehéz helyzetére hivatkozva megvonták. Az egyesület kebelében mégis több nagyszabású terv merült fel, amelyeknek keretében népkönyvtárakat is szerettek volna létesíteni. 1877-ben Mayer Miksa indítványozta népkönyvtárak kiépítését, de javaslata még a választmány elé sem került⁴³. A már korábban idézett Lederer Ábrahám 1873-as terve „*művelődési csarnok*”-ok kiépítésére éveken át napirenden szerepelt —, különösebb eredmény nélkül. 1877-ben György Aladár vetette fel azt a gondolatot, hogy külön helyiségeket béreljenek, amelyekben Jónás Jánosnak, a Népoktatási Kör egy másik választmányi tagjának javaslata szerint *hírlapokat, könyveket* bocsátanának a munkások rendelkezésére. A Bizottság úgy határozott, hogy ezeket a helyiségeket a *gyárak területén* biztosítják — a gyárosok anyagi támogatásának igénybevételével, de az első alkalommal meghívott 14 gyáros közül mindössze három jelent meg az egybehívott találkozón, az újabb értekezletre invitált 84 gyárosból 5 mutatott annyi *érdeklődést, hogy egyáltalában* eljött a *megbeszélésre*. 1895-ben — mint Gyulay Béla feljegyezte — „A Magyar Iskolaegyesület oldotta meg a kérdést, amennyiben elhatározta, hogy a fővárosi népkönyvhák helyiségeiben könyvtárral összekötött népkaszinókat létesít, ahol alkalom lesz a munkásoknak hasznos szórakozásra”.⁴⁴ Nem meglepő, hogy a „*szellemi inségkönyvhák*” már születésük pillanatában halálra voltak ítélve, nem kellett a munkásoknak, a népeknek.

A nagyon kevés puskaporral, bár nagyratörő tervekkel fellépő Pesti (utóbbi Budapesti) Népoktatási Kör végül is teljességgel alkalmatlannak bizonyult a nyilvános könyvtárak problémájának megoldására. E könyvtárak iránt pedig nemcsak a munkásság,

hanem a polgárság-kispolgárság széles rétegei részéről is növekvő igény jelentkezett. Az ilyen igények kielégítését célozták az egyes csoportok által létrehozott *más egyesületi könyvtárak*, így többek között az 1876-ban keletkezett *Tabáni Népiskolai Könyvtár*, az 1885-ben alapított III. kerületi *Újlaki iskolai- és népkönyvtár*, valamint a VII. kerületi *Erzsébetvárosi Kör Könyvtára*, A *Krisztinavárosi Iskolai- és Népkönyvtár*, amelynek alapszabályait 1886-ban hagyta jóvá a belügyminiszter, a X. kerületi *Iskolai- és Népkönyvtár* (1888-tól), az 1891-ben életrehozott II. kerületi *Népkönyvtár Egyesület*, a *Ferencvárosi Polgári Kör Könyvtára*, amely 1892-től kölesönzött, a IX. kerületi (Soroksári úti) *Nép-és Iskolakönyvtár* (1895-től), az 1896-ban induló *Óbudai-Olvassóegylet*, az e század első évében létesített VI. kerületi *Népkönyvtár Egyesület*, (a Felső Erdősor utcai, utóbbi Szív utcai iskolában) stb.

E polgári vállalkozások *tiszavirág életűeknek bizonyultak* és közülük mindössze egy fejlődött jelentősebb gyűjteménnyé, folytatott, legalábbis a kilencszázas évek végéig említésre méltó tevékenységet, nevezetesen a II. kerületi *Népkönyvtár Egyesület*, amely 1894-től a Budai Könyvtáregyesület, 1900-tól a hangzatosabb Budapesti Könyvtár-Egyesület címet vette fel⁴⁵ (bár hatósugara sohasem terjedt túl Buda belső területén).

A századvégi – századeleji Budapesten tehát az egymástól elszigetelt vérszegény kísérleteken kívül *nem sikerült megoldani a munkásság és a polgárság tömegeinek könyvtárakkal való ellátását*, noha annak szükségességéről már az uralkodó osztályok messzebb tekintő szakemberei is szélteben-hosszában írtak, beszéltek, vitáztak, előadásokat-értekezleteket tartottak. Sokan fordultak meg közülük a fejlettebb nyugati kapitalista országokban, amelyek közül elsősorban az angolszász országok burzsoáziája mutatott példát azzal, hogy kezébe vette a népművelés ügyét és saját jól felfogott érdekében áldozott is e célra. Közvetlen élmények és a vonatkozó irodalom alapján mind többen emeltek szót nálunk is a kilencvenes évektől főként az angol népművelési intézmények, az „*university extension*”, a „*settlement mozgalom*” magyarországi meghonosítása mellett. E törekvések jegyében hívták életre 1902-ben a budapesti *Erzsébet Népakadémiát*, később Könyvtárát is, továbbá fővárosi támogatással az 1897-ben megnyitott VIII. kerületi *Munkásotthon Könyvtárát*, mely szerény indulás után 1897-ben a Baross utcai Elöljáróság szuterén helyiségében kezdte meg működését és egy 1903-ban kiadott címjegyzék szerint a különböző lapok és folyóiratok és „*megfelelően válogatott könyvanyaga* mellett az olvasók könyvbeszerzési kívánságait is figyelembe vette, „ha volt rá költség és ha egyébként a könyv más tekintetben kifogás alá nem esett”.⁴⁷ De átmeneti fellendülés után sem a VIII. kerületi Munkásotthon Könyvtára, sem a „szabadoktató” intézményként is működő Erzsébet Népakadémia lassan kiépülő gyűjteménye nem volt képes a munkásság szélesebb rétegeit magához vonzani és ennek okát nemcsak e vállalkozások „jótékonyági” jellemben, hanem abban is kell keresni, hogy törekvéseikben végső soron éppen úgy a tőkés-földesúri rendszer támogatása vezette őket, mint más állami-hatósági befolyás alatt álló hasonló intézményeket.

Miközben ugyanis a kormányzat egyfelől maga is felismerte, hogy nem térhet ki az idők követelése elől és rokonszenvet mutatott a polgári elemek által indított és folytatott „szabad művelődési” mozgalom iránt, másfelől a rendszer retrográd, feudális jellegének megfelelően és a burzsoázia viszonylagos gyengeségével összefüggő aggodalmakra tekintettel igyekezett a városokban már meglévő „szabad művelődési intézményeket”, az egyesületi könyvtárakat is minél teljesebb állami ellenőrzés alá vonni.

Többek közt az iménti cél érdekében kezdeményezte 1895-ben *Wlassics Gyula* kultuszminiszter a múzeumok és könyvtárak felett álló állami csúciszerv kiépítését. Ennek előkészítésére 1895. december 4-én „*a közművelődési és tudományos egyletek küldötteiből* alakult országos múzeumi és könyvtári bizottság” tette meg az első lépéseket.⁴⁸ Az előkészítő *értekezlet* programja keretében, amelyben az iskolai és vándorkönyvtárak, a könyvtárak felügyelete, könyvtárosok képzése és helyzete is napirenden szerepelt, *első*

helyen vitatták meg a községi könyvtárak kérdését. A csúciszerv, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége tényleges létrehozatalára szervezeti szabályzatának jóváhagyására 1897. december 10-én került sor. E kormány szerv tevékenységének súlypontját a vidéki, falusi könyvtárak nagy költséggel, de igen csekély eredménnyel történő kiépítése jelentette. Az államhatalmi szempontok szerint összeválogatott 500–1000 koronás és egyéb „standard-könyvtárak” szintelen, selejtes anyaga már eleve sem kelthette fel azok érdeklődését, akiknek szánták. A sokszáz kis könyvtár pedig azért is volt gyors sorvadásra ítélve születése pillanatában, mert sem megfelelő helyiségekről, sem kezelőszemélyzetről, annak díjazásáról, sem a fejlesztéshez szükséges rendszeres költségellátmány biztosításáról nem gondoskodtak.

A városi könyvtárügy rendezésével meg egyáltalában nem törődtek. „A fővárosra és egyes nagyobb vidéki városokra nem gondoltak” – állapította meg Solymossy Sándor a „népművelő” mozgalom egyik szószólója 1906-ban és valóságos rémképet festett az úri osztályok elé, ha ezek a jövőben is elhanyagolják a munkások képzésének, a munkás-könyvtáraknak az ügyét.

„A sötét jövőből vigasztalan rémkép gyanánt fenyeget egy mindent felforgató nagy összetűzés látomása, amelyben az elnyomottak milliói mennek leszámolni az elnyomók ellen”.⁴⁹

– emelte fel „intő szavát” Solymossy a népkönyvtárakról szóló tanulmányában. Az angolszász tőkés országokkal példálózott, ahol a könyvtárakra, művelődési intézményekre bőkezűen áldoztak a gazdagok és „jól jártak, mert az ezirányú munkálkodás messzi túlhaladja az anyagi segítséget”, Ezért sürgette a „távrolról morajló földrengés” pusztításainak megelőzésére a „legolcsóbb” módszert, a kultúra áldásainak megosztását az éhezőkkel. Mert, úgymond, a század elejéig e téren kifejtett munkásság csak „az ismeretszomj felélesztésére” volt jó, de „olyan terített asztalról nem gondoskodtak ahol a nép éh-szomját tetszése szerint csillapíthassa”, pedig „öt kenyérrel és két hallal meg lehetne vendégelni az éhező emberiség ezreit”.⁵⁰

Való igaz, hogy a városi könyvtárügy rendezését illetően a hatóságok még olyan csekély áldozatkészséget sem mutattak, mint a falvakkal kapcsolatban. Budapest vezetői körében egyelőre még a gondolata sem merült fel annak, hogy a főváros költségén kezdjenek hozzá a munkához. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége pedig beérte azzal, hogy elvétele, esetenként kisebb támogatásokat nyújtott a fővárosban már meglévő polgári jellegű népművelő intézményeknek és azok, illetve a különböző egyesületek könyvtárainak. Az egyik ilyen „nagyszabású” akcióról adott hírt a Magyar Könyvszemle 1900-ban, mely szerint az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből című 16 kötetes, jelentős részben felettlébb kétes értékű, de nagy példányszámban kinyomtatott díszkiadású sorozatból „44 fővárosi és vidéki könyvtárat részesítettek adományban”, olyanokat, amelyek nem tartoztak a Főfelügyelőség hatáskörébe.⁵¹ Az ilyen „bőkezű” gonczoskodások fejében persze az egyébként is „államhű” szellemben működő egyesületi könyvtárakra is igyekeztek kiterjeszteni a kormány „jótékony” befolyását, ellenőrző-irányító tevékenységét.

*

Felületes pillantásra a magyar fővárosban, a kilencszázas évek elején, Budapest nagyságához méltó, fejlett könyvtári rendszer volt. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége „Magyar Minerva” című időszakosan kiadott adattárának 1903–1904-es kötete nem kevesebb mint 75 oldalon sorolta fel a Budapest területén lévő közkönyvtárakat. Ezek száma jóval meghaladta a százat. Voltak közöttük tudományos, hatósági, hivatali, egyházi, egyesületi, egyetemi – és középiskolai gyűjtemények, sőt kifejezetten „a nép számára” létesített könyvtárak, amelyeket görög tüzes színjáték közepette gyakran hercegi, grófi és püspöki pártfogók égisze alatt létesítettek és propagáltak nagy csinnadrattával, mint az 1893-as alapítású Szabad Lyceum – népművelő intézményé,

Olvasó szobra
Aquincum

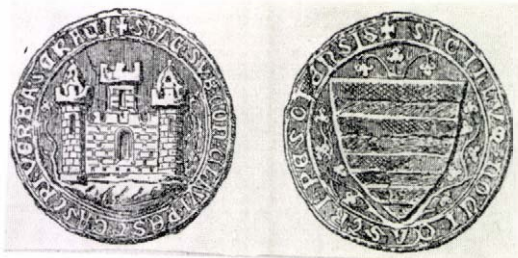
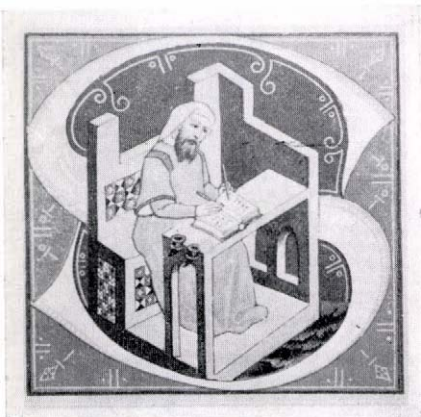

Írószerek. Aquincum

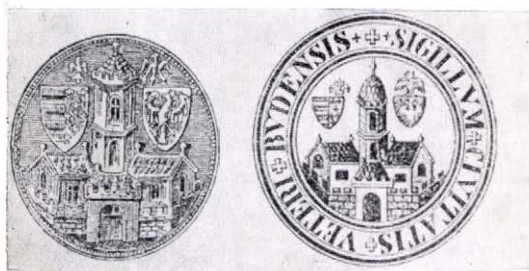
Ókor

Tekerceset tartó férfi szobra.
Aquincum

Buda legrégebb ismert kettős
pecsétje 1329-ből

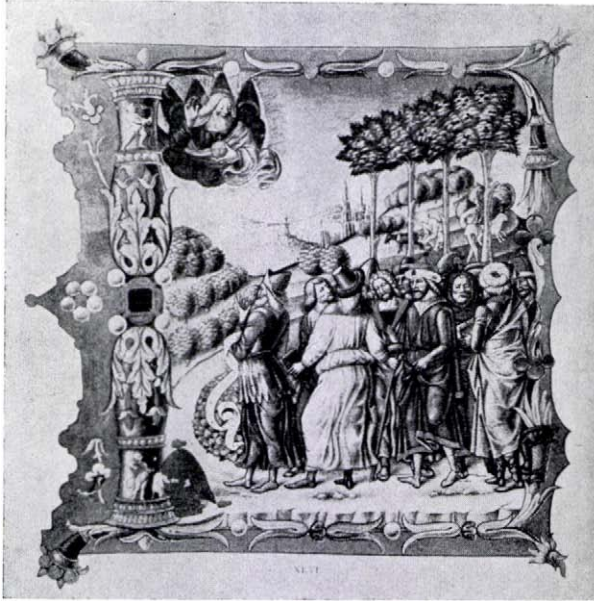

Óbuda címeres pecsétje a XIV. századból

Pest címeres pecsétje 1481-ből

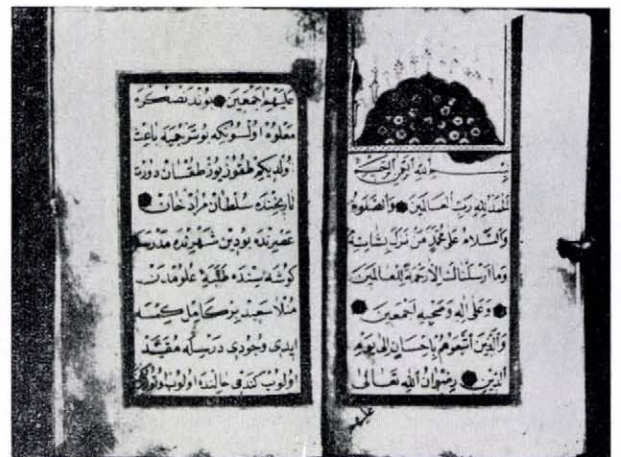
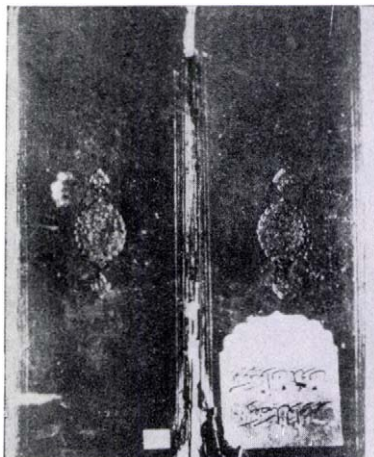
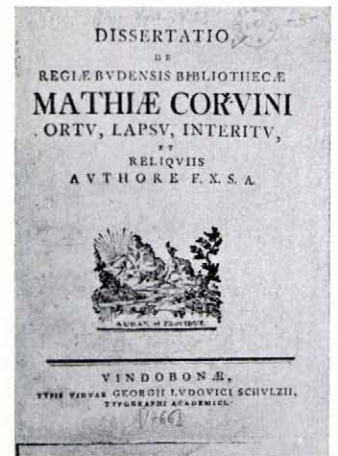
Középkor

A Corvina Könyvtár

Mátyás király egyik könyvtárosa

Könyvemlékek a törökkori Pest-Budáról

CATALOGUS
NONULLORUM RARIORUM, PAR-
TIMQUE RARISSIMORUM VARIIS IDIOMA-
TIS ET ARGUMENTIS
LIBRORUM
 QUORUM
 UNA CUM PARVA COLLECTIONE
IMAGINUM ERUDITORUM
 SIVE LIBRORUM INCLARUM
FENUM EXPONIT
 ET
QUIBUS AD INDICEM GENERALEM
LIBRORUM RARIORUM
SUAM QUANTULAMCUNQUE
CONVERTI PARTEM
H. G. & B.

Pestini, apud Weinspand & Képf. Bibliop.
 1781.

CONNOTATIO
 Librorum publicae Auctionis Expositionem Bu-
 dae in Aere de Hecore Magnanimo, Menſe
 Martii die 27. hora octava, & post-
 meridiana, IX. usque XII. & a III. us-
 que VI.

LIBRI IN FOLIO.

1. J. 1777. Capit. Oper. univ. Editio Antverpiae
Tom. VI.
2. Nobiles Acaſtulo Reb. Paul. Nove Confessio-
Belgicae, & Thaurici Mare. Hofmann. Vindob.
1779. Tom. IX. Volumen VIII.
3. Poesiae Pae. Rive. Jui. Communi. Tom. V.
4. Poesiae Thaurici. Coloni. Gallicae. Vindob.
1780. Tom. V.
5. Aſtulo in Epigram. Thaur. Mar. Poes. 1780.
Tom. I.
6. Poesiae Floridi Opera Jordan. Vindob. 1781.
Tom. I.
7. Thaurici Responsio. Hec. Hecore in Jui. Com-
muni. Vindob. 1781. Tom. 5.
8. Poesiae. Poesiae. Communi. in Jui. Hecore. Thauri-
ci. Vindob. 1781. III.
9. Poesiae. III. Hecore. Vindob. 1781. Tom.
IV. Vol. II.
10. Poesiae. Jui. Communi. Thauri. 1781. IV.
11. Poesiae. Hecore. Gallicae. Tom. I. Hecore. Vindob.
1781.

1782

CATALOGUS
LIBRORUM,
 QUI APUD
FRANCIST. AUGUST. PATZKO,
 TYPOGRAPHI PESTINENSEM,
 ADDITO TERTIO
 TITULUS PROSTANT.

Pestini, 1791.

Verzeichniß
der
Bücher,
 welche
 den Reichthümern
 verkauft werden
 zu Pest hinter dem Stadthaus No. 60,
 den 27. August und folgende Tage 1799. Vormittag
 von 9. bis 12. Nachmittags von 3. bis 5.

1799.

Verzeichniß
 der
Bücher,
 welche
 den Reichthümern
 verkauft werden
 zu Pest hinter dem Stadthaus No. 60,
 den 27. August und folgende Tage 1799. Vormittag
 von 9. bis 12. Nachmittags von 3. bis 5.

1799.

CATALOGUS
LIBRORUM
AUCTIONE PUBLICA
VENDENDORUM

Pestini 1791. Die 27. Novembris et sequen-
 tibus, in majus Seminarium Generale mane ab
 hora 9. ad 12. post meridiem ab hora
 3. ad 5.

FEL-JEGYZESE
AZON
KÖNYVEKNEK,
MELLEK
 Pesten 1791. május 27. Novemberben,
 és következő napokon, a nagyiskola
 Seminariumban déli órák óta kezdől fog-
 va tíz óráig. Dél után kezdől fog-
 va déli
 elkönyvetvétel.

PETTINI,
 TYPIS FRANG. AUG. PATZKO.

Könyvárosi jegyzékek és nyilvános „köttyavetyék”
 katalógusa a XVIII. század végéről

ELŐ-BESZED
Az Olvasásban Gyönyörködőkhez.

Talál el-bizern, tudáshozni fognak né-
mely Hazafiak azon, hogy én is más szom-
szód Nemzeteknek diltivetes nyomdokit követ-
vén, megfíztem anyai nyelvünkön írt, míg
ugyan tsekély számú könyvekből Magyar Ol-
vasó-Kabinétet állítani. De mint hogy minden
egyed dolgaimat, úgy ezt is nem tiszán tu-
laidon akaratomból követtem; hanem Hazafia-
nak sok tudás és érdemes Fiaitól ösztönzete-
vén, hátrahoztam ezen máig is bejós ma-
kóba kapni.

Mert, meg-kell vallanom, hogy igyekez-
temnek mindjárt első szorgalmas találatokat
oly irigy szemek, kik minden óron-^{is} szándék
azon iparkodtak, hogy el-tökéltet feladók-
mat

mat le-nyomhaszták. De edes Nemzetembek
vonzó buzgó szeretetem annyira vitt, hogy
nem kémléltem még a' leg-súlyosabb kútsége-
ket is, mind addig fáradoztam, míg fel-veit
számonnak jég-töréssel útát nem nyitottam.

Rendkívül mindazáltal, hogy ez első ut-
tal senki tölem azt nem kívánja, hogy munkám-
nak mindjárt kezdete oly tökéletes legyen, mint
azt egy jól el-rendelt Olvasó-Kabinétnek igaz-
fussa méltán hozhatni magával, és így elin-
te minden Olvasó' nyének cseget tegyek. —
Mert ki-ké tudja azt, hogy minden dolognak
nehéz a' kezdete, valamint ennek is. Ha
nem idővel, ha az Isten élettemnek kedvez,
egész tehetőségemet arra fordítom, hogy min-
den Hazánkban találatos ritka és tudós Ma-
gyar könyveket fel-keressék, melyeknek be-fer-
vezésében, egyik szorgos foglalatosságimái há-
trahozván, mind addig szeret nem tehettem.

Hogy pedig Kabinétembe oly fogadós köny-
veket is kerestem, melyek igaz rend szerint
abba éppen nem illelnek, úgy mint: Indítá-
ságos és Prédikáziós Könyveket, külömbféle
Bírálatokat, 's más egyebet, nem más okból

116-

den igaz Magyar anyai nyelvünk diltiveti,
's kedvelési minden igyekezettel azon léfzen,
bogy még többekre is törekedő igyekezetemet
minden módon segédelmestudni, és íres drá-
kuc a' jó magyar könyveknek be-fonos oltasá-
sában töltögetni el-nem mialatját. Melynek
szálat öhajátja mellett mindenkor bió szolgál-
latomat ajánlódni, vagyok minden

igaz Hazafinak

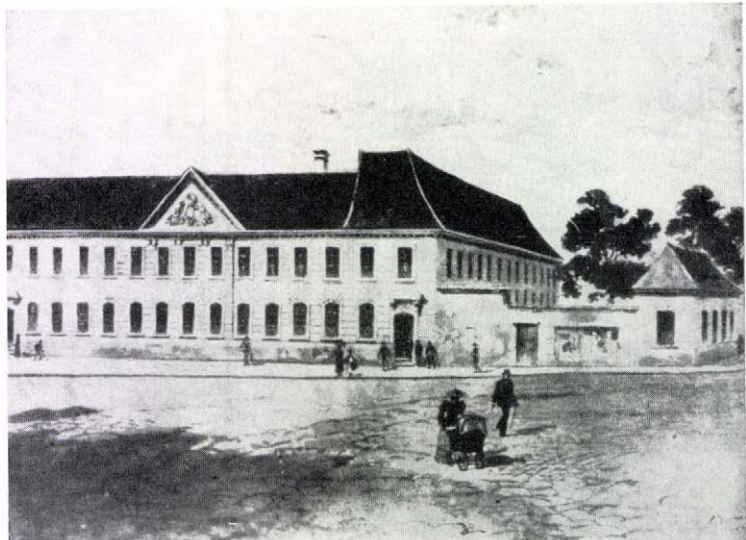
Pesten, Bőz má Haviának
10. napján 1793.

Kéjz kötelefségű szolgálja
Mossótzai Institoris Gábor.

Er.

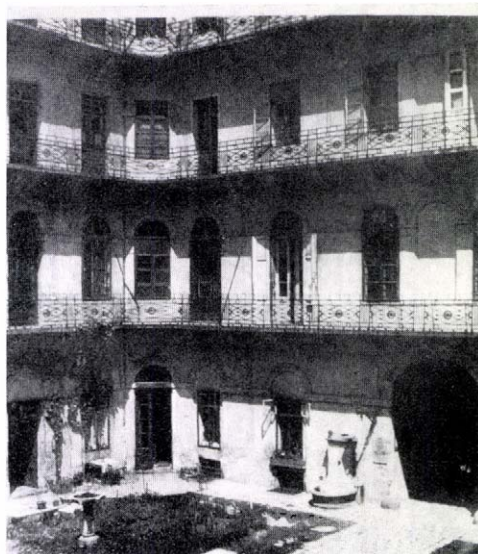
Az első ismert pesti „Kölesönözö Könyvtár” és „Olvasó Kabinét” tulajdonosa, Mossótzai Institoris Gábor könyvlajstromának első lapjai

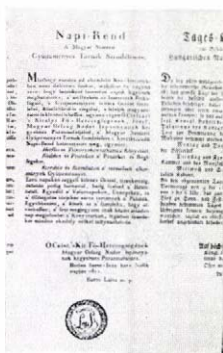
Az egyik első könyvtárterem Pesten a XVIII. századi Pálffy kolostorban. A Nemzeti Múzeum felépítéséig ez a Széchényi Könyvtár otthona

Az Egyetemi Könyvtár régi épülete a „Barátok Piaczán” (ma Károlyi Mihály utca) 1784-1875.

Az 1826-ban alapított Akadémiai Könyvtár először a Trattner-Károlyi ház második emeletére került.

Széchényi Ferenc a nemzeti könyvtár alapítója

Bücher-Verzeichniß
 der
Leih-Bibliothek
 von **Carl Lauffer,**
 (vormal. Oester. Consul)
 Waisenplatz, Nr. 15, dem Hotel „am Palais“
 gegenüber
 nächst der im Hofe.

Die Leihbibliothek enthält deutsche, ungarische, französische und englische Literatur in großer Anzahl der klassischen Werke und neuesten literarischen Erscheinungen dieser Sprachen.

Abonnement-Verhältnisse.
 I. Bei dem Eintritte in das Abonnement werden jeder Abonnent 100 Bände für einen Monat zu dem angegebenen Preise geliefert, welche bei dem Abtritte und dem Abonnement wieder zurück gegeben werden.
 II. Die Abonnements-Preise sind: monatlich 10 Kr., vierteljährlich 30 Kr., halbjährlich 60 Kr., jährlich 120 Kr.
 III. Bei Wichtigem kann ein Abonnement auch ohne den Monatlichen Betrag abgeschlossen werden.

1848.

Bücher-Verzeichniß
 der
Leih-Bibliothek
 von **Lauffer & Stoly's**
 Buchhandlung
 in der **St. Anna-Str.**
 gegenüber Nr. 7 dem Hotel „am Palais“ gegenüber
 nächst der im Hofe.

Preis 40 Kr. Ost.-Währ.

1861.

CZÍMSOROZAT
 RÖZSÁVÖLGTI ÉS TÁRSÁ
 KÖLCSÖN-ZENEMŰ-TÁRÁHOZ
 PÉTFEN.
 KÖRNYATI ÉS IRENYI-KÖNYVTÁR.

számszerinti átvezet.

PÉTF., 1867.

2° Pótlék.
 Stoly K. O.
 Budapesti Könyvtáraknál
 nyilvános kölcsönkönyvtára
 1872. évi nagy kiegészítéshez.
 Budapest, a Magyar Kir. Akadémia Könyvtárához.
 1872. évi nagy kiegészítéshez.
 2° Nachtrag
 zu dem Bücher-Katalog des Jahres 1872
 der
öffentlichen Leihbibliothek
 von **H. O. Stoly,**
 Buchhandlung in Budapest,
 Waisenplatz Nr. 7, dem Hotel „am Palais“ gegenüber,
 nächst der im Hofe.

Preis: 10 Kr. Cz. M.

1874.

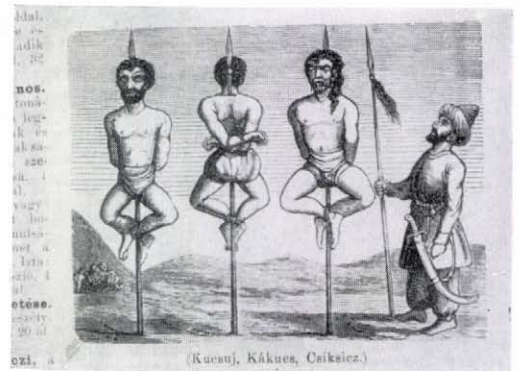
Laifer & Eisner
KÖLCSÖNKÖNYVTÁRÁNAK
 JEGYZÉKE.
 I. RÉSZ (MAGYAR).
 BUDAPEST.
 1874.

CATALOGUE GENERAL
 FRANÇAIS ANGLAIS ET ITALIEN
 BIBLIOTHEQUE D'ABONNEMENT
 THEODOR LAUFFER
 BUDAPEST
 1874.

SZERENCSE-KÖNYV,
 mely
 megfelel a következő hat kérdésre:
 I. Hogy valaki sokalig él-e a világon?
 II. Fog-e valaki eszikor házasságra lépni?
 III. Beteljesedik-e a mit gondolunk?
 IV. Ha valaki gazdagságra tesz-e szert?
 V. Ha valaki utjában szerencsés lesz-e?
 VI. Fog-e valaki vállalatában boldogulni?

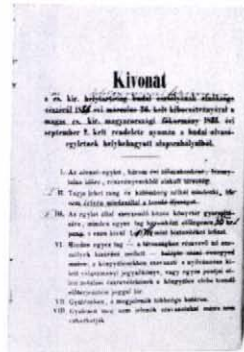
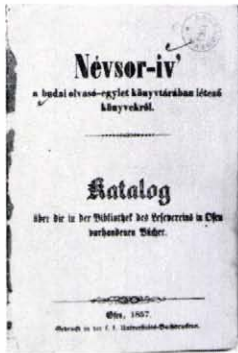
Darabja 7 kr.
 Minden próféciákat az emberek mulatására és itt-ott leckéjére.
 I. Tatár Péter
 német szerencsés próféta.
 II. Greg Tatár Péter
 német politikai satmár.
 7 köpvel, 48 oldal.
 Tizenkettedik bővített kiadás.

Darabja 8 kr.
 I. A hívő vadász története. Tündérrégió regé az északról. Ország és ifjak.
 II. A ravaszágáról híres görög vitéz Uliaszának csodálatos kalandjai.

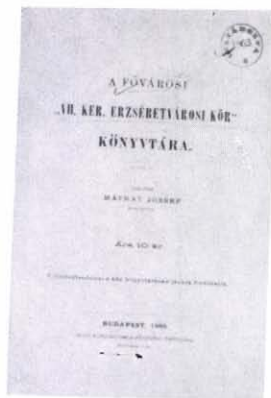

Kölcsönkönyvtári jegyzékek a múlt századból

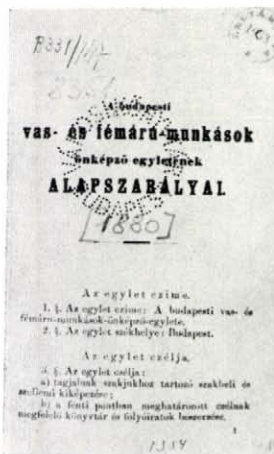
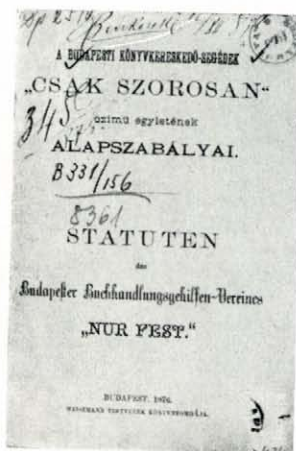
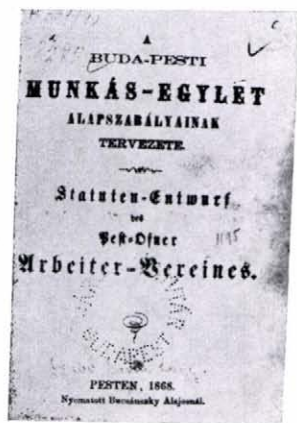
1817k. Nr. 5 KÖL.
— (Josef, dr.) I. *Nyelvtudom. pályam.*
ENGELMANN (J. B.) Allgemeine Geographie in Briefen an ein Frauenzimmer. I. Thl. Der östliche Theil Deutschlands. Frankfurt am Main 1804. 8r.
— (Wilhelm) Bibliothek der schönen Wissenschaften, oder: Verzeichniß der vorzüglichsten-, bis zur Mitte des Jahrs 1836, in Deutschland erschienenen Romane, Gedichte, Schauspiele etc. Leipzig 1837. 8r.
ENGELS (Frid.) Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Leipzig 1845. 8r.
°**ENTHALTSAMKEITS VEREIN** (Der) und die Nationalität in polnisch Schlesien. Leipzig 1845. 8r. hr.
°**ENTWURF** zu einer zeitgemäßen Verfassung der Juden in Preussen. Breslau 1842. 8r. hr.
d' Eon. Mémoires. I. *Galliardeit.*
ÉPIGONES (Die). Leipzig 1846. 8r.
°**EÖRDÖGH** (Károly). Vág völgye. Párizs 1848. 8r. hr.
EÖTVÖS (Ion Károly). Estendő Könyvtár...

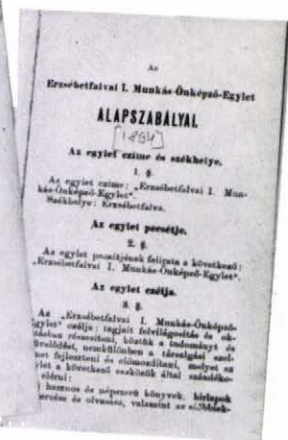
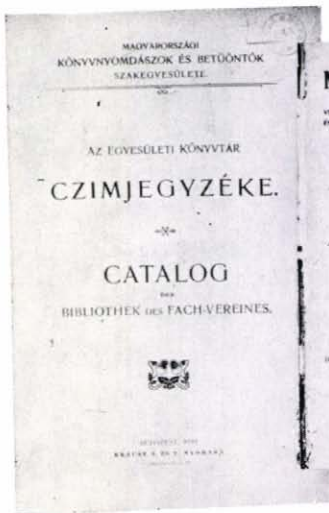

Egyesületi és iskolai könyvtárak kiadványai a múlt században

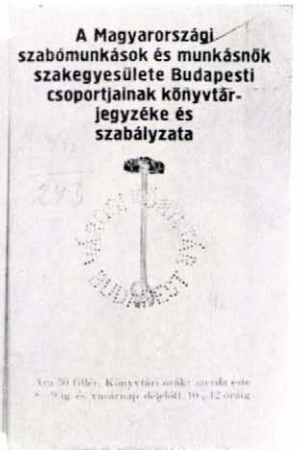
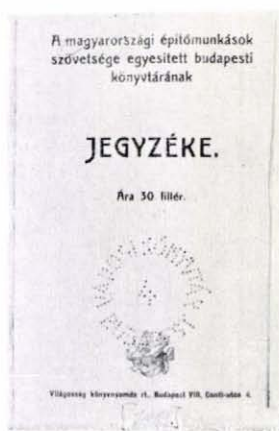

Az első munkásegyletek alapszabályaiban már szerepel könyvtárak létesítésének terve

Munkáskönyvtárak jegyzékei

az Erzsébet Népakadémiáé vagy a VIII. kerületi Munkásotthoné. Valójában ez a látszólagos gazdagság nagy szegénységet takart. Kudora Károly 1893-as „Könyvtártan” című munkájának az a tényekkel alátámasztott megállapítása, amely szerint „Az egyesületi könyvtáraknál a selejtes és erkölcsileg kifogásolható művek nagy számmal vannak összehalmozva” — a 8–10 évvel későbbi időkre is érvényes maradt. „A mi könyveink nagy része a Nemzeti Múzeumot kivéve bérház alakú épületekben vannak elhelyezve” — állapította meg Kudora ugyanazon művében —, a helyzet e tekintetben sem változott a kilencszázas évek elejéig. 1906-ban jegyezte fel Solymossy Sándor idézett dolgozatában: „A néhány könyvtár is, ahol olvashatna a nép, mintha a nyilvánosság kizárására rendezkedett volna be.” Hasonlóan sötét színekkel jellemezte Gyalui Farkas, a könyvtártudomány első professzora hazai (a kolozsvári) egyetemen, a magyarországi illetve fővárosi viszonyokat a könyvtárakkal való ellátottság tekintetében. Gyalui 1903-ban megjelent tanulmányában állapította meg, hogy *Bostonnak*, tehát egyetlen amerikai városnak a könyvtárában tízszer annyi rendszeresített könyvtári szakember (269 személy) dolgozott 1901-ben, mint a közel húsz millió lakost számláló Magyarországon, egyedül Boston város könyvtárára húszszor annyit költöttek a jelzett évben (328 230 dollárt, ami 1 614 891 koronának felelt meg), mint Budapest Egyetemi Könyvtárára (76 931 korona). Boston városában nagyobb könyvtári forgalmat bonyolítottak le, mint egész Magyarországon és ez nem meglepő, hiszen a kerek 800 000 főt számláló Budapest összes nagykönyvtára, kisebb gyűjteménye, szakkönyvtára és népkönyvtára az 1902-es kimutatás szerint „nem képes helyet adni 2500-nál több olvasónak, de még annyinak sem, s naponta átlagszámítással legfeljebb öt órán át”.⁵² Ugyanez a Gyalui Farkas 1903 február 5-én kelt és Budapest egyik fiatal, ekkor még kevesek által ismert könyvtári szakemberéhez, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárosához írott levelében így összegezte a hazai könyvtári viszonyokról alkotott véleményét: „retentő az, hogyan elmaradtunk”,⁵³ Gyalui és a rendszer alapján álló hasonló jószándékú személyiségek azonban a hiányosságok felismerése mellett nem látták meg világosan a kiv vezető utat. További társadalmi kezdeményezésekben és a meglévő hatósági, tudományos, iskolai és egyéb könyvtárak megnyitásával gondolták megoldhatónak a problémát.

A század első éveiben csak egyetlen olyan könyvtárpolitikus akadt, aki teljes világgossággal látta meg a célt és az eszközöket, amelyek segítségével célhoz lehet érni. Ugyanaz a fiatal szakember, akihez Gyalui Farkas imént idézett levelét írta: Szabó Ervin, akkor a Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárosa, 1904-től a fővárosi könyvtár vezetője, majd a főváros modern, az egész országnak példát mutató nyilvános könyvtárrendszerének megalapozója. Nem véletlen, hogy éppen Szabó Ervin tudott, mint könyvtáros, szakítani azokkal a könyvtárügy reformálását gátló konzervatív nézetekkel, amelyek kortársai látását homályosították. Abban, hogy Szabó Ervin forradalmi módon tudott utat törni a modern könyvtárpolitika számára, elsőrangú szerepe volt annak, hogy Szabó Ervin egyszersmind forradalmi szocialista is volt.

A budapesti, s ezen túlmenően a hazai könyvtárpolitika megújításáért indított harcban Szabó Ervin a kilencszázas évek közepén már nem állt egyedül: haladó és forradalmi értelmiségiek és a szocialista munkásság támogatását érezhette maga mögött.

A hivatalos, népellenes kultúrpolitika, ezen belül az antidemokratikus könyvtárpolitika elleni általános támadásra 1907 októberében, az akkor *Piccetti* rendezett országos szabadoktatási kongresszuson került sor, ahol Szabó Ervinnek a hazai könyvtárügy elmaradottságát könyörtelen bírálattal feltáró referátuma keltett nagy feltűnést. „Világnézetek csatája folyik itt” — állapította meg a referátum körül kiobbant szenvedélyes vita során az egyik hozzászóló.

A pécsi kongresszuson lezajlott nyílt összecsapás, melynek hullámai éveken át tovább gyűrűztek, erjesztő hatással volt a főváros könyvtárügyének megreformálása szempontjából is és elősegítette, hogy néhány esztendőn belül Szabó Ervin, Madzsar József, Dienes László, Kőhalmi Béla és legjobb munkatársaik Budapesten lerakhatták a korszerű és mélyen

demokratikus könyvtárrendszer, a fővárosi könyvtár tudományos központja és kerületi hálózata alapjait. Ezzel a vállalkozással Budapest és az egész ország könyvtártörténetében új fejezetet nyitottak.

Remete László

Jegyzetek

1. Horváth Henrik: Zsigmond király és kora. 1937.
2. Iványi Béla: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon 1331 – 1600. 1937.
3. Dercsényi Dezső: Nagy Lajos kora. 1938.
4. Uo.
5. Uo.
6. Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek. 1929.
7. Uo.
8. Fitz József: A magyar könyv története 1711-ig. 1959.
9. Iványi Béla: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon 1331 – 1600. 1930.
10. Uo.
11. Gulyás Pál: Apáca-könyvtár a Nyulak-szigetén. = Katholikus Szemle 1917.
12. Csekey Sándor: Budapest reformációja. 1938.
13. Csapodi Csaba: Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára? = Magyar Könyvszemle, 1962. No. 4. és Klny.
14. Magyar Könyvszemle 1896. p. 388.
15. Csapodi Csaba i. m.
16. Magyar Könyvszemle 1908. p. 386.
17. Gárdonyi Albert: Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a XVIII. században, különös tekintettel Budára és Pestre. 1917.
18. Uo.
19. Uo.
20. Schematismus litterarius... MDCCXCVI. p. 11.
21. Robert Towsen: Travels in Hungary. 1797.
22. [Alexovics Bazil]: A könyvek szabados olvasásáról. 1792.
23. Franz Schams: Vollständige Beschreibung der Königlichen Freien Stadt Pesth und Umgebung, p. 241.
24. Báttaszéky Lajos: Fővárosi genre képek. 1867. p. 220 – 222.
25. Notter Antal: A Szent István Társulat története. 1904.
26. Uo.
27. Turányi Kornél: Pest városi közkönyvtár létesítésének terve. = Magyar Könyvszemle. 1959. p. 267.
28. György Aladár: Esményi világ. Előadások, értekezések. 1890. p. 104.
29. [Mocsáry Lajos] X. Y.: A közművelődési egyletek és a nemzetiségi kérdés. 1886.
30. Gyulai Béla: A felnőttek oktatása és a Budapesti Népoktatási Kör története. [1896 ?]
31. Uo.
32. [Geréb Lászlóné] Nyilas Márta: A Budapesti Nyomdász Könyvtár. = Magyar Könyvszemle 1959. p. 163. – 179. és Klny.
33. A magyarországi szociáldemokrata párt pártgyűlésének jegyzőkönyve. 1902.
34. A mulató Budapest. 1896. p. 67 – 71.
35. Hamar István – Pruzsinszky Pál: A Budapesti Református Theológia Ráday könyvtárának múltja és jelene. 1913.
36. György Aladár i. m. p. 104.
37. A közművelődési egyesületeknek Budapesten, 1887 október 9-én tartott Congressusáról szóló napló. 1888.
38. Uo.
39. Gyürky Ödön: Katholikus népkönyvtárak. 1896.
40. Uo.
41. Uo.
42. Magyarország egyletei és társulatai. = Hivatalos Statisztikai Közlemények No. 9. 1878.
43. Gyulai Béla: i. m.
44. Uo.
45. Gátiné, Pásztor Mária: A Budai Könyvtár Egyesület története. = A Főv. Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 1956 – 57.
46. I. Földes Béla, Gaál Jenő és Mandello Gyula vonatkozó munkáit.
47. A Budapesti VIII. kerületi Munkásotthon Könyvtárának címjegyzéke 1903.
48. Magyar Könyvszemle 1895. p. 369.
49. Solymossy Sándor: Mit szeret a nép olvasni? Klny. a Népmívelés 1906. évf.-ből.
50. Uo.
51. Magyar Könyvszemle 1900. p. 267.
52. Gyalui Farkas: A könyvtári tudományok feladata. 1903.
53. Párttörténeti Intézet. Szabó Ervin gyűjtemény. Könyvtárosok levelei.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KÖNYVEK ÉS OLVASÓIK VIZSGÁLATA A KÖZPONTI KÖNYVTÁRBAN

Az elmúlt években végzett vizsgálataink azt bizonyították, hogy a központi könyvtár tagságukat rendszeresen hosszabbító, állandó olvasói főleg a különböző értelmiségi rétegekből kerülnek ki. Érdeemesnek tűnt, hogy olvasmányaik, könyvtárunkban teljesített és teljesítetlen könyvigényeiket és egyéb kívánságaikat tüzetesebben megvizsgáljuk.

Beiratkozott olvasóink megoszlásának arányát a könyvtár feladatainak megfelelően ki-kielégítőnek találhatjuk. A számukkal azonban nem lehetünk elégedettek. Nagy és gazdag anyagunkból sokkal nagyobb számú olvasót tudnánk könyvekkel ellátni. Gyűjtőkörünknek megfelelően elsősorban a különböző értelmiségi rétegek érdeklődését kellene felkeltenünk.

Beiratkozott olvasóinktól is szeretttük volna megtudni, hogy milyen módszereket tartanak alkalmasnak állományunk feltárására. Érdekeltek bennünket azok a módszerebeli hiányosságok melyek miatt esetleg a gyűjtőkörünk iránt egyébként érdeklődő olvasók nem hozzánk fordulnak. Vizsgálódásunkat alapvetően arra korlátoztuk, hogy a *könyvtár tudományos gyűjtőkörébe, a szociológiába és rokontudományaiba tartozó műveket* milyen mértékben és kik kölesöznik. (Az olvasótermek forgalmát, mint külön problémát, mellőztük.) A kérdést mind az olvasók, mind a könyvek vizsgálatával igyekeztünk megközelíteni. A problémát időszerűvé tette az is, hogy hosszú évek vitái után ennek a tudományágnak ma már nem a létezéséről és tartalmáról vitatkoznak a szocialista országokban, hanem egyre szélesebbkörűvé válik a szociológiai kutató munka.

1.

Vizsgálatunkat megkönnyítette, hogy immár hatodik esztendeje rendszeresen jelenik meg újabb külföldi szerzeményeink szakjegyzéke. A kiadvány negyedévenként az összegyűjtött anyagot a decimális rend szerint csoportosítva regisztrálja. Ingyenesen küldjük el tudományos anyagunk iránt érdeklődő olvasóinknak. Munkánk során e jegyzékeknek az osztályozási rendünk szerinti társadalomtudományi, történelmi és filozófiai szakjaiból kiválasztottunk kereken 470 könyvet az alábbi megoszlásban:

3-as szak   425 kötet

Ebből:

30	52	324	1
301	52	325	14
302	53	327	7
303	38	329	1
305	1	33	3
307	55	331	33
308	51	335	5
309	14	339	15
32	7	35-39	4
321	25	1-es szak	13 kötet
323	14	9-es szak	32 kötet

Igyekezünk tudományos szintűeket válogatni. Megvizsgáltuk a könyvek kölcsönzöttségét és általában néhány jellemző példaként azt is, hogy kik vitték el. Megjegyezzük, hogy teljes kölcsönzésünkben a fenti három szak, több év átlagát tekintve, 28–30%-ot képvisel. A társadalomtudományokból kiemelkedik a szociológiai szak, általában 4% körül. Abszolút számban ez évi 3000 kötetet jelent.

Kérdőívet állítottunk össze és elküldtük egyrészt azoknak az olvasóknak, akik külföldi szerzeményeink szakjegyzékének expediálási listáján szerepelnek, másrészt pedig a vizsgált könyvek kártyáin gyakrabban szereplő kutató olvasóinknak. 320 kiküldött kérdőívünkre 170 érkezett vissza; 160-at dolgoztunk fel, 10 darab használhatatlan volt. A kérdőívek egyrészt olvasóink személyesen adták át, így módunk volt többükkel beszélgetni is a felvetett kérdésekről.

A kérdőív első két pontja azt igyekezett vizsgálni, hogy tudományos könyveinket kereső olvasóink mennyire ismerik tájékoztató kiadványainkat. A visszaküldött kérdőíveket csupán ötven olyan olvasó töltötte ki, akik szerepelnek a szakjegyzék kiküldési jegyzékén. A második két pont olvasóink érdeklődésének és könyvtárunk gyűjtőkörének összefüggéseire igyekezett válaszokat szerezni. Az ötödik pont a feltáró munka módszereire vonatkozott. Az elmúlt évi kérdőívtől eltérően ezúttal beiktattunk, utolsóként, egy kötetlenebb kérdést is, általában könyvtárunk szolgáltatásaival kapcsolatban. Az úrlap a következő volt:

KÉRDŐÍV

A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár könyvbeszerző munkájához

1. Negyedévenként megjelenik címjegyzékünk Újabb Külföldi Szerzeményeink címmel: rendszeresen kapja szeretné megkapni nem igényli
2. Ismeri-e két szakjegyzékünket: Szociográfia – Városépítés
3. Munkájához könyvtárunk anyagából a felsorolt szakok közül kap-e segítséget? Ha igen, kérjük a megfelelő szakot aláhúzni:

magyar történelem	szociológia	filozófia
világtörténelem	szociográfia	politika
művelődéstörténet	urbanisztika (várostörténet,	művészettörténet
a történettudomány	városrendezés)	irodalomtörténet
egyéb ágai		
- egyéb szakok (részletesen megnevezve) .....
4. Gyűjtőkörünk melyik ágában tartja hiányosnak könyvbeszerzésünket? .....
5. A katalógusok mellett milyen módokat találna alkalmasnak könyveink feltárására: szakjegyzék, társadalomtudományi dokumentáció, előadás, szabadpolcos válogatás, tematigyelő szolgálat, egyéb .....
6. Egyéb észrevételei és javaslatai .....

2.

A vizsgált könyvek közül, 104 kötetet, 22,2%-ot az olvasók nem kölcsönöztek. 1961-es vizsgálatunk szerint az utolsó tíz esztendő anyagában az inkurrencia jóval magasabb, 32% volt. Megállapíthatjuk tehát, hogy a szorosabban vett gyűjtőkörben csupán a könyveknek egyötöde nem került olvasók kezébe a teljes anyagból vett egyharmaddal szemben. Javítja még az arányt az is, hogy a régebbi adatot tíz esztendő kölcsönzéseiből szá-

mítottuk, így a könyvek egyrészénél már kevés a valószínűség, hogy a forgalom áramába kerülnek. Jelen vizsgálatunknál csak öt évre mentünk vissza, az adatok zömmel az utolsó két év szerzeményezéséből adódtak, így ezeknél a műveknél nagyobb a valószínűség a forgalmazásra.

97 kötetet, 20,6%-ot mindössze egyszer, 73 kötetet, 15,5%-ot kétszer kölcsönöztek. A kötetek zömét, 111 darabot, a vizsgált anyag közel negyedrészt, 23,6%-át háromszor-öttször kölcsönözték, ennél többször 85 kötetet, 18,1%-ot.

Utalunk 1961-es vizsgálatunkra, amely szerint állományunk 3-as szakba tartozó műveinél a kölcsönözöttség átlaga, 4,3 eset, a 9-es szaknál 6,2 eset. Első helyen állottak a filozófiai művek 11,4 kölcsönzési esettel. Jelenleg rendkívül kevés, csupán 13 filozófiai könyvet vizsgáltunk, kölcsönzetlen nem volt közöttük, a kölcsönözöttségi átlaguk 6,1 eset.

Az egyszer sem kölcsönzött művekből 47 tartozik a szoros értelemben vett szociológia valamely ágazatának körébe. Vizsgálódásunk során nem tudtunk semmilyen közös okot találni arra, hogy miért nem kerültek még kézbe ezek a könyvek. E művek különböző nyelvűek és a tudományágon belül összefoglaló, általános problémákkal foglalkoznak, pl.: Just Butcher: *The Negro in American culture*; Makarius: *La jeunesse intellectuelle d'Égypte*; Smelser: *Social change in the industrial revolution*; Löffler: *Sozialkunde in mathematischen und naturwissenschaftlichen Unterricht*. Csupán egyetlen következtetésre juthattunk, hogy a kiadások újak, nemrégén szerzeményezték őket, az érdeklődők még nem tudhatnak róluk.

A politika csak a szociológia kiegészítéseként és általánosabb, közművelődési szinten tartozik a könyvtár gyűjtőkörébe. A nem kölcsönzött könyvek közül 25 kötet tartozott a politika szakba, különböző nyelvűek és különböző témakörűek. Közös ismertetőjelet az eddigi mellőzés magyarázatára itt sem leltünk, csupán azt, hogy ugyancsak új könyvekről van szó. Az anyag fele a felszabadult volt gyarmatok izgalmas fejlődési kérdéseivel foglalkozik. Több pályázaton is szerepelt a téma, de a diákok nyelvi nehézségek miatt nem használták e könyveket.

Ugyancsak 25 kötet kölcsönzetlen a 33-as szakban. Ezen szakba tartozó művek általános kölcsönözöttsége is meglehetősen alacsony, 1–1,5%. Úgy tűnik, hogy a kutatók más könyvtárakban, – Párttörténeti Intézet, Marx Károly Egyetem könyvtára stb. – keresik e könyveket és nem gondolnak arra, hogy nálunk is megtalálhatók. Példák a nem kölcsönzöttekre: nőkérdés: Vreede: *Emancipation de la femme indonésienne*; Simpson: *The women of New-Zealand*; szakszervezeti mozgalom: Galenson: *The CIO challenge to the AFL*; *Geschichte der Gewerkschaftsbewegung in der UdSSR*.

Izgalmasabb tanulsággal szolgál a legtöbbet forgalmazott könyvek vizsgálata. Az érdeklődés látható okai alapján nagyjából három csoportot alakíthattunk ki.

Az első csoportba a „nevek” tartoznak. Olyan tudósok, publicisták, szociológusok, akiknek művei a szűkebb szakmai érdeklődésen túl a nagyközönség körében is ismertek, mert jelentőségüknek megfelelően a lapok is foglalkoznak velük. Pl. C. Wright Mills három könyve egyenként tíz alkalomnál többször volt kölcsön. (Az uralkodó elit 1963-ban magyarul is megjelent.) A további nevek és címek: Madariaga: *Portrait of Europe*, 1955; Bernal: *World Without war*, 1958; Russel: *A history of western philosophy*, 1945; Mann, Golo: *Von Geist Amerikas*, 1954; Garaudy: *Dieu est mort*, 1962. E könyvek néhány esztendő alatt 10–20 kölcsönzéssel szerepelnek nyilvántartásunkban.

A második csoportba a szorosan vett szakmai terület – a mi esetünkben a szociológia és a filozófia, kiemelkedő jelentőségű – egy-egy irányzat vagy iskola alapítója, vagy legfőbb képviselőként ismert szerzője tartoznak. Pl. Mannheim: *Essays on the sociology of culture*, 1956; Merton: *Social theory and social structure*; 1957; Riesman-Glazer: *The lonely crowd* 1953; Rose: *Theory and method in the social sciences*. A filozófiából: Sartre: *Critique de la raison dialectique*, 1960; Young: *Handbook of social psychology*, 1957.

A harmadik csoportba sorolhatjuk azokat a témákat, melyeket tudományos igénnyel dolgoztak fel, hiszen a szociológia, filozófia vagy történettudomány körébe tartoznak, de címük alapján intimitást, pikantériát sejtethetnek bennük. Igen sokszor kölcsönözve: Partridge: History of orgies, 1960; Anquetil-Magny: L'amant legitime ou la bourgeoise, 1923; Brockway: High moment. Stories of supreme crises in the lives of great men, 1955.

A vizsgált anyag zömébe természetesen a különböző szociológiai iskolák elméleti és módszertani művei, valamint a szociológia egyes ágazatai tartoznak. Ki lehet emelni néhány olyan témakört, melyeknek tanulmányozása mutatja, hogy hazai kutatóink milyen kérdések megoldása felé fordulnak: közvéleménykutatás, a társadalomtudományok matematikai módszerei, az ifjúság helyzete, ipari szociológia és pszichológia, a rádió, a televízió és a társadalom stb. A fenti tapasztalatokat a vizsgálati idő rövidsége és a vizsgált anyag kis terjedelme miatt – a szolgálat ellátása mellett jutott csak idő a felvételre, – inkább jelzéseknek, mint végleges eredményeknek tekinthetjük. Gyűjtési elveinket azonban így is igazolva láthatjuk. Továbbra is arra kell törekednünk, hogy a kialakított csoportok sorrendjében beszerezzük a fémjelzett szerzők legfontosabb műveit, a gyűjtőkörünknek megfelelő alapműveket és a társadalomtudományok köréből minden olyan alapművet, mely hazánkban is napirendre kerülő kérdéseket vet fel és igyekszik megválaszolni.

3.

Megkíséreltük kinyomozni, hogy a különböző jellegű könyveket kik kölcsönözték. Tekintve azonban, hogy nyilvántartásunkat az év elején újjárendeztük, régi olvasóink is új törzsszámokat kaptak, a könyvkártyáról tehát csak az 1963-ban kölcsönzött könyveknél tudtuk megállapítani, hogy kiknél voltak. A megvizsgált tételből kölcsönözött 366 könyvnek a fele, 182 volt kézben 1963-ban. Egy-egy kölcsönzött könyvre 1,6 kölcsönzés jutott az év folyamán, (összesen 299 kölcsönzés.) A könyveket, ahogy várható volt, az értelmiségiek különböző rétegei használták, az alábbi összesítés szerint:

Foglalkozás	Kölcsönzés száma a vizsgált anyagban
tudományos kutató	83
művész, író	20
műszaki értelmiségi	18
jogász	13
pedagógus	15
egyetemi tanár, adjunktus	6
orvos	7
egyéb értelmiségi	33
tisztviselő	47
nyugdíjas	29
egyéb	20
egyetemi hallgató	8

Tavalyi felmérésünk során megállapítottuk, hogy a felsőfokú iskolát végzettek aránya a tisztviselők között 52%, a nyugdíjasoknál 58%. Érthető tehát, hogy tudományos könyveink kölcsönzésében számottevő a szerepük. Megjegyezzük, hogy ugyancsak régebbi vizsgálataink alapján győződünk meg arról is, hogy az értelmiségi rétegek évi kölcsönzése erősen kiemelkedik az átlagból: 18 kötettel.

4.

A könyvek kártyáinak vizsgálatánál érdekesebb tanulságot nyújtottak a kérdőíveken beérkezett válaszok. A 160 visszakapott kérdőívet a következő foglalkozású olvasók töltötték ki:

Foglalkozás	Szám
tudományos kutató	12
író, művész	29
műszaki értelmiségi	9
jogász	7
pedagógus	10
egyetemi tanár, tanársegéd	15
egyéb értelmiségi	18
tisztviselő	17
nyugdíjas	20
egyéb és bizonytalan	23

A megkérdezett olvasók közül, ahogy már az előbbieken mondtuk, ötven kapja rendszeresen az újabb külföldi könyvek jegyzékét. Nyolcvannégyen válaszolták, hogy szeretnék rendszeresen megkapni és csupán tizenhatan nem igénylik, illetve nem válaszoltak erre a kérdésre.

Újabb szerzeményeink eddig megjelent két szakjegyzékét a szociográfiai művekről és a városépítés, várostervezés irodalmáról, olvasótoborzás céljából a témák hazai szakembereinek küldtük el és nem olvasóink között terjesztettük. Városépítési és általában urbanisztikai könyveink forgalmát és olvasóit most nem vizsgáltuk. Így nem okozott meglepetést, hogy a megkérdezettek közül 119, 74% nem ismerte ezeket a kiadványokat. Huszonkilencen a kérdésre nem adtak választ, csupán huszonkét tájékozott és rendszeres olvasónk ismerte mindkét kiadványt. Közülük négyen a városépítés és hatan a szociográfia kiadványát igényelték. Az eredmények nem megnyugtatók kiadványaink határfokát illetően, ezért a kérdést részletesebben kellene megvizsgálni.

A legösszetettebb kérdés a gyűjtőkörünkbe vágó és vele határos szakok iránti érdeklődésre vonatkozott. Összesen 484 szakot jelöltek meg olvasóink, tehát egyenként átlag három szak területén tudjuk könyvvel ellátni őket. A részletesebb táblázat a következőt mutatja:

Szak	Érdeklődők száma
világtörténelem	60
magyar történelem	39
művelődéstörténet	69
történelem egyéb területei	23
szociológia	50
szociográfia	25
urbanisztika	10
filozófia	40
politika	29
művészettörténet	34
irodalomtörténet	48
jog	2
egyéb	55

A kérdőívek tanúsága szerint értelmiségi olvasóinknak az a véleménye, hogy könyvtárunk döntően a történettudomány és a szociológia területén tudja őket könyvvel ellátni. E két vezető szakot az irodalomtörténet és a filozófia követi.

Sajnos, a kérdőív összeállításánál elkövettük azt a hibát, hogy a felsorolt szakokat nem állítottuk értékrendbe és nem hívtuk fel az olvasó figyelmét arra, hogy az általuk különösen művelt szakterületet jelöljék meg. Ezért önkényesen, de véleményünk szerint nem hamisítva, kiemeljük a könyvtár által különösen gondozott területeket és a többi megjelölt szakot igyekszünk ezekhez viszonyítani.

A történettudományon belül a következő érdeklődési csoportokat találtuk:

Csak világtörténelem	13 olvasó
Világtörténelem és magyar tört.	10 "
Világtört., magyar tört. és művelődéstört.	10 "
Világtört., magyar tört. és a történettud. egyéb kérdései	3 "
Világtört., magyar tört., művelődéstört. és a történettud. egyéb kérdései	8 "
Világtört. és művelődéstört.	8 "
Világtört., művelődéstört. és a történettud. egyéb kérdései	7 "
Világtört. és a történettud. egyéb kérdései	1 "

A legtöbben együttesen a világtörténelem és a művelődéstörténet iránt érdeklődnek, összesen 33-an. Majdnem ugyanennyien, 31-en a világtörténet és a magyar történelem iránt. Nehezen megfogható a művelődéstörténet szak pontosabb tartalma. Sok esetben nem más, mint kíváncsi betekintés a történelem kulisszái mögé, de legalább ugyanekkora részben a történelem köznapjainak feltárását és az iránta való érdeklődést jelenti. Könyvtárunk feladatának tartja ennek a szaknak gyűjtését, annál is inkább, mert a történelmi gyűjtőkörök tisztázásánál más könyvtárban gazdája nem akadt.

A magyar történelem feltárásához könyvtárunk nem kíván tudományos szinten segítséget nyújtani. A kutatók nem is fordulnak hozzánk. Ezt az bizonyítja, hogy csupán magyar történelmi műveket a megkérdezettek közül nyolcan keresnek nálunk, felerészben művelődéstörténettel együtt.

Összesen 69 olvasó, 43% vallotta, hogy a művelődéstörténet érdekli. Közülük, mint láttuk, 37-en a történelemmel együtt keresik ezt a témakört. A fennmaradó 32-ből közel a fele, 14-en az irodalomtörténettel párosítva keresik a művelődéstörténetet, a többiek különböző szakokkal,

A filozófiai érdeklődést 17 esetben együtt találtuk a szociológiával, 13 esetben a történettudománnyal, 12 esetben pedig a művészettörténettel. Kiemelkedő két érdeklődő, mindketten orvosok, akik csak a filozófiát jelölték meg. Nem lévén a filozófiának szakkönyvtára, előző évi kutatásainkból is láthattuk, hogy igen sokan közművelődési szinten keresik nálunk ezt a témakört, illetve néhányan még a különböző idealista iskolák és főleg a régen nagy mennyiségben beszerzett, fokozatosan kivonásra kerülő parapszichológiai könyvekre „buknak”. A kutatók között ez az érdeklődés rendkívül mérsékelte.

A 29, 18%-nyi politika iránti érdeklődő szinte teljes egészében azonos a történettudomány iránt érdeklődőkkel. Huszonötön legalább is így jelölték. Különös, hogy az egyetlen olvasó, aki csak a politikát jelölte meg érdeklődési területének: meteorológus.

Könyvtárunk a művészettörténetet is elsősorban közművelődési érdeklődés kielégítésére gyűjti. A 34 olvasó közül 24-en, több mint kétharmad, a történelem valamely ágazatával együtt jelölte meg a művészeti érdeklődést. Az érdeklődőknek közel a fele, 12-en az irodalomtörténetet is keresik. A fennmaradó néhány olvasó a többi szakkal vegyesen keresi a művészeti könyveket, egy orvos és egy tisztviselő jelölte meg egymagában ezt a szakcsoportot.

A 30%-os irodalomtörténeti érdeklődés nagyságrendben a történelem és a szociológia után következik. A 48 megkérdezettből 35 esetben történelmi érdeklődéssel párosul. Mint láttuk, elég sok a művészettörténet iránt is érdeklődő. Kevesen, összesen öten jelölték az irodalomtörténettel együtt a szociológiát. Figyelemre méltó, hogy ez volt az egyetlen szak, melyben a kizárólagos érdeklődésük között két szakember, két irodalomtörténész volt, de velük együtt még egy kívülálló is, egy grafikus.

Szándékosan mellőztük eddig az egyéb érdeklődést feltüntető válaszokat. 52-en 16 különböző témakört jelöltek meg. Nem sokkal múlja felül ezt a számot a megjelölt szakok közül a 10 urbanisztikai érdeklődést eláruló válasz. Valószínű, hogy a szak tartalmát sem értelmezte mindenki világosan, hiszen használata sem egységes. Ezt bizonyít-

ja az érdeklődők vegyes megoszlása: három író, két tanár, egy történész, egy mérnök, két tisztviselő, egy jogtanácsos.

Visszatérve az 52 egyéb jelölésre, végezzünk gyorsan a szépirodalommal. Már tavalyi vizsgálatunk során is láttuk, hogy azok az olvasók, kik nálunk szakkönyveket keresnek, a legritkábban keresnek szépirodalmat is. Nem lepódtunk meg tehát most, hogy összesen négyen jelölték meg az idegen nyelvű szépirodalmat. (A valóságban azért nagyobb arányban kölcsönzik, mert szép számmal vannak heterogén érdeklődésű olvasók, zömében nem a kutatók között.) Öten tüntették fel a közgazdaságtant. Nagyszámú régi közgazdasági könyvünk ezért pihenhet nyugodtan a raktárban. Heten visznek tőlünk a kérdezettek közül földrajzi könyveket és útirajzokat. Hárman kapnak segítséget zenei könyveinkből, ugyanennyien a pszichológiai tárgyúakból. Végül nézzük az egy-egy személyre korlátozó speciális kielégített igényeket: nyelvészet, kriminológia, folklór, idegenforgalom, statisztika, matematika. Csak egyéb, tehát gyűjtőkörünktől távoleső vagy részletkérdésre vonatkozó könyveket kap tőlünk 9 olvasó, 5%. Ilyen: újságíró – természettudomány; mérnök – földrajz; mérnök – biztosításügy; könyvelő – spanyol nyelvtan; szerkesztő – lexikonok stb. Nálunk ők csak néhány történeti értékű vagy kézikönyv jellegű művet találhatnak, elmélyültebb kutatás esetén más könyvtárakhoz kell fordulniuk.

5.

Meglepetést okozott, hogy a megkérdezettek fele, 80 olvasó nem tartja kielégítőnek a könyvtár szerzeményezését. A kifogásokban és az észrevételekben azonban pozitívum is van, az olvasóknak az a szándéka, hogy a szerintük nem kielégítő szerzeményezést javaslataikkal jobbá tegyék. (Bár gyakrabban és kérdőívek nélkül is több javaslatot kapnánk az olvasóktól!)

A nyugtalanító arány azonban megnyugtatóvá válik, ha kiszűrjük belőle azokat az igényeket, melyeket a könyvtárnak nem feladata és nem is szándéka kielégíteni. Egyetemi adjunktus, aki egyébként szociológiát talál nálunk, etnológiai gyűjtésünket kifogásolja. A kijelölt szakkönyvtár a Néprajzi Múzeum könyvtára. Történész, világ- és magyar történelmet visz tőlünk, több könyvet kér a protestantizmusról. Nem vállalhatjuk a Ráday könyvtár gyűjtőkörét, mégha esetleg annak anyagi ellátottsága rosszabb is. Olasz és spanyol irodalmat egy egyetemi tanár és egy nyugalmazott főiskolai tanár kér, de kérésüket – érdeklődésük szintjén, – csak az Egyetemi Könyvtár elégítheti ki. Hatan – nyugdíjasok, tisztviselők, tanárok – kérnek tőlünk modern közgazdaságtani műveket. Nem kívánjuk ezt a területet tudományos igényvel fejleszteni, mert a Marx Egyetem könyvtárának feladata. Öten, író, két újságíró, egy tanár és egy nyugdíjas kérnek tőlünk több modern filozófiai művet. Részletesebb gyűjtéssel azonban szintén más budapesti nagykönyvtár feladatát vállalnánk. (Akadémia, Egyetemi.)

Hat különböző olvasó kifogásolja, hogy a legújabb kor történettudományi irodalmát nem találja nálunk. Kettőn külön említik a memoárokat. Ez a téma az Országgyűlési Könyvtár hatáskörébe tartozik, mi csak az összefoglalókat gyűjtjük. Két mérnök kér bővebb természettudományi irodalmat, bár ennek is van önálló szakkönyvtára. Egy egyetemi docens és egy tanár és két író szeretne nálunk több irodalomtörténetet kapni. Sajnos, valószínűleg mindazt, amit még más szakkönyvtár sem szerez be. A jogtudományt kereső bíró, docens és külkereskedelmi előadó igényeit sem a mi feladatunk kielégíteni. Soroljunk még ide olyan egyedi kéréseket, mint: Bizánccal foglalkozó művek, az Alduna szabályozását tárgyaló műszaki könyvek, a szimbólikus logika, tudománypolitika, biológia, archeológia. A kérések mindegyik esetben új könyvekre vonatkoznak, tehát nem könyvtárunk régi, sokrétű anyagáról van szó.

A fenti több mint 30 kérés teljesítését tehát, tudományos szinten, el kell utasítanunk és az 50%-ból marad 37%. Ez sem kevés, mert a több mint egyharmadnyi részben kielégi-

tetlen olvasóinkat jelenti. Sajnos tudomásul kell vennünk, hogy több szakterületen példányszámaink elégtelensége miatt teljesítetlen kérések maradnak. Különösen akkor fordulnak elő ezek az esetek, amikor egyidőben sok olvasó azonos témakörben keres. Például: útikalauzok, művészeti és filmművészeti könyvek, modern idegennyelvű szépirodalom. Különösen a szépirodalom kérdésében; az állandó napi tapasztalat mellett, tavaly már jelzést kaptunk, amikor láttuk, hogy az előjegyzések 42%-a közülük került ki.

A legérdekesebb figyelmeztetés vizsgálatainkból a megmaradt 30% elemzése. Olvasóink felhívták figyelmünket olyan területekre, melyeken feladatunknak valljuk minden lényegesebb mű beszerzését és mégis, láthatóan, hiányosságok találhatók. Kutatók, tanárok, szakírók figyelmeztettek olyan kevésbé kimunkált területekre, mint kriminál-szociológia, agrárszociológia, közvéleménykutató módszerek, vallásszociológia, csoportelméletek, vagy egyszerűen, öt esetben, szociológia. Országosan nem megnyugtatóan rendezett a lélektan gyűjtésének kérdése, (különösen kölcsönző könyvtárban) érthető, hogy orvos, tanár, optikus, tisztviselő és nyugdíjas kérésében szerepel több pszichológiai mű beszerzése. Tulajdonképpen teljesen megoldatlan, bár nem dörömbölő kérdés, a szomszéd népek irodalmának eredeti nyelvű gyűjtése, melyre szintén felhívta figyelmünket egy olvasó. Jogos egyedi kérések: újabb történeti könyvek a kézikönyvtárba, több művelődéstörténet, népszerű könyvek a családi ház építésről, több összefoglaló mű Délkelet-Ázsiáról, könyvek a neofasizmusról, a szervezés-vezetés kérdésének irodalma, bőségesebb memoár irodalom.

Felmérésünk nyomán is egyre több szakembert igyekszünk majd bevonni a gyűjtőkörünknek kijelölt tudományok műveinek szerzeményezésébe. Nagyobb figyelmet fogunk szentelni olyan területeknek, mint például lélektan, legújabbkori történelem, melyeknek országos könyvtárai, különösen kölcsönzésben nem tudják a jelentkező igényeket kielégíteni. Nagyobb példányszámra, különösen devizás könyvek esetében, továbbra sem számíthatunk.

A kérdőív végén kértük olvasóinkat, tegyék meg megjegyzéseiket. Ezeknek egyrésze közvetlenül a szerzeményezésre vonatkozott. Konkrétan megjelöltek hiányzó könyveket, két kutató részletes bibliográfiát mellékel a szerinte beszerzendő művekről. G. D. tanár ezt írta: „Javasolom, hogy a központi Szabó Ervin könyvtár továbbra is, még hangsúlyozottabban általános jellegű szakkönyvtárrá legyen, ha kell, a szépirodalom rovására is.” Még pontosabb F. S. tudományos kutató megfogalmazása: „A könyvtár központja térjen rá a Szabó Ervin szerinti hivatására. Legyen minél fejlettebb szociológiai könyvtára az országnak.”

6.

A könyvtár egyéb szolgáltatásaira vonatkozó kérdésekből a legtöbben, 62-en, a megkérdezettek 38%-a a témafigyelő szolgálatot húzta alá. Kevesen jelölték meg, hogy tulajdonképpen hogyan képzelik el és milyen formában ezt a szolgáltatást. A személyes beszélgetések során arról győződünk meg, hogy az új beszerzések címfelvételeinek csoportosításán túl a szakjegyzékekben annotációt és recenziót várnak, valamint kisebb témákat felölelő, gyakrabban megjelenő ajánló jegyzékeket. Többen felvetették, hogy az olvasók kérésére, megadott témákról, térítés ellenében készítsen bibliográfiát a könyvtár. Általában a feltáró munka legyen kissé „egyévre szabottabb”, olyan módon is, hogy a javaslatok és kívánások további sorsáról — rendelés, beérkezés, bedolgozás — tájékoztassuk az olvasót. Kérik, hogy hozzáférhessenek a nagyobb külföldi kiadók katalógusaihoz.

Tanulságosan ellentmondó válaszokat kaptunk a szakjegyzékek kapcsolatban. Emlékeztetünk arra, hogy a megkérdezettek közül ötvenen kapják Újabb Külföldi Szerzeményeink jegyzékét. Ötvenük közül csak huszonegyen jelölték meg a szakjegyzéket mint kívánatos feltárási eszközt a kérdőívben. Figyelmeztetés ez számunkra: kiküldött jegyzékeink fele olyanokhoz kerül, akik számára valószínűleg közömbös a füzet, a napi posta egyéb nyomtatványainak egyike.

A fenti 21 olvasón kívül még 36-an húzták alá a feltárási lehetőségek között a szakjegyzéket. Ez is jóval kisebb szám, mint azoknak a száma, akik a kérdőív első pontjában azt jelölték, hogy nem kapják, de szeretnék megkapni. Ilyenek 84-en voltak. 48 olvasót tehát inkább a mutatványszám iránti kíváncsiság ösztönzött a jegyzék kérésére, csak a kérők negyedrésze várt a jegyzéktől tudatosan segítséget.

A fenti kettős tapasztalat alapján úgy gondoljuk, hogy szakjegyzékünket legjobb lenne előfizetéses alapon terjeszteni, biztosítva azt, hogy a beléfkettett munka nyomán a drága és kevés példány valóban az érdeklődőkhöz jusson.

Régebbi felméréseinkből láthattuk, hogy olvasóink jórésze tagja más könyvtáraknak, közöttük természetesen szakszervezeti és kerületi könyvtáraknak. A szabad polc fogalma ma már tehát olvasóink között is ismert. A megkérdezettek 37%-a, 61-en javasolták a szabad polcot, konkrétan azonban a szabad polc nálunk elképzelt tartalmát senki sem fogalmazta meg. Egy olvasó célozott arra, hogy a jelenleginél sokkal bőségesebb szabad polcos kézikönyvtárat kellene felállítanunk. (Erre mi is törekednénk, ha reális adottságaink kínálkoznának.) Olvasóink is ismerik helyiség-viszonyainkat, így, amikor személyesen beszélgettünk velük erről a kérdéstről, a reális helyzetet figyelembe véve többen azt javasolták, hogy megfelelő módon, rendszeres időközönben biztosítsuk új szerzeményeink bemutatását. A bővített kézikönyvtár és a bemutató jelentené a szabad polc tartalmát, könyvtárunk adottságainak megfelelően.

A dokumentációszolgálatot, — melynek egyébként a könyvtár részéről pontosabban fogalmazott terve sem merült fel, — a megkérdezettek alig több, mint 10%-a, huszan javasolták. Felerészben kutatóintézeti munkatársak és pedagógusok, de van közöttük nyugdíjas, jogász, író is. Kívánságuk jogos, hiszen a szociológiának ma hazánkban érdemleges dokumentációja nincsen.

Már ismételtén utaltunk arra, hogy a legutolsó, egyéb észrevételek és javaslatok tételére készített rovatot sokan használták fel, hogy a szerzeményezéssel kapcsolatos észrevételeiket részletezzék. Mások pedig a feltáró módszereket indokolták alaposabban. Kisebb kérdésekben kaptunk azonban más megszívlelendő tanácsokat is. Sokan javasolták, hogy a könyveket az első hosszabbításhoz ne kelljen bemutatni. Ezt a kényszert, kellemetlen tapasztalatok nyomán, néhány éve vezettük be, — elkallódott könyveket hosszabbított egynémely olvasó — úgy látjuk azonban, hogy olvasóink egy részére felesleges, kedvet szegő gondot rovnak ezzel. A másik gyakori kérés egyezik elképzeléseinkkel és terveinkkel: biztosítsunk nyugodt kutatási lehetőséget a tudományos munkához. Mindent meg kell tennünk, hogy az adottságokhoz mérten, átalakításokkal, ezt a hiányt pótoljuk. Többen kérték, hogy pontosabban, írásban rögzítve szabjuk meg kölcsönözhető és nem kölcsönözhető könyveink körét. Nemrég megjelent Útmutatónk kellően tájékoztat ebben a kérdésben.

Néhány teljesíthetetlen, de gyakran — kérdőíveken kívül is — felmerülő kívánság: a katalógus elrendezése a könyvek nyelve szerint, új szerzeményeink katalógusa a kiadás éve szerint, folyóiratok kölcsönzése otthoni olvasásra, könyvek előkészítése telefon-kérésre.

Idei vizsgálatunk a könyvtárunk profiljához tartozó tudományos könyveinkre és az irántuk érdeklődő olvasókra terjedt ki. Örömmel láthattuk, hogy az érdeklődők rétege szélesebb, mint azt a nyilvántartásban szereplő, beiratkozott különböző szakemberek alapján feltételeztük. A kölcsönzések vizsgálata, a kérdőívek elküldése és összegyűjtése és a személyes beszélgetések e rétegek kívánságainak és észrevételeinek csak egy részét derítették ki. A többi olvasóval is szorosabb kapcsolatot létesíteni, igényeiket kielégíteni, segítségüket a szerzeményezésben és a könyvtári szolgáltatások tökéletesítésében felhasználni a központi könyvtár egyik fontos feladata.

Hornyánszky Sári — Marót Miklós

Az adatgyűjtésben közreműködött Holló Ferencné

A GYERMEKOLVASÓK ELŐKÉSZÍTÉSE FELNŐTTKÖNYVTÁRI OLVASÓVÁ

Az önálló gyermekkönyvtárakból és a kerületi könyvtárak gyermekrészeiből a fővárosban évenként átlagosan három és félezer olvasó „öregszik ki”, vagyis körülbelül ennyi fiatal lányt és fiút adnak át a gyermekkönyvtárak a felnőtt könyvtáraknak.

A gyermekkönyvtárosok számára fontos kérdés, vajon a könyvtárukból kinövő fiatal olvasó valóban *eljut-e a felnőttkönyvtárba*, nevelőmunkájuk nyomán sikerült-e az olvasást nélkülözhetetlenné tenni számukra? De nem közömbös a felnőtt könyvtárosok számára az sem, hogy új olvasóik egyrésze már évekig gyermekkönyvtárban nevelkedett, s ezért nem is kezelhető kezdő olvasóként. A könyvtárosoknak az önálló olvasásra való nevelés munkájában *ilyen fiatalok könnyebbséget jelentenek*, hiszen ezek már bizonyos könyvtári jártassággal rendelkeznek, és a könyvtár dolgozóinak több idejük szabadul fel más olvasókkal való foglalkozásra.

Milyen felkészültséggel bocsátja el a fiatalokat a gyermekkönyvtár?

A gyermekkönyvtárak olvasói általában 6–14 év közti korukban lépnek a könyvtár tagjai sorába, s a lehető nyolc évből gyakran hat–hét évet töltenek ott olvasóként. De ha mint az általános iskola felsőtagozatának tanulói kapcsolódnak is a gyermekkönyvtárhoz, az itt töltött néhány év során is jelentékeny irodalmi és — ami ugyancsak igen fontos e tekintetben — könyvtári ismeretekkel gazdagodnak. Ezek az ismeretek azok, amelyek különösen értékes új olvasóvá teszik a felnőttkönyvtárak számára e fiatalokat. Ezért mindenekelőtt arról kell beszélni, hogy *milyen felkészültséget nyújtanak a gyermekkönyvtári évek olvasóiknak*.

A gyermekkönyvtárak természetesen mindenekelőtt olvasóik *irodalmi tájékozottságának* megalapozására, majd ennek továbbfejlesztésére törekednek. A gyermekek az általános iskolában megismerik a magyar írók jelentős munkáit; egyes műveket kötelező irodalom formájában fel is dolgoznak (Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk, Gárdonyi Géza: Egri csillagok, Jókai Mór: A kőszívű ember fiai, Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig). Ugyanakkor az ajánlott irodalom listája is sokat bővült az utóbbi években, s nemcsak hazai klasszikusokat tartalmaz (Móra Ferenc: Rab ember fiai, Mikszáth Kálmán: Gավallérok, A beszélő köntös), hanem a mai magyar és szovjet ifjúsági irodalom egy-egy darabját is felöleli (Fekete István: Tüskevár, Hollós Korvin Lajos: A vöröstorony kincse, Hegedüs Géza: Erdöntúli veszedelem, Tatay Ferenc: Puskák és galambok, Gajdar: Timur és csapata, Katajev: A távolban egy fehér vitorla). Az iskolai ajánlott olvasmányok közé újabban világirodalmi klasszikus művek is kerültek (Defoe: Robinson, Beecher-Stowe: Tamás bátya kunyhója, Gogol: A revizor). A kötelező és ajánlott irodalomnak ez a jegyzéke azonban feladatának megfelelően csak arra törekszik, hogy az általános iskola iroda-

lomtanításához illusztrációval szolgáljon. Az irodalmi műveltség szempontjából fontos művek egész sorának megismertetése változatlanul a gyermekkönyvtár feladata marad.*

Jelenlegi tárgyunk szempontjából azonban — amikor a gyermekkönyvtárból kinövő olvasók irodalmi felkészültségével foglalkozunk — már nem csupán a szorosán vett gyermekirodalom ismeretéről kell beszélnünk. Itt már 14 éves fiúk és lányok olvasmányairól van szó, sőt — miután a gyermekkönyvtár olvasói 16 éves korukig maradhatnak e könyvtárak tagjai — még ezeknél is fejlettebb fiatalokról. A gyermekkönyvtáraknak éppen e legidősebb olvasói számára már évekkal ezelőtt létrehoztuk a „Válogatás a felnőttek irodalmából” elnevezésű szakcsoportot. S ezt nemcsak gyakorlati célok indokolták. A tudomány az emberiség történetében soha nem tapasztalt lépésekkel halad előre, s természetesen ezzel együtt az egész kultúra. Igen fontos és természetes jelenség, hogy ebben a folyamatban a gyermekek szellemi fejlődése is meggyorsul, érdeklődése kitágul és elmélyül. Ez az oka annak, hogy a jelenlegi legklasszikusabb gyermekirodalom, a Robinson, a Don Quijote, a Gulliver stb. — a felnőttek irodalmából érkezett ide. A „Válogatás a felnőttek irodalmából” csoportba sorolt művek listája ennek az irodalmi színvonalemelkedésnek egyre gyorsuló megnyilvánulása, amely lehetővé teszi, hogy mind bátrabban tehetjük a gyermekek könyvespolcára a klasszikus irodalom remekeit. Személyes tapasztalataink mindezt fokozottan alátámasztják. Azt hisszük, hogy a klasszikusok műveinek ma már a legtermészetesebb olvasórétege a gyermekkor és az ifjúkor határán álló csoport.

A „Válogatás” csoport könyveit már eddig is bátran bővítettük a gyermekkönyvtári szakbizottság bevonásával az egész gyermekkönyvtári hálózat számára. Van azonban gyermekkönyvtár — s ilyen a 2. sz. is — amelynek körzetében nincs felnőtt könyvtár; az ilyennek fokozottan szüksége van a „Válogatás a felnőttek irodalmában” („S”) csoport még erőteljesebb fejlesztésére, hiszen — amint később látni fogjuk — itt az átlagnál magasabb az olvasók életkora. Az „S” csoportot itt még inkább ki kell egészíteni olyan klasszikus művekkel, mint Dickens művei, Thackeray: Hiúság vására, A nagy Hoggarty gyémánt, Victor Hugo: A párizsi Notre Dame, a Nyomorultak, Sienkiewicz: A kereszties lovagok, Balzac: Huhogók, Gogol: Holt lelkek, A köpeny, Kleist: Kohlhaas Mihály, Shakespeare: Romeo és Júlia, Szent-Iván éji álom, Molière: Úrhatnám polgár, Thomas Mann: Királyi fenség stb., stb.

A „Válogatás a felnőttek irodalmából” mai kötetei is jelentős forgalmat bonyolítanak le a gyermekkönyvtárak legfejlettebb olvasói körében. A 2. sz. gyermekkönyvtár tapasztalatai e téren a következők:

Statisztikai kimutatásaink szerint a „Válogatás” csoport könyvei (az „S” anyag), mind a könyvállománynak, mind a kölcsönzési forgalomnak egyre emelkedőbb hányadát képezik.

Év	Szépirodalmi könyvállomány	Ebből „S” anyag	%-ban
1961. IV.*	2 302	249	10,8%
1962. XII.	4 988	686	13,7%
1963. XII.	5 576	782	14%

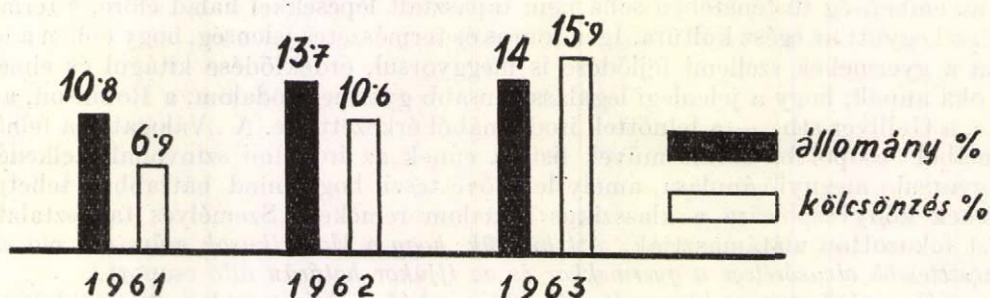
* Zárt pole mellett.

Év	Szépirodalmi kölcsönzés	Ebből „S” anyag	%-ban
1961. XII.	20 881	1458	6,9%
1962. XII.	25 398	2711	10,6%
1963. XII.	35 070	5578	15,9%

* Az irodalmi alapműveltség biztosításának és a gyermekkönyvtár erre irányuló munkájának elért eredményeiről 1962-es Évkönyvünk „A gyermek a szabadpolcos könyvtárban” c. cikkében számoltunk be.

A „Válogatás” csoport könyveinek száma tehát három év alatt megháromszorozódott, kölcsönzési forgalma viszont csaknem négyszeresére növekedett.

E négyszeresére emelkedő könyvforgalom jelentőségét még inkább kidomborítja az a tény, hogy ugyanezen idő alatt a 14 éven felüli olvasók száma csupán kétszeresére emelkedett, (az összes olvasók 2,6%-áról 5,6%-ára). Ez azt jelenti, hogy a „Válogatás” könyveit nemcsak ők, hanem 12–13 éveseink is növekvő érdeklődéssel olvassák, sőt még az ezeknél fiatalabbak is szívesen böngésznek a „nagyok” számára összegyűjtött könyvekből. S – mint az adatok mutatják – ebben nagy része van a szabadpolcrendszernek is.

A „válogatás”-anyag állományának és kölcsönzésének fejlődése

Serdülő olvasóink irodalmi ízlését vizsgálva felmértük, hogy mely könyveket olvassák a legszívesebben, mely írók művei jelentették számukra a legmaradandóbb élményt. Válaszként 60 olvasótól 103 könyvcímet kaptunk a következő megoszlásban:

Megnevezés	db
Magyar klasszikus (főleg Jókai)	38 mű
Új magyar irodalom (főleg ifjúsági)	24 mű
Ismeretterjesztő irodalom	18 mű
Világirodalom, új (főleg ifjúsági)	12 mű (ebből 9 szovjet)
Világirodalmi klasszikus	11 mű (ebből 1 orosz)
Összesen	103 mű

A csoportosításból megállapíthatjuk, hogy az említett műveknek körülbelül 65%-a *felnőtt irodalom*; ugyanis véleményünk szerint idesorolhatjuk az ismeretterjesztő anyagot is, hiszen ott olyan komoly érdeklődésre számottartó könyveket jelölnek meg a fiatalok, mint Óveges professzor könyvei, a „Világjárók” sorozat darabjai, Ákos Károly természet-tudományos írásai, az Univerzum sorozat egyes darabjai stb.

Jónak tartjuk, hogy a magyar klasszikus irodalom ennyire vonzza ifjú olvasóinkat. Jókai Mór művei közül főként az Aranyembert kedvelik, de Móra Aranykoporsója is alig marad mögötte népszerűségben, és sokan említik Gárdonyit is legkedvesebb írójukként.

Többeknek jelentett nagy élményt Victor Hugo Nyomorultak című regénye, Dickens és Cooper művei. Ezek mellett szívesen forgatják azonban fiatal olvasóink az ifjúsági irodalom alkotásait is.

Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a *gyermekkönyvtárak megfelelő irodalmi műveltséggel bocsátják el a keretükből kinőtt ifjú olvasókat, illetve azok jelentékeny részét*. Ezek az olvasók már megfelelő igényekkel lépnek a felnőtt könyvtárakba. Szükségük van ugyan még a könyvtáros támogatására további olvasmányaik kiválasztásánál — s mint látni fogjuk ezt a segítséget igénylik is —, de ez a könyvtárosi munka már csupán tanácsadásban fejeződik ki, s nem, (mint általában a hasonlókorú új olvasóknál,) a színvonalasabb olvasmányok megkedveltetéséért folyó agitációban. S ez alapvető különbség a gyermekkönyvtárak-nevelte ifjú olvasók és azok között, akik az utcáról, teljesen új olvasóként kerülnek a felnőttkönyvtárak kötelékébe.

Hasonlóképpen *lényeges a különbség a tudományos ismeretek vonatkozásában is a két fiatal olvasói csoport között*. Mindenekelőtt az, hogy mit keresnek, és hogyan keresik azt a könyvtárban. A gyermekkönyvtár ismeretterjesztő könyvanyagának forgalma gyors ütemben emelkedett az elmúlt három év során. S ez a fejlődés természetesen az idősebb, a 12–16 éves olvasóknak tulajdonlítható elsősorban.

1963-ban az egész évi kölcsönzött könyveknek 28,1%-a volt ismeretterjesztő irodalom. Nyilvánvaló, hogy felsőtagozatosaink sokkal erősebben érdekeltek ebben a százalékarányban, mint az alsóbb osztályosok. Ennek elemzésére egy héten át külön kísértük figyelemmel a 6–11 és a 12–16 éves olvasóink könyvválasztását. *A jelzett időszakban az ismeretterjesztő anyag forgalma az összforgalomnak 32%-a volt*. A következő eredményre jutottunk.

Az ismeretterjesztő művek forgalma:

Megnevezés	6–11	12–16
	éves olvasóknál	
Összes kölcsönzött kötet....	508	467
Ebből ismeretterjesztő.....	113	204
Az ism. terj. %-a az összforgalomban	22,4	43,5

Az alsótagozatosok (ideértve még az V. osztályosokat is) kölcsönzésének tehát átlagosan csaknem negyedrésze ismeretterjesztő irodalom volt. A 12 éven felüliek által elvitt könyveknek már csaknem felét képviselte az ismeretterjesztő anyag. Ebből a rövid vizsgálódásból kiindulva láthatjuk, hogy az összes gyermekkönyvtáraknak 27,1%-os ismeretterjesztő forgalma mögött a különböző korosztályok ilyen különböző adatai rejlenek. *Serdülő olvasóinknak a tudományos irodalom iránti érdeklődése, amely e kölcsönzési arányban jut kifejezésre, nemcsak eléri tehát, hanem meg is haladja a felnőtteknél tapasztalt ilyen irányú igényeket (30,6%)*.

A tudományos kérdések iránti érdeklődés felkeltésének másik nagy jelentőségű "műhelye" a gyermekkönyvtárban a *kézikönyvtár*. Az olvasóterem és a kézikönyvtár használatára nevelés fontos része annak a munkának, amelyet a gyermek könyvtári nevelése érdekében végzünk. Már az alsótagozatosok is szívesen használják az olvasótermet, bár náluk inkább meseolvasás, játék vagy a kézikönyvek nézegetése az az ok, amely miatt hosszasan időznek ott. Ezt a készségüket felhasználva fokozatosan irányítjuk őket az egy bizonyos cél érdekében való olvasásra is. Sok példát mutathatnánk fel arról, hogy alsótagozatosok is milyen haszonnal forgathatnak kézikönyveket. A magyar nép történetének képeskönyve, Békés István: *Hazádnak rendületlenül*, Brehm: *Az állatok világa* és még számos kézikönyv olvasgatása tíz éven aluliak számára is igen gyümölcsöző lehet.

Sokkal nagyobb azonban a kézikönyvtár iránti igény a felsőbbosztályos olvasóknál. Ezt az iskola nagyobb követelményei teremtik meg — igényesebb feladatok révén —, de alig kisebb jelentőségű oka a gyermek fokozódó érdeklődése is. Kézikönyvtárunk igen

szép számmal tartalmaz különböző lexikonokat, enciklopédiákat, szótárakat, térképeket, tanulmányokat és versgyűjteményeket. (A kézikönyvtárak további hasznos anyaggal való bővítését elősegíti a kerületi könyvtárak osztálya 1963-ban kiadott „Kézikönyvtári ajánlójegyzék”-c.) S habár a gyermekek egyrésze sajnálkozva veszi tudomásul, hogy a számára szükséges lexikon vagy szótár csak olvasótermi használatra kapható — végül is némi magyarázat után elfogadott tényvé válik számára a *helybenolvasás, illetve a helybentanulás formája*. Legközelebb már füzetten és írószerekkel ellátva jelenik meg az olvasóteremben.

Az iskola és az úttörőmozgalom különböző megbízásaival tudatosan a könyvtár és az olvasóterem felé irányítja a gyermekeket. Szokássá vált, hogy az iskolai dolgozatok megírása előtti hetekben közlik a dolgozatok témáját, s az anyaggyűjtést, adatok felkutatását a gyerekekre bízzák. Ez az eljárás *az érdeklődő gyerekekre rendkívül serkentőleg hat*. Ezekben az időszakokban olvasótermeink megélenkülnek. Gyakran nem könyvtári tagok is megjelennek és segítségünket kérik. Az ilyen alkalmakkor eredményesen dolgozó új olvasóink jó tapasztalataik alapján máskor is felkeresik egyéb problémáikkal olvasóteremünket.

Az „Úttörő expedíció a jövőbe”-mozgalom egyéni témaválasztással önálló munkák elkészítésére buzdítja a gyerekeket. „Építészünk története”, „A kommunista erkölcsről”, „Hogyan teszi az ember szebbé-jobbá az életet” — s ehhez hasonló témákkal foglalkoznak az úttörők. S amikor e munkájukban támogatást kapnak a könyvtárostól, az nemcsak ismereteik növekedésében teljesedik ki, hanem ezáltal *legfogékonyabb korukban ismerkednek meg a kutatás módszereivel*. Az ilyen segítség jó útravalóul szolgál a fiataloknak a felnőttkönyvtárba való átlépéskor is.

A gyermekkönyvtár ugyanakkor más területen is komoly segítséget nyújt olvasóink, amikor megismerteti velük *a könyvtári szolgáltatások formáit*, s a könyvanyag feltárásának eszközeit. A kölcsönzés szabályaira, a könyvvel való helyes bánásmódra, a könyvek kiválasztására egyénileg és csoportosan oktatjuk a gyerekeket. Igen jó alkalom *könyvtártechnikai ismeretek tanítására* a csoportos könyvtárlátogatás, amikor egy-egy 30–40-es létszámú osztály tanulói részére koruknak megfelelő színvonalon ismertetjük a könyvtár belső rendjét, eszközeit, használatát. Az irodalmi körök programjába ugyancsak beillesztjük ezeket az ismertetőket.

A könyvtártechnika elsajátíttatásának másik formája a könyvtári fejtörő játék. Az 1. sz. gyermekkönyvtárban először megrendezett ilyen tartalmú foglalkozás kedvelté vált a gyermekek körében. Ismeretes, hogy a fejtörőkön alapvető könyvtártechnikai kérdések szerepelnek; a helyes válaszokért jó pontokat kap a gyermek s a kiválóbbak természetesen jutalmat is. Újabban a kérdések egyrészt feladatok megoldásával helyettesítjük, hogy a gyerekek játszási kedvét is kielégítsük. Például „milyen katalógusai vannak a könyvtárnak?” kérdés feltevése helyett kijelölünk két gyermeket: egyet könyvtárosnak, egyet olvasónak. El kell játszaniok, hogyan tanítja meg a könyvtáros az új fiút a katalógusok használatára. A többi gyermek hozzászólása következtében viták is keletkeznek.

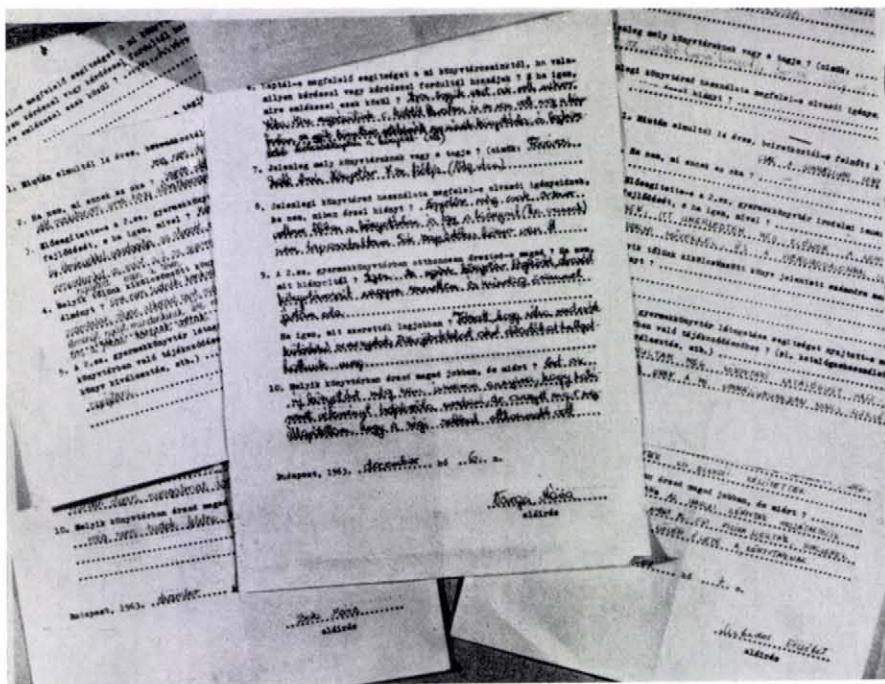
Mindezekből kitűnik, hogy a gyermekkönyvtárakban eltöltött évek során szerzett ismeretek és tapasztalatok jelentős, lemérhető előnyöket biztosítanak a felnőttkönyvtárba lépő ifjú olvasó számára. Ezt az értékes felkészültséget ott mindenképpen hasznosítani kell. Mindenekelőtt azzal, hogy a felnőtt könyvtár dolgozói e fiatalok fejlődését szellemi útravalójukra támaszkodva magasabb színvonalon biztosítsák.

A fiatal olvasók átadása a felnőttkönyvtáraknak

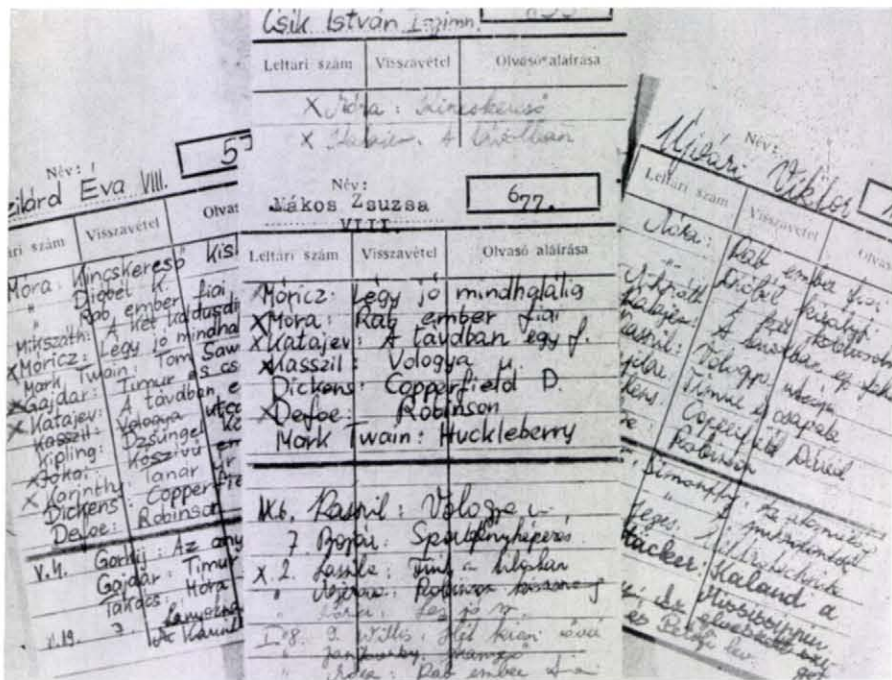
A különálló gyermekkönyvtárak roppant előnye a felnőttkönyvtárakhoz kapcsolódó gyermekrészelekkel szemben az, hogy bennük a gyermekolvasók egyedüli — *központi* — szerepet kapnak, tehát e könyvtárak szolgáltatásai valóban a gyermekek lelki alkatára szabottak. A gyermekrészelekben a kis olvasók (a felnőtteknél alacsonyabb számuk

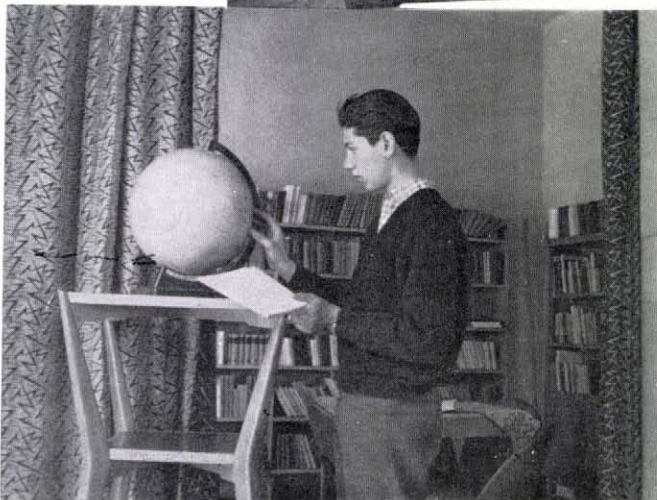
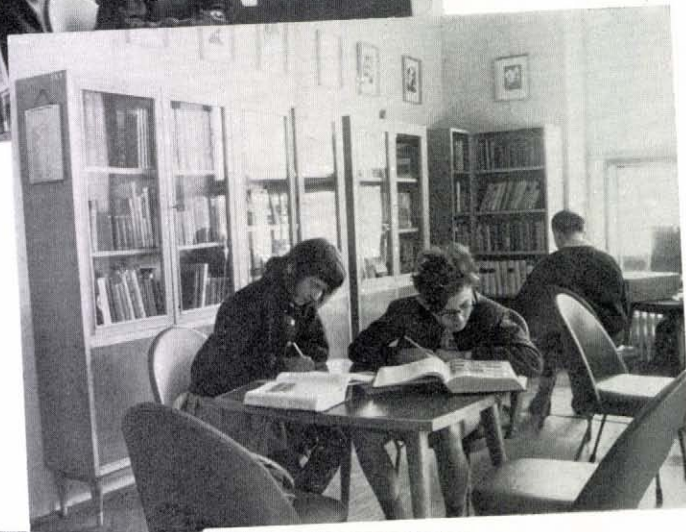
A „Válogatás a felnőttek irodalmából” pole előtt

A serdülőkorú olvasók válaszai

Egyéni figyelő lapok

A kézikönyvtár használata

Kutató „öreg” olvasók

miatt is) inkább háttérbe szorulnak. Mindazok az eredmények, amelyekről fent beszámolhattunk a felnőttkönyvtárakba átlépő korosztály irodalmi, tudományos és könyvtártechnikai ismereteinek biztosításával kapcsolatosan — *elsősorban* az önálló gyermekkönyvtárak eredményei. Ezt lehetővé teszi számukra jobb személyi és anyagi ellátottságuk, alkalmasabb és tágasabb helyiségeik, nagyobb könyvanyaguk stb. Mindezekkel a kétségtelenül meglevő előnyökkel szemben az *önálló gyermekkönyvtár egy területen hátrányban van a felnőttkönyvtárakhoz kapcsolódó gyermekrészleggel szemben, s ez a két könyvtár szoros összekapcsolódása következtében az egyikből a másikba való olvasóvándorlás közvetlen lehetősége.* Annak előrebocsátásával, hogy az önálló gyermekkönyvtár-nyújtotta előnyök sokszorosán felülmúlják ezt a hátrányt, ezzel a kérdéssel mégis foglalkozni kell (bár ez a probléma jelenleg elsősorban csak a 2. és 3. számú gyermekkönyvtárakra vonatkozik a budapesti hálózatban).

A korábbi évek gyakorlata azt mutatta, hogy amíg a gyermekkönyvtári részleg szomszédságában, vagy éppen a helyiség másik részében helyezkedett el a felnőtt részleg, a tizennégyéves olvasók az általános iskola elvégzése után, de sokszor még az előtt is, átiratkoztak a felnőttkönyvtárba. Miután a gyermek az ifjúsági részleg könyveit feltehetőleg elolvasta, a másik teremben, vagy pultnál folytatta a köleszöveget.

Mi a helyzet az önálló gyermekkönyvtárakban?

Az átvezetés szempontjából a 2. sz. gyermekkönyvtár számára nehézséget jelent, hogy a körzetben nincs felnőttkönyvtár. Attól féltünk tehát, hogy ha a korhatáron felüli olvasók jelenlegi könyvtári tagságát a számok tükrében elemezzük, az eredmény nem lesz kielégítő. Amikor tudniillik szóba került 14 éveseink felnőttkönyvtárba iratkozása, a „legközelebbi” könyvtárakról való tájékoztatásunkra a gyerekek a távolság miatt lemondóan nyilatkoztak.

A 2. sz. gyermekkönyvtári régi — 15–16 éves — olvasóinak a felnőttkönyvtárakba való átvándorlását és jelenlegi könyvtári tagságát vizsgálva kérdőívet küldtünk ki számukra, felkérve őket, hogy őszintén (akár név nélkül is) válaszoljanak kérdéseinkre. A visszaérkezett válaszok egész könyvtárügyünk szempontjából igen érdekesek voltak.

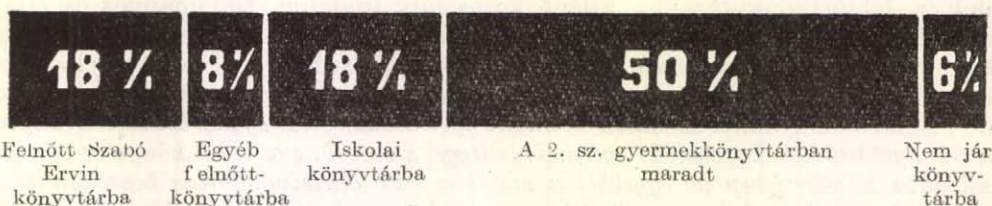
140 régi olvasónknak küldtünk ki kérdőívet; ezek közül 60-ra érkezett válasz. Megítélésünk szerint mind a válaszolók száma, mind pedig a válaszok jellege alkalmassá teszi anyagunkat általános megállapítások leszűrésére.

Mindenekelőtt azt vizsgáltuk meg, hogy „kiöregedett” olvasóink jelenleg milyen arányban tagjai könyvtáraknak, s hogy mely könyvtárakba léptek be. A kérdőívek erre a következő választ adták:

Megnevezés	db	%
Valamely felnőtt Szabó Ervin könyvtárba iratkozott	10	16,6%
Egyéb felnőttkönyvtárba iratkozott	5	8,3%
Iskolai könyvtárba iratkozott	11	18,4%
A 2. sz. gyermekkönyvtár tagja maradt	30	50,0%
Nem jár könyvtárba	4	6,7%
Összesen	60	100,0%

Mit mondanak ezek a számok? Először is azt, hogy *a megkérdezettek 93,3%-a ma is rendszeres olvasó.* Ez jó eredménynek mondható, bár tartalmaz néhány negatívumot is. Ezek elemzésére a későbbiekben visszatérünk. Jelenleg a könyvtárba *nem* járó négy régi olvasónk helyzetét vizsgáljuk meg.

Hová iratkoztak a 14. évüket betöltött olvasók?

Eddigi törekvéseink alapján jogosan tételezhettük fel, hogy olvasóinkban kialakult az irodalom szeretete, a rendszeres olvasás szükségessége. Vajon mégsem kaptak ezek a gyerekek könyvtárunkban kellő irányítást, útbaigazítást? Mit mond ez a 6,7% a 2. sz. gyermekkönyvtárról és jelenlegi olvasmányairól?

- B. László: Nem járok könyvtárba! Tanulnom kell, ugyanis I. technikumba járok.
A gyermekkönyvtárban legjobban az újságokat szerettem olvasni.
- A. Tibor: Nincs időm könyvtárba járni. Édesanyám könyvtártag, s ha kell valami, elhozza.
A gyermekkönyvtárba nem sokat jártam.
- D. Annamária: Édesanyám üzemi könyvtára és apám saját könyvtára elegendő olvasmányt nyújt.
Helyesen tartottam a sok közös könyvtári programot, habár én nem vettem részt semmi megmozdulásban.
- D. Anikó: Eddig még nem volt alkalmam beiratkozni. Úgy gondoltam, hogy majd az iskolai könyvtárba járok.
A gyermekkönyvtárban általában nem tartózkodtam sokat, a könyveket otthon olvastam, de örstagjaimmal beszélgetve a könyvtárról, csak jól tudok írni.

A fenti fiatalok tehát B. László kivételével könyvtári tagság nélkül is olvasnak. Feltehető, hogy D. Anikó is hamarosan visszatalál a könyvekhez. Látható, hogy ezek a gyerekek ugyan könyvtárunk olvasói voltak, de nem tartózkodtak sokat helyiségeinkben. Nem szokták meg a helyben olvasást, a könyvtár légköre sem hatott rájuk annyira, mint a többiekre.

A vizsgált csoport másik 16,6%-a *eljutott a felnőtt Szabó Ervin könyvtárba*. Nem különbözös számunkra, hogy milyen fogadtatásban részesülnek, milyen segítséget kapnak ott a tőlünk távozó gyerekek. A beérkezett válaszokból megállapítottuk, hogy fiúk-lányok azonos arányban keresték fel a felnőtt Szabó Ervin könyvtárakat. Ezek a fiatalok régi és rendszeres olvasói voltak könyvtárunknak, s válaszaikból kitűnik, hogy értékesnek tartották a tőlünk kapott támogatást. Erre vonatkozó kérdésünkre mind a tízen pozitív választ adtak. A könyvtár segítségét a fiúk elsősorban olvasmányaik kiválasztásában, irodalmi ízlésük fejlesztésében látják. K. Gyula ezt írja: „Tulajdonképpen a gyermekkönyvtárban szereztem meg irodalmi ismereteimnek az alapját, amelynek most a gimnáziumban nagy hasznát veszem.” Hasonlóan nyilatkozik H. András is, s ő még hozzáteszi, hogy a könyvek kiválasztásához és a katalógus használatához is itt szerezte meg az alapot. E. Péter így válaszol: „Különösen az iskolai olvasmánynaplók írásánál kaptam sok segítséget ettől a könyvtártól.” A lányok főleg a katalógus használat elsajátítását jelölik meg, mint leghasznosabb támogatást. „A katalógus ismeretének nagy hasznát vettem, mikor nemrég az Országgyűlési Könyvtárban jártam.” – jegyzi meg R. Ágnes. V. Mária arról is beszámol, hogy szüleinek is ő segít egy másik könyvtárban a katalógushasználatnál. T. Ágota

soraiból idézünk: „Itt segítséget kaptam más könyvtárakban való tájékozódáshoz, de ezen kívül, mikor a nyáron egy könyvesboltban dolgoztam, ott szintén hasznát vettem a könyvtárban tanultaknak.” Abban mindkét nembeli csoport véleménye megegyezik, hogy a gyermekkönyvtárban nagyon vonzónak találták az otthonos légkört, az olvasótermet, a könyvtárosok és az olvasók közti baráti kapcsolatot.

A felnőtt könyvtárakban való fogadtatásukról azonban megoszlanak a vélemények. Az ott talált *sokkal nagyobb könyvmennyiségről* örömmel számol be csaknem mindegyikük, de a felnőttek jelenléte sokukra zavarólag hat. Egyik, művészetek iránt komolyan érdeklődő olvasónk, G. Péter, akinek kézikönyveinkből és más könyvtárakból szerzett irodalom-ból is rendszeresen kölcsönöztünk, megállapítja: „... a felnőttek sajnos lenéznek bennünket, fiatalokat.” Ez persze nem általános vélemény, hiszen más fiatalok meglegedetten nyilatkoztak az ő felnőttkönyvtárukról. S nyilvánvaló, hogy e szórványos elmarasztaló véleményekhez az is hozzájárul, hogy a felnőttkönyvtárban a fiatal olvasó már nem az a központi személy, mint volt a gyermekkönyvtárban, s nehéz erről a kedvező helyzetről leszokni. Ugyanakkor azonban arra is figyelmeztet, hogy *a fiatal olvasókkal sokat kell foglalkozni, lehetőleg külön ifjúsági pultnál, hogy elkerülhető legyen a felnőttekkel szemben érzett kisebbségük kialakulása*. Bizonyosan hasznos szolgáltatásokat tesznek ezen a téren a felnőttkönyvtárakban gyorsan szaporodó ifjúsági körök is. Mindenesetre a felnőttkönyvtárakba átiratkozottak alacsony számát elsősorban úgy növelhetjük meg, ha az átiratkozó fiatalokkal *megkülönböztetett figyelemmel* bánunk a felnőttkönyvtárakban.

A vizsgált csoportnak másik 18,4%-a az iskolai könyvtárakat látogatja. Feltétlenül hasznos és fontos az iskolai könyvtárak igénybevétele, de *korántsem lehetünk megelégedve, ha fiataljaink kizárólag ezekben kívánják szélesíteni irodalmi ismereteiket*. Az iskolai könyvtárak túlnyomórészt a kötelező- és az ajánlott irodalmat tartalmazzák. Ismeretterjesztő anyaguk sem alkalmas arra, hogy egy-egy tudományág iránt érdeklődőknek elmélyülést biztosítson. A heti kölcsönző-órák száma nagyon csekély. Csak bizonyos napokon áll rendelkezésükre a könyvtár, tanítási idő után 2–3 órát.

Mit mondanak a gyerekek, hogyan elégíti ki igényeiket az iskolai könyvtár? Jellemző, hogy első kérdésünkre („14. éved betöltése után átiratkoztál-e más könyvtárba?”) e csoport nagyrésze határozottan *nemmel* válaszolt. A csoportnak csak egy része látja megfelelőnek saját részére az iskolai könyvtár használatát. Főleg azt tartják jónak, hogy helyben van. Mások viszont hiányolják a megjelenő új könyveket, vagy azt, hogy az őket érdeklő témák (pl. történelem, vegyészet stb.) irodalma szűkös. Megemlítik a gyerekek a *szabadpolc és olvasóterem* hiányát, amelyeket megszoktak a gyermekkönyvtárban és szívesen használnák másutt is. Egy 15 éves lány, Sz. Erzsébet nagyon találóan ezt írja: „Az iskolai könyvtár hozzátartozik a tanuláshoz, mint ahogy például egy fizika szertár. Nincsenek előadások, és nincs külön élete a könyvtárnak.”

Ez a csoport amellet, hogy egyes tagjai megfelelőnek tartják az iskolai könyvtárat, *minden bizonnyal szívesen látogatná a felnőtt Szabó Ervin könyvtárakat is*, ha erre módjuk nyílna.

Egyéb felnőtt- (üzemi, honvédségi stb.) *könyvtárba* régi olvasóinknak 8,3%-a iratkozott be. Ezeknek a fiataloknak nagyrésze különböző témájú (életrajzi, ismeretterjesztő, ifjúsági) könyvek hiányáról panaszkodik. Az olvasószolgálat minőségéről egyedül K. Anna kockáztat megjegyzést: „... ebben a könyvtárban azt várják, mikor megyek el.”

A legnagyobb csoport (a megkérdezetteknek fele) 14-ik évének betöltése után *is megmaradt a gyermekkönyvtár olvasójának*. Mivel az önálló gyermekkönyvtárakban 14 év a felső korhatár, a cél az, hogy az általános iskolát elvégzetteket átirányítsuk felnőttkönyvtárba. Így *ez az 50%-os arány nem egészséges*. Miért maradt a gyermekkönyvtár tagja ennyi fiatal?

A fiúk és lányok egyenlő arányban (a kérdezettek 2/3-a) csak részben találják kielégítőnek a gyermekkönyvtár állományát; több klasszikus művet és egyéb felnőtt irodalmat

szeretnének. Szinte kivétel nélkül megjegyzik, hogy nincs a közelben felnőttkönyvtár, s nincs idejük távolabbiakat felkeresni. Néhány példa ennek illusztrálására: „Szerintem ebben a könyvtárban tizennégy éves korig minden gyerek megtalálja a magának szükséges könyveket, de azon felül nem nagyon.” (H. Klára) „A világirodalom klasszikusainak egyes műveit hiányolom.” (G. Ilona) „Az ismeretterjesztő irodalom különösen megfelel, de szeretném, ha több könyv volna a „Válogatás a felnőttek irodalmából” elnevezésű polcon.” (Név nélkül) „Nagyon jó lenne, ha sokkal több könyv lenne, amely az emberről szól. (Nem regény, tudományos!)” (K. Erzsébet).

A fiatalok kívánságai jogosak. S egyben igazolják a „Válogatás a felnőttek irodalmából” kérdésben korábban kifejtett véleményünket.

Következtetések, tanulságok

Az elemzett olvasói csoportnak 94%-a tehát jelenleg is könyvtártag; számunkra azonban figyelmeztető, hogy csupán kis százalékuk lépett át valamelyik felnőtt Szabó Ervin könyvtárba. S ez annak ellenére van így, hogy a gyermekkönyvtárban maradt „kiöregedett” olvasók általában elégedetlenek az ő olvasási igényeiknek megfelelő művek itt található állományával, s ugyanakkor a felnőttkönyvtárakba átiratkozottak örömmel nyilatkoznak a sokrétűbb irodalomban való választási lehetőségéről.

Jogosan feltételezhető tehát, hogy ha a 2. sz. gyermekkönyvtárhoz viszonylag közel eső területen működne felnőttkönyvtár, akkor az átiratkozottak a kért csoportnak nem 16,6%-át, hanem hozzászámítva a gyermekkönyvtárban jelenleg is olvasó 50%-ot, már 67%-át képviselnék, nem is számolva a most csak iskolai könyvtárakban olvasó 18%-ot, amellyel együtt az átiratkozottak aránya 86% fölé emelkednék.

Vizsgálódásaink legfőbb tanulságát abban látjuk, hogy *mindenképpen ki kell alakítani a gyermek- és felnőtt-könyvtárak között szükséges területi kapcsolatot*. Közismert, hogy a könyvtár-telepítés politikáját – az új könyvtárak létrehozásának szempontjait – kényszerítő körülmények befolyásolják. Nehéz megfelelő könyvtárhelyiséget kapni a lakáshiánnyal küzdő Budapesten, s ezért meg kell ragadni minden felkínált lehetőséget új könyvtárak létesítésére. De az önálló gyermekkönyvtárak munkájának *eredményeit csökkenti*, ha a fiatalokat nincs módjában átirányítani felnőttkönyvtárba.

Arra kell tehát törekedni, hogy az olyan egyedülálló gyermekkönyvtárak mellett, amilyen a 2. számú, felnőttkönyvtárakat létesíthessünk; ez annál inkább is szükséges, mert e területek *egyébként is hiányolják* e könyvtárakat. Le kell tehát szegeznünk, hogy a külön felnőtt- és gyermekkönyvtári hálózat helyes elgondolásának kiegészítéseként *könyvtáraink telepítés-politikájának középpontjába kell állítani azt a követelményt, hogy az önálló gyermekkönyvtárak területileg csatlakozzanak a felnőttkönyvtári hálózat egységeihez*. Amikor ezt megállapítjuk, természetesen tudatában vagyunk annak, hogy ez a törekvés nem mindig valósítható azonnal meg; szükséges azonban, hogy az egyes elszigetelt gyermekkönyvtárak megfelelő felnőttkönyvtári kapcsolatait a további könyvtárépítés során tudatosan biztosítsuk. Ne legyen tehát olyan gyermekkönyvtár, amelynek környezetében nincs meg a tizennegyedik évüket betöltő fiatal olvasókat felvevő felnőttkönyvtár, mégpedig olyan amelyben, *ifjúsági pult is működik*. Így valósíthatjuk csak meg maradéktalanul azt a törekvésünket, hogy fiatal olvasóink, továbbfejlesztve a gyermekkönyvtárban szerzett tapasztalataikat, önálló, igényes, tájékozott olvasókká váljanak.

Mindaddig azonban, míg a lehetőségek nincsenek meg arra, hogy a két könyvtártípus közötti területi kapcsolatot mindenütt biztosítsuk, az a feladat áll előttünk, hogy – ahol erre szükség van – *átmeneti megoldásról* gondoskodjunk. Ez jelenleg csak két gyermekkönyvtárat érint, de a hálózat további fejlődése során adódhatnak másutt is hasonló problémák. Az ilyen könyvtáraknál ki kell egészítenünk *bizonyos mértékben* a szolgáltatásokat azzal az *ifjúsági pulttal*, amelyet a felnőttkönyvtártól való nagy távolság miatt jelenleg

nélkülözünk. Ez természetesen módosítja — ha nem is döntően — e gyermekkönyvtárak szerzeményezési politikáját, olvasószolgálati munkáját. Mindenekelőtt azt jelenti, hogy nagyobb lépésekben kell továbbfejleszteni a „Válogatás a felnőttek irodalmában” szakcsoportot. (Lényegében itt ez jelentené az „ifjúsági pultot”.) Ez a könyvtári tevékenység egyben kísérleti munka lesz arra vonatkozóan is, hogy általában milyen mértékben jelentkezik e klasszikusok iránti helyes igény a 12–14 éves fejlett gyermekolvasók körében, s e tapasztalatokat általánosítani lehet majd a többi gyermekkönyvtárak szerzeményezésénél is.

Gyermekkönyvtári hálózatunk évről évre rohamosan növekszik. Természetes az is, hogy új és új problémák jelentkeznek körülötte. Így vetődtek fel az itt elmondottak is. S kétségtelen, hogy e felvetődő kérdések helyes megoldása mégjobban elősegíti majd a fejlődést.

Barta Andrásné

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR ÉS A KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉS

Szocialista művelődéspolitikánk a felszabadulás után a falu és város között fennálló kulturális elmaradottság és elszigeteltség fokozatos felszámolását és megszüntetését tűzte ki egyik legfontosabb céljául. Művelődéspolitikánkra hárult Magyarország közművelődési könyvtárhálózatának széleskörű, az egész ország területére kiterjedő átszervezése.

E célkitűzések gyorsütemű végrehajtását a statisztikai jelentések számszerű adatai érzékeltetik a legerőteljesebben:

Év	Városi és népkönyvtárak	Köz-	Tanácsi-	Szakszervezeti
		könyvtárak		
1930/31	2338	1780	—	57
1937/38	1910	3122	—	89
1950.....	—	—	1739	2594
1962.....	—	—	5051	4442

A népkönyvtári elnevezés gyűjtőfogalom, a közművelődési könyvtárhálózat egész országra való kiterjedését jelenti. A harmincas évek közkönyvtárainak számszerű emelkedése azzal magyarázható, hogy ide sorolták az ipari-, munkás-, egyesületi stb. könyvtárakat is. A széleskörű népkönyvtárak állománya minimális volt, 150–350 kötet között mozgott. A statisztikai jelentés nem emlékszik meg a szakszervezeti könyvtárakról; kiégszítésképpen megemlíthető, hogy 1927-ben az ország területén 57 nagyobb szakszervezeti könyvtár működött összesen 138 139 kötet könyvállománnyal. Fejlődésüket mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ez az állomány 1939-re 300 000 kötetre emelkedett.

A szocialista könyvtárhálózat fejlesztését, újjászervezését és módszertani irányítását az 1923 óta működő, újjászervezett Országos Bibliográfiai és Könyvforgalmi Központ kezdte meg. Később a Népkönyvtári Központ az Országos Könyvtári Központtal karöltve vette át irányítását. 1952/53 –tól az Országos Széchényi Könyvtár keretén belül a Módszertani Központ, mint irányító és felügyeleti szerv működik. Mindhárom intézmény a különböző neveket viselő Művelődésügyi Minisztérium irányítása alatt állott.

A könyvtárak e nagyarányú számszerinti gyarapodásával természetesen együtt jelentkeznek a könyvigény fokozott növekedése is, mint annak természetes együtthatója.

A művelődéspolitikánk eredményeként mutatkozó forradalmi változás és a könyvtárak számszerinti növekedése korántsem jelenti még a falu és város kulturális ellátottságának teljes megváltozását. A kisebb állománnyal rendelkező (járási, községi) sőt nem kis számban a megyei könyvtárak is mind gyakrabban fordulnak olvasóik tudományos kutatásához, tanulmányaik végzéséhez szükséges könyvanyag megkeresésével a nagyobb

könyvtárakhoz. Az így kért könyvanyag segítségével a vidéki olvasó, ha körülményesebb úton is, de olyan könyvtári ellátásban részesül, mint az ország bármely nagy könyvtárban. A tapasztalatok alapján mindinkább érzik ezt vidéki könyvtáraink, de méginkább azok a dolgozók kiknek munkáját elsődlegesen támogatja és segíti ez a tevékenység.

A hazai és nemzetközi könyvtári kapcsolatok megszervezése nem mai keletű. A nyugati országokban már 1886-tól történtek kezdeményezések. Budapesten Szabó Ervin vezetésével a Fővárosi Könyvtár már 1903-tól kezdeményez kapcsolatokat, megelőzve két évtizeddel az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot, mely csak 1923-ban alakult meg hasonló céllal. Húsz hazai nagy könyvtár meglévő állomány-jegyzékének és további szerzemény-céduláinak kötelező beküldéséből rendezi és nyilvántartja a magyar központi címjegyzéket. E hivatalon belül működik a Könyvtári Tudakozó, amely hivatal kölcsönös összeköttetésben áll már nemcsak a hazai, de külföldi tudakozó irodákkal, intézményekkel és könyvtárakkal is. Tevékenysége folytán méltán nevezhető a hazai és nemzetközi könyvtári kapcsolatok magyarországi központjának. 1952-től, mint a Széchényi Könyvtár külön osztálya működik, nyilvántart 2 100 600 katalóguscédulát és több más feladata mellett nagyban elősegíti az O.Sz.K. Könyvtárközi Kölcsönzési Osztályának munkáját a beérkezett kérések hazai lelőhelyének első – másod –, harmadlagos meghatározásával.

A könyvtárközi kölcsönzési osztály 1952-től központilag irányítja és bonyolítja le a bel- és külföldi könyvtáraktól érkezett könyvtárközi kéréseket. Az utóbbi években itt is érezhető a beérkezett kérések nagyarányú emelkedése.

A beérkezett kérések száma:

Év	Összesen
1955	5548
1960	11 737
1962	15 321
1963	17 670

Az 1962-ben megjelent törvényerejű rendelet a könyvtárközi kölcsönzések szabályozásáról nagymértékben mentesíti az O.Sz.K. Könyvtárközi Kölcsönzési Osztályát: ugyanis az ország területét három részre osztja a könyvtárközi kérések elsődleges irányítása szempontjából. Eszerint az

O.SZ.K.-hoz tartozik: Budapest, Pest megye, Bács-Kiskun, Csongrád megye és a külföld kérései.

K.S.H. Könyvtárhoz tartozik: az egész Dunántúl.

Debreceni Egyetemi Könyvtárhoz tartozik: az ország többi része.

Előnyösebb helyzetben van a két utóbbi könyvtár, mivel saját állományban tekintélyes kölcsönözhető könyvanyaggal rendelkezik, míg az O.Sz.K. Könyvtárközi Kölcsönzési Osztálya saját könyvanyag hiányában az összes hozzáérkező kéréseket a szükséges adminisztráció után kénytelen más könyvtárakhoz továbbítani.

A könyvtárközi kölcsönzés eredményes ellátása érdekében igen nagy segítséget nyújtanak a budapesti nagy könyvtárak, sok esetben erőiken és lehetőségeiken felül néha talán saját olvasóik rovására.

Adatösszehasonlítás szempontjából ismertetünk néhány hasonló adottságú és a könyvtárközi kölcsönzésben résztvevő budapesti nagykönyvtárat. Ezzel némiképp érzékelteni tudjuk azt, hogy mily feladatokat ró a könyvtárközi kölcsönzés eredményes ellátása a budapesti könyvtárakra, s mennyire járulnak hozzá ezek a vidék könyvkéréseinek mind teljesebb kielégítéséhez.

Az *Országos Pedagógiai Könyvtár* például az 1960. évi könyvtárközi kölcsönzési kötetforgalmát nyolcszorosára emelte. E kötetforgalom 80–90%-a gyűjtőkörébe tartozó anyag, s a kérelmezők is szakemberek, pedagógusok. A könyvtárközi kölcsönzésben résztvevők 50%-a egyéni kölcsönző:

Év	eset	kérés kötet	teljesített kötet
1960	210	689	596
1963	1256	5113	4492

Az *ELTE könyvtára* 1951-től vezet nyilvántartást a könyvtárközi kölcsönzésének forgalmáról. Az O.Sz.K.-tól érkezett kérések mellett nagy számarányú a közvetlenül a könyvtárhoz intézett kérések száma:

Év	eset	kérés kötet	teljesített kötet.
1960	736	1424	894
1963	1062	1585	729

A mezőgazdasági szakirodalommal az *Országos Mezőgazdasági Könyvtár* látja el az ország területéről hozzá érkezett különböző könyvtárak, hálózati kutatóintézetek, mezőgazdasági üzemek, és termelőszövetkezetek igényeit. A kérések 60–70%-a szintén szakterületről érkezik:

1960	932 eset	2966 kötet
1963	1594 "	4476 "

A teljesített kötet darabszámban az összes postázott anyagot szerepeltetik.

A *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára*, mint presens jellegű nemkölcsönző könyvtár kisebb arányban vesz részt a kölcsönzésben.

Év	Kölcsönzött kötet	
	belföldi	külföldi
1960	517	33
1963	1517	22

*

A *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* is méltón kivette részét a könyvtárközi kérések teljesítéséből.

Év	eset	kölcsönzött kötet
1960	229	392
1963	702	1327

Hátráltatja azonban a reális összehasonlítás lehetőségét, hogy minden könyvtár könyvtárközi kölcsönzési nyilvántartása más és más szempontok szerint történik. Az egyöntetűség bevezetése nagyon szükségszerű lenne a könyvtárközi kölcsönzés nyilvántartása területén.

A példák és a közelmúltban történt könyvtárközi kölcsönzési tevékenység áttekintése után nézzük meg ezen szolgáltatás kialakulását, különös tekintettel a Fővárosi Szabó Ervin könyvtárra.

Szabó Ervin a fővárosi könyvtár könyvtárközi kapcsolatai megteremtéséért

Szabó Ervin már a század elején felismerte a magyarországi könyvtárügy elmaradottságát a fejlett nyugati könyvtárügyi viszonyokhoz képest. Hazánkban ebben az időben kétféle könyvtár típus ismeretes: tudós könyvtár, mely a tudományos munkákat gyűjti kutatók részére és népkönyvtár, mely általános ismereteket közlő könyvekkel látja el

olvasóit. A burzsoá osztályérdekeinek megfelelően az ipari dolgozók és a munkások nagy része a közkönyvtárakat nem látogathatta. Gátolta őket ebben egyrészt saját munkaidejük, másrészt a könyvtárak nyitvatartási ideje is, nem szólva a beíratkozás nehézkes szabályairól. Ezek a dolgozók a szakszervezeti könyvtárakban találták meg a számukra szükséges és továbbképzésüket, fejlődésüket elősegítő irodalmat.

A szakszervezeti könyvtárak voltak a munkásosztály kulturális bázisai, s magas színvonalú könyvanyagukkal valóban a fejlődést és a haladást szolgálták. *Szabó Ervin már 1906-ben kapcsolatokat teremtett a szakszervezeti vezetőkkel, hogy az ipari és kereskedelmi dolgozók, akik a szakszervezeti könyvtárakban nem találnák meg az érdeklődésüknek megfelelő irodalmat, könyvet kölcsönözhessenek a Városi Könyvtárból. Nagy jelentőségű e kezdeményezés, hiszen többek között ezzel a lépéssel indult a Városi Könyvtár a nyilvánosság, a nyilvános könyvtár megteremtése felé.*

Szabó Ervin ezen kívül azonban kapcsolatokat létesített nemcsak a hazai, hanem a külföldi könyvtárakkal, hatóságokkal, intézményekkel, tudományos intézetekkel is. A könyvtár kiadványai, bibliográfiái, tanulmányai megküldésével megteremtette a kölcsönös kiadványcsere-kapcsolatokat. E hasznos kezdeményezésével hosszú időn keresztül nagy elismerést érdemelt ki a külföldi könyvtárak körében.

Szabó Ervin nagyon is előrelátó könyvtárügyi felkészültségét tanúsítja az 1903. évi budapesti könyvtári szabályrendelet, mely meghatározza a könyvtár gyűjtőköre mellett a *könyvtárak egymásközötti kölcsönzési lehetőségét* is. Méltán mondhatnók, hogy ez a rendelkezés teremtette meg a Fővárosi Könyvtár történetében a könyvtárközi kölcsönzés hagyományát, megelőzve két évtizeddel az akkor már hivatalosan is szükségszerűvé vált intézmény létesülését.

„Kivonat a könyvtári szabályrendeletből (1903/89. kgy. sz.)

6. A fővárosi könyvtár működési köréhez tartozik a főváros összes kiadványainak kezelése, valamint más belöldi vagy külföldi hatóságokkal való csereviszony gyakorlása . . .
14. A könyvtárból az alulírott feltételek alatt könyvet kölcsön kaphatnak:
.....
f.) a hazai és külföldi hatóságok és tudományos intézetek . . .”

E rendelkezés tette lehetővé elsőként a könyvtár könyvállományának kölcsönzését úgy hazai, mint a külföldről érkező könyvigény kielégítésére.

A könyvtár gyűjtőkörének tisztázásával magasszintű társadalomtudományi könyvtár megteremtését és állománygyarapításának irányát határozza meg.

Eszerint: „... a fővárosi könyvtár nem szorítkozhatik a szoros értelemben vett közigazgatás és statisztika művelésére, hanem körébe kell hogy vonja a határos tudományágak egész sorát, a társadalomtudományt, és a szociálpolitikát, a közgazdaságtant, a közegészségügyet és a természettudományoknak az emberre vonatkozó részeit: éppen azokat, amelyek a közdolgozókkal foglalkozó embert érdeklik és ezért a népkönyvtárak sajátos területe is. . .”¹

Már 1907-ben kiáll a fővárosi könyvtár *nyilvánossága* mellett, ellentétben a többi fővárosban található könyvtárakkal, nyugati városi és népkönyvtáraktól szerzett tapasztalatok alapján:

„...A mellett a könyvtárt mindenki látogathatja, mint a nyugati népkönyvtárakban itt is semmiféle formáság nem gátolja a látogatót olvasótermünk, katalógusaink, könyveink és folyóirataink használatában; s nem is volt eddig okunk, hogy liberalizmusunkat megbánjuk. . .”²

Még nagyobb nyilvánosságot adott a könyvtárnak 1909-ben kibővített rendelkezésével, amikor a *szakszervezeti* könyvtárak látogatóinak széles tömege részére is külön szabályzatban meghatározza a könyvtár látogatásának lehetőségét.

„... Kik kaphatnak kölcsön?:

7. Munkások, kereskedelmi vagy ipari alkalmazottak, akiknek kölcsönzéséért valamely szakegylet felelősséget vállal. Evégből megegyezésre lépünk a különböző szakszervezeti vezetőségekkel; minden munkás, aki a könyvtárból könyvet akar kivenni, saját szakegyletében kölcsönzésre jogosító elismervényt kap, mely igazolásul szolgál és amelyet a könyvtárban a kölcsönzés tartamára biztosítékuul őrizünk. ...”³

Szabó Ervin közismerten céltudatosan irányította a könyvtár gyűjtőkörén belül az állománygyarapítást a marxista ideológia, a szocialista irodalom, a felvilágosult eszméket népszerűsítő irodalom felé. A könyvtár olvasótáborában megtaláljuk a haladószelemű írókat, történészeket, politikusokat, különböző pártok vezető személyiségeit. (Babits Mihályt, Balázs Bélát, Gábor Andort, Lukács Györgyöt stb.) Ahogy Lukács György írja:

„...A Városi Könyvtár a háború végére a vezetőjének működése alatt forradalmi központtá fejlődött. ...”⁴

Szabó Ervin nem mulasztotta el a könyvtárügy területén előrehaladott nyugati könyvtárak fejlődésének figyelemmel kísérését sem. E célból *tanulmányutakat szervezett nyugati városi és egyetemi könyvtárakba úgy maga, mint munkatársai részére*. Így látogattak el Olaszországba, Lengyelországba, Németországba, Angliába, sőt Amerikába is, hogy az ott szerzett tapasztalatokkal vigyék előre a magyarországi könyvtárügyet. A személyes kapcsolatok még jobban elősegítették a már meglévő kiadvány-csere kapcsolatokat, mellyel a meghatározott gyűjtőkörön-belüli állománygyarapítást segítették elő, különös tekintettel a várostörténeti kiadványokra.

1909-ben a Városi Tanácson belül már felmerült az a kérdés hogy a Városi Könyvtár, mint az ország egyik legnagyobb könyvtára legyen hivatott a rendelkezésre álló nagyobb anyagi eszközök és kiadványai segítségével előmozdítani a magyar városi könyvtárügy fejlődését is. Ez pedig jelentette a Magyarországon ezidőben működő tíz városi könyvtár irányítását, munkájának egységesítését és szervezetté tételét a közös feladatok ellátásában.

„... De szükséges az is, hogy szorosabb kapcsolat fejlődjék ki a fővárosi könyvtár és a vidéki városok és azok könyvtárai között. Ma Magyarországon vagy tíz városban van nagyobb városi könyvtár, de dacára a közös feladatainak teljesen izoláltak, szervezetlenül dolgoznak, holott e könyvtárak között való szorosabb kapcsolat lényegesen előre vihetné a városi könyvtárak ügyét...”⁵

Szabó Ervin hazai és külföldi tapasztalatok alapján 1911-ben Emlékiratot terjeszt a Székesfőváros Tanácsához a Városi Könyvtár községi nyilvános könyvtárrá fejlesztése tárgyában, sürgeti egy ilyen könyvtár létrehozását, részletesen kifejti a leendő könyvtár hivatottságát, gyűjtőkörét. Megállapítja a budapesti nagykönyvtárak elmaradottságát a fejlett nyugati könyvtárakhoz képest.

„...az Emlékirat mindenekelőtt azt a tényt állapította meg sokoldalú összehasonlítások és pontos számítások alapján, hogy Budapest könyvtárai a tudományos kutatók könyvszükségletét is igen tökéletlenül elégítik ki, a laikus nagyközönséget meg éppen szinte teljesen cserbe hagyják... a könyvtárak mai két főtípusa: az ún. tudós könyvtárak és a csak az ún. műveletlen nép vélt igényeire szabott ún. népkönyvtárak egyformán alkalmatlanok az

ipari nagyvárosok fejlettebb igényű népessége művelődési szükségleteinek kielégítésére. . . ún. egységes könyvtár típust ajánlja, amely sem a régi tudományos könyvtárral, sem a régi népkönyvtárral nem azonos, hanem egyben modern tudományos, tudományt népszerűsítő és szórakoztató könyvtár. . .”⁶

A könyvtár 1913-ban, hosszú huzavona után a Károlyi utcába költöztek hivatalosan is elnyerte nyilvános jellegét. Nagyban siettetten ennek elnyerésében az a tény is, a beterveztett Emlékirat mellett, hogy a nyilvános könyvtár ügyével a fővárosi sajtóorgánok csaknem kivétel nélkül foglalkoztak. Hosszabb cikkekben méltatták a nyilvános könyvtár szükségességét. E fontos kulturális ügyben a közvéleményt kedvezően tájékoztatták. (Magyar Nemzet, a Világ, a Népszava, a Corvina, a Népművelés stb.)

A nyilvános könyvtár kölcsönzési feltételei valóban mindenki számára lehetővé tették a könyvtár használatát. A gondosan és körültekintően megfogalmazott kölcsönzési feltételek mellett, már a *vidéki kölcsönzések* lebonyolítását is szabályba foglalták. A könyvtár kedvező feltételek mellett a hazai hatóságokon és tudományos intézeteken kívül, lehetővé tette az *egyéni kutatók és érdeklődők* számára is a könyvtár könyvanyagának kívánat szerinti megküldését, kiadványainak megrendelését, sőt kölcsönzését is. Elsőként foglalja immár hivatalosan is könyvtári szabályzatba a *könyvtárak egymásközötti kölcsönzésének lehetőségét is*.

„A kölcsönzés feltételei: Otthoni használatra könyvet kölcsönözhet: 1. minden nagykorú budapesti lakos, aki személyazonosságát és lakását kellőképpen igazolni tudja; 2. minden felnőtt (16. évét betöltött) budapesti lakos, ha jóállást hoz oly valakitől, aki az 1. pontban foglalt követelményeknek megfelel; 3. vidéki lakos lakóhelybeli könyvtár vagy intézmény útján vagy ha budapesti nagykorú lakos jóáll érte. . . .”⁸

Mindezen intézkedések nemcsak a könyvtár nyilvánosságának népszerűsítését hívatottak elősegíteni, de igazolják Szabó Ervinnek széles látókörét s a könyvtárügy fejlődése tekintetében előrelátó nézeteit.

„Az új községi nyilvános könyvtár feladata tisztán és világosan áll előttünk. A főváros anyagi képességeinek lehető kímélésével jó olvasmánnyal kell ellátni azokat, akik maguk gyönyörűségére vagy okulás céljából máris olvasnak; és föl kell kelteni az olvasás és önművelés vágyát azokban és bele kell vinni a könyvet azok körébe is, akik ezt a szükségletet még nem ismerik.”
...„A legjobb könyvet a lehetőleg legtöbb olvasónak a legolcsóbb úton.”⁹

Az első világháború érezhetően gátolta mindezen törekvések tovább folytatását, újabb könyvtári és különösen külföldi kapcsolatok megteremtését. Sőt a már meglévő kapcsolatok fenntartása is lehetetlenné vált a háborús viszonyok következtében.

A Fővárosi Nyilvános Könyvtár azonban a háború éveiben is megtalálta a lehetőségét annak, hogy funkciójához híven könyvet adjon és a könyvek segítségével feledtesse a háború-okozta sebeket. A rendes olvasószolgálat ellátása mellett résztvesz a Vörös Kerest keretén belül működő „könyvet a harctérre” akcióban, sőt ezen belül folyamatosan gondoskodik a sebesültek könyvvel való ellátásáról is. A feladatok eredményesebb ellátása érdekében saját duplum-könyvanyagából 1324 db szépirodalmi művet ajándékoz e célra. Részt vesz egy nagy frontkönyvtár összeállításában, mely 91 000 db könyvet és 230 000 folyóiratot tartalmaz.

Az első világháború befejezéséig a könyvtárban, mint az akció központjában feldolgozott és szétosztott könyvanyag 1 594 000 db volt, amelyből 1396 hadikórház, több fogolytábor és harctéren küzdő csapattest részesült. Az 1917-es Könyvtári Értesítő jelentése szerint 135 helybeli, 438 vidéki, 773 ausztriai és 7 németországi, s számos olasz

kórházzal és internáló táborral tartott fenn kapcsolatokat. Az esetenkénti könyvellátás legtöbb esetben a hadikórházak kérelme és igénylése alapján történt.

Szabó Ervin igen nagy elismeréssel nyilatkozott a könyvtárnak e nemes kulturális munkájáról és említést tesz ugyanakkor a nemzetközi kapcsolatok háború alatti nehézkes fenntartásáról és megszakadásáról is.

„... könyvtárunknak a jelentés évében is folytatott akciója a sebesültek könyvekkel ellátására, a könyvek és füzetek százezreit szórta széjjel az egész országban és az Ausztriában és Németországban sínylődő beteg magyar katonák körében és bizonyára sok olyan kezébe is juttatott olvasmányt, aki különben talán sohasem barátkozott volna meg vele.” „... hónapokig tartott a semleges, sőt a szövetséges országokba irányított rendelések lebonyolítása is. És ugyanígy sínylettük nemzetközi kapcsolataink megszakadását, mert az 1913-ban még 654 db-ot kitevő cserepéldányunk száma 1915-ben 311-re süllyedt.”¹⁰

A Szabó Ervin Könyvtár szerepe a Tanácsköztársaságtól a felszabadulásig

A Fővárosi Könyvtár a Tanácsköztársaság kikiáltása után elhunyt vezetője, irányítója, és a nyilvános könyvtár létrehozója nevét vette fel. Rendre valósította meg mindazokat az előterjesztett könyvtárfejlesztési javaslatokat, amelyeket a „városatyák” bürokratikus aktatologatása mindezt ideig akadályoztak. A Szabó Ervin Könyvtárra hárult az elhagyott (a régi szakegyleti, egyesületi, tisztikaszinói és egyéb helyen található) könyvek begyűjtése.

Ekkor történtek intézkedések, hogy elsődlegesen az elhanyagolt, munkáslakta peremvárosi kerületekben létesüljenek közművelődési könyvtárak. Megszervezésre került az eddig teljesen mellőzött gyári könyvtárhálózat kiépítése is. Mindezeket a létesítményeket a begyűjtött könyvanyag elosztásával látták el magas szintű válogatott irodalmi termékkel. „... egymás mellé kerül az új világrend kettős alapja: a munka és a tudomány, a könyv és a kalapács.”¹¹

Hogy milyen nagy gondot fordítottak a Tanácsköztársaság idején a könyvtárak széleskörű kiépítésére mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a város területén 30 közművelődési könyvtár létesítését tervezték. A könyvtár legyen az egész város területén mindenhol kulturális centrum, hogy a művelődni vágyó mindenütt megtalálja a tanulás és a továbbképzés lehetőségeit.

A Szabó Ervin Könyvtár a Tanácsköztársaság rövid ideje alatt két fiókkönyvtár megnyitásával segítette e kitűzött programot a megvalósulás felé.

*

A Tanácsköztársaság bukása után a hatalomra jutó ellenforradalmi erők, a Horthy-reakciót támogató uralkodó osztály a könyvtárügy területén elért eredményeket nem fejlesztette tovább, a rosszul ellátott könyvtárak népszerűsége csökkent. A Városi Nyilvános Könyvtár 1923-ban szabályozta a könyvtár használatát. Ez a rendelkezés az 1913. évihez viszonyítva megnehezíti a könyvtár látogatását és a könyvtárközi kölcsönzést:

13. § Nyilvánosság: a) a könyvtár összes nyilvános olvasótermeit mindenki aki szabályoknak megfelel szabadon használhatja. b) a különgyűjtemények ellenben csak igazgató engedélyével használhatók helyben. c) a könyvtár a könyveket az olvasótermen kívüli olvasásra és a használati ügyrend keretein belül kölcsön is adhatja.

d) kivételes esetekben kellő biztosíték ellenében és a tanács engedélyével a könyvtár vidékre és külföldre is adhat ki könyvet. E kölcsönzések összes költségeit tartozik a kölcsönző megtéríteni.”¹²

E rendelkezés szolgált alapul a Fővárosi Nyilvános Könyvtár "fővárosiasításának." *Nem szívesen kölcsönöztek sem vidékre, sem pedig külföldre.* Az esetleg előfordult kérések teljesítését megnehezítették, vagy valamilyen indokkal nem teljesítették. Ebben az időben kezdődik a könyvtárban is a *személyes kapcsolatok* útján történő helybeli, valamint vidéki kölcsönzési lehetőségek széles körű terjedése. Éltek ezzel a lehetőséggel a különböző ügyosztályok vezetői, közéleti személyek, írók, művészek, egyetemi tanárok stb. — de a széles néptömegek nem tehettek. E kölcsönzések során az elvitt könyvek visszaadására akár hosszú évek múlva került sor, a kölcsönzők külön elbírálásban részesültek. A felszólításokat személyesen a könyvtár igazgatója intézte baráti levelezés formájában. Ilyen kölcsönzési rendszer mellett a kölcsönzött könyvek biztonsága sem volt sok esetben szavatolt. Az ilyen kölcsönzéssel kölcsönzött könyvek nagy hányada, később, a felszabadulás után mint behajthatatlan, el nem ismert kölcsönzés, vagy un. háborús kár került leírásra. (Ezek a személyes kapcsolatok olyannyira szokássá váltak, hogy még napjainkban is sűrűn találkozunk olyan olvasókkal, kik a könyvtárban személyi kapcsolatokra hivatkozva akarnak kölcsönözni.)

Gátolta a fenti rendelkezés a könyvtárközi kölcsönzési kapcsolatok további fejlődését is. A könyvtárközi kölcsönzések helyett különböző bibliográfiák kérésre történő összeállításával és megküldésével igyekeztek a már korábban létesült kapcsolatokat a külföldi könyvtárakkal fenntartani. Különösen a németországi és olaszországi könyvtárakkal álltak kapcsolatban. Könyvtárközi kölcsönzésről feljegyzéseket az irattárban alig lehet találni, mivel ilyenek igen ritkán fordulhattak elő.

A reakció 25 éve hanyatlást jelentett nemcsak a központi könyvtár, hanem a fiókönyvtárak hálózatának továbbfejlesztésében is. A könyvtár állományának gyarapítása a könyvtárosok érdeklődési körére és szeszélyére volt bízva. A kölcsönzők száma folyamatosan csökkent; ez évről évre olvasható a Fővárosi Könyvtár Évkönyveiben. A könyvtár könyvbeszerzésre fordítható összege is évről évre alacsonyabb, úgy hogy 1934-ben a korábbi évekhez képest a könyvtár szükségletének 28%-át utalták ki felhasználásra. A Fővárosi Nyilvános Könyvtár könyvbeszerzési lehetősége mennyiségileg és a kívánatszerint minőségileg is háttérbe szorul a magánkönyvtárakkal szemben. A Fővárosi Könyvtár 1934. évi jelentésében így siránkozik magyarázatként a könyvtár igazgatója:

„... Az olvasó — akár szépirodalmi, akár tudományos — érdeklődése elsősorban magától értetődően a legújabbban megjelent irodalomra irányul, ahol ezt az igényét nem elégítheti ki, onnan lassan-lassan elmarad. Ezért esik vissza a könyvtár forgalma ugyanakkor, amikor a drága magánkölcsönkönyvtárak rohamosan szaporodnak...”⁽¹³⁾

Hozzájárult azonban az olvasó és könyvforgalom nagy arányú csökkenéséhez a harmincas évek elején a lakosság elszegényedése is, amiről szintén a fenti jelentés így emlékezik meg:

„...Az utóbbi években bekövetkezett nagyarányú elszegényedés miatt sajnos sokak számára a könyvtárhasználat csekély díja is áthágthatatlan akadály. A tagok számának kismértékű apadása, melyről Évkönyvünk más helyén emlékezünk meg, legnagyobb részben ennek tulajdonítható...”¹⁴

A sok negatívum mellett azonban pozitíven értékelhető egyes könyvtárosok magatartása, akik következetesen igyekeztek munkaterületükön Szabó Ervin hagyományait továbbfejleszteni.

Dienes László, Szabó Ervin harcostársa, a Tanácsköztársaság népbiztosa, a könyvtár későbbi igazgatója így jellemzi ezeknek a könyvtárosoknak a munkáját:

„...igen nagy gondot fordítottak mindig arra, hogy a közönséggel való kapcsolat jó legyen, hogy az olvasó hozzájusson ahhoz a könyvhöz, amelyre szüksége van. Nem a vezetőknek, hanem néhány régi könyvtárosnak az érdeme, hogy a vezetőség megkerülésével, sőt kijátszásával mindvégig kiadtak marxista könyveket, s így lehetővé tették a kommunisták és a szimpatizánsok számára, hogy valahol megfelelő irodalomhoz jussanak...”¹⁵.

A budapesti nagyobb könyvtárak viszonylagos fejlődési lehetőségei mellett sokkal mostohább állapotokat és elbánást találunk az úgynevezett „alsóbb néposztály” számára létesített népkönyvtárak területén. Ezek a könyvtárak a falvak és városok művelődését igyekeztek elősegíteni, a burzsoá művelődési osztálypolitikájának megfelelően, primitív lehetőségek mellett, és valóban „cél tudatosan összeválogatott értéktelen szépirodalmi és ismeretterjesztő könyvanyaggal.” Ha mindezek mellett figyelembe vesszük azt a körülményt is, hogy a könyvtárosi teendőket nem képzett könyvtárosok végezték, hanem a pap, a kántor, de a legjobb esetben a tanító majd *minden ellenszolgáltatás nélkül* az „iskolán kívüli népművelés” formájában, meg lehet érteni, hogy nem tartották különösebben szívügyüknek a betévedt olvasók körültekintő ellátását. Nem kell különösebben kidomborítani a falu és a város közötti óriási különbséget, melyet az uralkodó osztály e következetes kultúrpolitikája épített ki. A korabeli értékelés nagy *elismeréssel* ír mind-ezekről:

„1927-ben állítottak fel az országban 1565 népkönyvtárt, melyeket négy típusra osztottak fel. Vannak nagy-, közép-, kis- és tanyai könyvtárak. A négy típus szellemében ugyanaz, csak terjedelem dolgában és a művek színvonala szempontjából különböznek, mert alkalmazkodniuk kell az életviszonyokhoz olyanformán, hogy a nagy könyvtárak a nagyobb városok érdekeit szolgálják, a középkönyvtárak inkább az ipari helyek számára alkalmasak, a kis könyvtárak a kis falvakat gondozzák, a tanyai könyvtárak pedig a tanyák igényeit elégítik ki...”¹⁶.

A kielégítések színvonalát rajzolja meg a következő idézet is:

„Említsük meg itt, hogy a népkönyvtárak és a Magyar Népművelés Könyvei mellett kiválóan szolgálják a népművelés céljait a népnaptárak is. A magyar népnaptárak nem csak időmutatók, hanem olcsó képeskönyvek is, almanachszerű füzetek, amelyeknek legtöbbször elbeszéléseket, verseket és hasznos tudnivalókat is közöl. Húsz fillértől egy pengőig vásárolhatják a boltokban, piacokon, vásáron. Az olcsóság, a naptárak árusítóhelye adja meg e nyomtatványoknak népművelési fontosságukat. Elterjedtek a legszélesebb néprétegekben és könnyen jutnak el olyan emberekhez is, akik egyébként kiadványokkal nem igen találkoznak. Népművelési szerepük abban áll, hogy a naptárak közleményeinek hagyományos a tekintélyük a nép előtt. Az egyszerű családok minden tagja kezébe veszi a naptárt és sok esetben mint egyetlen irodalmi terméket az év végéig apránként át is olvassák, vagy ha nem olvassák, tartalmukat meghallják a családban...”¹⁷.

Összefoglalásképpen világosan áll előttünk az, hogy a könyvtárak könyvellátásánál milyen „felvilágosító és nevelőcélnak” könyvekkel segítették elő az elmaradott tanyai és falusi könyvtárak az amúgyis gyérszámú látogatók ismeretkörét,

„...az erkölcsi ismeretekről, testtani, egészségtani és háztartási tudnivalókról, a gazdasági, természettudományi, földrajzi ismeretekről, a nemzeti életről és művelődésről...”¹⁸

Bármennyire is igyekezett az uralkodó osztály a könyvtárügy területét a már korábbi eredményeket figyelembe sem véve saját osztályérdekeinek megfelelően megszervezni, e téren a fejlődés menetét megállítani nem lehetett. A századelejei harc Szabó Ervin vezetésével, a könyvtárak széleskörű nyilvánosságáért, nem volt hiábavaló küzdelem. A Tanácsköztársaság ideje alatt a könyvtárügy területén elért eredmények és kidolgozott tervek forradalmi változást jelentettek a magyar könyvtárügy korábbi állapotához mérten, s egyben meghatározták annak későbbi fejlődési menetét is.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár könyvtárközi kapcsolatai a felszabadulás után

A felszabadulás előtti idők magyarországi könyvtárügyét az állami vezetés alacsony foka, *a könyvtári együttműködésnek pedig úgyszólván teljes hiánya jellemezte*. A felszabadulás gyökeres változást jelentett nemcsak az egész magyar könyvtárügy területén, de a Fővárosi Könyvtár eddigi vezetésében is.

Pártok, intézetek, intézmények, iskolák stb. ajánlanak fel helyiségeket fiókkönyvtárak céljaira. Ismét érvényre juthattak a Szabó Ervin-i törekvések, s a Tanácsköztársaság könyvtárügyi irányelvei. 1945 őszétől már a könyvtár épületében gyűlnek össze a budapesti nagykönyvtárak vezetői, hogy életre keltsék és újjászervezzék a könyvtárügyi szerveket.

„Ez a Könyvtárközi Állandó Bizottság a következő kérdéseket, illetve javaslatokat vitatta meg: Országos Könyvtári Tanács szervezését, Országos Könyvtári Központ felállítását (a Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ továbbfejlesztését), a kurrens nemzeti bibliográfia kérdését és a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének feltámasztását.”¹⁹

1945-ben a szabóervini hagyományok további folytatása szellemében, a *külföldi könyvtárközi kapcsolatok újrafelvétele érdekében* a könyvtár a külügyi képviselők útján 100–100 kötetes könyvből álló gyűjteménycsomagot küldött a szomszédos államok könyvtárai részére. *Így keresett kapcsolatot a könyvtár elsőként a moszkvai Lenin Könyvtárral, majd Prága, Bukarest, Belgrád, Varsó, Szófia, Bécs könyvtárai következtek.*²⁰

Az első térítvényes kölcsönzőként az újpesti orosz katonai parancsnokság jelentkezett 1945. februárjában és ezzel kezdetét vette, noha szórványosan is (mivel a dolgozók tömegei ekkor még nem vehettek részt a kölcsönzésben) a rendszeres könyvkölcsönzés. Kéréssel fordult a könyvtárhoz orosz szépirodalmi kölcsönzési igénnyel az orosz tábori kórházak parancsnoksága is, s könyvvállományunkból, melyben nem nagy számban szerepeltek ilyen művek, 60–70 kötetnyi anyagot kölcsönöztünk. Az első magyar hatóság, mely igénybe vette könyvtárunk könyvvállományát, a Népügyészség volt, majd mind gyakoribb a Városháza különböző ügyosztályainak kölcsönzése nyilvántartásunkban. A későbbi idők bizonyosságai szerint nem kis számban veszik igénybe e kivételes kölcsönzési lehetőségeket magánosok, állami szervek, pártok, tömegszervezetek, intézetek, intézmények stb. A térítvényes (könyvtárközi) kölcsönzés hosszú évekig rendszerré vált.

1945. november 9-én a könyvtár megnyitotta kapuit a budapesti dolgozók előtt is. Az első (csonka) évben már nagy érdeklődés mutatkozott a könyvtár iránt, s az érdeklődés évről-évre emelkedett.

1952-ig könyvtárközi kölcsönzésekről nyilvántartás alig található. Felduzzadt azonban korábbi kapcsolatokra hivatkozva a térítvényes kölcsönzés. A tudományos kutatók, írók, közéleti személyek, felügyeleti szervek vezetői stb. a megváltozott hely-

zetben is előjogokat követeltek maguknak, melyeket meg is kaptak. Nem iratkoztak be a könyvtár olvasói közé. Esetenként térítvényes kölcsönzéssel kölcsönöztek. Hosszú évek teltek el, amíg meggyőztük ezeket az olvasókat a kölcsönzőjegyes kölcsönzés előnyeiről.

Kiszélesítette a könyvtár a nemzetközi könyvtárközi kapcsolatait. Így 1954-ig a népidemokratikus államok könyvtárain kívül kiadványcsere kapcsolatba léptünk nyugateurópai, de tengerentúli államok könyvtáraival is. 1952-től folyamatosan bekapcsolódik a könyvtár az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárközi kölcsönzési osztályának központi irányítása alatt működő könyvtárközi kölcsönzés rendszerébe. Ezután a kapcsolatok lassú felvételének folyamatát a könyvtárközi forgalom fokozatos emelkedése jelezte. 1953-ig különösen terhes munkát nem jelentettek, hiszen az évi 30–40 kölcsönzési eset között mozogtak, ugyanennyi, vagy valamivel magasabb kölcsönzött kötet-számmal. E kölcsönzésekről nyilvántartási feljegyzés nem maradt fenn, ami a rendes nyilvános kölcsönzések számához viszonyítva jelentéktelenül kis kötetszámukkal magyarázható.

1953-tól a könyvtárközi kérések száma nagyarányú emelkedést mutat. Magyarázható ez az O. Sz. K. részéről nem kellő körültekintéssel irányított kérésekkel is, amelyek nagy részét „nemlegesén” irányította vissza a könyvtár, ugyanis a kért könyvek nem tartoztak a könyvtár gyűjtőkörébe. Egyre jobban jelentkeztek azonban a vidéki könyvtárak is, sajnos leginkább magyar nyelvű szépirodalmi kérésekkel, melyeket könyvtárunk csak igen kis százalékban teljesíthetett. A könyvtárközi kölcsönzés szószerinti értelmezésével tartott kapcsolatot hosszú éveken át a központi könyvtár a kerületi fiókkönyvtári hálózatának könyvtáraival is. — (Talán említeni sem kell, de ez teljesen indokolatlan volt.) Nem kevésbé emelték a könyvtárközi kölcsönzéseket a budapesti kiadóvállalatok, intézetek, intézmények stb. hasonló módon nyilvántartott kérései, illetve kölcsönzései. Ezek és e fajta Budapestről Budapestre kért kölcsönzések, melyek között bőven találhatóék egyéni kölcsönzők is, a könyvtárközi kölcsönzés 60–70%-át tették ki.

1955-től ezeket a könyvtár keretén belüli kölcsönzéseket a könyvtár megszüntette, s a következő évtől kezdődően a nyilvántartások a valóban könyvtárközi kölcsönzésnek nevezhető kölcsönzéseket regisztrálják.

A KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉSEK STATISZTIKAI ADATAI

Év	kölcsönzési esetek száma	kölcsönzött kötetek száma	év	kölcsönzési esetek száma	kölcsönzött kötetek száma
1956	283	561	1960	229	392
1957	249	537	1961	253	622
1958	254	562	1962	237	422
1959	280	488	1963	702	1327

A könyvtárközi kölcsönzés az újonnan bevezetett kölcsönzési feltételek mellett — mely szerint könyvtárközi kölcsönzés keretén belül szépirodalmi kölcsönzést csak kutató munkához teljesít a könyvtár, a budapesti intézetek, intézmények, kiadóvállalatok által felmerülő kéréseket pedig kölcsönzőjegyen történő egyéni kölcsönzés formájában bonyolítja le — azonos számok között mozgott. A számszerinti nyilvántartásokon belül azonban előnyösen megváltozott a kölcsönzők megoszlása. A 250 átlagos kölcsönzési eset közül már csupán 15–20 esetre tehető a budapesti egyéni és vállalati kölcsönzés. Viszonylag kevés a külföldi teljesített kérések száma is, melyek nem haladják meg az évenkénti 25–30 esetet s e kölcsönzött kötetek száma sem több 50 kötetnél. A nagy többség tehát a vidéki kölcsönzésekre esik.

Óriási emelkedés tapasztalható 1963-ban a korábbi évekhez viszonyítva. Közel háromszorosára emelkedett mind az esetek, mind a kölcsönzött kötetek száma. Az 1800 db beérkezett kérésnek mindössze 25%-át nem teljesítette a könyvtár, mely — figyelembe véve az előbbi évek magasszámú „nemleges” visszajelzéseit — örvendetes minőségi javulást mutat. Ugyanilyen változás észlelhető azonban az 1963. évi könyvtárközi forgalom könyvtárak szerinti megoszlása vizsgálatánál is.

Az 1963. évi könyvtárközi kölcsönzés megoszlása

A KÖLCSÖNZÉST IGÉNYBE VEVŐ KÖNYVTÁRAK SZERINT

I. BELFÖLDI KÖLCSÖNZÉS

	Könyvtárak	Esetek	Kölcsönzött kötetek	
	száma		db	átlaga könyvtáranként
1. Szakkönyvtárak	25	80	242	9,7 db
2. Közművelődési				
Ebből megyei	14	90	145	10,4 db
városi	6	37	51	8,5 "
járási	39	142	248	6,4 "
községi	7	8	20	2,8 "
Együtt összesen	66	277	464	7 db
3. Iskolai				
Ebből egyetemi,				
főiskolai	17	131	208	12,3 db
gimnáziumi	3	8	36	12 "
általános iskola	3	12	27	9 "
Együtt összesen	23	151	271	11,8 db
1 – 3. összesen	114	508	977	8,6 db

Az év folyamán tőlünk kölcsönző 114 könyvtár megoszlása és annak %-os aránya jó tendenciát mutat. 58%-át a közművelődési könyvtári hálózat képezi. Számarány tekintetében legtöbb esetben a járási könyvtárak fordultak könyvtárunkhoz és könyvigényüket a legnagyobb kötetszámmal elégtettük ki. Utánuk a megyei könyvtárak következnek sorrendben. Érdeemes megemlíteni, hogy az elmúlt évben majd minden megyei könyvtár fordult többszörös kéréssel könyvtárunkhoz. A szakkönyvtárak 22%-ban szerepelnek, s ezeket inkább a tudományos munkát elősegítő könyvanyaggal láttuk el. 20%-os a különböző iskolai könyvtárak jelentkezése, melyek közül az egyetemi könyvtárak kérései a leggyakoribbak. Habár az iskolai könyvtáraknak budapesti viszonylatban két szakkönyvtár is áll rendelkezésükre, könyvtárunkhoz való fordulásukat azzal magyarázhatjuk, hogy könyvtárunk magasszintű szakkönyvekkel aránylag bőségesen rendelkezik gyűjtőkörén belül.

II. KÜLFÖLDI KÖLCSÖNZÉS

Országoként	Könyvtárak	Esetek	Kölcsönzött kötetek	
	száma		db	átlaga könyvtáranként
1. Szocialista országok :				
Csehszlovákia	6	61	102	17 db
NDK	2	22	25	12,5 "
Szovjetunió	6	19	52	8,7 "
Románia	1	1	4	4 "
Jugoszlávia	4	7	11	2,8 "
Lengyelország	1	1	1	1 "
Összesen	20	111	195	9,8 db
2. Kapitalista országok :				
Hollandia	2	35	54	27 db
NSZK	2	16	22	11 "
Olaszország	2	7	21	10,5 "
Svájc	4	10	36	9 "
Franciaország	2	7	11	5,5 "
Belgium	1	3	4	4 "
Anglia	1	4	6	6 "
Ausztria	1	1	1	1 "
Összesen	15	83	155	10 db
1., 2. együtt összesen	35	192	350	10,4 db

Biztató az elért eredmény a külföldi kérések teljesítésében. A könyvtárhoz forduló könyvtárak száma az 1962.-ihez viszonyítva hat-nyolcszorosára emelkedett. A megosztott táblázat különösképpen kimutatja a nyugati országokból megélénkült kérések özönét melyeknek a szakszerinti értékelésénél világosan látható lesz a keresett könyvek témakörének csoportosulása.

I - II. BEL- és KÜLFÖLDI kölcsönzések együtt

	Könyvtárak	Esetek	Kölcsönzött kötetek	
	száma		db	átlaga könyvtáranként
Belföldi	114	508	977	8,6 db
Külföldi	35	194	350	10 "
Összesen	149	702	1327	8,9 db

Az egész évi kölcsönzés kötetszámának 74%-a belföldre, 26%-a külföldre irányul. A kölcsönzött esetekben 72,8%, illetve 28,2% a megoszlás mérlege. A kölcsönző könyvtárak 77%-a belföldi, 23-a külföldi volt.

A KÖLCSÖNZÖTT KÖTETEK SZAKSZERINTI MEGOSZLÁSA

I. BELFÖLDI KÖLCSÖNZÉS

	Kölcs. kötet	Szakszerinti megoszlás																	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	91	92	9 (439)	91 (439)	92 (439)	81	0	81(09)	
1. Szakkönyvtárak	242	6	4	82	5	—	4	24	27	16	3	8	7	—	—	16	15	25	
2. Közművelődési könyvtárak:																			
Ebből: megyei	145	6	2	22	10	—	5	8	5	15	13	5	7	13	3	10	1	20	
városi	51	—	—	18	—	3	7	10	7	—	—	3	1	2	1	1	1	1	
járási	248	16	1	65	5	3	16	18	12	25	1	15	15	16	5	10	9	16	
községi	20	—	—	12	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	2	
Együtt összesen	464	22	3	17	15	8	26	36	24	40	14	23	23	31	10	21	12	39	
3. Iskolai könyvtárak:																			
Ebből: egyetemi, főiskolai	208	11	11	56	6	6	8	6	19	24	6	12	8	—	2	11	11	11	
gimnáziumi	36	—	—	3	—	—	3	—	—	8	—	—	11	—	8	—	—	3	
általános iskolai	27	—	—	17	—	—	6	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	
Együtt összesen	271	11	11	76	6	6	17	6	19	33	6	12	19	—	10	11	11	17	
1., 2., 3. összesen	977	39	18	275	26	14	47	66	70	89	23	43	49	31	20	48	38	81	

A belföldi kölcsönzések szakszerinti megoszlásában a könyvtár gyűjtőköréhez tartozó 3-as, 9-es és a 9(439)-es (Magyarországra vonatkozó szakanyag) kölcsönzése dominál. Százalékarányban a kölcsönzött kötetek 28%, 16%, 10%-át, összesen 54%-át képezik. Lényeges csökkenést mutat a magyarnyelvű szépirodalmi kérés, mely összesen 0,5%. A kölcsönzött kötetek tartalmi elemzésénél azonban már egész más képet mutat a tulajdonképpeni gyűjtőkörön belüli kölcsönzések megoszlása. A kérések tartalmi vizsgálásánál ugyanis kiderült, hogy úgy a közművelődési hálózat, mint az egyetemi-főiskolai könyvtárak hálózatának kérései (a könyvtárhoz összesen beérkezett kéréseket figyelembe véve) 80%-ban kötelező irodalmi kérést tartalmaznak, egyetemi, esti, vagy levelezőtagozatosok vagy akár középiskolai oktatáshoz szükséges vizsgai előkészületekhez. Ide vezethető vissza a magyar irodalomtörténet 8%-ra emelkedett aránya, a magyar történelem és földrajz, s általában a történelem, a pedagógiai tanulmányok megnövekedett igénye is.

A külföldi kölcsönzések kutatási munkálatokra való használatot mutatnak. A 3-as szakon belül főleg az első világháborúra és a második világháborúra vonatkozó anyagot forgalmaztuk, mely témakör iránt egyaránt érdeklődés mutatkozott a szocialista, és a kapitalista államokból. Csehszlovákia helytörténeti anyagokat keresett és dolgozott fel, a volt Felvidékre vonatkozó monográfiák, történeti és néprajzi vonatkozású könyvek segítségével. Hollandiában, Svájcban és az NDK-ban a legújabbkori Magyarország történetével foglalkoztak, s egyaránt kértek könyveket és történelmi folyóiratokat.

II. KÜLFÖLDI KÖLCSÖNZÉS

Országoként	Kölcs. kötet	Szakszerinti megoszlás																
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	91	92	9 (439)	91 (439)	92 (439)	81	0	81(09)
1. Szocialista:																		
Csehszlovákia	102	1	-	23	2	4	16	5	8	2	2	-	21	6	1	5	2	4
Szovjetunió	52	-	-	22	-	-	-	-	-	13	-	-	14	1	2	-	-	-
NDK	25	-	-	13	-	-	-	-	-	2	-	-	3	-	2	-	2	3
Románia	4	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jugoszlávia	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	3	2	4
Lengyelország	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen	195	1	-	62	2	4	16	6	8	17	2	-	38	8	6	8	6	11
2. Kapitalista:																		
Hollandia	54	-	-	22	-	-	-	-	1	-	1	1	18	-	1	2	7	1
Svájc	36	-	-	6	-	-	-	-	-	3	3	4	11	-	7	-	2	-
NSzK	22	-	-	12	-	-	-	-	-	2	-	-	2	-	2	-	-	-
Olasz	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21
Francia	11	-	-	1	2	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	1	3
Anglia	6	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2
Belgium	4	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-
Ausztria	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen	155	-	-	44	3	-	-	-	5	5	4	5	36	-	10	2	10	27
1 - 2. összesen	350	1	-	106	5	4	16	6	13	22	6	5	74	8	16	10	16	38

I. - II. BEL- és KÜLFÖLDI KÖLCSÖNZÉSEK

	Szakszerinti megoszlás																
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	91	92	9 (439)	91 (439)	92 (439)	81	0	81(09)
<i>Belföldi</i> Kölcsönzött kötet 977	39	18	275	26	14	47	66	70	89	23	43	49	31	20	48	38	81
<i>Külföldi:</i> Kölcsönzött kötet 350	1	-	106	5	4	16	6	13	22	6	5	74	8	16	10	16	38
<i>Összesen:</i> Kölcsönzött kötet 1327	70	18	381	31	18	63	72	83	111	29	48	123	39	36	58	54	119

Az összesített táblázat szerint a profilunkba tartozó szakirodalom 58%-ot mutat. Említésre méltó e szakterület mellett az alkalmazott tudományok, a művészettörténet és az általános irodalomtörténet iránti érdeklődés, mely az évi kölcsönzött kötetek 16%-a volt.

A KÖLCSÖNZÖTT KÖTETEK NYELVEK SZERINTI MEGOSZLÁSA

I. BELFÖLDI KÖLCSÖNZÉSEK

	Kölcs. kötet	Nyelvszerinti megoszlás				
		magyar	angol	német	francia	egyéb
1. Szakkönyvtárak:	242	111	42	65	12	12
2. Közművelődési könyvtárak:						
Ebből: Megyei	145	94	17	10	10	14
Városi	51	46	—	5	—	—
Járási	248	207	5	25	6	5
Községi	20	15	2	3	—	—
Együtt összesen	464	362	24	43	16	19
3. Iskolai könyvtárak:						
Ebből: Egyetemi, Főiskolai	208	75	27	42	33	31
Gimnáziumi	36	28	—	6	—	2
Általános iskolai	27	20	—	4	—	3
Együtt összesen	271	123	27	52	33	36
1., 2., 3. összesen	977	596	93	160	61	67

A táblázat számszerű adatainak értékelésénél viszonylag kedvező % arányokkal találkozunk a korábbi évekhez képest. A kölcsönzött magyar kötetek aránya a szak- és az iskolai könyvtáraknál 48–50% között mozog, a közművelődési hálózat 77%-ával szemben. A magyar nyelvű kölcsönzött kötetek %-a lehetne alacsonyabb is, hiszen a könyvtárunk profiljába az idegen nyelvű könyvek propagálása inkább hozzátartozna. Befolyásolja a magyar nyelvű irodalom számarányát a nagyszámú kötelező irodalom kérése és megküldése. Mindezeketől eltekintve a 60–40%-os nyelvszerinti megoszlással viszonylag elégedettek lehetünk, hiszen mindhárom könyvtártípusnál megtalálható, ha nem is egyenlő mértékben, az idegen nyelvű könyvek igénylése, mely mindinkább emelkedik. Ezt ugyanis a könyvtár idegen nyelvű könyvanyagát népszerűsítő „UKSZ” negyedévenként megjelenő kiadványa segíti elő. Vidéki egyetemi, megyei, sőt járási könyvtárak is mind gyakrabban fordulnak könyvtárunkhoz közvetlen kérésükkel pontosan e kiadványunk hasznosítása alapján. E területen az elkövetkezendő években előreláthatóan nagyobb %-os növekedés várható.

A külföldi kölcsönzések nyelvszerinti megoszlásánál természetesen indokolt a magyar nyelvű könyvek 60-, illetve 80%-os kölcsönzése. Hiszen a kölcsönvevő országokban az idegen nyelvű könyvek beszerzése talán lényegesen egyszerűbb, mint könyvtárunknál. Ott inkább a magyarországi kiadványokat dolgozzák fel könyvtári és kutatási célokra. E területen különösebb propagálás nem is szükséges, hiszen a beérkezett kérések alapján, s a korábbi szakszerinti megoszlás táblázatainak figyelembevételével, jól ismerik a kereget szakterület magyarországi kiadványait.

II. KÜLFÖLDI KÖLCSÖNZÉSEK

Országokként	Kölc. kötet	Nyelvszerinti megoszlás				
		magyar	angol	német	francia	egyéb
1. Szocialista :						
Csehszlovákia	102	73	11	13	2	3
Szovjetunió	52	31	—	20	1	—
NDK	25	22	—	1	—	2
Jugoszlávia	11	11	—	—	—	—
Románia	4	—	—	4	—	—
Lengyelország	1	1	—	—	—	—
Összesen	195	138	11	38	3	5
2. Kapitalista :						
Hollandia	54	50	—	3	1	—
Svájc	36	31	—	5	—	—
NSZK	22	20	—	—	—	2
Olaszország	21	21	—	—	—	—
Franciaország	11	11	—	—	—	—
Anglia	6	5	—	—	—	1
Belgium	4	4	—	—	—	—
Ausztria	1	—	—	1	—	—
Összesen	155	142	—	9	1	3
1., 2. összesen	350	280	11	47	4	8

I–II. BEL- és KÜLFÖLDI KÖLCSÖNZÉSEK együtt

	Kölc. kötet	Nyelvszerinti megoszlás				
		magyar	angol	német	francia	egyéb
1. Belföldi	977	496	93	160	61	67
2. Külföldi	350	280	11	47	4	8
1., 2. összesen	1327	776	104	207	65	75

Az összesített táblázat eredménye sem mutat sok változást, csupán a magyar nyelvű kölcsönzés arányában. Ezek szerint a kölcsönzések 60%-a magyar nyelvű, és az idegen nyelvű kölcsönzések összesített aránya 40%-ot mutat. E %-arányon belül viszont, mint már említettük gyökeres változás várható.

Értékelve az 1963. évi könyvtárközi kölcsönzések eredményeit, a kérések 75%-os teljesítése az e téren valóban 100%-ra törekvő könyvtári munkát bizonyítja. A kérések ilyen nagyarányú (háromszoros) emelkedését elősegítette az 1962-ben megjelent könyvtárközi kölcsönzést szabályozó rendelkezés. Biztatás és bátorítás a kisebb könyvtáraknak, hogy még nagyobb bizalommal forduljanak kéréseikkel a nagyobb könyvtárakhoz, intézetekhez, vagy intézményekhez a munkájuk során felmerülő kérésekkel. Nagy körültekintéssel írja elő a könyvtárközi kölcsönzés menetét. Kötelezővé teszi a kért könyv kölcsönzését attól a könyvtártól, ahol az található. Meghatározza a jogokat és a kötelezettségeket is egyaránt. Kiterjed a rendelkezés a könyv biztonságára is, így elősegíti a korábbiakban védettebb értékesebb könyvek kölcsönzését is.

A könyvtári tapasztalat szerint a vidéki nagyobb, és kisebb könyvtárak egyaránt éltek is és mindinkább élnek ezzel a kölcsönzési lehetőséggel, habár kéréseik 80%-át a kötelező irodalmak képezik. Így a könyvtár a rendelkezésre álló adatok és a statisztikai kimutatások alapján arra a megállapításra jutott, hogy az egyik végletet felváltotta a másik, a korábbi szépirodalmi kérések magas százalékát a kötelező irodalomé. Ezeknek a kéréseknek teljesítése mind nagyobb gondot okoz, nemcsak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak, de a budapesti nagykönyvtárak mindegyikének is. Ezekből a művekből a legjobb esetben is csak 3–4 példány áll rendelkezésre, így a Budapesten tanuló több ezer egyetemi és főiskolai hallgató kötelező irodalommal való ellátása a legtöbb esetben csak előjegyzés útján lehetséges. Így hát a kötelező irodalom tárgyköréhez tartozó esetleges „nemleges” jelzéssel továbbított könyvtárközi kölcsönzési kéréseket megküldeni valóban nem áll módunkban. A budapesti könyvtárak az ez irányú kéréseket mind kevésbé tudják teljesíteni. Véleményünk szerint azonban a vidéki egyetemi és főiskolai esti vagy levelező-tagozaton tanulmányaikat végző hallgatók kötelező irodalommal való ellátása talán nem is tartozik a szorosán vett könyvtárközi kölcsönzés hatáskörébe.

A megyei, járási könyvtárak (hiszen viszonylag jó anyagi ellátással rendelkeznek) figyelembe vehetnék a közvetlenül hozzájuk érkező kötelező irodalmi kéréseket, s a körzetükbe tartozó egyetemi hallgatók számának arányában egészíthetnék ki állományukat. Nem kétséges, hogy rendelkezhetnének olyan példányszámmal – területi irányító és felügyeleti szervként – a kötelező irodalmak terén, mint bármelyik budapesti könyvtár.

Gátolja azonban az állománygyarapítás lehetőségét az, hogy a Tankönyvkiadó Vállalat nem mutat hajlandóságot a tíz és közel tíz esztendővel ezelőtt kis példányszámban kinyomtatott, de más híján még most is kötelező irodalomként szereplő tankönyvek ismételt kiadására. A tanulmányi osztályok viszont nem nagy körültekintéssel írják elő a kötelező irodalmat, hiszen szerepel a listán olyan irodalom, melyből a felmérés alapján az egész ország területén 20 példány áll rendelkezésre.

Hasonló problémaként jelentkezik az ugyanilyen irányú külföldről érkezett igény is, főleg a magyar történelem és irodalomtörténet köréből. E kérések teljesítése azonban teljesen indokolt.

Hátráltatja a könyvtárközi kölcsönzés pontos és gyors ellátását, hogy a ráfordítható idő nagyon kevés. Ugyanez a panasz minden budapesti könyvtárnak. A könyvtárközi kölcsönzés eddigi ellátása csupán a kérések adminisztrációs kielégítését biztosította nagyon szerényen. Ezen túlmenően viszont nem állt megfelelő idő arra, hogy levelezéssel, különböző felvilágosításokkal próbáljuk a vidéki könyvtárak kéréseit gyűjtőkörünknek megfelelően kedvező irányba befolyásolni.

A kérések további emelkedésével azoknak körültekintő ellátásához feltétlenül emelkedik a ráfordítandó idő is. A rendelkezés minden igyekezete mellett, pontosan e munkafolyamat elvégzésének fontosságára nem terjedt ki.

Könyvtárunkban az utóbbi években csökkent a letétes kölcsönzők száma. (Letétes kölcsönzésnél, a kölcsönző 30–400 Ft-ig, a kölcsönzött könyv vételárának megfelelő összeget hagy letétként a kölcsönző könyvtárnál, a kölcsönzés időtartamára.) Ez szintén a rendelkezés hatásaként következett be. Eddig ugyanis a vidéki lakos könyvtárunkból egyénileg könyvet letétlél kölcsönözhetett. A könyvtárhoz személyesen forduló vidéki olvasónak megadjuk a legmesszebbmenő kutatási lehetőségeket is, de kölcsönzés esetén a lakóhelyen levő járási vagy megyei könyvtárhoz irányítjuk, hogy e könyvtáron keresztül kölcsönözzék a kutatáshoz szükséges irodalmat könyvtárunktól. E lehetőség ismertetését a tapasztalat szerint a helyi könyvtárak sok esetben elmulasztják.

A letétes kölcsönzés kikapcsolása nagy segítséget jelent a vidéki olvasók számára; ennek tudatosításával az olvasó kétségtelenül jobban szolgálható ki.

Egyben megállapítható a rendelkezés következtében a könyvtárközi kölcsönzési figyelem javulása is. A múlt év folyamán alig-alig fordult elő késelem. A kölcsönvevő

könyvtárak határidőre visszaszolgáltatják a kölcsönadott könyveket. Azok a könyvtárak, amelyeknek az előírt határidő nem elegendő a mű tanulmányozásához, hosszabbítást kérnek könyvtárunktól. Az egész esztendőben 26 esetben írtunk késedelmeskedésért perfelszólítást, mely az előforduló kölcsönzési esetek elenyésző százaléka csupán.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a könyvtárközi kölcsönzés területén a ráháruló feladatokat igyekezett a legteljesebb mértékben ellátni. Az e területen előreláthatóan növekvő feladatokat is hagyományaihoz híven teljesíteni fogja.

Rohla Márton

Felhasznált irodalom:

1. A Fővárosi Könyvtár Értesítője. 1907. = Szabó Ervin: A Fővárosi Könyvtár p. 2.
2. A Fővárosi Könyvtár Értesítője. 1907. = uo.
3. A Fővárosi Könyvtár Értesítője. 1909. = A könyvtár célja és feladata p. 36.
4. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1949–54. p. 60.
5. A Fővárosi Könyvtár Értesítője. 1908. p. 137.
6. Szabó Ervin előterjesztése a Fővárosi Könyvtárnak községi nyilvános könyvtárrá fejlesztése tárgyában. Bp. 1911. p. 2.
7. A Fővárosi Könyvtár Értesítője. 1910. = Hírek és közlések. p. 259.
8. Budapesti Városi Könyvtár Értesítője. 1914. p. 55.
9. A Fővárosi Könyvtár Közleménye. 6. sz. III. Községi nyilvános kv. főfeladata. p. 12.
10. A Budapesti Városi Könyvtár Értesítője. 1916. p. 2.
11. Remete László: A Szabó Ervin Könyvtár a Tanácsköztársaság alatt. Bp. 1957. p. 11.
12. Fővárosi Nyilvános Könyvtár Értesítője. 1925. p. 6.
13. Fővárosi Könyvtár Évkönyve. 1934. p. 6.
14. Fővárosi Könyvtár Évkönyve. 1934. p. 66–67.
15. Dienes László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. (O. K. K. könyvtáros tanfolyam. 1951. okt. 1–dec. 22.) Előadások. 10. sz.
16. Révész Béla: Magyar küzdelem. Bp. Gergely kiad. 1934. p. 42., 44.
17. U.o.
18. U.o.
19. Fővárosi Könyvtár Évkönyve. 1943–45.
20. A Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. I. 1946. p. 22.

Egyéb:

- Takács József: A könyvtári jogalkotás. (OKK könyvtárostanfolyam 1951. okt. – dec. 22. Előadások. 5. sz.)
- O. Sz. K. Könyvtárközi Kölcsönzési Osztály 1963. évi jelentése.
  - O. P. K. évi jelentése. 1963.
  - ELTE Könyvtára évi jelentése. 1963.
  - O. M. Könyvtár évi jelentése 1963.
  - O. Sz. K. évkönyve 1961–62.
  - O. P. K. 1960. évkönyve.
  - Szilágyi János: A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között (1920–1944). Bp. Akadémia. 1961.

ÁLLOMÁNYREVÍZIÓ A KERÜLETI KÖNYVTÁRAKBAN

A korszerű könyvtári munka alapkövetelménye: a könyvállomány elvszerű fejlesztése, a társadalmi és olvasói igényeknek megfelelő összetétel biztosítása. Döntően ettől függ a munka eredményessége. Az állományfejlesztés fő szempontja, hogy a könyvtárak olyan könyvállománnyal rendelkezzenek, amely a legszélesebb olvasóközönség kulturális igényeit is kielégíti, s melynek szellemi értéke a korszerű, szocialista nevelés fontos eszköze.

A könyvállomány elvszerű gondozása ezért szükségszerűen két állandó és szerves egységet alkotó feladatot jelent: *egyrészt a könyvállománynak a megjelenő új művekkel való gazdagítását, s a hiányzó művek pótlását, másrészt a folyamatosan elavuló, használhatatlanná váló könyvek szisztematikus kivonását.*

Könyvtári munkánknak évek, talán évtizedek óta egyik gyengéje az, hogy a folyamatos állománygyarapítást *nem* követte rendszeresen az állomány tartalmi összetételét javító, tervszerű könyvkivonás.

A kerületi könyvtárak működésének történeti áttekintése során kiderült, hogy a természetes elhasználódás folytán kiesett könyveken kívül csak szórványosan került sor *könyvek kivonására.*

A felszabadulás előtt a fővárosi kerületi könyvtárakban „általános érvényű könyvkivonást” két alkalommal hajtottak végre. Egyiket 1919 végén, a Tanácsköztársaság bukása után, amikor az ellenforradalmi kormány dühödt intézkedése kivonásra ítélte minden úgynevezett „kommunista, bolsevista, anarchista” művet. Ez az intézkedés súlyosan sértette a Szabó Ervin-i elveknek megfelelően kialakított társadalomtudományi alapállományt. A másik könyvkivonást 1944-ben a nyilasok hajtották végre, amikor a faji gyűlölet áldozatául estek olyan értékek is, mint Heine, Werfel, Feutchwanger, Radnóti, Heltai művei is.

A felszabadulás után a társadalmi átalakulás természetszerűleg szükségessé tette a könyvtárak állományának a fasiszta művektől való megtisztítását. Ezt a fegyverszüneti-, majd a békeszerződés értelmében a felsőbb szervek által összeállított jegyzék szerint végezték a könyvtárak.

Az 1950-es években is sor került nagyobb arányú könyvkivonásra. Ennek a könyvkivonásnak azonban az 1950-es évek elején uralkodó helytelen kultúrpolitikából adódó, rendkívül szubjektív, baloldali túlzásokkal telített végrehajtása sok kárt okozott és nyomasztó emlékeket hagyott a könyvtárosokban.

1957-ben a Szabó Ervin Könyvtár saját hatáskörén belül hajtott végre újabb állománykivonást, melynek fő szempontja volt: enyhíteni a kerületi könyvtárak súlyos raktározási gondjain. Dr. Berza László: „Hogyan működik a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárainak központi raktára” c. cikkében* ír erről. Ekkor három fő

* - A könyvtáros, 1957. 4. szám.

szempontból történt az állománykivonás és a kivont könyvek csoportosítása. Egyrészt: kivontak olyan műveket, melyek az egész hálózatban túl nagy mennyiségben halmozódtak fel, — többnyire mezőgazdasági szakkönyveket, gyenge új magyar- és szovjet szépirodalmi műveket. Ezeket az OSZK-nak ajánlották fel. Másrészt: kivonták, s a Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárainak központi raktárába szállították az egyes könyvtárakban mutakozó fölös, más könyvtárakban használható, főleg klasszikus irodalmat. Harmadszor: kivontak egy sor tartalmi szempontból elavult brosrát, melyet ipari célra adtak át. Az általános kivonás során mintegy 70 000 kötet könyv került ki a kerületi könyvtárak állományából.

A felszabadulás utáni állománykivonások, ha jelentősek is voltak, de nem tekinthetők *a terszerű állományfejlesztés részének*. Nem érintették a könyvállomány egészét, nem terjedtek ki az olvasószolgálat, a könyvtári forgalom számára használhatatlanná vált állományrész egészére, beleértve a szakirodalmat, szépirodalmat, gyermekkönyvtári állományt egyaránt.

Mivel az inkurrens könyvek felhalmozódása állandó jelenség, így a könyvállomány korszerű, kurrens voltát csupán rendszeres és nem időszakonként végzett könyvkivonással lehet biztosítani.

Az inkurrens könyvanyag felhalmozódásának okai

Miből adódik az inkurrens könyvek felhalmozódása? Közművelődési könyvtárakban — így a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban is — a könyvtár profiljából, a gyűjtemény jellegéből adódik az állomány egy részének elavulási folyamata, mivel nem feladat tudományos kutatók számára anyagot gyűjteni, ill. megőrizni, de ugyanakkor feladat az összes aktuális, népszerű — gyakran igen rövid idő alatt aktualitásukat veszítő — kiadványok megvétele.

Ugyancsak e könyvtárak feladatkörébe tartozik a politikai, gazdasági vagy kulturális intézkedések irodalmi támogatása. Ilyenkor gyakran a szokásosnál nagyobb mennyiségben szerzik be könyvtáraink a szükséges irodalmat. (Például: pártkongresszusok, választások, egy-egy fontos nemzetközi esemény propagálását szolgáló kiadványok.) Az ilyen alkalmakra beszerzett könyvek hamar aktualitásukat veszítik, vagy kevesebb példány is elegendő már belőlük.

Az elfekvő, fölös könyvek felhalmozódásának okozói között feltétlenül említeni kell olyan objektív tényezőt, mint egy-egy könyvtárhelyiség befogadó képessége. Adott könyvtárban, adott mennyiségű könyv elhelyezésére van lehetőség. A felhalmozódott nagy mennyiségű holtanyag kivonása tehát tartalmi, olvasószolgálati szempontokon túl, *raktározási szempontból is életkérdéssé vált*. Említettük, hogy az 1957-es állománykivonásnak is fő szempontja volt a könyvtárak súlyos raktározási gondjainak enyhítése. Jelenleg *a szabadpolcos kölcsönzésre való áttérés szempontjából van óriási jelentősége az állománycsökkentésnek*.

Könyvtárhálózatunk néhány sajátos kérdését is figyelembe kell vennünk. Hosszú időn keresztül a gyűjtőkör bizonyos tisztázatlansága is a fölös könyvanyag felhalmozódását segítette elő. Sok olyan speciális tudományos szakkönyvet szereztek be és őriztek meg a könyvtárak, amit soha senki nem vett igénybe. Például egy sor magasszínvonalú jogi szakkönyv, különféle részletkérdést feldolgozó statisztikai kiadvány, mezőgazdasági, orvostudományi szakkönyvek stb.

Olyan kísérletek is voltak, hogy a könyvtárak a terület jellegétől függő külön profil kialakítására törekedjenek, pl. a külső kerületek könyvtárai (Békásmegyér, Csillaghegy, Rákoscseba stb.) a mezőgazdasági szakirodalmat, az óbudai 8. sz. könyvtár a textilszakma irodalmát (lévén a kerületben több nagy textilgyár: Goldberger, Textilfestő, Harisnya-

gyár stb.). Az újpesti 28. sz. könyvtár a vasas szakma, a VI. ker. 10. sz. kerületi könyvtár művészetek, elsősorban zeneművészet, a VIII. ker. 3. sz. könyvtár a képzőművészet irodalmát gyűjtötte az átlagnál szélesebb körben. Ez a szakosítás a gyakorlatban nem vált be. Az emberek általában a lakóterületükhöz közel eső könyvtárakba járnak és nem csak szakmájuk irodalmát olvassák. A szakosításra való törekvés a kijelölt könyvtárak állományában bizonyos aránytalanságot eredményezett. A meghatározott szakterület irodalmából aránytalanul nagy mennyiséget szereztek be, aminek zöme kihasználatlanul maradt, elfekvő, holt anyaggá vált.

Ez a szakosítási kísérlet nem volt azonos a mai kísérlettel, hogy három kerületi könyvtárban (12, 25, 28) külön műszaki részleget hoztak létre. Az előbbiekkal szemben ez a három könyvtár műszaki részlegében nem egy-egy szakma irodalmát, hanem általában gyűjti az átlagosnál szélesebb körben a műszaki irodalmat.

Ugyancsak elősegítette a holt anyag felhalmozódását a korábbi központi szerzeményezés és könyvelés gyakorlatja is. A reális igényeket kellően figyelembe nem vevő mechanikus, csupán az olvasók számát tekintő könyvelés következményeként a könyvtárakban rengeteg olyan mű halmozódott fel, amelyet az adott könyvtár olvasói nem igényeltek, vagy legalábbis nem olyan nagy példányszámban, ahogy azt a könyvtár megkapta.

Az itt érvényesült mechanizmust segítette elő a könyvtárak könyvbeszerzési keretének egyenetlensége is, nem is beszélve a könyvkiadás akkori egysíkú, szegényesebb voltáról.

A könyvbeszerzés fontos forrása az antikvárium. Innen pótolják azokat a műveket, amelyeket a könyvkiadás nem tud biztosítani. Különösen nagy szerepet töltött be az 1950-es évek végén, amikor a korábbi hézagokat kellett kitöltenünk. Főleg 1956 után, a nagy „pótlás” idején sok régi, poros, szentimentális, a háború előtti szellemiséget árasztó, korszerűtlen, irodalmi színvonalat nem képviselő szépirodalmi mű és avult ismereteket közlő ismeretterjesztő anyag került a könyvtárak állományába, melyek azóta is kivonásra várnak.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár jelenlegi állománykivonása

Az elfekvő, használhatatlanná vált könyvek rendszeres kivonásához az irányító szervek nem adtak a könyvtáraknak kellő önállóságot, sem elvi útmutatást. A könyvtárosokat a korábbi rossz tapasztalatok fékeztek abban, hogy egy-egy kisebb kezdeményezésen túl bármit is tegyenek. Igen bonyolult, sokrétű, sok esetben kényes munka ez és nagy személyes felelősséget is jelent.

A rendszeres könyvkivonáshoz a jogot és az elvi alapot a Művelődésügyi Miniszter 175/1960. (M. K. 21.) M. M. számú utasítása adta meg, mely kötelező érvénnyel a közművelődési könyvtárak hálózati központjainak hatáskörébe utalja a hálózati könyvállomány megtisztításának lebonyolítását. A hálózati központok kötelesek biztosítani mindennemű fölös könyvanyag leválasztását, összegyűjtését és a selejtezendő művekre vonatkozó javaslatok elkészítését, amit az Országos Minősítő Bizottság hagy jóvá.

Az utasítás nyomán 1961-ben könyvtárunkban háromtagú bizottságot hoztunk létre (néhai Becsi Andorné, Rudas Klára, Tóth László könyvtárvezetők személyében). A három-tagú bizottság csaknem egy évig dolgozott heti néhány órában: a központi címjegyzék alapján vették sorra az egész hálózat könyvállományát, s készítettek javaslatokat selejtezésre, illetve bizonyos könyvek más könyvtáraknak történő átadására.

Több száz javaslat elkészítése és továbbítása után a munka félbemaradt, mivel a javaslatok rendkívül lassú elbírálása — az OMB részéről — szinte kilátástalanná tette, hogy ilyen módon megtisztuljon a hálózati könyvállomány. Az említett miniszteri utasítás

óta az OMB csupán mintegy 1700 mű kivonását hagyta jóvá. Az intézkedés után ezek a művek rövid időn belül kikerültek könyvtáraink állományából.

A Művelődésügyi Minisztérium a közművelődési könyvtárak állományának tartalmi felülvizsgálására, a kivonandó könyvek javaslatainak elkészítésére 1964. január 1-től három könyvtáros függetlenítését tette lehetővé. A három könyvtáros megvizsgálja a közművelődési könyvtári állományt és országos érvénnyel készítenek javaslatot a kivonandó, illetve selejtezendő művekre. Ezt a feltárómunkát a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban végzik, mert hisz könyvtárunk állománya lényegében azonos más közművelődési könyvtárak állományával. Ezeket a javaslatokat az Országos Minősítő Bizottság bírálja felül. Ezt megelőzően vált lehetővé az elfekvő könyvanyag kiválasztása azáltal, hogy a felsőbb szervek kiutaltak részünkre egy 120 000 kötet könyv befogadására alkalmas helyiséget, ahol létrehoztuk a központi könyvraktárunkat, (Hamzsabég-uti központi könyvraktár).

A központi könyvraktár 1963-ban kezdte meg működését. Ebben az évben összesen 36 kerületi könyvtárban zajlott le az állománykivonás és került elszállításra a kivont könyvanyag. 4 kerületi könyvtárban még folyamatban van és további három csak 1964-ben kezd el ezt a munkát. A többi könyvtár az utóbbi néhány évben létesült teljesen új könyvállománnyal, ezekben még nem is lehet említésreméltó fölös könyvanyag.

Központi könyvraktárunkat a szükségletnek megfelelően két raktári részre osztottuk. A raktár egyik részébe kerül az eddigi gyakorlatnak megfelelően a kurrens, a hálózat számára használható fölös könyvanyag. A kerületi könyvtárak és az újonnan létesülő fiókkönyvtárak innen egészítik ki rendszeresen állományukat. Innen történik a más intézmények, iskolák, kórházak, társadalmi szervezetek által igényelt könyvek kiválasztása. A raktár másik részébe kerülnek az elavult, a kerületi könyvtárak számára használhatatlanná vált művek, továbbá azok, melyek nem tartoznak a kerületi könyvtárak gyűjtőkörébe.

Az állománytisztítás 41 kerületi könyvtárat érint, s mint említettük, 1963-ban 36 könyvtárban zajlott le. A 36 könyvtárból összegyűjtött könyvanyag s a volt hálózati duplumraktár alapállományának összetétele a következő:

	Ismeretterjesztő	Szépirodalom	Gyermekirodalom	Összesen
Kurrens	16 277	20 999	4 496	41 772
Elavult, profilidegen	33 516	22 129	934	56 579
Összesen	49 793	43 028	5 430	98 351

Az állományleválasztás során a kerületi könyvtárakból 80 904 kötet könyvet szállítottunk a központi könyvraktárba. Ugyanezen idő alatt a kerületi könyvtárak 125 588 kötet selejtet is kivontak az állományból. Az összes kivonásra került könyv tehát 206 492 kötet, ami a hálózati könyvállománynak 17,5%-a.

Ez a százalékarány azonban könyvtáranként változik. Vannak olyan könyvtárak – elsősorban a fiatal, néhány év előtt létesült könyvtárak ezek – ahol az állománynak csupán 5–10%-át kellett kivonni és olyan könyvtárak is vannak, ahol az állománynak 25–30%-a kivonásra került, (például az 1., 2., 8., 11., 14-es stb.). Ezek 30–40, sőt 50 éves régi nagy könyvtárak, melyek rengeteg régi, már szinte évtizedek óta nem igényelt művekkel rendelkeztek és az állomány teljes revíziójára lényegében most került sor először.

A központi raktárba szállított könyvek szakonkénti megoszlása

Szak	Elavult és profilidegen	Kurrens	Összesen
1, 2, 3, 9	12 802	7 287	20 089
4.....	540	154	694
5.....	3 294	1 594	4 888
61.....	714	407	1 121
62/64, 69	5 721	1 296	7 017
63.....	1 172	279	1 451
7.....	3 710	2 190	5 900
8.....	2 803	1 656	4 459
9.....	1 650	903	2 553
0.....	1 110	511	1 621
Szépirodalmi	22 129	20 999	43 128
Gyermekirodalom	934	4 496	5 430
Összesen	56 579	41 772	98 351

1, 2, 3, 9-es ideológiai-politikai művek

Az ismeretterjesztő művek csoportján belül egyik legnagyobb mennyiségű kivonandó könyvet ez az állományrész tartalmazta. Ebből a szakcsoportból kivont könyvanyag hálózati szinten az idetartozó műveknek 17,1%-a. Hozzászámítva ebből a csoportból kiesett köteteseti selejtet, ami további 7000 kötet, a szaknak összesen 27%-a került kivonásra. A 7000 kötet selejt között azok a művek is szerepelnek, melyeket az Országos Minősítő Bizottság döntése alapján vontunk ki az állományból.

A viszonylag magas kivonási aránynak többféle magyarázata van. Egyik ilyen fontos tényező ennek az állományrésznek rendkívül szerteágazása, heterogén jellege. Ideológiai, társadalomtudományi, aktuális kül- és belpolitikai kérdésekkel foglalkozó művektől a néprajzi, a történelmi művekig a legkülönbözőbb kiadványok óriási tömegét öleli fel.

A szakcsoport összetételéből következik, hogy a klasszikus és egyéb időt álló művek mellett a legtöbb, rövid idő alatt aktualitását veszítő, a társadalmi-politikai fejlődés következményeként viszonylag gyorsan időszerűtlenné váló kiadványt is magában foglal, köztük sok egy-egy eseményhez kapcsolódó brosrát.

Másik figyelemreméltó jelenség, hogy ebben a szakcsoportban feltűnően sok ún. profilidegen szakkönyv is található. Magasszínvonalú jogi, terv- és statisztikai, város-politikai szakkönyv, melyet közművelődési könyvtárak olvasói nem igényelnek. Esetleg más tudományos szakkönyvtárakban a tudományos kutatás, a szakoktatás terén hasznosíthatók lesznek.

Ezzel a két fontosabb tényezővel magyarázható az is, hogy az idetartozó kivont fős könyveknek 63,5%-a elavult, illetve profilidegen mű.

4-es, nyelvtudományi anyag csekély száma miatt külön elemzést nem kíván.

5-ös, természettudományi irodalom

Hálózati szinten a természettudományos műveknek 15,4%-a került kivonásra. A kivont könyveknek 67,5%-a került az inkurrens csoportba. Ebben az állományrészben is sok olyan régi kiadású mű is található volt, ami ma már nem közművelődési könyvtári igényeket elégít ki. Például: Borosay: Geometria (1910). Természetesen nem csak régi kiadású, számunkra használhatatlanná vált művekről van szó, hanem egy sor újabb, felszabadulás után megjelentetett népszerűsítő jellegű apró kiadványról. Például: 1949 – 50-es évek elején, a TIT által kiadott természettudományos füzet sorozat, a biológia,

csillagászat köréből az olyan kutatási eredményeket tartalmazó, vagy népszerűsítő művek, melyeknek szemléletét, következtetéseit a jelenlegi tudományos eredmények elvetették.

Ennek az állományrésznek még komoly szakértői feltáró munkára van szüksége ahhoz, hogy valóban kikerüljenek a könyvtárakból a túlhaladott, korszerűtlenné vált természettudományos művek.

61, egészségügyi, orvostudományi művek

A könyvállományban és a kivont könyvek között is aránylag kis csoportot képvisel ez a szak. Itt csak szórványosan lehetett találni elavult műveket. A kurrens, de főlős könyvek mellett innen elsősorban olyan orvosi szakkönyvek kerültek kivonásra, melyek nem tartoznak közművelődési könyvtárak gyűjtőkörébe, kizárólag orvosok, egészségügyi dolgozók részére kiadott művek. Például. „A gyakorló orvos könyvtára” c. sorozat kötetei, Grosz: Szemészet, Wullstein – Wilms: A sebészet tankönyve. Novák: Sebészeti műtéttan stb. típusú szakkönyvek.

Az orvosi, egészségügyi könyveknek 9,4%-a került a központi raktárba, melynek nem egészen egy harmada számunkra is kurrens könyv, s kétharmada az említett szakkönyvekből tevődik össze.

62/64–69-es, műszaki könyvek

Az ideológiai-politikai művek után számszerűleg a műszaki-technikai művek képezik a kivont ismeretterjesztő könyvek legnagyobb csoportját. A szakba tartozó könyvek 15,1%-át vonták ki a könyvtárak, s szállították be a központi raktárba. Az állományrész további 16%-át pedig selejtezték, részben az Országos Minősítő Bizottság döntése alapján, részben pedig azért, mert elrongyolódtak. Összesen tehát a műszaki-technikai irodalomból 14 376 kötet könyv került kivonásra, ami az ide tartozó könyvanyag 31,1%-a.

A központi raktárba szállított ezen könyveknek mintegy 82%-át képezik a kerületi könyvtárak számára használhatatlan könyvek. Ezek között sok olyan szakkönyv található, amit a technika fejlődése már rég túlhaladott. Olyan közlekedési eszközökkel, vagy géptípusokkal foglalkozik, melyek már nincsenek használatban. Például: Balogh József: Villamos csengettyűk és telefonok (1919), Boleman Géza: Elektrotechnika (1919), Jalsaviczy Lajos: Gázmotorok (1921), Jalsaviczy Lajos: Vízurbinák (1922), Straub Sándor: Gázmotorok elmélete, szerkezete és üzemköltségei (1887). Igen nagy számú olyan ipari, kereskedelmi, közlekedési, szervezési, üzemgazdasági szakkönyv is beszerzésre került, amit soha senki nem kölcsönzött.

Továbbá: egy sor technikai vagy termelési folyamatot népszerűsítő füzet, az 1950-es években a Népszava kiadónál megjelent különféle szaktanfolyamok anyaga, különböző időelemző és normakönyvek, melyeket ma már senki sem használ. Helyettük jobb, újabb és korszerűbb kiadványok töltik be az alap- s középfokú technikai műszaki ismeretek terjesztésének funkcióját. Ilyenek voltak pl. Cipőipari országos normaalapok, Büki–Szabó–Tóth: A sztahanovista műhely megszervezése, Szovjet sztahanovisták a vas- és gépiparban.

63-as, mezőgazdasági irodalom

Említettük már, hogy korábbi évek szerzeményezésének egyik hibája volt az, hogy a várható igények figyelmen kívül hagyásával, mechanikusan olyan művek tömegét is beszerezték amire eleve nem is lehetett szüksége a kerületi könyvtárak olvasóinak. Ez különösen jellemző volt a mezőgazdasági szakirodalom szerzeményezésére. Nem vetették figyelembe azt, hogy a budapesti olvasók között alig, vagy egyáltalán nem akad olyan egyén, aki a legnépszerűbb konyha- és virágkertészeti, gyümölcstermesztési, néhány közismert háziállat nevelésével foglalkozó ismeretterjesztő könyvön kívül más mezőgazda-

sági szakkönyvet a kerületi könyvtárakban keresne. Természetes, hogy ezeket alig kölcsönözték. Például: Dobrinynin: A lótenyésztés feladatai, Dobrahotov: Részletes állattenyésztés stb. Nagy számmal szerepeltek olyan kiadványok is, melyeknek olvastatása nem kívánatos, mivel a mezőgazdasági termelés, a mezőgazdasági üzemszervezés korszerűtlen formáit népszerűsítik.

A szakba tartozó könyvek 31,2%-a került kivonásra (hálózati szinten). A központi raktárba szállított könyvek 80,5%-a elavult, illetve profilidegen mű.

7-es, művészetek szakcsoportja

Ennél az állománycsoportnál olyan fajta elavulásról, mint a társadalomtudományok, vagy az alkalmazott-tudományok csoportjánál csak kevéssé beszélhetünk. Hogy azonban az állományrész 9,4%-át kitevő, 5900 kötet kivont könyvnek mégis 62,9%-a az elfekvő, inkurrens csoportba került, azzal magyarázható, hogy igen sok olyan magasszínvonalú művészeti, zenei, dramaturgiai szakkönyv került a könyvtárakba, melyek nem tarthatnak igényt közművelődési könyvtárak olvasóinak érdeklődésére. Most létesülő zenei szakkönyvtárunk és más szakkönyvtárak bizonyára örömmel fogadják majd ezeket.

Tartalmi szempontból elavultnak tekintett kiadványok többnyire a különféle, már túlhaladott népszerűsítő broszúrákból, régi műsorfüzetekből, korszerűtlen sportszabálykönyvekből és oktatói segédanyagból tevődnek.

8-as, irodalomtudományi művek csoportja

Az irodalomtudományi szakkönyvnek 11,9%-a került kivonásra. Ennek 62%-a inkurrens, vagy profilidegen s 37,1%-a kurrens, a kerületi könyvtárak számára is használható mű. Hasonlóképpen a művészetek csoportjához itt is túlnyomó többségben inkurrens, a tudományos kutatást szolgáló irodalomtudományi szakkönyv került kivonásra. Elsősorban régi kiadású irodalomtörténeti művek, monográfiák, melyek ma már nem közművelődési, hanem tudományos kutatói igényeket elégítenek ki. Tudományos könyvtárakban van a helyük. Heinrich: Egyetemes irodalomtörténet I–IV. köt., Rákosi Jenő: Tragikum, Császár Elemér írásai, Ferenczy Zoltán: Csokonai, Báró Eötvös József, Gulyás Pál: Ady stb.

9-es, földrajz, útleírás

Ebből az állománycsoportból a könyvek 6,5%-a került kivonásra, melynek mintegy kétharmada elavult, elfekvő vagy használhatóság szempontjából elbírálásra váró mű. Ebbe a szakcsoportba is sok olyan régi kiadású földrajzi, társadalmi szempontból rég túlhaladott s tényanyagát, színvonalát tekintve különösebb értéket nem képviselő könyv található, melyeknek kölcsönzése ma már nem indokolt. Köztük több az 1930-as években a Földrajzi Társaság kiadásában megjelentetett útleírás, melyek a faji megkülönböztetés szellemében íródtak, továbbá irredenta, nacionalista szemléletük miatt nem kölcsönözhetőek.

Ezen túl nagyszámú selejt-könyv kivonása is szükségessé vált. A szak nagy népszerűsége és állandó forgalma következtében igen gyorsan elhasználódnak ezek a könyvek.

Szépirodalom

Az említett miniszteri utasítás nem terjed ki a szépirodalmi művekre. Mivel azonban központi raktárunk befogadóképessége megengedte, a szépirodalmi könyvállomány „átfésülése” is megtörtént. Kivonásra kerültek a bármilyen címen fölöslegessé vált szépirodalmi művek.

Összesen 43 128 kötet szépirodalmi mű került a központi raktárba, mely a szépirodalmi könyvállománynak 7,8%-a. Itt is tartottuk magunkat az ismeretterjesztő műveknél alkalmazott elvekhez, és külön csoportba osztottuk a hálózati igényeknek megfelelő köny-

veket, s külön a már évek, évtizedek óta senki által nem igényelt műveket. Ide soroltuk a világnézeti, művészi színvonal szempontjából kifogásolt könyvektől a korszerűtlen, gyenge, sematikus regényekig mindazokat, melyek hosszú idő óta fölöslegesen terheltek a könyvtárak állományát, sok olvasószolgálati gondot okoztak, s melyeknek könyvtári használatára, könyvtári értéke fölött végre döntenünk kell.

Az összes csökkenés természetesen itt is több a központi raktárba szállított könyv mennyiségénél. A szépirodalmi művek forgási sebessége s egyáltalán forgalma lényegesen nagyobb az ismeretterjesztő műveknél. Így a könyvek élettartama is lényegesen rövidebb. 1963-ban 38 512 kötet szépirodalmi könyv selejtezése is szükségessé vált. Hálózati szintet tekintve tehát a szépirodalmi könyvállománynak *összesen 14,7%-a*, azaz 81 640 kötet könyv került kivonásra.

Gyermekkönyvtári állomány

A felnőtt könyvtárak könyvállományának megtisztításával egyidejűleg a gyermekkönyvtári állomány megvizsgálására is sor került. A gyermekkönyvtári állomány revíziójának fő elve, hasonlóan a felnőtt könyvtárakhoz, az volt, hogy a gyermekkönyvtárakban korszerű, a gyermekolvasók szocialista nevelését szolgáló, esztétikai szempontból elfogadható jó könyvállomány maradjon. S kivonásra kerüljenek az összes elavult, gyenge, korszerűtlen szemléletet vagy ismereteket hordozó, továbbá az egészségtelenül szennyezett, rossz állapotban lévő könyvek.

A gyermekkönyveknél a higiénia és esztétikai szempontok sokkal nagyobb szerepet játszottak, mint a felnőttek irodalmának szűrésénél.

A gyermekkönyvtári állományból, hálózati szinten összesen 39 816 kötet könyvet vontak ki. Ebből mindössze 5430 kötet könyv került a központi raktárba, a többi selejt volt. A kivont könyvek a hálózati gyermekkönyvtári *állománynak 19,8%-a*.

A központi raktárba került könyvek több mint 85%-a kurrens. Ez természetes, hisz a gyerekek részére kiadott könyvek között nem igen szerepelnek ún. profilidegen művek. A tartalmi szempontból elavultnak tekinthető nem túl nagyszámú könyv kivételével más, nem kölcsönözhető, vagy nem keresett könyv itt alig található. Kivéve a szórványosan előforduló helytelen szerzeményezés következtében bekerült felnőttek részére kiadott könyveket. De ezek szinte százalékosan ki sem mutatható kis hányadát képezik a könyvállománynak.

A központi könyvraktárba összegyűjtött könyvek rendezése

Említettük már, hogy központi könyvraktárunk két részből áll. A kerületi könyvtárak állományfejlesztési igényeinek megfelelően a *jövőben is fenntartani szándékozunk a raktár kettős funkcióját*. Egyrészt, hogy folyamatosan mentesíteni lehessen a kerületi könyvtárakat a föléssé váló kurrens könyvektől, s ebből állandó tartalékot biztosítani az egész hálózat számára. Másrészt megteremteni annak a mindenki által óhajtott elvnek feltételét, hogy a könyvállományt rendszeresen meg lehessen tisztítani a folyamatosan elavuló, használhatatlan művektől.

Lényegesen *új vonása* a központi raktárnak az, hogy *két részből áll*, s hogy mentesíteni tudja a könyvtárakat a bármilyen címen föléssé váló könyvektől. A hálózati állomány tartalmát képező kurrens könyvek raktárának anyaga azonos a kerületi könyvtárak anyagával. Az elmúlt évek gyakorlata az volt, hogy a központi raktárban közös helyre gyűjtötték össze az összes fölös könyveket. Egy helyre kerültek a használható jó állapotban lévő kurrens könyvek a teljesen elavult, használhatatlanná vált, szakadozott, szennyes, selejt könyvekkel.

A központi raktár könyvanyaga így a könyvtárosok szemében nem sokkal jelentett többet ócska, mocskos, használhatatlan könyvek halmazánál. A most kialakított központi raktár könyvanyaga éppen úgy megszabadult a holtanyagtól, a selejttől, mint a

kerületi könyvtárak állománya. Ez a könyvállomány alkalmas arra, hogy fontos tartaléka legyen a hálózati könyvállománynak. A kerületi könyvtárakból beszállított értékes jó könyvek, a külön beszerzett több ezer kötet új könyv forrása lehet a könyvtárak állománykiegészítésének. A raktár állományát a jövőben is hasonló összetételben és állapotban szándékozunk tartani.

A központi raktárnak ez a része *rendezés után*, 1964 márciusától a kerületi könyvtárak rendelkezésére áll.

Nagyobb gondot okoz az összegyűjtött inkurrens könyvanyag rendezése, a könyvek további sorsának elbírálása. Említettük, hogy a Művelődésügyi Minisztérium három könyvtáros függetlenítését engedélyezte, ennek a munkának végzésére. Ennek megfelelően három könyvtáros, egymást váltva – mindig a feldolgozás alatt álló szak legjobb ismerői – végzi ezt a munkát.

Ezek a „szűrő”-könyvtárosok egy-egy szak könyvanyagát vizsgálják meg és készítenek javaslatot a könyvekre vonatkozóan. A javaslat többféle lehet: a nagy többségnek nyilván ipari célra való felhasználását fogják javasolni, s a könyvek más részét tudományos és szakkönyvtáraknak átadni. Olyan könyv is lesz, amelyet a kerületi könyvtárakba történő visszahelyezésre javasolnak.

A javaslatokat a véleményezés után az Országos Minősítő Bizottság hagyja jóvá. Ezek után válik országos érvénnyel kötelezővé valamennyi közművelődési könyvtár számára.

A három könyvtáros munkáját a központi raktárban kezdi el; először az ide összegyűjtött könyvek kerülnek elbírálásra. Utána a Központi Címjegyzék átnézésével kerül sor a könyvtárakban még mindig megtalálható elavult vagy profilidegen, elfekvő könyvek feltárására.

A könyvkivonásnak ez a része nyilván hosszabb időt igényel majd.

A munka sokrétű, bonyolult és felelősségteljes volta megköveteli, szükségessé teszi, hogy a könyvtárosok mellett más avatott szakértők is közreműködjenek, illetve segítséget nyújtsanak tanácsaikkal, véleményükkel. Elsősorban az Írószövetség, és a Kiadói Főigazgatóság, tudományos szakkönyvtárak, s a különböző tudományágak szakértőinek segítségét fogjuk kérni.

A könyvkivonás néhány tapasztalata

A kerületi könyvtárak központi irányítás és közvetlen segítség mellett *önállóan* válogatták ki a számukra bármilyen szempontból fölös, kivonásra szánt műveket. Ehhez elvi segítséget nyújtó módszertani útmutatót állítottunk össze, melyhez alapul a KMK 1961-ben kiadott útmutatója szolgált. Az állománykivonás technikai lebonyolításához az elszállítandó könyvek adminisztrációjához ugyancsak útmutató jellegű intézkedést adtunk ki.

Állandó központi ellenőrzéssel és közvetlen segítségnyújtással igyekeztünk biztosítani annak a fő elvi célkitűzésnek érvényesítését, hogy a *kerületi könyvtárakban kurrens, kultúrpolitikai feladatainknak megfelelő korszerű könyvállomány maradjon.*

Nagy felelősséget, bonyolult sokrétű feladatot adott e munka a könyvtárnak. Végigmenve a polcok között, a könyveket egyenként kézbevéve kell dönteni, maradjon, vagy ne maradjon. Millió összetevője van ilyen esetben a könyvtáros ítéletének. Az irányító szervek által meghatározott elvi szempontok alkalmazásánál, túl a szubjektív szemléleteken, természetesen sok-sok apróbb-nagyobb tényező befolyásolja a könyvtáros döntését. Nagy tárgyi ismeretet, önálló ítélőképességet igényelt a könyvtárosoktól. Többek között fel kellett becsülni a könyv eszmei, politikai értékét, a bennerejlő pozitív, vagy negatív nevelési lehetőségeket, milyen jelentősége van egy-egy könyvnek adott történelmi helyzetben. Jól kellett ismerni a könyvtár társadalmi szerepét, az olvasók kulturális igényeit,

a kiadói politikát és a könyvpiacot is ahhoz, hogy egy-egy könyv könyvtári értéke felett dönteni lehessen.

Az állománykivonási elvek érvényesülését persze csak viszonylagosan lehet egységese- nek tekinteni. Ahány ember, annyiféle szubjektív szemlélet befolyásolja a legvilágosabb elvek értelmezését is.

Mivel ez volt az első olyan állománykivonás, melyhez nem állt rendelkezésre címjegyzék, csupán elvi útmutatás, különösen nagy önállóságot igényelt a könyvtárosoktól. Ért- hető tehát az a sok bizonytalanság, félreértés, ami ezt a munkát kísérte. Külön kompli- kálta a helyzetet, hogy a leválasztott könyvek csoportosítását is a könyvtárakban kellett elvégeznünk, és egyidejűleg meg kellett tisztítanunk az állományt az elhasznált, selejt- könyvektől is.

A legkülönbélebb félreértésekkel, terminológiai zavarokkal találkoztunk. Ugyanazt a művet egyik könyvtár elavultnak, a másik kurrensnek ítélte. Pl: Méray Tibor: Koreai jelentés c. könyvéből csaknem annyi került a kurrens, mint az elavult könyvek raktárá- ba. Sőt egy könyvtáron belül egyazon mű két példányának egyikét kurrensbe, a másik példányát az elavult csoportba tették. Túlzott óvatosságból, „döntsék el a központban” jelszóval, egészen nyilvánvalóan elavult műveket is a kurrens-csoportba osztottak, nehogy hibát kövessenek el. Pl: 1951–52-ben megjelentetett „Nemzetközi kérdések” c. sorozat füzetei, régi ajánló-bibliográfiák stb. Más helyen elavultnak minősítettek klasszikus művek korábbi kiadását csupán olyan meggondolásból, hogy van újabb kiadás is belőle.

Előfordult indokolatlan kivonás is, amit utóbb korrigálni kellett.

Több könyvtárvezető úgy érezte, csökken könyvtára tekintélye, ha 40–50 ezer kötetes könyvállománya 8–10 ezerrel kevesebb lesz. Nem is beszélve a hagyományokról. A könyvtárvezetők egy része sokéves vezetése alatt szép számmal gyűjtött össze valóban nagyon értékes könyveket, ami azonban nem tarthat számot közművelődési könyvtárak olvasóinak igényére. Úgy érezték elszíntelenedik a könyvállomány, ha ezeket a könyve- ket átadják szakkönyvtáraknak.

Olyan aggodalommal is találkoztunk, hogy nem jelent-e kultúrbotrányt egy ilyen könyvkivonás? Igaz, hogy a kivont könyveket senki sem igényelte, hogy elavult és köl- csönzése káros lenne, mégis gyakran merült fel, hogy nem követnek-e el valami jóváte- hetetlen hibát? Ezek az aggodalmak persze nem minden alap nélkül levők. *Valóban jóvá- tehetetlen hibákat eredményezhet a legcsekélyebb felületesség is, mint ahogy erre már volt is pre- cedens.* Az viszont mindenképpen megnyugtató, hogy a kivont könyvek a központi raktárban megtalálhatók, s az esetleges hibák korrigálhatók a szakértői feldolgozás so- rán.

A hálózatban folytatott könyvkivonás lényegében befejeződött. Nagy megkönnyebü- lést jelent a könyvtárak számára az a tudat, hogy ha nem is teljesen, de nagy többségé- ben megszabadultak a hosszú évek során felhalmozódott fölös, holt anyagtól.

Most látszik igazán, hogy *mennyire megtévesztő volt a könyvtári állomány mutatója.* A beiratkozott olvasók számához viszonyítva úgy látszik, hogy jó könyvellátottságról be- szélnélhetünk. A statisztika szerint egy olvasóra 8,8 kötet könyv jutott, s közben a könyv- állomány jelentős része nem volt használható. Csupán a statisztikai mutatókat torzí- totta és a raktári helyet foglalta.

Az állomány-revizíó fontos tanulsága, hogy teljesen tarthatatlan állapot a közművelődési könyvtári állományt évtizedekig meg nem tisztítani az elavuló fölös művektől. Ennek rend- szeressé tétele mind az olvasószolgálat, a könyvállomány áttekinthetősége, mind pedig raktározás szempontjából szinte életkérdés.

A korszerű, szabadpolcos kölcsönzésre való áttérés lehetetlen a nagymennyiségű elfekvő, inkurrens könyv leválasztása nélkül. Nem csak a raktározást, a kölcsönzési hely kialakí- tását gátolta már eddig is, hanem rengeteg olvasószolgálati problémát is okoz a használ- hatatlan könyvek jelenléte.

A könyvkivonás máris igen komoly lehetőséget nyitott a korszerűbb könyvtári munka számára. Egy sor könyvtárban így vált lehetővé a szabadpolcos kölcsönzésre való áttérés, a már meglévő szabadpolcos terület bővítése, a 4,8, 11, 14-es könyvtárakban pedig a teljes szabadpole megvalósítása.

A korszerű könyvtári munka, a színvonalas olvasószolgálat megköveteli a rendszeres, tervszerű könyvkivonást. Fontos, hogy ezt ne kampányszerűen végezzék a könyvtárak, hanem az állományfejlesztés szerves részeként évről-évre ismétlődő, állandó jellegű feladatként kezeljék. Ebből a szempontból nagy jelentősége van a központi raktárnak, mely ezt lehetővé is teszi. Fontos tanulság, hogy az állománygondozásban az eddiginél is nagyobb önállóságot kell biztosítanunk a könyvtáraknak. Hasznos lenne a kerületi könyvtárak kezelési szabályzatában kötelezővé tenni a könyvállomány évenkénti tartalmi revízióját.

A könyvtárosok számára személy szerint is sokat jelentett ez az állományrevízió. E nagy feltáró munka során az eddiginél alaposabban ismerhették meg könyvtárunk állományát, annak tartalmi összetételét, egy sor olyan könyvet is, ami eddig elkerülte figyelmünket. Menetközben elemző munkára, továbbá desiderata katalógus kiegészítésre, egy sor szakozási, adminisztrációs hiba korrigálására is alkalom adódott. Tehát a könyvkivonásnak a raktározási gondok enyhítése, az olvasószolgálati munka s egyáltalán a korszerű könyvtári munka szempontjain túl a könyvtárosok állományismerete, önállóságuk növelése és figyelmüknek az állománygondozás tervszerűségére való irányítása szempontjából is felbecsülhetetlen jelentősége van.

Király Lászlóné

AZ OLVASÁSI TERV A KÖNYV AJÁNLÁSÁNAK SZOLGÁLATÁBAN

A szabadpolcrendszerű kerületi könyvtárakban az olvasókkal való egyéni foglalkozás módszereinek kidolgozása időszerű és állandó feladatunk. A szabadpolcrendszerre való áttérést viták előzték meg. A legfőbb érv az volt ellene, hogy a könyvtár nevelő, irányító munkáját háttérbe szorítja. A vitacikkek általában mégis a szabadpolcrendszer mellett foglaltak állást.

Az ajánló bibliográfia és az olvasási terv a szabadpolcos könyvtárban

A szabadpolcra való áttérés nemcsak új berendezési tárgyakat és a polcok átcsoportosítását jelenti, a megváltozott körülmények között az olvasószolgálat problémái is új módon vetődnek fel. Az olvasószolgálatban előtérbe került — az általános műveltség fejlesztése, a szakmai ismeretek növelése mellett — az olvasóval való szakszerű, nevelő és irányító foglalkozás. Az olvasószolgálat ilyen irányú fejlődése a társadalmi szükségletek következménye. A társadalom fejlődésének egyik feltétele a felnőttoktatás gyakorlati megvalósítása: a szükséges iskolai végzettség pótlása mindazok számára, akiknek annak idején nem volt megfelelő lehetőségük a művelődésre. De még a diploma megszerzése sem jelent a tanulás és művelődés területén befejezettséget. Megdőlt az a felfogás, hogy tanítani, nevelni csak az iskolában lehet. Az emberek érdeklődési köre kiszélesedett. Szükségét érzi a tájékozódásnak, legyen az modern festészet, atomfizika, francia „új hullám”, úrrepülés vagy bármi más. Az önképzésnek tehát igen nagy gyakorlati jelentősége van, s ennek egyik formája a meghatározott célú, rendszeres olvasás. Az állandó önképzés biztosítja szakmai területen a korszerűséget, és az általános műveltség terén a folytonosságot. Ebből adódik a könyvtár új feladata, hiszen a könyvtári szolgáltatásoktól függ, hogy a lakosság milyen színvonalon válik olvasóvá és a könyvtár milyen segítséget nyújt a rendszeresen és tudatosan művelődő embereknek.

A mind formailag, mind tartalmilag új típusú közművelődési könyvtárban az olvasószolgálat áll a könyvtári munka középpontjában. Nem elég és nem is szabad, hogy elég legyen az, ha a könyvtáros munkája a könyvkiadásra és visszavételre korlátozódik. Arra sem szorítkozhat a könyvtáros, hogy kizárólag a kért könyvet adja az olvasó kezébe. Irodalmi tájékozottsága, kulturáltsága csak akkor válik értékkelé, ha közvetíteni tudja ismereteit az olvasónak. Ehhez ismernie kell az olvasás folyamatát, az olvasókat és a könyveket. A statisztikai számok keveset árulnak el az olvasás fejlődéséről, motívumáról, az olvasmány hatásáról. Az olvasás alakulásának tanulmányozása mélyreható egyedi vizsgálatokat igényel. Lengyelországban sokat foglalkoznak ezzel a problémával. Wroblewski, Adam: „A lengyel ajánló bibliográfia helyzete és feladatai” című cikkében így ír: „Az olvasás több irányban, több síkban, dinamikusan fejlődő folyamat. Ebből következik, hogy állandóan figyelemmel kell kísérni fejlődését, s igényeit az ajánló bibliográfia segítségével

kell naprakészen tartani... Meg kell állapítanunk, hogy az olvasás további gyors fejlődése sürgető és társadalmi szempontból rendkívül fontos probléma." (Külföldi könyvtári szakirodalom. 16. szám. A bibliográfiai munka időszerű kérdései.)

A könyvtárban a könyvtáros segítségével jut el a könyv az olvasóhoz. Lényeges tehát annak a könyvnek a kiválasztása, amelyet az olvasónak ajánlunk. Ehhez azonban nemcsak a könyveket kell ismerni, hanem az olvasót is. Az olvasó megismerésének legjobb módszere: a rendszeres beszélgetés.

Mint hogy a könyvtáros az olvasót a könyvek felől közelíti meg, jól kell ismernie az irodalmat, hogy az olvasót szükségleteinek megfelelő könyvvel lássa el. Nem támaszkodhat meglevő ismereteire és emlékezetére, hanem igénybe kell vennie a rendelkezésére álló segédeszközöket is. A korszerű és színvonalas olvasószolgálat elképzelhetetlen a megfelelő segédapparátus nélkül. Ide tartozik többek között az *ajánló bibliográfia* és az *olvasási terv*. A szabadpólerendszerű könyvtárban megnő a bibliográfia szerepe. Az olvasó ugyan maga előtt látja a könyvek ezreit, de ez a könyvkiválasztásnál egyesek számára könnyebbséget, mások számára nehézséget jelent. Az olvasók nagy részének feltétlenül szüksége van útmutatásra, tanácsadásra, hogy megtalálja az őt érdeklő irodalmat. Itt kapcsolódik be a katalógusok mellett az ajánló bibliográfia és az olvasási terv, mint a könyvtári munka folyamatának szerves része.

A bibliográfia használata a kezdő olvasónak gyakran bonyolult, anyaga túl általános. A bibliográfus az anyag kiválasztásánál az olvasó szükségleteiből indul ugyan ki, de mivel a bibliográfiák az egész hálózat számára készülnek, nem vehetik figyelembe egy-egy könyvtár állományát. Így a kiadványban szerepelnek olyan könyvek is, amelyek nincsenek meg egy bizonyos könyvtárban. Ez természetesen nem csökkenti a bibliográfia használhatóságát, mert az egy témakör, egy ismeretág iránt érdeklődők számára nélkülözhetetlen útmutató.

Amit a bibliográfia nem tud nyújtani, azt nyújtja az olvasási terv. Az olvasási terv *egy bizonyos személy* számára készül, a könyvtáros és az olvasó együttes megbeszélése alapján. Az irodalom válogatása az adott könyvtár állományából történik. Az egyéni kiszolgálásnak ez a formája még kísérleti stádiumban van.

Az olvasási tervek bevezetése

Néhány tapasztalatról szeretnék beszámolni, hogyan vezették be és alkalmazták az olvasási tervet a 37-es kerületi könyvtárban. 1962-ben a könyvtár a központtól néhány irodalomjegyzéket kapott, „Mit olvassunk az élet keletkezéséről és az ember származásáról” címen. Az előszóban az összeállító arra hívta fel a figyelmet, hogy ez nem csupán irodalomjegyzék, hanem egyúttal olvasási terv is. A terv 17 könyvről közölt annotációt. A könyvek csoportosítása a fokozatosság elve alapján történt. A következő fejezetekre tagolódtak:

ISMERKEDÉS AZ ÉLŐVILÁGGAL – NYOMOK AZ ÉLET FEJLŐDÉSÉNEK ÖSVÉNYEIN... – TALÁLKOZÁS AZ ŐSEMBERREL – ÉRDEKES KÖNYVEK AZ EMBERRÉVÁLÁS KÉT FONTOS KÉRDÉSÉRŐL.

Ezt az olvasási tervet a könyvtárosok mindazoknak a figyelmébe ajánlották, akik biológiával foglalkozó könyvet kértek, vagy akik ilyen témájú könyvet hoztak vissza. Azt is közölték az olvasóval, hogy aki a terv szerint olvas, annak folyamatosan biztosítják majd az olvasási tervben felsorolt könyveket.

Az olvasók különféle módon reagáltak erre az ajánlatra. Egyesek határozottan visszautasították azzal, hogy maguk szeretnek választani. Mások megkérdezték, mennyibe kerül, ha terv szerint olvasnak. Volt, aki idegenkedett attól, hogy a tervben felsorolt valamennyi könyvet elolvassa. Csak amikor tisztázódott, hogy a könyvtáros az olvasó

kívánságára módosíthatja a tervet bizonyos könyvek kihagyásával és más könyvek beiktatásával, kezdtek el foglalkozni ezzel a lehetőséggel. Minden olvasó kapott egy példányt az olvasási tervből, hogy otthon tanulmányozhassa a megadott irodalmat. A könyvtárban feljegyezték az olvasó nevét, korát, foglalkozását, valamint a terv alapján választott könyvet. Az olvasó tasakját lovassal jelölték, hogy figyelemmel kísérhessék. A következő kölcsönzés alkalmával az olvasó azt a könyvtárost kereste, aki vele az első alkalommal foglalkozott. Beszámolt az olvasmányról és nemcsak a soronkövetkező könyvet kérte, hanem rendszerint a szépirodalom kiválasztásánál is igénybe vette a könyvtáros segítségét.

Amikor már néhányan folyamatosan olvastak a biológiai terv alapján és bebizonyult, hogy nem morzsolódnak le, a könyvtárosok kiegészítették a könyvek példányszámát oly módon, hogy biztosíthassák a terv szerint olvasók zavartalan ellátását. Ugyancsak ezt a célt szolgálta, hogy a tervben felsorolt könyvek két-két példánya a raktárban külön polcra került. Ez azzal a hátránnyal járt, hogy bizonyos könyveket kivont a forgalomból, de más megoldást nem találtak a könyvek folyamatos biztosítására.

Az olvasók megoszlása kezdetben a következő volt: hat diák, két munkás és egy nyugdíjas. A tervben felsorolt könyveket 70 százalékban elolvasták. A könyvtárosok a tervben feltárt irodalmat fokozatosan kiegészítették az újonnan megjelent könyvekről készült annotációkkal.

Az olvasási tervek terjesztése

Az igények jelentkezése más témaköröket felölelő olvasási tervek összeállítására ösztönözte a könyvtárosokat. Így a *fizikai olvasási terv* összeállítása az olvasók kívánságára történt. S. T. (bádogos) a biológiai-terv alapján olvasott. Szóvá tette, hogy őt a fizika is érdekli, nem tudnánk-e hasonló jellegű segítséget nyújtani számára ezen a területen is. A későbbi beszélgetésekből kiderült, hogy az illető magánúton érettségire készült és ezért volt szüksége a rendszeres olvasásnak erre a formájára. Mivel családos ember volt, iskolai kööttséget nem vállalhatott. Az irodalom válogatásánál ennek az olvasónak a szükségleteiből indultunk ki.

A tervben szerepelt néhány középfokú összefoglaló mű, mely a fizikai alapfogalmakról és a fizika ágazatairól nyújtott ismereteket. Továbbá:

A fizikának – mint tudománynak a története – Könyvek az atomról. – A fizika ágazatairól szóló könyvek – Irodalom a fizika kutatóiról.

Ezt az olvasási tervet a könyvtárosok már fejlettebb módszerekkel propagálták, mint a biológiaiakat. Például a diákoktól megkérdezték, milyen szakkörben dolgoznak, s nincs-e szükségük az ott végzett munkájukhoz irodalomra. A könyvek kiadásakor figyelemmel kísérték az ismeretterjesztő irodalmat. Régebbi olvasóknál a tasakon figyelték a foglalkozást és a képzettséget. A beiratkozás alkalmával, amikor az új olvasókat tájékoztatták a könyvtári szolgáltatásokról, felhívták az egy téma vagy ismeretág iránt érdeklődők figyelmét új olvasási tervek összeállításának, vagy a már kész tervek igénybevitelének lehetőségére.

Az olvasók egy része elmondotta: nem is gondolt arra, hogy a könyvtár ilyen lehetőséget nyújt a számukra. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, milyen sok függ az első beszélgetéstől. Ez adja az olvasó első benyomásait a könyvtárról és ez befolyásolja, hogyan alakul jövőbeni kapcsolata a könyvtárral.

A terv szerint olvasók számának a gyarapodása új nyilvántartást tett szükségessé. Az olvasónak – a terv szempontjából – legfontosabb adatait előre gépelt űrlapra vették fel a könyvtárosok:

Diákoknál

Olvasó neve
 Olvasó törzsszáma
 Születési év
 Tanulmányi előmenetel
 Szakkör
 Mióta tagja a könyvtárnak?
 Tagja-e más könyvtárnak?
 Érdeklődési kör
 Olvasási terv

Dolgozóknál

Olvasó neve
 Olvasó törzsszáma
 Születési év
 Foglalkozás
 Iskolai végzettség
 Mióta tagja a könyvtárnak?
 Tagja-e más könyvtárnak?
 Érdeklődési kör
 Olvasási terv

Az olvasó által kölcsönzött könyvek nyilvántartását is megszervezték, ez különböző nagyságú cédulákon történt. (Szépirodalom-ismeretterjesztő.) A cédulán a szerző, a cím és ismeretterjesztő mű esetén a szakjelzet szerepelt. A cédulák az olvasó űrlapja mögött sorakoztak. A különböző nyilvántartásokból meg lehet állapítani: hány olvasó olvas terv vagy bibliográfia alapján, egy olvasó hány könyvet olvasott el az olvasási tervből, milyen ismeretág vagy témakör érdekli az olvasókat stb.

Mindez azonban csak eszköz volt. A cél: az olvasók nevelése a tudatos és rendszeres olvasásra és az irodalom felhasználása az önművelésre. Kérdés, hogy a rendszeres olvasás mennyiben segíti elő az olvasó fejlődését és az olvasás fejlesztését.

A legjobb módszer ennek tisztázására – az olvasóval folytatott beszélgetés. Csak így állapítható meg az ajánlott könyvek hatása az olvasóra. Jellemző, hogy a terv szerint olvasók, ha kellett, fél órát is vártak, hogy beszélhessenek a velük foglalkozó könyvtárossal. A foglalkozásnak viszont akadály a könyvtáros rendelkezésére álló kevés idő. Egy nagyforgalmú könyvtárban a jelenlegi körülmények között csupán néhány perc jut egy olvasóra. Az egyéni szolgáltatások alkalmazásához és továbbfejlesztéséhez ez kevés.

Egyik olvasónk, K. M. pedagógus, minden kölcsönzés alkalmával igénybe vette a könyvtárosok segítségét. A második világháború története érdekelte regény formájában, mégpedig az értelmiség magatartása a világháborúban. Felajánlottuk a terv szerinti olvasás lehetőségét. A „Legyetek éberek” című bibliográfiát néztük át az olvasóval és az őt érdeklő könyveket is együtt válogattuk össze. Az újonnan megjelent könyvekre szóbelileg hívtuk fel a figyelmét. Pl: Fryd, Norbert: Élők doboza, Weisenborn, Günther: Kövek az emlékműhöz, Szimonov: Élők és holtak, Malaparte: Kaputt. Sőt még az antológiákból is kikerestük az őt érdeklő irodalmat: Zádor András: Cseh elbeszélők XX. század, Drda: A dinamitraktár óre, Pujmanova: Játék és könnyek, Rezac: Keresztút, Czerny: Az óvónő. Hasonló módon elemeztük Kis Anna: Mai német elbeszélők című kötetét is.

A *filozófia olvasási terv* szintén olvasó kívánságára született meg. G. J. 17 éves diáklány filozófiával foglalkozó könyvet kért. A kérdésre: mit olvasott már ebből a témakörből, a tanulmányaihoz van-e szüksége irodalomra, azt válaszolta: eddig még nem olvasott kimondottan csak filozófiával foglalkozó könyvet, de érettségi után filozófiai pályára készül. Nagyon megörült, amikor megtudta, hogy a könyvtárban lévő anyagból összeállítható számára egy olvasási terv, amit azután majd a könyvtárossal együttesen átnézhet és megbeszélhet. Tanulmányoztuk ennek érdekében „A társadalmi és politikai irodalom népszerűsítése” című bibliográfiát és az állományunkban lévő filozófiai könyveket. Ennek alapján került összeállításra a 9 népszerűsítő filozófiai műből álló terv. Az előző terveknél annotációk készültek a könyvekről, ebben az esetben célszerűbbnek látszott a tartalomjegyzék főbb pontjainak az ismertetése. Így jobban meg lehetett állapítani, hogy a könyv milyen szempontok és korszakok szerint tárgyalja a filozófia történetét. Hogy az olvasási terv változatosabb legyen, a határtudományok köréből is szerepelt néhány mű, a fokozatosság sorrendjében, a társadalom- és vallásfejlődési anyagból.

Mivel határozott igényről van szó, felvetődött az olvasónapló vezetése is. Tanácsoltuk az olvasónak, jegyezze fel a legfontosabb adatokat a könyvről. Ne tartalmi kivonatot készítsen, hanem benyomásait rögzítse, néhány jellemző idézettel. Ez a jövőben segítséget nyújthat tanulmányaihoz. Az olvasó vezette és be is mutatta a naplót. A filozófia olvasási tervet még felhasználtuk a következő olvasóknál: T. L. 18 éves tanuló, érdeklődés: filozófia és modern irodalom. M. P.: segéd munkás (esti egyetem) érdeklődés: filozófia és lélektan. T. J. asztalos (műkedvelő zenész) érdeklődés: filozófia és fizika. D. M. 18 éves diáklány, érdeklődés: filozófia és biológia.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a terv szerint olvasók valamennyien — akár iskolán belül, vagy minden tanulási kööttségtől függetlenül — az önművelő emberek csoportjába tartoznak. Akár határozott, akár határozatlan igényekkel jelentkeznek, minden esetben szükségesnek érzik új ismeretek szerzését, vagy eddigi ismereteik elmélyítését. Az ilyen olvasókra általában jellemző, hogy az egy témakörhöz, ismeretághoz tartozó irodalmat akarják alaposabban — mintegy részleteiben — megismerni.

Az olvasási terv és az általános műveltség

Felmerült az a veszély és nem is alaptalanul, hogy egy problémakör olvasása, tanulmányozása, leszűkíti az olvasó érdeklődését. Mintegy leragad egy témánál és egyoldalúvá válik. Nem elég-e a spontán fejlődésben bízni? Ha valaki végigolvassa az irodalom különböző területeit, ezáltal is nevelődik, fejlődik. Kell-e egyáltalán szempontot adni az olvasáshoz, és ha igen, hogyan lehet irányítani, befolyásolni az olvasás fejlődését úgy, hogy kiszélesítsük az olvasó látókörét és hozzájáruljunk a mai kornak megfelelő, sokoldalú ember kialakításához. A szempontadásnak, mint módszernek a helyessége vagy helytelensége az alkalmazás módjaitól függ. Számos olyan olvasó-típus van, amelynél a könyvtáros irányító munkájára szükség van, s az olvasó igényli is, hogy foglalkozzanak vele. Az emberek jelentős része határozatlan igényekkel megy a könyvtárba és rendkívül hálás, ha az olvasmányai felől kérdezősködnek. A legfontosabb az olvasó érdeklődésének kipuhatólása és erre épülhetnek az irányítás módszerei.

A terv szerint olvasóknál az egyoldalúság veszélyét úgy kerülhetjük el, hogy a rokontémák köréből is beiktatunk irodalmat. Megmagyarázzuk az olvasónak, ez szükséges ahhoz, hogy még teljesebben megismerkedjék az őt érdeklő témakörrel. Erre az a legjobb alkalom, amikor a tervet az olvasóval együtt összeállítjuk. Másik módszer: ha az egy témakörben megrekedt olvasó kezébe ugyanarról a témáról készült szélesebb skálájú bibliográfiát adunk. Egyik olvasónk — K. Gy. gyári munkás — a biológiai és a fizikai olvasási terv alapján olvasott. Egyik alkalommal megkértük, hogy nézze át „A természet-tudományos irodalom népszerűsítése” című bibliográfiát. Ellenőrizze, milyen könyveket ismer már, és jelölje meg azokat, amelyeket el akar olvasni. Ha nincs meg a könyvtár állományában, beszerezzük. Ebben a konkrét esetben sikerült új elemet vinni az olvasó érdeklődésébe — mégpedig a technikát.

S. T.-né (könyvelő) olvasónkat is kizárólag a biológia és a fizika érdekelte. Szintén terv szerint olvasott. — A fizika a „legizgalmasabb” téma — jelentette ki. Ha szépirodalmat ajánlottunk, lekicsinylően legyintett. Szerettük volna más témakörre irányítani a figyelmét. Egyéniségét könyvtárosi szempontból jól ismertük. Megkértük, vigye el Doblhofer: „Jelek és csodák” című könyvét. Nem az obligát jelzőapparátussal ajánlottuk a könyvet, hanem Champollion életét, munkásságát meséltük el. Ez annyira megragadta fantáziáját, hogy kikölesönözte a könyvet. Legközelebbi alkalommal már a régészetről kért könyvet de azért továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy minden újonnan megjelent biológiai és fizikai könyvet átnéz. Ezután az eset után állítottunk össze egy meglehetősen vegyes tartalmú olvasótervet. „A dolgok eredete” címen.

Az elrendezés nagyjából a szakrendi csoportosítás alapján történt:

Bodrogi Tibor: Társadalmak születése.
 Békés István: Új magyar anekdotakincs.
 Diószegi Vilmos: Sámánizmus.
 Dobos Ilona: Egy somogyi parasztesalád meséi.
 Honti János: Válogatott tanulmányok.
 Lips, Julius: A dolgok eredete.
 Ortutay – Dégh – Kovács: Magyar népmesék. (Előszó)
 Székely Sándor: Az ember és a túlvilág.
 Childe, Gordon: Az európai társadalom őstörténete.
 Doblhofer: Jelek és csodák.
 Métraux, Alfréd: A Húsvét sziget.
 Mikluho-Makláj, N. N.: Pápuák között.

P. M. diáklány egy alkalommal „egzotikus” könyvet kért. „Egzotikus? Mit ért tulajdonképpen ezen?” Perzsiával és Indiával akart megismerkedni, mert néhány hindu verset hallott egy szavalóesten. Megmagyaráztuk, hogy sem Perzsia, sem India nem egzotikus abban az értelemben, ahogy ő képzei. A háború előtt a keleti népek irodalmából keveset fordítottak magyarra. Irodalmuk ezért még szokatlan és ismeretlen a mi számunkra. Az elmúlt években azonban nagyon jó fordításokat adtak ki, s így ha van kedve, megismerkedhet ezekkel az alkotásokkal. Összeállítottunk számára egy-egy röpjegyzéket, s ő ezeket igénybe is vette. A művek felsorolása a szerzők nevének és a rendszavak betűrendjében történt:

India története

Csandar, Krisna: Az utolsó autóbusz. Elbeszélések. Az író a hindu-muzulmán ellentéteket világítja meg. Színesen eleveníti meg India mai életét.

Kálidasza: Válogatott művei. Művei közül két eposz, két hosszabb leíró, lírai költemény és három színdarab maradt ránk. Az eposzok mitikus tárgyát egyrészt a Rámájánából merítette.

Pancsatantra azaz Ötös könyv. Az életbölcességnek régi indiai tankönyve az emberek és állatok világából való történeteknek gyűjteménye. Az ókori India szanszkrit nyelvű irodalmának egyik legismertebb alkotása.

Ilyen „dióhéj annotációkat” alkalmaztunk az összes többi felvett könyvnél is.

Hasonló összeállítás készült a perzsia irodalomból.

A terv szerinti olvasást meg lehet valósítani, de csak a könyvtárosok kollektív együttműködésével. Valahányszor az olvasó könyvet cserél, (a tasak lovassal jelölve), minden alkalommal szólni kell az olvasóval foglalkozó könyvtárosnak. S ha a kollektíva bármely tagja egy olvasónál egy témakör, vagy ismeretág iránt tartós érdeklődést tapasztal – az olvasási tervekkel foglalkozó könyvtárhoz irányítja segítségért. A könyvek összeválogatása is elképzelhetetlen kollektív együttműködés nélkül. Bár a terv összeállításánál a könyvtár tájékoztató- és segédapparátusa képezi az alapot (katalógus, bibliográfia, tájékoztató jegyzék stb.), mégis bizonyos könyveket kézbe kell venni, át kell nézni s legalább az elő- és utószót el kell olvasni. S ehhez szükséges, hogy az egész kollektíva figyelje a visszahozott könyveket. Ezt a segítséget a 37-es könyvtár kollektívája biztosította, s így együttesen részük van abban, hogy a terv szerinti olvastatás folyamatos és eredményes volt.

Összegezve az elmondottakat: a szabadpölcrendszerrel módosul az olvasószolgálat. A könyvtáros irányító, nevelő szerepe nem szorul háttérbe, sőt bizonyos olvasóknál vagy olvasócsoporthoz még intenzívebbé válik. Ez a tény következménye annak a feladatnak, amelyet a szocialista könyvtár a társadalmi formálásában, alakulásában betölt, miközben aktívan részt vesz a kulturális forradalomban. Az elmúlt 19 év folyamán új olvasóréteg alakult ki, új igényekkel és követelményekkel a könyvtárral szemben. Nemcsak

az ifjúságról van szó, hanem felnőttekről is, akiknek egy része útmutatást, segítséget, tájékoztatást vár a könyvtártól.

A könyvtári munka középpontjában az olvasó személye áll. Ezt példázzák mind a magyar, mind a külföldi szakajtóban megjelent cikkek az egyéni szolgáltatások különböző módszereiről. Hogy ezek közül melyek a legmegfelelőbbek, csak a leszárt eredmények alapján lehet majd megállapítani. Az olvasási tervek minden esetre jó eszköznek bizonyultak az eddigiek során.

Hornyánszky Sári

1. M. Békessy egy alkalommal „Könyvtár” címmel írt egy tanulmányt a könyvtári munkáról. E tanulmányban a könyvtár szerepét vizsgálja, és megpróbálja megmutatni, hogy a könyvtár nemcsak a könyvek tárhelye, hanem a kultúra központja is. A tanulmányban a könyvtár szerepét vizsgálja, és megpróbálja megmutatni, hogy a könyvtár nemcsak a könyvek tárhelye, hanem a kultúra központja is.

2. A könyvtár szerepét vizsgálja, és megpróbálja megmutatni, hogy a könyvtár nemcsak a könyvek tárhelye, hanem a kultúra központja is. A tanulmányban a könyvtár szerepét vizsgálja, és megpróbálja megmutatni, hogy a könyvtár nemcsak a könyvek tárhelye, hanem a kultúra központja is.

3. A könyvtár szerepét vizsgálja, és megpróbálja megmutatni, hogy a könyvtár nemcsak a könyvek tárhelye, hanem a kultúra központja is. A tanulmányban a könyvtár szerepét vizsgálja, és megpróbálja megmutatni, hogy a könyvtár nemcsak a könyvek tárhelye, hanem a kultúra központja is.

4. A könyvtár szerepét vizsgálja, és megpróbálja megmutatni, hogy a könyvtár nemcsak a könyvek tárhelye, hanem a kultúra központja is. A tanulmányban a könyvtár szerepét vizsgálja, és megpróbálja megmutatni, hogy a könyvtár nemcsak a könyvek tárhelye, hanem a kultúra központja is.

ARCKÉPALBUMOK, VÁROSKÉPEK, „FÉNYIRDAI” EMLÉKEK A BUDAPEST GYŰJTEMÉNYBEN

(Mozaikok a fővárosi fotográfia első ötven esztendejéből. 1850–1900)

„A fényképészet hazánkban a művészet legújabb ága s a jelen század melegen fölkarolt gyermeke” – olvassuk az 1864-ik szökőévre kiadott „Hajnal naptár”-ban, melyet „arcképekkel és életrajzokkal” díszítve bocsátott közre szerkesztője, Sarkady István.¹ – „Bazár – album Schrecker Ignác műterméből a magyarországi szűkölködők javára, 1864 február 14-re” – ez a cím díszleg egyik régi albumunkon, míg az elsárgult város fotókat nézegetve, a kissé bizonytalan „1860-as évek” meghatározással találkozhatunk.

Kereken száz esztendővel száll tehát vissza képzeletünk, ha gyűjteményünk anyagában történeti tanulmányútra indulunk; ha pedig magának a fotográfiának hazai kezdetit kutatjuk, még két évtizedet kell visszalapoznunk a historiában.

A reformkor végére érkezünk el így, a nemzet öntudatraébredésének idejére. Pest-Budán is a haladás és magyarosodás kettős jelszava hódít, legjobbjai szinte egyszerre teremtik meg a hazai tudományt, ipart és művészetet. A polgárok friss szemmel ügyelnek a világ dolgaira is, s a század bőven termő technikai újdonságait éber figyelemmel kísérik. Így érthető, hogy a franciák bámulatos felfedezésének híre tüstént visszhangra talál a főváros falai között: – 1839 januárjában értesül Párizs Daguerre találmányáról – , márciusban az Athenaeum már közli is két folytatásban Jules Janin lelkesedő ismertetését.² Alig telik el egy esztendő és az 1840-es első pesti műkiállításon már látható az „egész Európa figyelmét magára vont” három dagerrotip.³

Egyöntetű lelkesedés, bámulat övezte az új felfedezést, melynek gyakorlati alkalmazása nehezen bontakozott ki. A dagerrotípiánál ugyanis a felvétel ideje hosszú, – találon utal erre korabeli elnevezése, a „kintartás”. Maga a kép egyetlen példányban készül, törekeny, ezüstportól csillogó üveglapját bársony borítás védi. Ára tehát magas, művelője kevés. Kutatók egész sora, köztük a magyar *Petzval* munkálkodik tökéletesítésén míg sorra megérlelődnek a szükséges technikai módszerek és az ötvenes évek elején már feltűnnek a maiakkal alapelveikben megegyező első igazi fotográfiák. És mire a politikai viharokban, változásokban gazdag 1860-as esztendő elérkezik, az újdívatú képeknek való-ságos áradata önti el Pest-Buda polgári otthonait.

Ezekből az első fotográfiákból

közgyűjteményeink aránylag keveset őriznek. Rendszeres gyűjtésük, értékelésük tulajdonképpen csak mostanában kezdődött, bizonyára sok kallódik még régi házak padlásán, szakadozott albumokban, öreg sublótók mélyén. Ami régebben a Budapest gyűjtemény polcaira került belőlük, azt is jobbára véletlen adakozás, vagy ötletszerű vásárlás juttatta kezünkre. Csak 1957-ben kezdődött el a tudatos fejlesztés⁴ a feldolgozás mód-

szereinek, az egyes csoportok tematikájának az a kidolgozása, melyről könyvtárunk 1962-es évkönyve tartalmaz rövid beszámolót.⁵ Éppen ennek az új anyagnak rendezése, az esemény- és városfotók valóságos özönlése vetette fel a régi képek értékelésének és — a friss anyagtól eltérő — kezelésének szükségességét. Mert még a kötetekben hagyott régi albumokról — melyeket az egyetemes osztályozás szabályai szerint dolgoztak fel — is csak szűkszavú, bizonytalan leírást találunk a katalógus-cédulákon. Akad olyan régi arcképünk, melynél ma már alig lehet kideríteni az ábrázolt személy nevét, vagy a felvétel pontos dátumát. A többszöri átdolgozás, kasírozás pedig sok esetben a műterem adatait tüntette el örökre. Mégis, ha keletkezésük több-kevesebb pontossággal megállapított sorrendjében végigtekintünk az egyes csoportokon, közelebről szemügyre vesszük az első eredeti és nyomtatott városképeket, majd kicsit még elkalandozunk a rájuk vonatkozó irodalomban is: rendre kezdenek előttünk kibontakozni képeink értékei, albumaink jelentősége. Az általuk megörökített személyek és események ismeretében biztosabban értékeljük és fokozottabban szeretjük majd régi anyagunkat.

A feladat érdekes és izgalmas: úgy tűnik, minden kellék rendelkezésre áll ehhez a munkához. Hiteles életrajzok, korabeli címtárak, birtokunkban levő fotográfiák. Sajnos, már az első lépéseknél érezzük, hogy mindezek csak apró mozaik-kockák, melyek menthetetlenül széthullanak a szakirodalom tartóoszlopai nélkül. A magyar fotográfia egész fejlődését, tudományos irodalmát ismernünk kellene, ha munkánkat megbízható alapokból kiindulva akarnánk elvégezni. Nagy meglepetés, hogy éppen itt, az átfogó irodalom utáni böngészésnél ütközünk nem várt akadályokba. A „tartó oszlopokról” ugyanis kiderül, hogy igen-igen gyengék és — a hasonlatnál maradván — az emelendő épületnek kizárólag csak egyik oldalát hajlandók tartani: a művészettörténetit, míg a fotográfia ipari és dokumentációs ága lebecsülve és elhallgatva lappang a szétszórt adalékokban. Fényképészek és fotokritikusok ugyanis egyaránt sértődötten és reménytelenül kergették száz év óta a „boldogság kék madarát” — a művészet címét és rangját, mely azonban csak egyes, valóban kiváló alkotóknak és műveknek adatott meg.

Mindössze három kutató munkásságára utalhatunk az előbbi gondolat bizonyítására: *Kreilisheim György*, *Hevesy Iván* és *Fejős Imre* tanulmányaira.⁶ Mindhárman elsősorban a művészeti vonalat kísérik figyelemmel, egy-egy megjegyzés erejéig utalnak csak a fotográfia iparos művelőire, termékeik sokaságát inkább tehernek érezve, melyeknek nagy száma elhomályosítja a rangos alkotások fényét. Fejős Imre azonban módszerében annyira következetes, oly példamutatóan alapos kutatást végez, hogy megjelöl és kiemel szinte minden forrást, melyből a magyar fényképészetre adatot nyerhetünk. Így az ő nyomdokain haladhatunk akkor is, ha kutatásaink célja másfelé irányul: ha nem az esztétikai, hanem a várostörténeti szempontot tekintjük elsődlegesnek és nem a mai, már vitathatatlanul művész-alkotások előzményeit, de

a fővárosi fotográfia ipari fejlődését,

vagy a régi város képét a rajzos ábrázolásoknál hívebben rögzítő foto-dokumentumok első jelentkezési formáit, elterjedésének bizonyítékait keressük. Feltételezve, hogy ha a magyar fotóművészet krónikáját egészen a dagerrotípiák idejéig vezetik vissza kutatóink, még inkább jelen kell lennie már ott, a kezdeteknél az ipari ág gyökereinek is.

Könyvtárunk szakkatalógusában jelentős az *ipartörténeti rész*. A céhek lajstromától a kisiparos társulások jegyzőkönyveig, a gyáripar kialakulását elemző monográfiától a legfrisebb iparszabályzatig mindent fellelhetünk itt, csak éppen a fotográfusoknak nem akadunk nyomára sem. Aranyozók és cégtáblafestők, fehérnemű tisztítók és paszományosok, hajfodrászok és bábsütők sűrűn előfordulnak céduláinkon, ám fényképészeinkre csak a teljességre törekvő feldolgozások vesztegetnek néhány szót a „szabad mesterségek” gyűjtőnév alatt.

Így derül ki, hogy a fotográfia *nem* művészet és *nem* mesterség tárgyalt korunkban, hanem „szabad ipar”, mely természetesen nem is követhető végig az ipartörténet vona-

lán. Meg kell elégednünk tehát az egyes műtermek adataival, melyek a kalendáriumokból és a napilapok kishíreiből élénk sorakoznak. Segítségül hívhatjuk a „Budapest bibliográfia” III. kötetét: hasábjain 22 múlt századi cikk lelőhelyét fedezzük fel a 3028–3050 számú tételekben.

A már idézett „Hajnal-naptár”-ra is így bukkanunk, mely nem véletlenül dícséri oly lelkes szavakkal a fotográfiát: négy híres fényképész arcképét és rövid életrajzát közli. E négy hiteles biográfiából *Borsos József* a festő-fotográfusok tipikus életútjához szolgáltat bizonyítékokat: ő csak a művészet „inséges esztendeinek” nyomására cseréli fel az esetet a fotografáló masinával, míg *Simonyi Antal* művészként és tudósként, mérnökként és felfedezőként egyaránt számontartható a százesztendős életrajz nyomán. Azt már a legújabb kutatások alapján írt, önkényellenes mozgalmak történetét feldolgozó tanulmányokból tudjuk, hogy személyében az utópista-szocialista tanok első hazai hirdetőjét is tisztelhetjük.⁸

Polgárnak, iparosnak a szó mai értelmében csak egyet tekinthetünk a „Hajnal-naptár” fényképészei közül: *Mayer Györgyöt*, az első pesti kártyagyár alapítóját, aki a fotográfiák divatbajjottkor az elsők között nyitott műtermet, melyben „hónaponként 25 000-nél több kép is lenyomatik”, 1864-ben. Életrajzában olvashatjuk, hogy „pályáján így kedvezvén neki a szerencse, Grátzban és Zágrábban a pestihez hasonló nagyszerű műtermet állított föl, honnét az illető vezetők által a lefényképezett arcképek havonként Pestre küldetnek föl, szigorú megbírálás végett.”

Lehet, hogy valóban olyan ügyes fényképíró volt Mayer uram, mint könnyen lelkesülő életírója állítja – gyűjteményünkben pár hangulatos, jó átlagot képviselő portré képét és egy érdekes városfotóját őrizzük –; üzletembernek azonban bizonyos hogy egészen kiváló volt, ha az önkényuralom nehéz esztendeiben műtermeit így fel tudta viraгоztatni. Ő az egyetlen, kinek „termelését” számszerű adatokkal bizonyíthatjuk, sok társáról – 1864-ben összesen 28 műterem van Pest-Budán – csak a Pester Lloyd-Kalender címjegyzékéből tudunk. Akadnak közöttük lexikonokból ismert, nevezetes mesterek, mint *Alkér Ede*, *Barabás Miklós*, *Borsos József*, *Doctor Albert*, *Canzi Ágost*, *Pesky Ede*, de még több a szürke iparos, kinek eredeti foglalkozása, sorsának alakulása homályban marad előttünk.

A Pester Lloyd-Kalender és számos társa, az útmutatók és kalauzok, különféle elnevezésű „Almanach”-ok jelentősége nem is a felsorolt nevekben rejlik: sokkal értékesebb az általuk megőrzött folyamatos kép, melyből az alakuló és megszűnő, örökösen gazdát cserélő vagy évtizedeken át fennmaradó műtermek hálózata bontakozik ki előttünk. Feldolgozásuk már csak azért is elemi szükséglet volt számunkra, mert adataik segítségével (a cég ismeretének birtokában) az eddigiéknél pontosabban határozhatjuk meg régi képeink keletkezésének dátumát.⁹

A fotográfia ipartörténetéhez érdekes adalék például az a tény, hogy 1860 körül alig találunk megszűnő műtermet: a fejlődés folyamatos egészen az évtized végéig; a 27–28-as szám állandósul, legfeljebb felbomló és újraalakuló társulások, családi örökségképpen gazdát cserélő üzletek tarkítják az összképet. Régi, még századunkban is ismert fotográfusok neveit is kibetűzhetjük: a híres *Streliszky* cég két fényírdával is szerepel: az alapító S. Nándor az Erzsébet téren tart fenn műtermet, melyet halála után özvegye, Anna vezet tovább 1875-ig; fiának, Lipótnak neve a Bálvány utcai címmel szerepel 1859-től a cégek listáján. Az 1860-as évek elejétől hosszú ideig megszakítás nélkül olvashatjuk *Simonyi Antal*, *Schreckner Ignác*, *Mayer György* és *Werner Karola* neveit, később 1870 után a századforduló hírességei sorakoznak fel: *Koller Károly*, *Kozmata Ferenc*, *Erdélyi*, *Ellinger*, *Weinwurm*, stb.

Ebben a korszakban már gyakran akadnak tisztavirág-életű vállalkozások is; érdemes lenne kikutatni, mi okozhatta például azt az ugrásszerű változást, mely 1872-től 1873-ig tehát egyik évről a másikra, 28-ról 42-re duzzasztotta a fotográfusok számát? A hirdeté-

seket böngészve eltűnődhetünk azon, hogy néha éppen az az újdonsült mester dícséri a leghangzatosabb stílusban „fényűzően berendezett, legújabb párizsi és londoni modor szerint vezetett” műintézetét¹⁰, kinek címe a következő esztendőben már más tulajdonos neve után szerénykedik. Talán a véletlen szerencse kideríti egyszer azt is, hogy mi történt a *Schwartz testvérekkel*,¹¹ akik József u. 5. szám alatti „telepzetük üvegtorony termék megtekintésére” invitálták a közönséget 1861-ben, majd a terézvárosi Király utca 84 szám alatt működtek, hogy két esztendő múlva végleg eltűnjenek a fotográfusok névsorából.

Sok ilyen apró, színes adatot gyűjthetnénk össze a legtöbbször mellőzött hirdetési, statisztikai forrásokból, de még a korabeli fotográfiák hátlapjairól is. Néha a pusztán cím elég arra, hogy jellemezze a kort, melyből a kép származott, felidézve a múlt minden hangulati elemét: *Fajth János* például, 1863-as vizitkártyája alapján „A Barátok terén 1. szám alatt, Gránátos utca szegletén található.” – Vele társult 1863-ban rövid egymásfél esztendőre Barabás Miklós festőművész, ki naplójában igen kedvezőtlen formában hagyta *Fajth János* nevét az utókorra.¹² Műtermük az „Uri és Korona utca szegletén” volt, „vizit-kártyáik” külön érdekessége, hogy az épület képét is megőrizték hátlapjukon.

E jellemző, de mégis csak kuriózszerű adalékoknál fontosabb az a körülmény, amit a nevek, cégek folyamatos áttekintése után tapasztalunk: az, hogy a fényképészek egyre növekvő serege bizony egymástól elütő társadalmi helyzetű, műveltségű egyénekből verbuválódott. Sok festő, gyógyszerész, mérnök és ötvös cserélte fel eredeti foglalkozását a múlt század közepétől, s ezek általában sikeresen működtek és szép alkotásokat hoztak létre. A sorra nyíló új műtermek nagy része azonban ezeknél tanulatlanabb, szerencsevadász kontárok kezére jut. Még a századforduló idején is ez a fotográfusok állandó panasza: nincs szervezett oktatás, de még valamirevaló testület sem a közös érdekek védelmére. Alkalmi nekibuzdulások létrehoznak ugyan egy-egy múló „szövetséget”, de ezek épp oly rövid életűek, mint különféle címeiken felbukkanó folyóirataik.

Ezeknek a múlt századi szakfolyóiratoknak nyomát csak könyvtárunk desiderata-jegyzéke őrzi: állományunkban 1900 előttről mindössze egy kötettel találkozhatunk, az 1897-ben induló „Magyar fényképészek lapja” első évfolyamával, mely az akkor alakult egyesület, a „Fényképészek köre” hivatalos közlönyéül szolgált. Ez a „közlöny” már tipikusan századfordulói termék: szakcikkeit érthetlenné cifrázza a szóvirágok használatát előíró korszellem, jó technikai eljárással készült fotó-illusztrációit elképedve szemléljük. Mindazokat a tulajdonságokat sorra felfedezhetjük rajtuk, melyeket ma röviden a „giccs” gyűjtőkörébe utalunk. Népszínművek színpadaról másolt életkép, ifjú hajadon repülő angyalaként fotografálva, hervatag műbokor árnyékában készült portré mutatja az ízlés hanyatlását, mely a technika fejlődése mellett szomorú ellentéte a hatvanas évek nemes egyszerűségének.

E folyóirat olvasása mégsem hiábavaló: a társulati ülések hírei ugyanazokról a bajokról tudósítanak, melyek már a kezdetek óta újra és újra jelentkeznek: nincs szakiskola, törvény, mely gátolná a kontárok hitelrontó üzelmeit, emelkedik a nyersanyagok ára, míg az új helyiségek berendezése egyre nagyobb anyagi áldozatokkal jár¹³. Végre egy józan cikkíró – igaz névtelenül – azt a merész kérdést is megkockáztatja: miért ne lehetne a fényképészet végre ipar?¹⁴ Hiszen úgy a Múcsarnok impozáns falai közé soha be nem fogadott „fényképész társadalom” végre otthonra találna az iparhatóság védelme alatt. A kérdés felvetését egyöntetű tiltakozás fogadta, mely után hosszadalmas vita bontakozott ki. A problémát századunk 1932-es ipartörvénye oldotta meg, mely végre hivatalosan is elhatárolta egymástól az iparosok, kontárok, amatőrök és művészek tarka sokaságát, kik a gyakorlatban már régóta külön utakon jártak.

A fényképészet ipari ágának dokumentumai közül a legfontosabbak, a világiállítások és országos tárlatok kiadványai kerülnének most sorra: ám itt a bennünket érdeklő másik kérdés csoport, a városfényképezés is jelentkezik, már teljes gazdagságában és jellegének megfelelő fontossággal. A kiállításokon résztvevő mesterek ugyanis legnagyobb si-

kereiket a pest-budai utcákról, épülő palotákról készült képeiknek köszönhetik, a nagy cégek pedig sorra átalakulnak „sokszorosító műintézetekké”, albumokban és egyéb nyomtatott kiadványokban árusítva ezeket a felvételeket.

A városkép megörökítésének históriája

még homályosabb, még inkább feltételezésre, véletlenül megőrzött dokumentumokra támaszkodó, mint a fotográfiai ipar története. A minden bizonnyal első, körülményeinél és csodálói nagy számánál fogva mai napig egyedülálló régi „városfotózás” 1840-ben történt, ahogy a Magyar Tudós Társaság évkönyveinek ötödik kötetében olvashatjuk, a „nagy-gyűlés”-ről szóló beszámolóban:

„Aug. 29-én Vallas Antal r. t. [rendes tag] a' nemzeti casinó, Duna felé fekvő termeiben egybegyűlt társaságnak két, olajozás és égetés nélkül általa készült Daguerre – féle fényképet mutatott elő; 's az académiáé költségein és számára bécsi optikus Plössl által készített daguerréotyppelel a' Dunát és a királyi várat vette fel...” „Azonban a levegőnek csekély átlátszótsága miatt az így előállított képen csak a' pesti part mutatkozott teljes fényében. Növekedvén a'boru, 's így szerencsésebb próbához nem lehetvén reménység, a' tagok innen az académiái terembe mentek által a' folyó dolgok folytatására melyeknek nagy száma miatt a' kísérlet e' gyűlés folyamata alatt többé nem ismételtethetett.”¹⁵

Eddig az érdekes közlemény még a dagerrotípiák korszakából. Sajnálatos, hogy ezután évtizedekig nem találkozhatunk a város megörökítésének írott emlékeivel. Csak a nevezetesebb események, főként természeti katasztrófák alkalmával emlegetik a lapok az üzletek kirakataiban látható fotográfiákat, melyeket legszívesebben sztereokészülékeken át bámult a kíváncsi közönség. Ezek a sztereo-készülékek a mai filmhíradók és képeslapok előfutárai voltak, általuk kapott a hajdani polgár friss illusztrációt a napi szenzációkhoz. Oszwald Antalról tudjuk, hogy már 1856-ban sztereo-készülékeket is árult, nézőszekrényekkel együtt, rövidéletű Nádor-utcai üzletében.¹⁶ Az 1878-as árvíz képeiről pedig a Fővárosi Lapok szeptember 25-i számában ezt olvashatjuk:

„A ferenciek templomának Hatvani utca felé eső falán Klösz fényképész az egrí és miskolci árvízszerecséltlenség huszonnégy photographiáját állította ki stereoskop készülekben. A szomorúan érdekes képeket (leomlott házak, szétszakított hidak, roncsolt templomok) igen sokan nézik s az üvegek igazán szemről-szemre járnak. Az apró diáknépségnek azonban nagy szívfájdalmat okoz a „panoráma”; hiába állnak lábujjhegyre is, a kandikáló üvegek elérhetetlen magasságban vannak s még legalább két-három eszten-deig kellene várniok, hogy betekinthesse nek rajta. Ők azonban nem várnak, hanem ki-játszák a sorsot, mint a mesebeli vak, meg a sánta: egymás hátára kapaszkodnak, s úgy lesnek be a stereoskopba. Szomorú képek víg nézése.”

A Budapest-gyűjtemény tulajdonában is van egy ilyen szomorú, minden valószínűség szerint sztereo céljára készült felvétel: Mayer György készítette az 1875-ös budai árvízről; a Vasárnapi Újság egykorú évfolyama pedig rajzokat sokszorosít ugyanebből az alkalomból. Érdekes lehetőség adódik itt a kétfajta ábrázolási mód összevetésére, képeink sorában ezért mindkettőt közöljük.

Ugyancsak a Vasárnapi Újság pár évvel későbbi évfolyamaiban találkozunk egy érdekes átmeneti megoldással: a nyomtatott rajz ekkor már nem természet, hanem fotográfia után készül, s az ismertebb fényképész nevét is közli néha a szerkesztő, a rajzoló és sokszorosító feltüntetése mellett. Legtöbbször az említett *Klösz György* a felvételek készítője, ki úgy látszik, már ekkor teljesen a város fotografálására specializálta magát, melynek egyébként is ő volt egyik úttörője. Még az ún. „nedves fotózás” idejében kezdte járni a város utcáit, ekhős szerkesztésben rendezve be „műtermét.”¹⁷ Később áttért a felvételek különféle módon való sokszorosítására, „fényképező és horgedző műintézetet” állítva fel. „Próba-nyomatok” címmel szerkesztett egy illusztrált prospektust is, melyben tárgyak, rajzok fényképeszeti úton való megörökítését és nyomtatott sokszorosítását ajánl-

gatja; kis füzete tehát már azért is jelentős, mert a ma használatos klisé-eljárás első hazai dokumentuma.¹⁸

Ha mindezekhez még Klösz „ezredéves kiállítási emlék”-ként kiadott díszes albumait és az előző kiállításokon szereplő műveit is hozzászámítjuk, jogosan tételezzük fel, hogy az ő életének és munkásságának feltárása egymagában is komoly eredményeket hozna, és megérdemelné a más könyvtárak és levéltárak állományában folytatódó kutatást is. Ez azonban külön tanulmányt igényelne, annál inkább, mert vele egyidőben sorra jelentkeznek más album-kiadók, az első sokszorosító intézetek alapítói és szaporodnak az egyes műtermekről szóló tudósítások, kiadványok, sőt fényképes riportok. Mindezek rendszerbe foglalva tárulnak eléink az 1885-ös „országos budapesti kiállítás” alkalmával.

Az 1885. évben megrendezett országos kiállításon fotográfusaink külön, önálló részt foglalnak el, „sokszorosító műiparágak” elnevezéssel, sőt lépten nyomon találkozunk velük a kiállítás egyéb területein is. Új épületek, egészségügyi intézmények, oktatási eredmények bemutatásánál gyakran fordulnak a fényképészethez segítségért, az 1885-ös kiállításról készült, „Bp. Főváros PAVILONJÁT” ismertető katalógus szavai szerint¹⁹ például „az egész Andrassy-út panorámáját, továbbá a benyíló utcákat is távlataik szerint” láthatjuk Klösz felvételein, a „főváros területén levő tűzoltó-testületek összműködését” pedig Kozmata Ferenc örökítette meg. A kiállításról kiadott „jelentés” harmadik kötetében *Szmrecsányi Miklós* foglalta össze a fotográfia eredményeit, az iparág történeti és technikai áttekintésével.²⁰ Ismerteti a foto-sokszorosítás különféle módozatait, megállapítva, hogy bár sokan és sokféle módon kísérleteznek, de „hazai fényképszeink készítményei e nemben még igen különféle értékűek.” Az eljárások lassú fejlődésében, a kísérletező „műintézetek” termékeinek silány voltában kell tehát a magyarázatát keresnünk annak az említett ténynek, hogy illusztrált lapjaink a század utolsó negyedéig szinte kizárólag rajzokról nyomtatott képeket közölnek. Ez a körülmény pedig szorosan összefügg a városképek elterjedésével, a fennmaradó és kimutatható alkotások számával. Csak az 1880–90 közötti esztendőekben éri el a hazai nyomdászat a fejlődésnek azt a fokát, mely szinte elképzelhetetlen tömegét zúdítja eléink a különböző házakról, műemlékekről készült felvételeknek. Díszes albumok és filléres füzetek, különböző felvételekről ügyes technikával egy más mellé szerkesztett „óriási panoráma”, „Budapesti emlék”, riportképek és műnyomatok tucatjai sorakoznak fel, a századvégi fővárosnak szinte minden utcáját, eseményét megörökítve.

A cikk írásához gyűjtött anyag rohamos gyarapodása ezúttal már öröm helyett lassan riadalmat kelt bennünk. Vers és próza, értekezés és napihír, ismeretlen személyeket ábrázoló képsorozat, kiállítási gyorsfénykép-reklám, a nyomdászat különféle eljárásainak címszavai kavarnak előttünk: mindez bizonyára elijesztene, vagy felesleges kalandozásokra csábítana e sorok írójánál jóval fegyelmezettebb és gyakorlottabb kutatót is.

A „Koszorú” című szépirodalmi és „esméreteket terjesztő” folyóirat 1863-as évfolyamában az első elméleti vita *Székely Bertalan* és *Barabás Miklós* között, „Festészet és fényképezés” ürügyén, ugyanitt elfeledett költő gyengécske műve, a „Meghiúsult fénykép” kínálgozik megemlékezésre, mint első rímes emlék.²¹ De ha már az irodalom berkeibe tévedtünk, Arany János „Melyik talál” című híres versét, vagy Gárdonyi Géza elfeledett, a „Gyermekkor emlékei” új kiadásában nem szereplő szép novelláját, „A fénykép”-et hagyjuk megemlégetlenül?²² Felejtsük el Nádaï Pál, Csatkai Imre írásait, melyek a régi fényképek hangulatát idézik, sajtóságos értékük felismerését bizonyítják?²³ Ne hivatkozzunk Bálint Györgyre, akkor sem, ha „A fényképek számonkérnek” című írásának kezdősorait mottóként idézhetnénk?²⁴

— „A fényképek, ha őszinték és tárgyilagosak, áthidalják az idegenséget” — írja Bálint György. Adhatunk-e ennél magasztalóbb kritikát? Jellemezhetjük-e találékosabban a városképek jelentőségét a hazaszeretet ébrentartásában, mint Balázs Béla, emigrációban írt versének pár sorával, melyet Lányi Saroltának ajánlott:

Simonyi Antal.
(A. v. 1843-44. évi album.)

enberg, Pesti.
id. Verbitsk-
m. v. Krone.
Jef.
n. Jofef.
Eugen.
liffabedh.
sány Auguſt.
varz Honer.
sebek Eug.
ének Bilt.
rtófirde 3.

Ignac.
g. 106.)
tefan.
habel Ga-
ranziſt. Dr-
ſter.
ſa Jofuf.
mund.
Bern.
mfuchung.

ann.
rina.
oſchitz Pa-
nziſtaner-
er.
ardt Aug.
oz Tiburt.
rt Ramert.

Wagner Dan. Dr., Apoth. 4., Reichs-
palatin", 2., Wajnerſtr. 59.

Photografen.

Beniczky, L., Dreifsigſg. 3.
Buchetmann Joſ, Of., Kr., Haupt-
gaſſe 653.
Ducey, L., Elifabedhpl. 10.
Fajth Jod., J. St., Hatsanerg. 1.
Friedmann J., L., Elifabedhpl. 13.
Glanz G., L., Jofefpl. 4.
Heidenhaus Ed., Of., W., Neueg. 163
Heller Joſ., J. St., Kriſtofel. 2.
Kawalky L.,
Mayer Georg, J. St., gr. Brüdg. 4.
Mayerhoſſer Karl, Of., Kr., Her-
vöthgarten.
Müller Karl, J. St., Herreng. 2.
Nemeth Pabiel, J. St., Mülberg. 3.
Pollak Joſ, L., Königsſg. 11.
Rieger K., L., gr. Brüdg. 16.
Schneider Gebr., J. St., Landſtr. 15.
Schön Adolf, Of., Kr., Hauptg. 405.
Schwartz Gebr., J. Jofefa. 5.
Simonyi, J. St., gr. Brüdg. 1.
Streliszky Leopold, L., Götterg. 1.
Streliszky K., L., Elifabedhpl. 2.
Tiedge J., J. St., Kriſtofel. 5.
Trietschel Joſ., J. St., Rathhaus-
platz 6.
Werner Karel., J. St., Hatsanerg. 10.

Phyſiker.

Saller Jaf., L., Schiffmanneg. 19.

CLXXVI

SCHWARTZ TESTVÉREK

újabbon megnyitott périszi iroda

fényképiró-telepze.

(jósefváros, jósef-utca 5-dik szám alatt, 1-ső emeleten).

Van szerencsénk a t. cz. közönségnek — mely minket naponta számos hi-
zelgő megkeresésekkel megtisztelt — tudtal adni, miszerint egészen ujjonnan behu-
torozott telepzeletet megnyitottuk; egyedül törekvésünk oda leendő irányozva,
hogy a t. cz. közönségnek e nemben a legelőkeltebb mutatóványokkal szolgálhassunk,
melyek csak a művészet teljességjén álló városokban, u. m. londonban és parizban lathat-
ók: ezen elvöt vezérelve nevezetes költségekkel mint eddig titokban tartott e munka
körében angol és francia modort fáradszattalan tanulmányaink által magunkkévé tel-
tük s e célból egészen új eddig ill. nem látott készületeket szerestünk.

Telepzeletünk avogatorony teremének megszerelésére a t. cz. közönséget tisz-
telettel meghíván, szives megrendelések eszközésére mindenkor készek vagyunk

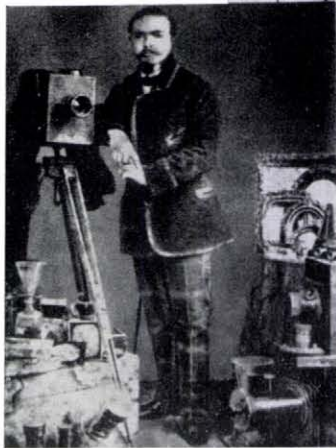
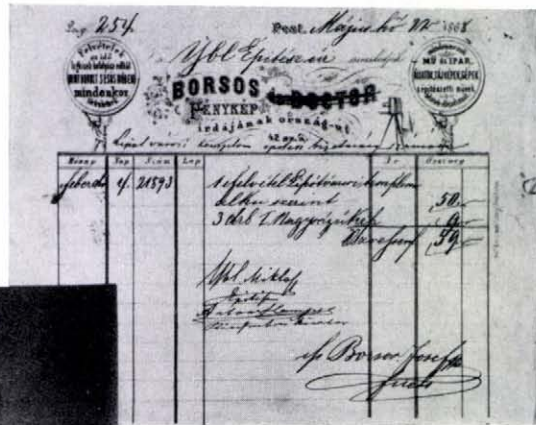
SCHWARTZ TESTVÉREK, fényképirók.

Das neu eröffnete
photographische Atelier

Az első pest-budai „fényirdák” emlékei

Barabás Miklós (1865, Schrecker I. felvétele) és műtermének képe

Borsos József önarcképe és számlája Ybl Miklós aláírásával

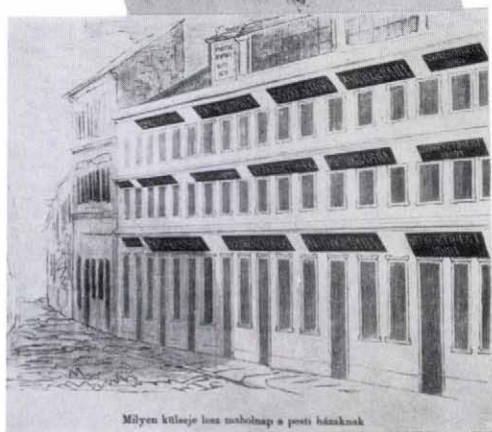
Festő-fotografusok: Barabás, Borsos, Canzi

Apponyi Albert

József főherceg

Arcképek az 1880-as évekből

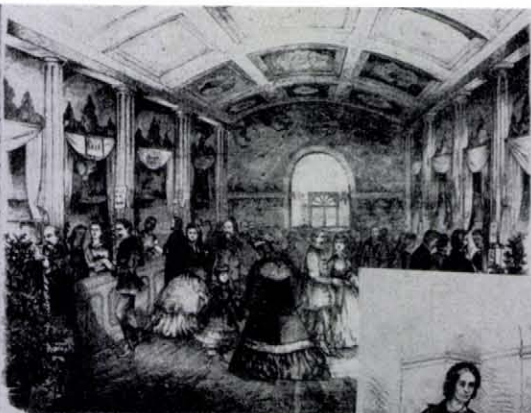
Milyen külseje lesz ma holnap a pesti házaknak

„Bolond Miska” 1863. okt. 25.

Erdélyi Aladár műterme és egyik felvétele a „Kossuth Album”-ából

At. Székely-féle rajz. Pester 1864. M. 11-12. sz.

Az első pár nap alatt közel kétszáz ezer forint értékű tárgyat adtak el. — Az első napján a bazarra a legelőször érkeztek a székelyek. — A bazar első napján a legelőször érkeztek a székelyek. — A bazar első napján a legelőször érkeztek a székelyek.

Amik az árak, a kék felold. Képek is székely.

„Bazár album” címlapja és két rajz az egykorú sajtóból

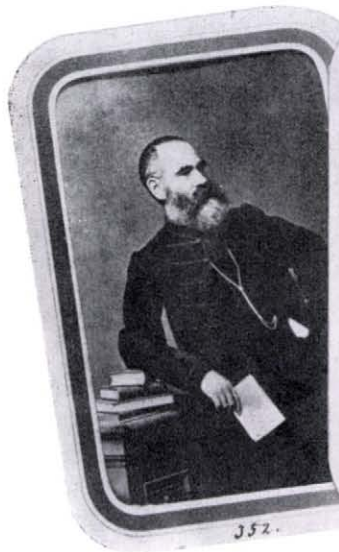
A „Magyar Akadémiai Album” címlapja Arany János arcképei az albumból

Deák Ferenc

Jókai Mór

Madarász József

Horváth Lajos

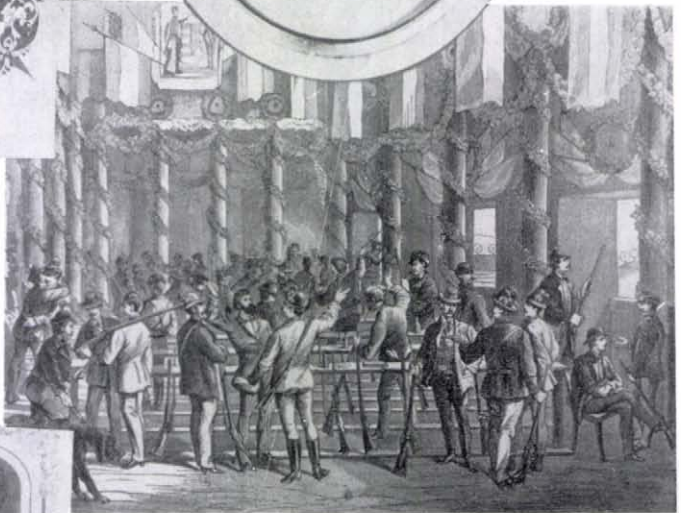

Mocsáry Lajos

Képviselők fényképei az 1865-68. évi országgyűlés albumából és egy korabeli festményreprodukció

Érczhegyi Ferenc
főlövészmeister

„Országos lövész-ünnepély”. Rajz a Vasárnapi Úság
1871. évfolyamából

Kép az „Országbírák arcképcsarnoká”-ból

A. P. Pichard

Comtesse Karatsay

Ellen Inkey

Szépek a „Szépek albumá”-ból

AZ EURÓPAI SZÉPEK VILÁGTÁRLATI ALBUMÁBA.
— Levelek Pulszky Ferenczhez —

56047517...

Édes Pulszky ur! Itt küldöm önnek egy photographiát, hogy állítsa ki a Trocadero-n, ha fér. Kőbányán már egyszer nyertem prémiumot magam neveljével, most magammal próbálok szerencsét. Az arany érdem-érmét kérem.

L. PHARON PHOT.

Kedves Pulszky ur! Ha a tükörbe nézek: meg vagyok győződve, hogy e képet nem hiába küldöm önnek. Csak az első lapra tegye. Ugy is első lesz mindenké. Az érmét kérem.

... és ahogy a „Borsszem Jankó” elképzeli

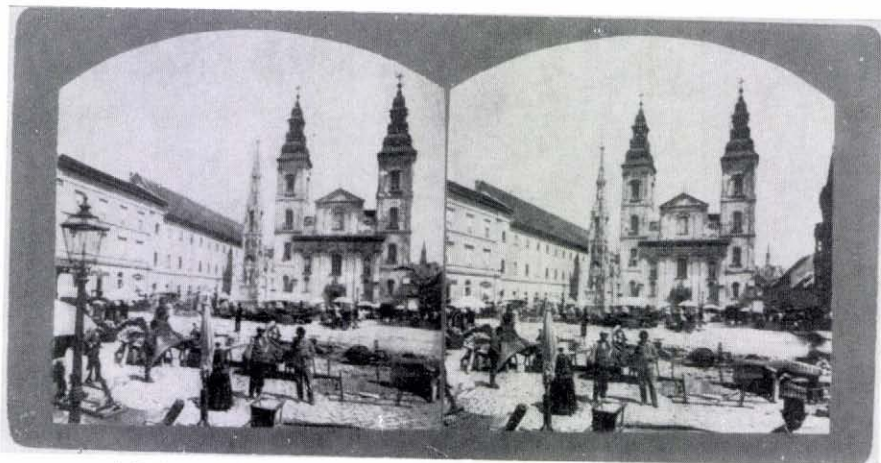

Mayer felvétele

Árvíz 1876-ban, Víziváros Bomba tér

Rajz a Vasárnapi Újságból

A Belvárosi templom és az előtte levő piac-tér (Stereo-foto)

Kugler-eukrászda
a Gizella (ma Vörösmarty) téren

Haas-palota
1860-as évek

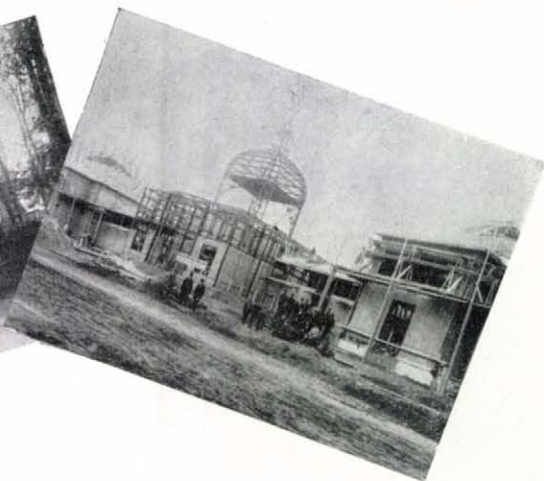
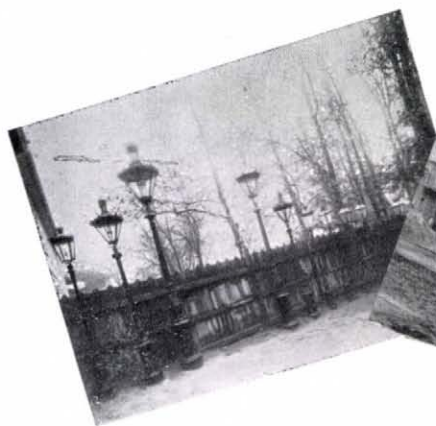

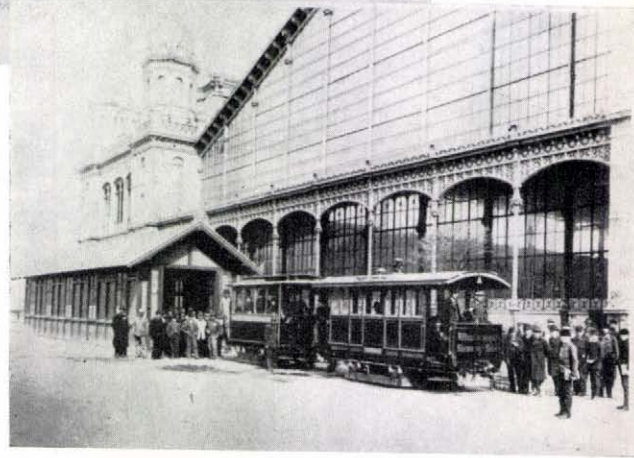
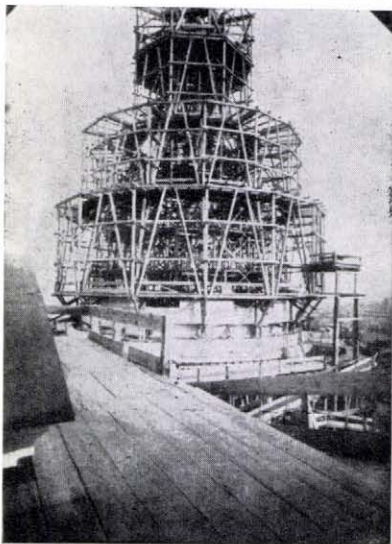
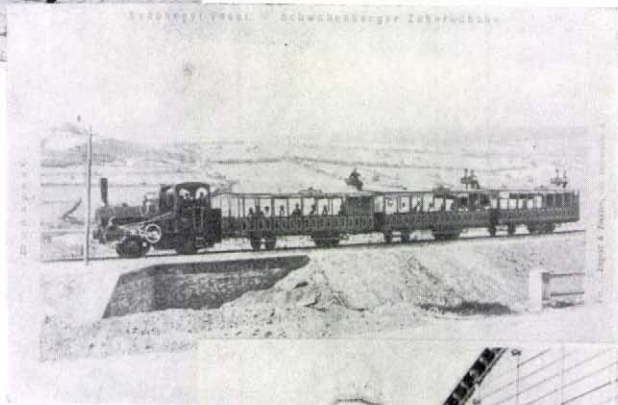
Országgyűlés a Nemzeti Múzeumban 1900 körül

Kozmata budapesti látképeinek részlete

Képek az 1885-ös kiállításról

Városképek az 1880-as évekből

Ordódy Pál

Ordódy Pálné Ghiczy Teréz
(Borsos-Doctor felv.)

Ghiczy Kálmán

Brázay Kálmán
(Borsos-Doctor
és Strelisky felv.)

Portrék az első mesterek fővárosi műtermeiből

„Mert arra jártatok fiatalon
Elsírdogálsz egy régi albumon.
Hogy soha többé meg nem láthatod
Az t a tabáni kicsiny ablakot
S a cukrászdát Budán...”

Pillanatig sem állítom, hogy az idézett költemény („A cukrászda Budán”)²⁵ költészetünk örök virágai közül való, mint ahogy az említett szépirodalmi művek jó része sem az: — de érdekesek, hangulatosak és ki tagadná, hogy a monográfiák adathalmazai, komoly, átfogó társadalomtörténetek mellett szükség van a múlt apró, színes emlékeire is. A fotográfiák és a rájuk vonatkozó irodalom utáni keresgélés során sok adat felhalmozódott, lényeges és jelentéktelen, általános érvényű és kuriozumszerű. Melléjük sorakozik most egy véletlenül fellapozott Bálint György kötet, „A szavak lázadása”, melyből az alábbi sorokat idézzük:²⁶ „Nem igaz, hogy az egyes dolgoknak nincs jelentőségük. Minden jellemző valamire, minden kifejez valamit... Egy korra, egy kultúrára, egy tájra nemcsak a reprezentáns jelenségek vallanak perdöntően, hanem a mellékes apróságok is, az út mentén szétszórt, elgurult tanúságtevők.”

... Ilyen apró, véletlenül őrzött emlék a Budapest gyűjtemény múlt századi fotóanyagának jórésze, még a vaskos albumok is. Befejezésül, — összefoglalás helyett, vagy ha úgy tetszik, tanulságul, — mégis ezeket vesszük most sorra. Úgy, ahogy a polcok között járva a különböző szakokból előkerülnek, vagy a bibliográfiai utalások nyomán adataikra, jellemzésükre találunk.

Nem elemezhetjük hosszasan az egyes illusztrációkhoz fűződő eseményt, a képek művészi értékelésére sem vagyunk hivatottak; de felhasználva azt a színes, sokrétű anyagot, mely állományunkból kínálkozik, szinte ötletszerűen kiragadva, a képek, albumok sorrendjében — függelékként — egy-egy korabeli idézetet közlünk. Idézzék fel ezek a kor hangulatát, jellemezzék a műveket, mi pedig hallgassuk a képek beszédét, vegyék át a szót maguk a fotográfiák, ezek az „út mentén szétszórt, elgurult tanúságtevők.”

Gátiné Pásztor Mária

FÜGGELÉK

I. Fényképírók, műtermek emlékei

Az úttörők egyike: Simonyi Antal.

„A művészet is alkot magának gépezeteket naponta, mely kitűnő papjainak eszmeképét a hívők seregének megvigye, s a metszészett száz nemét nem elégelve meg a tudománnyal szövetkezett, s ennek segélyével alkotott magának fényírást, mely nemcsak a festészet remekeit hibátlan-híven utánozni, de az életben lépten-nyomon nyilatkozó festői-remek gondolatot is leírni, s tanulmányul az ihletett művésznek átadni képes legyen.”

(Simonyi Antal: „Tanulmányok az egyetemes világipar templomából, Páris, 1855.” Pest, Emich, 1856. p. 23–24)

„A Váci utcában, szemben a Liedman-féle kereskedésseli 1-ső számú ház udvarán, a legutóbbi pár hónap alatt egy sajtószertű kis műcsarnok emelkedett, mely iránt a piacról bevetődő palóczok már abban egyeztek meg, hogy az fiók-csillagvizsgáló torony lesz. Ez a kis műhely Simonyi kecskeméti születésű hazánkfiának fényképészeti csarnoka, melynek teljes felszerelésével pár hét múlva készen leend... Simonyi meglepő tökélyre vitte a vászonon fényképészett, továbbá képes egy kis kép életnagyságban hű másolatára, s midőn szerei Párizsból megérkezendek, s műkészléteivel teljesen rendben lesz, képes leend mozgó csoportozatokat, egy vásártéti pillanat alatt levenni...” (Magyar Sajtó, 1856, 85. sz. p. 3.)

„S i m o n y i ismeretes fényirodája a váczai-utcai Keglevich-ház udvarán f. hó 12-én délben kigyulladt. A felső rész egészen oda lett, s a műtermet újra kell építeni. Sajnálni lehet, hogy egy derék munkás embert ért ily csapás.”

(Ország Tükre, 1864. jan. 21. p. 36.)

Négy festőművész-fotografus: Barabás Miklós, Canzi Ágost, Borsos József, Doctor Albert.

„1861-ben meghalt szeretett nőm, s az erre következő esztendőben mindössze csak négy arckép megrendelése volt. 1862–63. nagyon rossz évek lévén a mezei gazdákra, ezt a művészet is megsínylette. Ekkor látván azt, hogy fényképezésünk milyen haszonnal űzik e mesterséget, megpróbáltam egy fényképezési műterem felállítását. De ezen nagyon sokat vesztettem s ezért 1864-ben még veszteséggel is túladtam rajta. E közben azt is tapasztaltam, hogy a nagyon is laikus közönséggel való érintkezés nem nekem való. Az is hozzájárult bukásomhoz, hogy olyan társat ajánlottak nekem, aki sehogyan sem bírt a korral haladni s annyira aláasta az üzlet hírnevét, hogy azt semmiféle erőfeszítéssel nem lehetett már megmenteni. A festészethez való visszatérésem nagy hasznomra vált, mert 1864 végén már szaporodni kezdett a munkám.”

(Barabás Miklós önéletrajza. Kolozsvár, 1944. p. 197–198.)

„... A fényképterem száma eggyel ismét szaporodott. C a n z i Ágost jeles festőnk, a művészet e válságos napjaiban jónak látta photograph-ateliert állítani föl s egyesülve a már ismert fényképiro *Hellerrel*, a „Fehérhajó”-val szemben Geibel könyvkereskedése mellett díszes műtermet építtetett, melyet mindenkinek, ki magát vagy ismerőseit (sőt rokonait) is jó képen akarja látni, a legjobb lelkiismerettel ajánlhatunk.”

(Divatcsarnok, 1862. p. 590. „Heti szemle” rovat.)

„*Borsos József* 1850-ben nevezetesebb utazásokat tőn, s a festészet előhaladását tanulmányozta. 1860-ban visszatért hazájába... Itt mint kitűnő fényképező kezdett működni, s 1861-ben műtermét a régi botanikus kertben, az Országúton megnyitá, mely rövid idő alatt a hazában minden más fényírdai műtermet felülmúlt a képek tökéletessége és szépsége által elannyira, hogy a bécsi művészeti és tudományos Akadémia részéről arany érdempénzzel ékesíttetett föl. Ő volt az első magyar fényképező, ki lovakat és kosikát is sikerrel fényképezett.”

(Sarkady: Hajnal-naptár 1864-re, p. 28.)

„Ízlése, művészi iskolázottsága itt is nagy segítségére volt... Fényképeim mintha egykori portréit, zsánerképeit látnók viszont... Népszerűsége egyre növekszik, újból vagyona tesz szert, megveszi a Szép Juhászné vendéglőt, ahol... fiatal felesége halála után visszavonultan él. Elfeledett emberré lesz, csak halálakor idézik fel a lapok annak emlékét, hogy egykor művész volt”

(Knopp Jenő: Borsos József. Pécs, 1931. p. 47–49.)

„*Doctor Albert*nek szerencsésebb a sorsa. Öregségéig dolgozott, utolsó éveit családjá körében, békés visszavonultságban töltötte el.”

(Fejős Imre: Borsos és Doctor. Foto, 1957. p. 257.)

A „dinasztia-alapító.” Strelisky Nándor.

„A sok kirakat közül eggyen különösen megakad szemünk. Ez Sárkány boltja, hol ismert s ismeretlen nevezetességek fényképei vannak közszemlére kitéve... Legérdekebb pontja azonban azon chromographiák, azaz színes fényképek, miket *Strelisky* állított ott ki. Pestnek több szépsége van rajtok megörökítve. *Strelisky* eljárását, mely által a színek kimondhatatlan lágyságot és élénkséget mutatnak, még eddig el nem sajátítá senki.”

(Vasárnapi Újság, 1865. okt. 29. p. 355.)

„A szabadságharc bajnokai közül szám szerint igen kevésnek az arcképe maradt fenn, hiteles arcképeken pedig éppenséggel keveset láthatunk megörökítve. Egy eddig

lappangott kép Görgey fővezér szűkebb környezetének öt tagját ábrázolja, melyet 1849 tavaszán Budapesten az akkor divatozott daguerreotypiával vett föl *Strelisky*, a mai is fennálló és jó hírnevű *Strelisky*-féle műterem alapítója.”

(Vasárnapi Újság, 1893. február. 5. p. 85.)

A „második nemzedék” — *Kozmata Ferenc, Koller Károly, Ellinger Ede*, — és a „századvég nagy fotósa:” *Erdélyi*.

„A hetvenes évek elején a két festőcimbora külön műtermet nyitott... Borsos társa veje, *Varságh Imre* mérnök, *Doctoré* az aradi *Kozmata Ferenc* lett. [Később] Borsos a már neves *Koller Károly* tanár besztercei fényképészt hozta maga mellé társnak, ki a múlt század utolsó évtizedeiben Pest első mesterévé küzdötte fel magát...”

(Fejős Imre: Borsos és Doctor. Foto, 1957. p. 259.)

„Az iparmúzeumnak ajándékozta *Koller* fényképész azokat a népviseleti képeket, melyek a bécsi kiállításon oly feltűnést gerjesztettek...”

(Vasárnapi Újság, 1874. máj. 17. p. 317.)

„*Ellinger Ede* udv. fényképész megvette a Borsos-Doctor és Varságh-féle erszébettéri híres műtermet és azt fivérével társulva vezeti.”

(Fővárosi Lapok, 1878. dec. 17. p. 1407.)

„*Erdélyi*... műterme valóságos kis múzeum. Mint egy levéltárban a fontos okmányokat, úgy őrzik meg ott az évek óta főlhalmozódott üveglemezeket, melyeken az irodalmi, politikai, művészeti és társadalmi előkelőségek arcképei vannak az utókor részére megörökítve. Ugyanitt őrzik azokat a felvételeket is, melyeket a fontosabb eseményekről vettek föl. Magyarország újabb történetét ezek a lemezek örökítik meg képekben. Azokat a pompás akvarellokat és platinaképeket, melyek az intézetben készülnek, akadémiái művészek festik, külön, céljaiknak berendezett műteremben. ...A nagyszabású helyiségekben külön műtermük van a retusírozóknak is. — Külön terem jut a különféle laboratóriumoknak, az anyag- és szerszámtárnak, a könyvkötészetnek, hol a képeket *passepirtoutakba* és *kartonokra* vágják...”

(Magyar Szalon, 33. kötet, 1900. p. 589–598.)

II. Egy és más régi albumainkról

„— A régi fényképalbumok nem történeti hideg kútfők gyűjteményei. Alakjaik a mai újságok, képeskönyvek és kiállítások eleven szereplőivé váltak. Mintha csak egykori herbáriumokkal történnék valami csoda: a virágok újra illatot, a fűvek ízt, a pillangók szárnyakat kaptak volna.”

(Nádai Pál: Régi fényképek. Tükör, 1936. p. 275.)

„*Bazár album, 1864.*”

„... És volt négy napig vásár Pesten, melyben nagylelkű hölgyek voltak az árusnők, a könyör hordta össze az árucikkeket, s a jószívűség vette meg oly áron, minót adni szoktunk, ha tudjuk, hogy általa egy életet mentünk meg...”

(Vasárnapi Újság, 1864. p. 84–86.)

„A t. c. főváros közönségéhez!

A „*Bolond Miska*” mai száma a szokott időnél három nappal hamarabb jelent meg, hogy egyes példányait a szűkölködők javára nyitott bazárban árusíthassák... E számot hamarjában nem tudtuk jobban kiállítani, hanem elég értéket kölcsönöz ennek az, hogy a nemes hölgyek arcképeivel van díszítve, kiknek a női árucarnok kiindulási eszméjét köszöni... *Emich Gusztáv* kiadó és *Tóth Kálmán* főmunkatárs.”

(„*Bolond Miska*, 1864. febr. 14. p. 25.)

„*Bazár-album*. Az inség-bazár, mely oly szépen jövedelmezett, ...még némi utó-jövedelmezést is von maga után. A bazár hölgyei ugyanis beleegyeztek, hogy a bazár egy fényképi albumban is megörökítessék, mit *Schrecker J.* fényképész igen díszesen fog

kiállítani. Tiszta jövedelme – kellő ellenőrség mellett – szintén az alföldi szűkölködők segélyezésére fog fordíthatni...”

(Vasárnapi Újság, 1864. p. 98.)

2. „Országbírák arcképcsarnoka”, 1865.

„Hazánk országbíráinak arcképcsarnokára nyitnak előfizetést Schäffer és Réty pesti fényképészek. Gyűjteményök 12, vagy 8 hüvelyk nagyságú, kétféle kiadásban; a nagyobb kiadású gyűjtemény ára darabonként 1 ft. 40 kr., a kisebbé 1 ft., de az aláírás-kor a nagyobb alakú képekre 4 ft., a kisebb alakúakra csak 2 ft. küldendő be, mely összegek az utolsó képek megjelenésekor fognak beszámíttatni. A vállalat annál inkább ajánlandó a közönség pártolásába, mert a tiszta jövedelem egy része az írói segélyegylet javára van följánlva. Az előfizetések az említett fényképészekhez küldendők...”

(Vasárnapi Újság, 1865. febr. 26. p. 104.)

3. „Akadémiai album, 1865.”

[A Magyar Tudományos Akadémia új palotáját] az 1875 decz. 7.-én megtartott nagygyűlés keretében avatták föl. Gróf Dessewffy Emil, aki az épület megteremtésében a legtöbbet fáradt, ennek fölavatásán később halálossá vált betegsége miatt nem vehetett részt... Egy év múlva, a gyászünnepélyen Szász Károly méltán énekelte:

„Itt áll a ház! – E szellős csarnokokban
Nevét suttogja minden fuvalom,
Emléke, képe minden zugban ott van,
Ott hallgat árnya mindenik falon.
Itt pusztaság volt, hol e dicslak áll ma;
Ő álmodá ezt! – s a tündérregék
Varázsaként, im teljesülni álma:
Szólt – és e palota emelkedék...”

(Divald Kornél: A Magyar. Tud. Akadémia palotája... Bp. 1917. p. 19.)

„Schrecker fényképész előfizetést hirdet az akadémiai palota megnyitáig megjelenő” „Akadémiai Album”-ra, mely az akadémia minden tagját lefényképezve tünteti elő...”

(Koszorú, 1865. I. köt. p. 359.)

„Az akadémiai album ügyében báró Eötvös József újabb fölhívást intéz az akadémia tagjaihoz, hogy akik személyesen meg nem jelenhetnek, legalább arcképeiket siessenek Schrecker Ignác pesti fényképészhez beküldeni. Tekintve azt, hogy a kérdéses album az akadémia palotájának ünnepélyes megnyitásakor a magyar tudós társaságnak valamennyi életben levő tagját magában foglalná; felette becses és értékes emlék lenne az utókor számára.”

(Vasárnapi Újság, 1865. febr. 12. p. 82.)

4. „Országgyűlési képviselők emlékalbuma” (1865–1868.)

„Ami után évek óta az egész ország és nemzet oly sóvárogva várakozott, az ma bekövetkezett: A magyar köz-országgyűlést Felső Fehérműnk saját személyében lélekemelő ősi fény és szertartással megnyitotta...”

(Magyarország és a nagyvilág, 1865. dec. 17. p. 188.)

„A polgár-ünnep víg zaját benn,
Beteg-szobámból hallgatom;
Zászlók lebegnek, hangos éljen
S heves dal zeng az ajkakon.
Mily lelkes nép! A cél nemes, nagy
A honfi érzés hű, meleg...
Oh nemzetem, bízom tebenned,
Bízom, de mégis-féltelek!

...Szörnyű az ég, midőn haragszik
S a magasságból mennydörög;
Tölgy, szikla reng – a gyenge szívű
Fejét meghajtva könnyörög...
Az égnek nem zord fellegétől,
Melyben villámi rejlenek:
Hanem mosolygó fénye- s színes
Szivárványától féltetek!

(TOMPA Mihály: „Novemberben.” Horváth Lajos képviselőnek, barátomnak,
1865. Munkái, Bp., 1903. II. köt. p. 141.)

„Schrecker Ignác pesti fényképész előfizetést hirdet a műtermében megjelenő „1865–68-diki országgyűlési albumra”, mely 14 napra az országgyűlés bezárása után fog megjelenni. „...Ez albumra folyvást lehet előfizetni, s a jövedelem egy része az írói segélyegylet tőkáját gyarapítja...”

(Vasárnapi Újság, 1867. jan. 6. és 1868. máj. 31.)

5. „Az országos lövöldözés” emlékalbuma. 1871.

[Címlap szövege:] „A Magyar Országos Lövészegyletnek Budán, 1871. évi augusztus hó 19-én tartott alakuló közgyűlése emlékeül Első Ferencz József ausztriai császár, magyar apostoli király sat. Ő Felségének legmélyebb hódolattal ajánlja Bausek Péter.”

„Buda most sokkal élénkebb, mint szokott lenni. Napjai csupa ünnepekből állnak. Tegnap a király születésnapja, s egyszersmind a lövész-ünnep kezdete volt, melyet du. két óraker Tóth Vilmos belügyér nyitott meg a földészített lövöldei helyiségben, hármat löve a király helyett...”

(Fővárosi Lapok, 1871. aug. 19. p. 873.)

„A belügyér őfelsége helyett hármat lőtt, de nem a legszerencsésebben, mert találta ugyan a táblát, de a fekete köröket nem. Az előtte való nap szerencsésebb volt, akkor a próbánál kétszer talált feketét. — Érezh egyi főlövész-mester, ki a lövész-szövetség megalakítása körül oly fáradhatatlanul buzog, magyarul üdvözlé a gyülekezetet, Kimmach allövész-mester pedig németül...”

(Fővárosi Lapok, 1871. aug. 20. p. 877.)

„A lövész. — A budai lövész-ünnepély tiszteletére. — Az emberi nem egyik legnevezetesebb faja az úgynevezett lövész, ki úgyszólván az egész föld kerekén el van terjedve... színe sűrű, de szélein és hajtókáin zöld színt mutat... A magánynak nem nagy barátja, ezért egyedül lenni csak mások társaságában szeret, mikor is hangulata igen derültté válik és gyakori toasztokat durrant el...”

(Bolond Miska, 1871. aug. 27. p. 138.)

„TÖRZS Kálmán: „Országos lövöldözés.”

...Kiment a körlevél széles ez országba, hogy minden ember, aki valaha verebet lőtt s e jogcíménél fogva ex professo vadásznak tartja magát, vonuljon be e hó 18.-án Ős Buda várába, mert itt fog Szent István birodalmának összes polgári védereje koncentráltatni. Úgy látszik azonban, hogy a magyar nemzet nem igen bírja respektálni az ilyentén körleveleket, mert... kisült, hogy a magyar monarchia összes polgári védereje belefér egynéhány rozzant omnibuszba... Szegénységi bizonyítványt állítottunk ki magunknak, s az 1871-i országos lövész-ünnep aligha lesz egyébről híres, mint arról a két igazán „országos” baklövésről, amelyet elkövetett.

Az első az volt, hogy Deák Ferencet kérte fel elnökének. Hiszen ország-világ tudja, hogy ha a puska „Zenith”, akkor Deák Ferencz a „Nadir”... Magának tulajdonítsa a lövész egylet, hogy hazánk bölcse, udvariasan bár, de lefőzte, mikor azt tanácsolta, hogy olyan embert válasszon, aki szakértő... De mit mondjunk a második baklövésről? Elnyomott, széttagolt lengyel barátaink... megjelennek a magyarnak képzelt ünnepélyen, lengyel nemzeti öltözetben, s vezetőjük meleg szavakkal üdvözli a magyar lövészeket

– Magyarul szólnék önökhöz, úgymond, de nem tudok; németül pedig nem akarok, mert az tapintatlanság volna tőlem az önök nemzeti érzelmei ellen, – szólok tehát lengyelül!... S mi történt? A budai lövész-egylet allövész mestere felállt és válaszolt a lengyel beszédre németül, ugyanazon a nyelven, melyen a magyar lövészekhez szólani a lengyel bűnnek hitte a magyar nemzeti érzelmek ellen... Ezek a lengyelek ugyan szép hírét vihetik hazájokba a magyar lövészeknek!”

(Vasárnapi Újság, 1871. aug. 27. p. 442.)

„Érczhegyi Ferencz. –

Egy derék lelkes fővárosi iparos neve áll ez életrajz homlokán, ki ős Buda társadalmi életében szokatlan és élénkebb mozgalmat volt képes előidézni, s meg kell vallani, hogy az általa annyira fölkarolt lövöldével nemcsak az egyesülés eszméjét megvalósítani igyekezett, hanem a polgárok magyarosodására is hathatós befolyást gyakorolt...”

(Hajnal-album, IV. köt., 1873. p. 295.)

6. „B 779/128” [Fényképalbumok. 2. köt. 106 fénykép a magyar és osztrák főúri társadalom hölgytagjairól. 1870 körül.]

„Szépek albuma,” 1878. ???

[A fenti albumok közül a 2-es jelzetű kizárólag magyar fényképészek műveit tartalmazza. A válogatás jellege, a felvételek dátuma csaknem teljes hitelességgel utal arra, hogy az 1878.-as híres párisi kiállítással kapcsolatban készült a gyűjtemény.]

„Az európai szépek világtárlati albuma. Tegnap a hölgyvilágot érdeklő következő levelet kaptuk:

„Tisztelt barátom! Mortillet Gábor, a saint-germaini híres múzeum őre, Párisból tudósít, hogy augusztus 16-dikától 25-dikéig nemzetközi régészeti és embertani kongresszus fog tartatni a kiállítás nagy termében. Ez alkalommal a francia anthropológok olyan albumot készítenek, melyben minden európai nemzet legszebb nőinek fényképeit állítják ki, s e tekintetben engemet is felszólítanak, hogy a gyönyörű magyar nőknek fényképeit a nemzetközi album számára szerezzem meg. Hogy e felszólításnak méltán megfelelhessenek, felkérem hazánk szépeinek (lányoknak, asszonyoknak) tisztelőit, hogy legyenek szívesek azok fényképeinek egy-egy díszes példányát július hó 30-dikáig a magyar nemzeti múzeum irodájába beküldeni, hogy legyen alkalmam Párisban bebizonyítani: nemcsak lisztünk finomsága, boraink íze, erdeink fája és képeink művészete, hanem nőink szépsége is bátran versenyezhet az egész világgal.

Pulszky Ferencz.”

Óhajtható, hogy e világtárlati album számára minden városból, minden környékről beküldjék a muzeum igazgatójához a magyar szépek arcképeit. E tekintetben az udvariasság bizonyára teljesíteni fogja kötelességét...”

(Fővárosi Lapok, 1878. júl. 7. p. 754.)

„Pulszky Ferencz vasárnapi indult el Párisba, s az ottani szépek albuma számára is visz magával húsz fényképet; a szépek fényképeit Harányi Frigyes gyűjti tovább. Hölgyeink dicséretére legyen mondva, nem nagyon kaptak a felhíváson és nem nagyon siettek a hiúság piaczára.”

(Vasárnapi Újság, 1878. aug. 18. p. 528.)

„A női szépségek világtárlati albumába hazánkból, mint írtuk... csak négy arcképet vehettek be... a gr. Andrássy Ilona, (a külügyminiszter leánya) gr. Pejacsevics Ilka, Inkey Nandine és Barthodeiszky Matild kisasszonyokat választották, mint elsőket a „hasonlók közül”. –

(Fővárosi Lapok, 1878. szept. 15. p. 1010.)

„Az ötödik szép... A lapok négy fiatal hölgyet említettek, ... Van azonban egy ötödik is, kinek fényképét a világtárlati nemzetközi albumba behelyezték: a Kovács Margitét, a gróf Károlyi asztalterítőjének tizenhat éves szép leányát...”

(Fővárosi Lapok, 1878. okt. 29. p. 1210.)

„**PORZÓ:** [*Ágai Adolf:*]
Vasárnapi levél. — Szépek versengése.”

„A meglegedés, bosszankodás és csodálkozás vegyes érzetével olvastam híret ama sikernek, melyet a... nemzetközi szépségi versenyen vívott ki négy magyar hölgy... Mennyi kritika fér a fényes eredményhez! Mennyi irigységet keltett, mennyi rágalmat és megbotránkozást!...”

„...A mi egyetemes hazai tekintélyünk: Pulszky (père) közlé a külfölddel ezt a mi magyar nő-négyesünket is. Mily töprengések emészthették, míg a választás iránt tisztába jött!... Azt mondják, mikor Pulszky papa szemlét tartott e szépségek fölött, bánatosan így sóhajtott fel: „hej! ha még egyszer h a t v a n éves lehetnék!...”

„...Nem csodálom, hogy épen magyar nők vívták ki Párisban a szépség első jutalmát. — De ez a siker kedvet szegi — ... Nem szeretem, hogy bár szép, de tisztességes magyar nők nevét hurcolják most végig öt világrész pletyka sajtójában. A virágnak napfény kell, de a kandiság élesre köszörült üvegén át a napsugár leperzseli róluk a szemérem hamvát. És aztán... és aztán... Naponkint látjuk, hogy épen a legszebb leányt nehéz férjhez adni. Ez már az ó-korban is így volt, s tudvalevőkép mind a három grácia hoppon maradt.

Láttam a kirekesztett ötödik szép arczképét is. Mint mondják, egy grófi tisztviselőnek, vagy csupán cselédnek a gyermeke. S mint ilyen, nem bocsájthatták versenyre az úri ivadékkal.

A szépség köztársaságát is nagyúri velleitásokkal akarják megmásítani. — De azért a „Kincsem”, ha nem fut is, mégis első.”

(Ország — Világ, 1878. nov. 3. p. 698 — 99.)

III. Egy pillantás a fotográfia görbe tükrébe.

„*Egy fotograf naplójából.*

(Közli B. Miska.)” [Tóth Kálmán]

„Nem az égi csillag a sok, nem a tenger cseppjei, nem a föld porszeme; ég csillagánál, tenger cseppjénél, föld porszeménél több a — fotograf.

A városháza személylajstromába 900 „literát” vagyon bediktálva. ...aki még „literát”-nak sem képes magát kiadni, mindaz lészen — fotograf... Pesten nyitottam én először ateliért; hanem elég ostoba voltam a harmadik emeletbe költözni; az első és második emeleten már lakott vagy hat fotograf s minden igyekező embert, a ki meg volt fésülve, a kinek a nyakravalója becsületesen volt megkötve, szóval a kiről föltehetik, hogy lefotografiroztatási szándékai vannak, — már elfogták az első lépcsőknél, mint a nyulat...”

[A cikk az akkoriban ismert Diana-fürdőbeli fényképészekre, vagy a daguerotípiák korszakában a Tigris fogadó két szemben fekvő szobájában marakodó Stuhr és Kawalky esetére utal. — Ugyanebben a számban találjuk az első karikatúrát, mely képeink között látható.]

(= Bolond Miska, 1863. okt. 11. p. 160.)

JEGYZETEK

1. „Hajnal, arczképekkel és életrajzokkal díszített naptár 1864-ki szökö évre. Szerkeszté és kiadta S a r k a d y István.” Pest, Első magy. egyesületi kny. 1863. 10, 149 p.
2. „Daguerre fényképei. (Jules Janin után.)” = Athenaeum, 1839. márc. 7. és 10., p. 290 — 295, 310 — 311.
3. K r e i l i s h e i m György: Régi magyar fényképezés. Bp., Officina, 1941. p. 7.
4. N y i l a s Márta: A Budapest gyűjtemény könyvtári feladatai. = Föv. Szabó. E. Kvt. Évkönyve IX. 1961. Bp., 1962. p. 113.

5. „Budapesti képgyűjteményünk.” = Föv. Szabó E. Kvt. Évkönyve X. 1962. Bp., 1963. p. 154–157.
6. Kreilisheim i. m.; Hevesy Iván: A magyar fotóművészet története. Bp., Bibliotheca 1958. 244 p.
- Fejős Imre: „A magyar fényképezés kezdetei.” = Folia Archeologica, A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeumának Évkönyve IX. Bp., Bibliotheca 1957. p. 243–256. – „Fényképezésünk első virágkora.” = Folia Arch... X. Bp., Képzőművészeti Alap 1958. p. 209–222.
- „Simonyi Antal.” = Foto, 1957, p. 171. „Borsos és Doctor” = Foto, 1957, p. 257. „Az amatőrök.” = Foto, 1957, p. 295. „Daguerre és a fényképezés úttörői.” = Foto, 1959, p. 281.
7. „Hajnal-naptár...”: Simonyi Antal, p. 24–25; Borsos József, p. 28; Mayer György, p. 35; Ország-hát János p. 118.
8. Lukács Lajos: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849–1867. Bp., Művelt Nép, 1955. p. 101.
9. Felhasznált címtárak: „Handels und Gewerbs Almanach für das Königreich Ungarn und...” Ofen, Druck: Gyurian – Bagó, 1842–.
- „Pesther und Ofner Wegweiser Kalender für das Jahr...” Pesth, Druck Beimel, 1851–.
- „Pester Lloyd – Kalender für das Jahr... Pest, Ofen, u. Alt-Ofen.” Hrsg. v. d. Pester Lloyd Gesellschaft. Pest, Buchdruck Müller, 1859–.
- Adress-Kalender von Pest, Ofen und Alt-Ofen für das Jahr... Pest, Pollack, 1866–.
- Szabóky Adolf: Budapest iparosai 1877-ben. Kiadja az Orsz. Magyar Iparegyesület. Bp. 1877.
- „Tolnay Budapest Évkönyve. – Tolnay Jahrbuch von Bp.” Hiteles cím- és lakjegyzék. Bp., Tolnay, 1898–.
10. Pester Lloyd-Kalender, 1861, p. CXXXII. Németh László fényképiró hirdetése, Molnár u. 3.
11. Pester Lloyd Kalender, 1861, p. CLXXXI.
12. Barabás Miklós önéletrajzának idevonatkozó részletét ld. a „Függelék”-ben.
13. „Magyar Fényképezők Lapja”, 1. évf. 1897. Löwinger Mór: Szakmánk álláspontja. p. 65–72. Ugyanezzel a címmel Papp Alberttől p. 97–99. „A szakiskola kérdéséhez” Mai Manó cikke, p. 128–132, 153–156, 188–191. Szerkesztőségi cikk: p. 115. és Kiss József: Elnöki megnyitó az 1897 ápr. 23-i országos gyűlésen.
14. „Az élődiek” c. alatt. p. 268–272. Hozzászólás: p. 327–329.
15. A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. 5. köt. Budán, a M. Kir. Tudományegyetem betűivel. 1841. „Második szakasz, tizenegyedik nagy gyűlés aug. 27-től sept. 7-ig tizenkét ülésel.” p. 73.
16. Kreilisheim Gy. i. m. p. 14.
17. Kreilisheim Gy. i. m. p. 18.
18. „Próba-nyomatok Klósz György fényképező és horgedző műintézetéből. Eredeti rajzok toll- és kréta-módban, fametszetek, könyvnyomatok, réz- és aczélmetsetek másolatai fénykép átvitel útján. Budapest, Hatvani u. Ferenciek bazára. Bp., Klósz ny. é. n. 2. p. 29 t.
19. „Országos kiállítás Budapesten 1885-ben.” Bp. Főváros Pavillonjának külön katalógusa. Bp., Pesti kny. rt. 1885. p. 37, 54, 66. – „Az 1885 évi... katalógusa.” Szerk. Mudrony Soma. „XIX csoport. Sokszorosító műiparágak.” = p. 267.
20. „Hivatalos jelentés a budapesti 1885.-i... kiállításról.” Szerk. Keleti Károly. Szmracsányi Miklós: A művészeti sokszorosítás. = III. köt. p. 447–455.
21. Székely Bertalan: Festészet és fényképezés. = Koszorú, 1863. I. félév. p. 612–616. Barabás Miklós válasza uo. p. 505–510. Fejes István: Meghíusult fénykép (költemény.) p. 12–13.
22. Gárdonyi Géza: „A fénykép.” = Jövendő, 1903, 5. sz. p. 17–18.
23. Csatkai Endre: Régi magyar írók a fényképezőgép előtt. = Új Idők, 1941. II. köt. p. 309. Nádaipál: Régi fényképek. = Tükör, 1936. p. 275–279.
24. Bálint György: A szavak felkelése. Bp., Szépirod. K. 1954. p. 227.
25. Rubinyi-Szoboszlai: Budapesti antológia. Bp., „Budapest”, 1946. p. 36.
26. Bálint György. i. m. p. 92. „Egy édes, titkos randevú” c. cikkből.

BUDAPEST NYOMORTELEPEI ÉS LAKÓIK AZ 1920–30-AS ÉVEKBEN

A Tanácsköztársaság leverése után uralomra jutott Horthy-rendszer egyike volt Európá legreakciósabb és legantiszociálisabb politikai képződményeinek.

A 25 éves ellenforradalmi rendszer kezdeti szakaszának egyre súlyosbodó munkanélküliség, növekvő drágaság, silány élelmezés voltak jellemzői.

„A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején” című adalékgyűjtemény egy polgármesteri jelentést idéz a huszas évek elejéről. E szerint Budapesten 1913-hoz képest 73%-kal csökkent a húsfogyasztás, és a tejet, vaját, tojást, valamint egy sor fontos élelmiszert a dolgozók tömegei egyszerűen képtelenek megvásárolni.¹

Budapesten a harmincas évek elején naponta 38 000 inségbédét osztottak ki, mégis az éhségtől tömegével estek össze az utcán az emberek, mert pontos számítások szerint egy inséges család még így is minden hatodik héten jutott csak ebédhez.

Visegrád község a huszas évek elején – s nem csupán Visegrád ilyen község – azon vitatkozik Budapest polgármesterével, hogy Trieb Anna, visegrádi illetőségű szegényházi ápoló 5335 pengő 03 fillért kitevő tartásdíját ki térítse meg. „Visegrád község közönsége igen súlyos anyagi helyzeténél fogva képtelen”, mert lakói vagyontalanok és jelen pillanatban is 692 ember van munka nélkül lakói közül.²

Ezekben az években fordult elő, hogy a VIII. kerületben egy szegény asszonyt, aki hatodik hónapja volt terhes, Angyalföldre osztottak be inségmunkára. Az asszony vállalta a minden nap többórás utat, mert különben nem kapott volna ebédjegyet.³

Inségkonyha, szükségmunka, szegényjogon való perlekedés, éhség és munkanélküliség adják a kor szociális tartalmát.

I.

Mindezekhez társul a hallatlan lakásnyomorúság, mely egyáltalában nem új jelenség az országban és Budapesten. Fővárosunk már az előző évtizedekben is vezetett a pince-lakások számában Európában. De az a lakásnyomorúság, mely az első világháború és a levert forradalmak után Magyarországra szakadt, méreteiben és gyógyíthatatlanságában minden eddigit felülmúlt.

Néhány jellemző adat: 1919 és 1929 között Budapesten 124 000 házasságkötés történt, ugyanekkor pedig csak 65 000 lakás épült. A következő tíz évben a helyzet csak rosszabbodott, 106 000 új házasságkötéssel szemben 27 900 új lakás létesült. E tény

még súlyosbította, hogy a harmincas években Budapest lélekszáma is rohamosan szaporodott, 1930 és 1935 között például 45 177 fővel. Ezek után nem meglepő, hogy a Fővárosi Statisztikai Hivatal jelentésében azt olvassuk, hogy 1935-ben az albérlők és ágybérlők száma Budapesten 16%-kal volt magasabb, mint 1925-ben.⁴

A huszas évek közepén megtörtént az ún. lakásfelszabadítás, melynek következtében a kifizetésű és munkanélküli dolgozók teljesen a háziurak kényének-kedvének kiszolgáltatottjaivá válnak: megindul a kilakoltatás kíméletlen gépezete.

A régi Magyarország elcsatolt területeiről inkább érzelmi okokból, mintsem politikai kényszerűségből a huszas évek elején Magyarországra visszatért több mint 200 000 család javarésznél hajléktalansága ezt az amúgy is sivár lakásügyi képet csak még vigasztalabbra festette.

Ebben a helyzetben a fővárosi szegénység jelentős része a hatóságok által létrehozott barakktelepekre kényszerült, részben pedig a város külterületének különböző pontjain a földből szinte gombamódra kinövő viskótelepüléseken keresett magának hajlékot.

Mi különböztette meg az állami és fővárosi barakk-szükséglakótelepeket a viskóvárosoktól? Lakóinak összetétele? Aligha. A nyomor egyforma fekete keresztjét viselték. Hogy a viskóvárosok lakói között már eleve több volt a munkanélküli, a szociálisan teljesen elesett egyén, az nem minőségi, hanem csupán fokozati különbség volt, mert hiszen a harmincas évek folyamán a szükséglakótelepeken is teljesen hasonlóvá vált a helyzet.

A főkülönbség létrejöttük körülményeivel függ össze. A szükséglakótelepek kormányrendeletre, törvényhatósági intézkedéssel, bürokratikus apparátussal jöttek létre, kényszerű bejelentéssel, havi 6 pengős, inségmunkára átváltható lakbérfizetési kötelezettséggel. De a huszas évek második felében már nem épült, nem létesült több szükséglakás; s aki Pestre jött fel munkát keresni, akit kilakoltattak, s nem várhatta meg az állam vagy a főváros segítségét, az úttörő kapavágással, vagy csak a többiek példáját követve, ahol tudta, ott verte le viskójának cölöpeit.

Az állami és fővárosi szükséglakótelepek nagyrészt régi hadifogolytáborokból, kórházbarakkokból, raktárakból, elhagyott, roskatag épületekből hozták létre, míg a viskótelepülések főleg a huszas évek folyamán keletkeznek, amikor a budapesti „zöldsgétermelők” feladják a földdel folytatott reménytelen küzdelmüket és fölöslegessé vált szerszámosbódéikba maguk, vagy más szegények költözködnek, emberi lakóhellyé devalválva a szerszámosbódékat.

A szükséglakások jogviszonyait — kerek húsz éve léteztek már akkor! — a „m. kir. minisztérium 1932. évi 4.780 M. E. számú rendelete” szabályozza. Az 1. § kimondja, hogy „szükséglakás az, amelyet az állam, a törvényhatóság, vagy község kizárólag hajléktalannak elhelyezésére létesít (építtet, bérel stb.) és kifejezetten ilyennek minősít.”

Az 1. § 2. pontja megállapítja, kit kell hajléktalannak tekinteni. Eszerint hajléktalan az, „aki körülményeinél fogva képtelen arra, hogy magának és családjának lakást biztosítson.” A 2. § 1. pontja szerint: „a szükséglakást a közsület közsegélyezésként nyújtja az arra szorulóknak.”

Az első szükséglakások már jónéhány évvel e rendelet kiadása előtt keletkeztek. Statisztikai adatok szerint 1914-ig 349 szükséglakást tartottak nyilván. Számuk az 1915-ben létesített Babér-utcai teleppel 669-re ugrott. Valamennyi a főváros kezelésében volt.⁵

A szükséglakások azonban állandóan szaporodtak és a harmincas évek elején, a nagy gazdasági világválság folyamán már tekintélyes számot képviseltek.

A következőkben közöljük Schuler Dezső statisztikájának 1934-es adatait:

Fővárosi szükséglakások (mai kerületi beosztással)⁶

Megnevezés	Lakások száma	Lakók száma
VII. Alsóerdősor u. 26–28.	31	51
IX. Mester u. 69.	23	98
IX. Vágóhíd-u. 15.	138	629
IX. Vágóhíd-u. 22.	39	170
X. Bihari-út 8.	214	1012
X. Jászberényi-út 7778/2 hrsz.	117	593
XI. Andor-u. 3993 hrsz.	40	202
XIII. Babér-u.	315	1416
XIII. Frangepán u. 40.	17	76
XIV. Pillangó-u. 13/b.	46	165
Összesen :	1532	7016

Állami szükséglakótelepek (mai kerületi beosztással)⁶

Megnevezés	Lakások száma	Lakók száma
II. Gyorskocsi-u.	26	98
II. Zátony u. 2.	36	150
IX. Gubacsi út	59	320
IX. Vágóhíd u.	42	175
IX. Zita-telep	453	1927
IX. Mária Valéria-telep	566	2356
X. Augusztá-telep	1123	3954
X. Kolozsvári út	9	52
XI. Lenke úti telep	445	1956
XIII. Madarász u.	110	683
Összesen :	2968	11 671

Tudomásunk szerint későbbi összesítő statisztika nem áll rendelkezésre. Megállapítható azonban, hogy az összeköltöztetések, lakásrészösszevonások, új barakkok létesítése folytán ez a szám az évek folyamán még csak emelkedett. Különböző becslések szerint is az első helyre ugrott Mária Valéria-telep lélekszáma, egy időben elérte a 10 és félezret, s az Augusztá-telepé is 7000 fölé emelkedett. Azonkívül ide kell számítani az akkor még Budapest határán kívül eső pestlőrinci állami lakótelepet, többbezes lélekszámával, valamint a sashalmi állami lakótelepet, mely mint a kilakoltatottak végső szállása, a harmincas évek második felében elérte az 5000-es lakólétszámot.

A legnagyobb létszámú szükséglakótelepek a gazdátlanul maradt kórházodályokból keletkeztek.

1916-ban Budapest napilapjai színes tudósításokban közölték a tényt: „Az Üllői-úti kórház-tábort ünnepélyes külsőségek között Mária Valéria-főhercegnőről nevezték el. Az ünnepélyes keresztelón megjelent az ország és a főváros számos vezető személyisége, a cs. kir. hadsereg több tábornoka.”⁷

A háború végetért. A kórházakat fokozatosan felszámolták, a barakkokat lakásokká alakították át. Így keletkezett a Mária Valéria telep.⁸

Az Augusztá-telep ugyancsak hadifogolykórház volt eredetileg. 1920-ban az Országos Menekültügyi Hivatal azzal a kéréssel fordult a főváros vezetőségéhez, hogy bocsássák a barakkok egyrészét rendelkezésére, hogy a vagonlakásokban senyvedő áttelepülők egy csoportját ott elhelyezhesse. Kb. 380 erdélyi családot telepítettek az Augusztá-

telepre, melynek egyes utcái Gyergyói-út, Kolozsvári-út, Bártfai-út stb. elnevezést kaptak, minden bizonnyal az irredenta szellem ébrentartása céljából. Ez az Augustus-telep keletkezésének története.

A Lenke-úti lakótelep barakkjai eredetileg raktáraknak, műhelyeknek készültek. Ezeket a deszkaépítményeket az első világháború után nem bontották le, hanem lakásokká alakították át.⁹

Sashalmon az első világháború idején repülőtér volt. Nagy hangárokban pihentek a gépek. A barakkokban lakott a katonai személyzet. Mikor a repülőteret áthelyezték Mátyásföldre, a hangárok és barakkok is megürültek. Itt létesült a hírhedt Ehmann-telep, hivatalos nevén: Sashalmi Állami Lakótelep.

1924-ben megszűnt a Zita-kórház és a kormány még ugyanabban az évben a megüresedett kórházbarakkokból életrehívta a Zita-szükség-lakótelepet. Mondanunk sem kell: nem annyira szociális belátásból, mint inkább a politikai feszültség levezetése, enyhítése céljából.

A félhivatalos klerikális sajtó a kormánykörök aggodalmát fejezte ki, amikor a kórház helyén a szükség-lakótelep mielőbbi létrehozását a következőkkel sürgette:

„A kormány minden erőfeszítése ellenére még mindig katasztrófális inség uralkodik a fővárosban. Ezekre megy a szó szoros értelmében hajléktalanoknak a száma, akik albérleti szobát nem tudnak megfizetni és így a legkétségbeejtőbb helyzetben, embernek nem való odukba szorulnak, piszkos tömegszállításokon húzódnak meg és reménytelen helyzetükben szabad prédái a társadalmi rend felforgatására irányuló vörös agitációnak”.¹⁰

II.

A szükség-lakótelepek első lakói a már említett vagonlakók közül kerültek ki. A vagonlakókat, akik néhány éven át a budapesti és vidéki pályaudvarok rendezővágányain veszteglő vasúti kocsikban húzták meg magukat, 1923-ban nagyrészt elhelyezték. Részben a Podmaniczky-utcai, Juranics-utcai és egyéb helyeken levő vasutasházakba, részben pedig a Madarász-utcai kislakásos telepre kerültek. A pénz, összeköttetés és tehetős rokonság nélkül állókat pedig szükség-lakótelepekre, elsősorban az Augustus- és Mária Valéria-telepekre költöztették.

A telepi lakosságnak azonban, ha egyes helyeken magvát is alkották, sehol sem tették ki a zömét a volt vagonlakók. A telepre áramlás állandóan buzogó forrása a kilakoltatásból eredt. Ezek a kilakoltatások sötét árnyékként húzódnak végig az egész Horthy-korszakon. Háziúr és hatóságok szinte egymással versenyezve tették ki az utcára, sötét kapualjakba a lakbért fizetni nem tudó proletárokat, kistisztviselőket.

A kilakoltatások minden évben tekintélyes számot képviseltek.

Gonda Béla fővárosi tb. tag egyik interpellációjában elmondotta, hogy 1932-ben a központi járásbírósnál több mint 20 000 kilakoltatási eljárás folyt le és ebből a bíróság több mint 12 000 ügyben ki is mondta a kilakoltatást.¹¹

A hatóságok egyáltalában nem voltak tekintettel a kilakoltatottak anyagi és családi helyzetére.

Szerző a sashalmi állami lakótelepen járva, sok olyan emberrel találkozott, akik annak idején úgy kerültek a telepre, hogy előző lakhelyükön nem tudtak lakbért fizetni, vagy mint sokgyermekes családok, terhére voltak a háziúrnak; vagy egyéb okok miatt, sokszor a háziúr pusztá önkényeskedése miatt kerültek az utcára. Mahr Károlyék, Tóth Pálék, Kiss Jenőék, Kursics Bélák és még jónéhány telepes lakó szomorú példája bizonyíthatja ezt.

Sokak számára azonban még a szükség-lakás is az elérhetetlen álmok birodalmába tartozott. Akik még a szükség-lakásért járó minimális összeget sem tudták előkaparni, (a tétova reményük áldozataként Budapestre került munkátlan kubikosok, a mindenféle

tisztességes lakásra esélytelen sokgyermekes proletárcsaládok javarésze stb.) a már említett kalyibatelepüléseken találtak menedékre. Itt, ahol sem házszám, sem utcanév nem volt, sem bejelentési kötelezettség nem terhelte a lakókat, a bűnözők és züllött csavargók is otthonra leltek.

Ilyenfajta településszámba ment a Ferencvárosi Kiserdő, mely a Ferencvárosi pályaudvar és az István kórház között terült el 36 holdnyi területen. A főváros 1920-ban az akkor már csak nevében „erdős”, de a valóságban letarolt homoksvatagos területet kiadta konyhakertészeknek. Az első vállalkozók először szerszámosbódékat építettek, majd egymásután jöttek olyanok, akiknek a fészerszerű építmények már nem szerszámosbódénak kellettek, hanem hajlékul szolgáltak. A viskók legnagyobb része alig két-két és félméterre emelkedett ki a földből.¹²

Ilyen kalyibatelepülés volt az Angyalföldön, az ún. Tarnay-réten is. A főváros megvásárolta a telket és bolgárkertészeknek adta bérbe. A folyamat itt is hasonló volt a kiserdeihez. Ezen a kb. 40 hold területen se vége, se hossza nem volt a fáskamráknak, falusi illemhelyekre emlékeztető viskóknak. Ott emelkedtek az Országbíró-utcában, Szent László-úton, Frangepán-utcában és Angyalföld egyéb utcáiban.¹³

Az említett két kalyibatelepülés parcellázott teleknek indult és nyomortelep lett belőlük. De akadtak olyan települések is, melyek már keletkezésük pillanatától fogva elesett emberek hajlékúul szolgáltak. Az itt élők két kezükkel kaparva, a sziklától vagy homoktól ragadtak el maguknak egy-egy földdarabot. Így jöttek létre a budafoki barlanglakások és a pesterzsébeti Hangya-telepi gödörlakások.

Még szomorúbb körülmények között született a lágymányosi Jeruzsálem-telep, ahol már semmi sem emlékeztetett szabályos településre, hiszen a szokványos építőanyagokból a lakók itt úgyszólván semmit sem használtak fel, hanem sárból és szemétből eszkábálták össze viskóikat.

A szükséglakótelepek és viskóvárosok egészen külön világot jelentenek még az általános nyomor népes világában is. Az itt élők igen gyengéske szállal voltak a városhoz kötve, leggyakrabban még a gyári munka vékony fonala is hiányzott náluk. Legfeljebb a főváros szociális ügyosztályához tartoztak, a segélyek, inségkonyha és egyéb alamizsna- lehetőségek révén. Legtöbbjük alkalmi foglalkozást űzött. Nyilvánvaló, hogy a legbizonytalanabb létfeltételek között élők közül került ki a nagy többség.

III.

Mint már bevezetőnkben említettük, a szükséglakótelepek és viskóvárosok lakói foglalkozás tekintetében nem nagyon különböztek egymástól. A viskóvárosokról ugyan semmiféle adatunk nincs, de az országgyűlési, közgyűlési jegyzőkönyvek, valamint a számtalan újságr riport képet ad a helyzetről, s egészen ugyanazt a képet, amit a szükséglakótelepekre vonatkozó néhány, nagy fáradtsággal, nehezen fellelhető és hiányosan vezetett lakónyilvántartókönyv ad.

Az ismert néhány statisztika közül a legmegbízhatóbbnak tekinthető Dr. Schuler Dezsőnek, az ismert szociálpolitikusnak, a későbbi városi tanácsnoknak, majd alpolgármesternek a statisztikája. Schuler Dezső egyik legkitűnőbb polgári szakembere és gyakorlati munkása volt a Horthy-korszakban a hajléktalanság kérdésének.

A statisztika szerint a főváros által fenntartott szükséglakásos telepeken a család fő foglalkozás szerinti megoszlása 1932. szeptember 25-ig, tehát a világválság negyedik évében a következő volt: 367 napszámos, 194 háztartásbeli, 87 cipészsegéd, 65 géplakatossegéd, 54 segédmunkás, 53 asztalossegéd, 45 szerelősegéd, 33 szobafestősegéd, 32 kőművessegéd, 21 – 21 kovácssegéd és szabósegéd, 14 péksegéd, 12 esztergályossegéd, 11 borbélysegéd, 9 kereskedősegéd, 124 egyéb iparossegéd, 18 sofőr, 16 pincér, 274 egyéb foglalkozású és 14 telepfelügyelő.¹⁴⁻¹⁵

Egy, a huszas évekből származó, a Lenke-úti telepről készült statisztika szerint 954 felnőttből 641 a keresők száma. A keresők megoszlása: 296 napszámos, 213 szakmunkás, 56 tanulatlan gyárimunkás, 9 hivatalnok, 43 állami altiszt, 54 egyéb.

Szerző a sashalmi állami lakótelep lakónyilvántartási könyveit elemezve, Schuler statisztikájához hasonló eredményekre jutott, vagyis hogy az alkalmi foglalkozások, időszaki munkavállalások, kisipari és könnyűipari jellegű munkakörök az uralkodók a telepiek között.

A sashalmi statisztika szerint (1949-es adatok) a napszámosok, segédmunkások, cipész és lakatos munkások jelentik a többséget. A nyers statisztika fontosabb számadatai:

789 dolgozó személyből betanított gyárimunkás volt 204 (25,6%), segédmunkás 136 (17,2%), napszámos 43 (5,5%), ipari tanuló 27 (3,4%), lakatossegéd 26 (3,3%), kőművessegéd 20 (2,6%), cipészsegéd 19 (2,5%).¹⁶

Ellátatlan, nem kereső személy 780, vagyis a lakók 49,7%-a.

Ha az ún. „dzsumbuj”-nak egyik lakóházát, az Illatos-út 5/b-t vizsgáljuk az 1937–41-es lakónyilvántartókönyv alapján, feltűnik, hogy a sashalmival szemben milyen rossz a keresők és nemkeresők aránya. (Itt 32,6%.) Ez minden bizonnyal a felszabadulás előtti és utáni gyökeresen megváltozott helyzettel függ össze. Különböző foglalkozások közül az Illatos-út 5/b-ben a betanított gyári munkások vezetnek (31). Napszámos 30 akad közöttük és a környékre jellemzően igen magas a cigányzenészek száma (8). Lakatossegéd, cipészsegéd, kovácssegéd itt is gyakori foglalkozás.¹⁷

Az Augusztá-telep – egy felszabadulás utáni – nyilvántartókönyvéből az derül ki, hogy ezen a telepen messze minden foglalkozást megelőznek a segédmunkások és szállítómunkások.¹⁸

Ez utóbbi adatok tehát megerősítik az előző megállapításokat: az alkalmi munka vagy a minimális szakképzettséget kívánó ipari foglalkozások dominálnak, azután néhány olyan tipikus nyomorfoglalkozás, mint a cipészség. A felszabadulás utáni statisztikák viszont azt bizonyítják, hogy az előbb megállapítottak érvénye prolongálódik: amikor már mód van emberibb lakásviszonyok teremtésére, a telepen legtovább maradnak vissza azok, akik az általánosan jellemző foglalkozásokat űzték a felszabadulás előtt,

Ez utóbbi megállapítást erősíti meg a IX. kerületi tanács lakásügyi osztályának adatai. Ezek szerint az 1961-ben új lakást kapott (már az utolsó transzportok egyike) 40 volt Valéria-telepi lakos legtöbbször segédmunkás, szállítómunkás, köztisztviselési munkás, TÜKER-alkalmazott stb. volt.

Az általános statisztikai kép mellett az egyes telepeknek és viskóvárosoknak megvolt a maguk sajátos arculata. Gyárhoz, vásárcsarnokhoz, műhelyekhez stb. való közelségük nemegyszer döntő módon meghatározta a telepiek foglalkozását. Így pl. a sashalmi állami lakótelepen sok iparos lakott, kisebb számban volt fővárosi végrehajtó, rendőr, vasutas. Nagy számban dolgoztak a sashalmi telep lakói közül a szomszédos posztó- és kalapgyárban. A kincstár ugyanis annak idején a területet azzal a feltétellel adta bérbe a gyárnak, hogy az foglalkoztatni fogja a telepieket. A nagy gazdasági világválság idején azonban ez a gyár is tönkrement és a 350 ott foglalkoztatott munkás nagyrésze elvesztette kenyérért.¹⁹

A Mária Valéria-telep lakóinak jelentős része köztisztviselési munkásként dolgozott, sokan jártak a telepiek közül a Garai- és Haller-piacokra csomagot hordani. A telep közepén levő Darvas-féle széntelegen is számosan dolgoztak.²⁰

A telepiek legnagyobb része azonban mindenütt alkalmi keresetből él. Ezek közé tartozott a hólapátolás is.

Gyakoribb foglalkozás volt a „szemétguberálás”. A guberálók nem gondatlanul szemétre vetett kincsek után kutattak, csak azt remélték, hogy valami ételmaradék, használható kanál, értékesíthető lim-lom akad a kezük ügyébe.

Balogh Vilma, a Népszava riportere így írt a Jeruzsálem-telepi guberálóról:

„...piszkos, cafatos rongyokba burkolva, amelyből száználmasan sápad ki a szinte csontvázként lesóványodott ember aszott bőre, merülnek el körülöttem csípőig a szemétké, férfiak, nők és gyermekek. Előttük ütött-kopott kosarak, cekkerek, spárgával átkötött papírdobozok, melyekbe zsákmányukat rejtik. Van, aki horgas rudacskával túrkálja a szemetet, de a legtöbb vállig mélyeszi karjait a rothadó domb rejtekébe. Örömrivalgásban törnek ki, ha valami, szerintük érdemes tárgyra, félig ép krumplira, sárgarépára, darab száraz kenyérre, vagy nagyobbacska szövetdarabra találnak.²¹⁻²²

Nem volt ritka a koldulás sem. Kursics Béla, sashalmi telepi lakos felesége elmondta, hogy ők is jártak koldulni. „A járda szélén álltunk táblával a hátunkon. A táblán a következő felírás volt: „Könyörüljetez rajtunk.”²³

IV.

Ha az 1930-as évek tanyai és falusi szociográfiáit olvassuk, mélységes megdöbbenés fog el bennünket. Különösen szívbemarkolóak azok az adatok, melyek a szegényparasztság és az agrárproletariátus táplálkozási viszonyait írják le. Megdöbentő a különbség, ami az emberi szervezet fenntartásához szükséges, és a ténylegesen elfogyasztott kalóriamennyiség között fennállt. De Budapesten a csillogó paloták mögött meghúzódó nyomortelepeken semmivel sem volt jobb a helyzet. Mivel a telepiek nagyrésze munkanélküli volt, rászorultak az inségkonyhára. S még ez sem volt minden telep közelében. Az inségkonyha azonban akkor is csak napi egyszeri étkezést jelentett. A sashalmi állami lakótelepen pl. 1933 márciusában 1960 ebédet osztottak ki naponta, a telep lakossága viszont ebben az időben már meghaladta az ötezres létszámot.²⁴

Ezeket az inségkonyháról származó főztöket a vöröskeresztes hölgyek időnként megkóstolták és képmutatóan áradoztak róla. De ha valaki ma megkérdezi a volt nyomortelepieket, mi volt a véleményük az inségkonyháról, egész mást hall. Szerzőnek volt alkalma a sashalmi állami lakótelep jónéhány lakójával elbeszélgetni. Matyasek Jánosné elmondta, hogy csak úgy tudta megenni az inségebédet, ha otthon kevés liszttel feljavította. Papp Jenőné szerint az inségkonyha legjobb főztje a paprikáskrumpli volt lókolbásszal. Kéri Józsefné az inségkonyha gulyásáról elmesélte, hogy olyan volt mint a víz, mert sajnálták a belévalót.²⁵

Az állam és főváros által fenntartott ún. szükséglakások és a viskóvárosok kunyhóinak berendezése nem sokban különbözött egymástól.

Az Augusztá-telep számos barakkjában nem volt ajtó, hiányzott az ablak, melyet rongydarabok pótoltak. A Nyitrai u. 1. sz. barakképületben az eső rácsorgott az ágyra. Az ajtón nem volt kilincs és a lakók szükségmegoldásként a kilincs helyére vaskampót akasztottak.²⁶

Nagy Sándorné sashalmi lakótelepi lakos lakásában két ágy, egy szekrény, egy rozoga asztal a szobaberendezés. Az ágyneműn nincs huzat, a cihát már régen eladták a Teleki-téren. Egy másik lakásban Fehéréknél, ahol heten laknak egy konyhában, a szobába csak lajtorján lehet feljutni, s tele van szeméttel és törött bútorokkal.²⁷

De egész sereg barakk volt a sashalmi állami lakótelepen, ahol az emberek ágy hiányában szalmán aludtak.

Farkas István szociáldemokrata képviselő 1936 február 19-én elmondott parlamenti interpellációjában a Mária Valéria-telepről szólva megemlítette, hogy számos lakásban a lakók a csupasz szalmán fekszenek, a lakások egész sorának sem ablaka, sem ajtaja nincs.²⁸

Asztal, szék a legtöbb helyen ismeretlen. A kevés fehéreneműt legtöbbször faládjában tartja a család, rozzant tűzhely, esetleg egy-két kopott vaságy, de a leggyakoribb a szalmazsák. Az ablakok általában papírral vannak befedve. Takaróul rendszerint rongy szolgál.

Ez általában a nyomortelepi berendezés. Ennél több ritkaságszámba ment, de mint láttuk, az ennél szegényesebb annál gyakoribb.

S szinte törvényszerűség: minél kevesebb a bútor, a konyhában vagy szobában, annál többen laknak. Vég nélkül lehetne sorolni a szobánként 3–4 családos nyomortelepi lakások számát.

De elégedjünk meg azzal, hogy néhány adatot idézünk egy ismert polgári baloldali városatya interpellációjából.

Bródy Ernő a fővárosi pénzügyi szakbizottság ülésén beszámolt azokról a tapasztalatokról, melyeket a Mária Valéria-, Augusztá- és Zita-telepeken nyert. Többek között a következőket mondotta:

„...Saját szememmel győződtem meg arról, hogy a Zita-telepen egy szobában 6 család lakott együtt, 18 ember, ahol csomagolópapírral elválasztott rekeszek voltak. Egy másik szobában 19 ember él együtt. A Mária Valéria-telepen, a 4. sz. barakkban az egyik szobában hétgyermekes család lakik. Amikor megkérdeztem, hogy fekszenek ott a gyermekek, akkor kihúzták az ágy alól egy ún. fekvőhelyet.²⁹

A lakásberendezés siralmas állapotát szinte természetszerűen egészíti ki a telepi közművek elhanyagolása vagy teljes hiánya. Legtöbb helyen óriási nehézségek voltak a vízellátásban. A Jeruzsálem-telep egyetlen kútja a Hydrogényár közelében, a teleptől messze volt.

A Népszava újságírója a Mária Valérián tett körútja alkalmából a legszörnyűbb egészségügyi állapotokat találta. A nyitott WC-kből a szennyes lé átszivárgott a falakon a szomszéd lakásokba. Egész csomó barakkrészelegben nem volt WC. Pl. a 7-es számú épület WC-jének kanálisa három hónap óta eldugult. A 8-as, 10-es és 11-es épület WC-i pedig teljesen használhatatlan állapotban voltak.³⁰

A nedves, penészes lakások a tüdőbajnak, a vízhiány, a kellő tisztálkodási lehetőségek hiánya, a trágya- és szemétdombok kigőzölgései pedig óhatatlanul pusztító járványok elindítóivá váltak. A szükséglakótelepek és viskóvárosok története bővelkedik a szomorú járványesetekben. Nincs év, hogy pl. a pesterzsébeti Hangya-telep ne hallatna magáról a tisztiorvosi jelentésekben. Ez a telep állandó fészke volt az egyre gyakrabban fellépő tífuszjárványoknak. Így a tisztifőorvos 1929-es jelentése szerint Pesterzsébeten ebben az évben 156 hastífuszos megbetegedés fordult elő és mindezek csekély kivétellel a telepen. A pesterzsébeti tüdőgondozóban 1929-ben 1650 új beteget kezeltek és ezek a tüdőbetegek szinte kivétel nélkül a telep lakói közül kerültek ki.³¹

V.

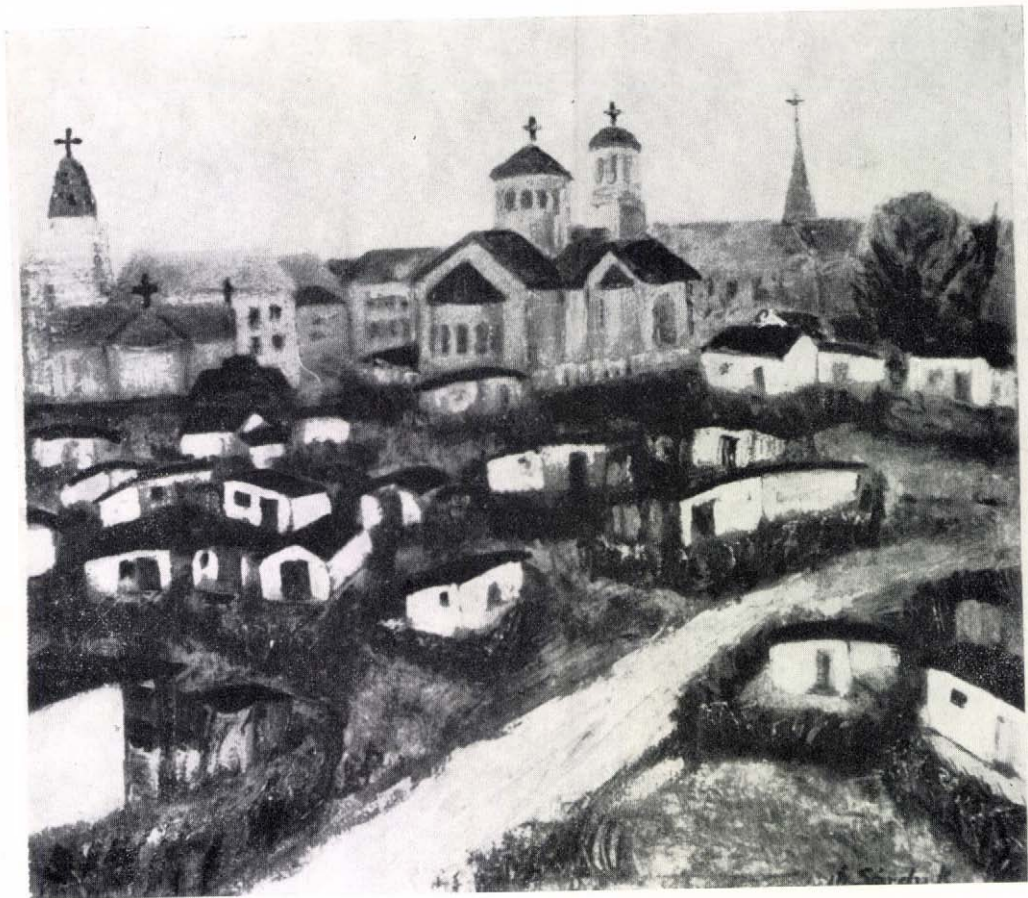
...A legtöbb telepi lakos csendes beletörődéssel viselte sorsát, vagy egymásközötti civakodásba fojtotta keserűségét.

Kitörni csak kétféleképpen lehetett ebből a reménytelen lelkiállapotból. Pozitív vagy negatív módon. A társadalom legjobbjaival összefogva egy új társadalomért, a munkásmozgalomban – vagy bosszút esküdve az egész külső társadalom ellen, minden fennálló jogrendet, törvényt tiporva, a bűnözés útján.

Kétségtelen tény, hogy a nyomortelepeken mindenütt akadtak kommunisták, szocialisták. Szerző maga is találkozott a sashalmi állami lakótelepen számos olyan emberrel, akik résztvettek a Horthy-korszak munkásmozgalmában. De Sashalom ebből a szempontból különleges hely, mert ide telepítették a Budapestről kitiltott kommunisták egy részét is, ami az arányt erősen feljavitja.

Anélkül, hogy lebecsülnénk a munkásmozgalom szerepét a nyomortanyákon, le kell szögezniünk, hogy az öntudatos dolgozók a telepiek kisebbségét tették ki mindenütt.

A nyomortelepeken lakó kommunistáknak külső elvtársakkal együttműködve azonban időnként – ritkán – sikerült a saját sérelmeiken elkeseredett dolgozók közül

Ferencvárosi Kiserdő. 1935.

Sárdy Károly festménye

A Budapesti Történeti Múzeum tulajdona

Guberálók

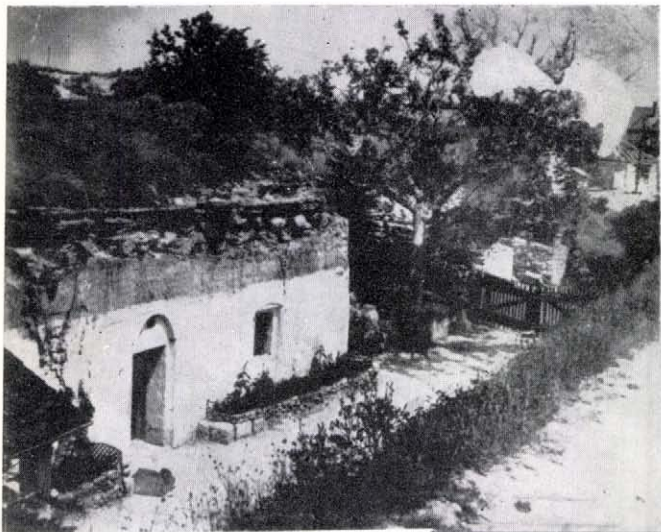

Bádgedényből
épült kunyhó.
Népszava, 1928.

Fotók: Gyagyovszky Emil

Az égő szemétdombból gyűjtik a hulladékokat. Népszava, 1928.

Budafoki barlanglakás

„Vakondváros” nyomorlakása

Nyomortelepi „WC”

„Megy a gőzös, megy a gőzös Kanadába”

Gyagyovszky Emil riportillusztrációja. Népszava. 1928.

Nyomorlakótelep a Bécsi úton

Foto: Gyagyovszky Emil

többeket időleges akciókba magukkal ragadni. Mélyebb politikai tartalma azonban ezeknek sem volt.

1936-ban pl. felkerekedett a pesterzsébeti Hangya-telep népe és az erzsébeti városháza elé vonult. Megállt annak sárga épületével szemben. Az emberek nem szóltak semmit, de nézésük annál fenyegetőbb volt. Aztán lassan, lehorgasztott fejjel hazamentek. Mire visszaértek a telepre, már leveses kondérok várták őket.³² Aznapra a megijedt hatóságok mégis csak találtak módot az alig valamivel előbb megtagadott inségleves kiosztására.

1932-ben a sashalmi állami lakótelepről helyi szervezés eredményeképpen egyik nap 400 ember összeállt és útnak indult a helyi szociáldemokrata pártszervezetbe, orvoslást keresve. De mielőtt még odáig érhetek volna, a rendőrség feltartóztatta a menetet és visszairányította. Azután nyomozni kezdtek a „szervezők” után, s noha kitűnt, hogy nem tüntetésről volt szó, csak panaszküldöttségről, mégis napokon át detektívek cirkáltak a telep körül.³³

1934 áprilisában a Népszava arról tudósít, hogy a Ferencvárosi Kiserdő lebontandó részlegének lakói hevesen tárgyalták a főváros felszólítását, hogy a bódétulajdonosok írják alá: lemondanak tulajdonjogukról és a főváros rendelkezésére bocsátják, ha kell, bódéjukat. A telepiek tiltakoztak és hevesen vitatkozva egymás között, megfogadták, hogy ezt nem teszik.³⁴

A kiserdeiek nyomorúságából a fasiszták is politikai tőkét akartak kovácsolni. A fasiszta Frontharcos Szövetség gyűlést hirdetett. Ezen ifjúmunkások is résztvettek, s a tömegek rokonszenvét maguk felé fordították. Forró hangulatban, az Internacionálé eléneklésével ért véget a nyilasok által kezdeményezett gyűlés. A kommunisták bódéről-bódéra jártak és ennek eredményeképpen 250–300 felnőtt és 150–200 gyermek gyűlt össze másnap a Városháza előtt. Az elszánt tömeg a puskával fenyegetődző rendőröktől sem ijedt meg. Végül is a kitelepítési akciót le kellett fűjni.³⁵

Sajnos, a kitörni vágyás aszociális formái sokkal gyakrabban fordultak elő a telepi lakosok között. Bár itt is óvakodnunk kell mindenfajta túlzástól. Mert nincsenek ugyan adataink arra vonatkozólag, hogy a nagy bűncselekmények számában a szükséglakótelepek és a viskóvárosok lakói vezetnének, de az egykori magyarországi bulvársajtó, sőt nem egyszer a Népszava is szenzációs tálalásban ad hírt telepi bűncselekményekről. Ilyenek a Bálint-féle Valéria-telepi tömeggyilkosság,³⁶ az Augusztá-telepi vendéglői gyilkosság³⁷, valamint a Kőszegi-féle szerelemföltétlésből elkövetett emberölés ugyancsak az Augusztán,³⁸ végül a Valéria-telepi fiatalok által elkövetett emberölés.³⁹ A hozzájuk hasonló esetek nem mutatnak valami sajátos elfajzásra, mert ilyen esetek nagyszámban fordultak elő a város bármely részén, még az előkelőbb negyedekben is.

Inkább arról beszélhetünk, hogy a munkakerülés, az élet könnyebbé tételére irányuló aszociális próbálkozások azok, amelyek aggasztó méretekben fordultak elő a telepiek között. A munkakerülés egyik igen meggyőző példáját hozza fel dr. Elbert Endre, a IX. ügyosztály volt munkatársa, amikor elmondja, hogy többször fordult elő, hogy munkaalalmat hirdettek az Augusztá-telepiek között és a nagy munkanélküliség idején is alig volt jelentkező rá.

A lopás, csempészás, a már serdülőkorban űzött prostitúció, vagy a Tripolisz sötétjében folytatott útonállás, a tömeges méretű fosztogatás az Augusztán az 1944–45-ös budapesti harcok idején stb. azonban legalább annyira megbélyegzők az egykori társadalomra, mint a bűncselekmények, vétkek elkövetőire. A nyomor, a munkanélküliség züllesztő hatása, a felháborító lakás- és higiéniai viszonyok, a karanténszerű összezártság, a külső társadalom durva közömbössége, a hatósági látogatók nemegyszer ízléstelen és dühítő parádézása egyértelműen mutatnak rá a felbújtóra: a Horthy-fasiszta Magyarországra.

A nyomortelepek helyzetében a felszabadulásig nem sok változás történt. Alig javított a dolgok állásán, hogy 1937. júliusával az addig állami kezelésben levő nagy szükség-lakótelepek (Mária Valéria, Augusztá stb.) a főváros gazdálkodásába kerültek.

A második világháború nagyarányú behívásai következtében a férfiak tömeges távozása enyhítette a zsúfoltságot. Néhány barakktelepet felszámoltak, de mivel lakást nem adtak a kiköltöztetetteknek, a viskóvárosok lélekszáma újra emelkedett. Mindez alapvetően bizonyította, hogy a kapitalista Magyarország nem tudott, de nem is akart megbirkózni ezzel a problémával.

A felszabadulás után néhány évvel megkezdődik a múlt e szomorú maradványainak felszámolása. Megszűnt a Mária Valéria-telep, Zita- és Lenke-úti telep, eltűntek a Ferencvárosi Kiserdő, a Tripolisz viskói, a Pesterzsébeti Hangya-telep, a budafoki barlanglakások, fokozatosan számolják fel az Augusztá-telepet, a Vágóhid utcai telepet stb.

A múlt már eltűnőben, de mi mégis emlékezünk reá. A jövő építéséhez nem elég a jelenben alkotni: a múltra való kritikus emlékezéssel erősítjük a jövőhöz való hajlandóságunkat.

Szalai György

JEGYZÉK

1. A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején. (Összeáll. Kádár Iván) Bp., 1956. 49. p.
2. Visegrádi Községi Elöljáróság leirata Budapest szfv. polg. mesteréhez. Tanácsi ügyiratok IX. 1038/1920. Föv. Levéltár.
3. Pollákné, Stern Szeréna felszólalása a törvényhatósági bizottság (tb.) 1934. október 17-i rendkívüli közgyűlésén. Föv. Közlöny, 1934: Nr. 53. 1285–1286 p.
4. Gál Benő felszólalása a fővárosi tb. április 1-i rendes közgyűlésén. Fővárosi Közlöny, 1936: Nr. 18. 556–557 p.
5. Dr. Schuler Dezső: „A hajléktalanság kérdése a székesfővárosban.” Statisztikai Közlemények. 76. kötet. 1. szám. 73–74 p.
6. Dr. Schuler Dezső: i. m.
7. idézi Szamos Rudolf: Barakkváros c. művében. Kossuth KK. 1960. 14–15 p.
8. Szamos Rudolf: i. m.
9. Árgus: „Újabb veszedelmek fenyegetik a Lenke-úti járványfészek lakóit” Népszava, 1924. május 11.
10. A megüresedő Zita-kórházban kell elhelyezni az ezerszám nyomorgó hajléktalánokat.” Új Nemzedék, 1924. október 7.
11. Gonda Béla interpellációja a tb. 1933. június 19-i rendes közgyűlésén. Fővárosi Közlöny, 1933. Nr. 33. 897 p.
12. b. gy.: „Kilakoltatott emberek között. Akiket a házbér tesz földönfutóvá.” Népszava, 1931. február 1.
13. „Rozoga deszkabódékban és szemétből épült házakban ezer meg ezer ember lakik a székesfőváros területén.” Új Nemzedék, 1927. október 26.
- 14–15. Dr. Schuler i. m. 141. p.
16. Sashalmi állami lakótelep 1945–49-es lakónyilvántartási könyve.
17. Illatos út 5/b sz. ház 1937–1941-ig vezetett lakónyilvántartó-könyvének adatai alapján.
18. Augusztá-telep 1935-től vezetett ma is érvényes lakónyilvántartókönyve alapján.
19. „Fekete barakkok a sashalmi határban.” Az Est, 1930. november 21.
20. Lázár István: „Nixbrót.” Pesti Hírlap, 1920. február 22.
- 21–22. Balogh Vilma: „A nyomor strandfürdőjében. A lágymányosi szemétdombok körül.” Népszava, 1923. július 22.
23. Személyes beszélgetés Kursics Béláékkal a sashalmi állami lakótelepen. 1960. decemberében.
24. Szélpál Árpád: „Sashalom – nyomortanya.” Népszava, 1933. március 12.
25. Személyes beszélgetés Matyasek Jánosnéval, Kiss Jenőnével, Kéri Józsenével stb. a sashalmi állami lakótelepen, 1961. januárjában.
26. Szélpál Árpád: „Augusztá-telep – a főváros szégyenfoltja.” Népszava, 1938. december 1.
27. Szokoly Endre: Seregszemle a nyomortanyákon. Szocialista képviselők látogatása az Ehmann-telepen.” Az Újság, 1924. július 31.
28. Farkas István szociáldemokrata képviselő interpellációja az országgyűlés 1936. február 10-i ülésén. Országgyűlési Napló. 1946–40-es folyam. Ötödik kötet. 467 p.
29. Bródy Ernő tb. tag felszólalása a polgármesteri VI. (pénzügyi) ügyosztály szakbizottságának 1936. március 30-i ülésén. Fővárosi Közlöny, 1936. Nr. 21. 642 p.
30. Szélpál Árpád: „Mária Valéria-telep a főváros szegyenetelepe.” Népszava, 1938. november 20.
31. Réti Sándor: Földbevajt gödrökben laknak az emberek a pesterzsébeti nyomornegyedben. A pesterzsébeti dühöngő-telep a hastífusz és tüdővész főfészke.” Magyar Hírlap, 1930. február 10.

- 32. Békés Attila: „A jutadombi napsütés.” Esti Hírlap, 1960. december 25.
- 33. „Panasz, nyomor és kétségbeesés.” Népszava, 1932. január 10.
- 34. „Mi történik a ferencvárosi Kiserdőben.” Népszava, 1934. április 21.
- 35. Fülöp János: „Túl a könyörületen” c. írása a „Visszatérni jó” c. könyvből. 149–153 p.
- 36. „A nyomorúság kétségbeesésében borzalmas családirtásra vetemedett egy anya a Mária Valéria-telepen.” Népszava, 1933. január 19.
- 37. „Tizenháromévi fegyházra ítélték az Augusztá-telepi gyilkost, aki azzal védekezett, hogy családján akart segíteni.” Esti Kurir 1931. február 20.
- 38. „Halálos végű szerelmi dráma az Augusztá-telepen.” Népszava, 1932. január 5.
- 39. „Ma tárgyalják a Valéria-telepi gyermektragédiát.” Esti Kurir 1930. február 6.

<p>1. kötet</p> <p>Kéziratok 1-10. (1930-1931)</p> <p>2. kötet</p> <p>Föld n. 1-10 (1932-1933)</p> <p>3. kötet</p> <p>1-10 (1934-1935)</p> <p>4. kötet</p> <p>1-10 (1936-1937)</p> <p>5. kötet</p> <p>1-10 (1938-1939)</p> <p>6. kötet</p> <p>1-10 (1940-1941)</p> <p>7. kötet</p> <p>1-10 (1942-1943)</p> <p>8. kötet</p> <p>1-10 (1944-1945)</p> <p>9. kötet</p> <p>1-10 (1946-1947)</p> <p>10. kötet</p> <p>1-10 (1948-1949)</p>	<p>11. sz. könyvtár</p> <p>Külföldi gyűjtemények</p> <p>12. sz. könyvtár</p> <p>13. sz. könyvtár</p> <p>14. sz. könyvtár</p> <p>15. sz. könyvtár</p> <p>16. sz. könyvtár</p> <p>17. sz. könyvtár</p> <p>18. sz. könyvtár</p> <p>19. sz. könyvtár</p> <p>20. sz. könyvtár</p> <p>21. sz. könyvtár</p> <p>22. sz. könyvtár</p> <p>23. sz. könyvtár</p> <p>24. sz. könyvtár</p> <p>25. sz. könyvtár</p> <p>26. sz. könyvtár</p> <p>27. sz. könyvtár</p> <p>28. sz. könyvtár</p> <p>29. sz. könyvtár</p> <p>30. sz. könyvtár</p>
---	--

A BUDAPESTI KERÜLETI KÖNYVTÁRAK ÉS FIÓKKÖNYVTÁRAK 1963-ban

I. kerület

11. sz. könyvtár	Krisztina krt. 87/89.
különálló gyermekrészleg	Krisztina krt. 87/89.
20. sz. könyvtár	Szilágyi Dezső tér 5.

II. kerület

37. sz. könyvtár	Török u. 7/9.
1. sz. fiók	Dimitrov u. 80. (Pesthidegkút)
2. sz. fiók	Szilfa u. 4.

III. kerület

8. sz. könyvtár	Fő tér 2.
21. sz. könyvtár	Mátyás kir. u. 15. (Csillaghegy)
33. sz. könyvtár	Fő u. 41. (Békásmegyér)
8. sz. gyermekkönyvtár	Fő tér 5.

IV. kerület

28. sz. könyvtár	Bajcsy-Zs. u. 8. (Újpest)
különálló gyermekrészleg	Bajcsy-Zs. u. 8. (Újpest)
1. fiók	Fóti út 66. (Ált. iskola)
41. sz. könyvtár	Váci út 65. (Káposztásmegyér)
különálló gyermekrészleg	Váci út 65. (Káposztásmegyér)

V. kerület

1. sz. könyvtár	Vadász u. 42.
14. sz. könyvtár	Királyi Pál u. 11.
különálló gyermekrészleg	Királyi Pál u. 18.
5. sz. gyermekkönyvtár	Aulich u. 4-6.

VI. kerület

10. sz. könyvtár	Népköztársaság útja 52.
1. sz. gyermekkönyvtár	Liszt Ferenc tér 6.

VII. kerület

2. sz. könyvtár Rottenbiller u. 10.
különálló gyermekrészleg Rottenbiller u. 10.
22. sz. könyvtár Kertész u. 20.

VIII. kerület

9. sz. könyvtár Gutenberg tér 3.
különálló gyermekrészleg Gutenberg tér 3.
44. sz. könyvtár Kulich Gyula tér 12.
különálló gyermekrészleg Kulich Gyula tér 12.
3. sz. könyvtár Szörény u. 3.

IX. kerület

39. sz. könyvtár Boráros tér 2.
különálló gyermekrészleg Boráros tér 2.
1. sz. fiók Tűzoltó u. 21.
26. sz. könyvtár Mester u. 53/55.
23. sz. könyvtár Illatos út 2-4.
1. sz. fiók Gyáli út 25/a.
2. sz. fiók Gubacsi út 73.
7. sz. gyermekkönyvtár Hámán Kató út 27. (Úttörőház)

X. kerület

12. sz. könyvtár Füzér u. 13.
különálló gyermekrészleg Füzér u. 13.
1. sz. fiók Zágrábi út 8.
2. sz. fiók Városszéli telep 35.
3. sz. fiók Gergely u. 68.

XI. kerület

6. sz. könyvtár Karinthy Frigyes út 9.
különálló gyermekrészleg Karinthy Frigyes út 9.
1. sz. fiók Szabadság u. 78. (Albertfalva)
2. sz. fiók Alabástrom u. 9. (Kelenvölgy)

XII. kerület

38. sz. könyvtár Böszörményi út 34/a.
különálló gyermekrészleg Böszörményi út 34/a.
1. sz. fiók Hollós út 5/a. (Szabadsághegy)

XIII. kerület

7. sz. könyvtár Vág u. 12.
19. sz. könyvtár József A. tér 4.
különálló gyermekrészleg József A. tér 4.
1. sz. fiók (gyermek f.) Tomori köz 17. (klub)

4. sz. könyvtár	Lehel u. 31.
2. sz. gyermekkönyvtár	Sallai Imre u. 52.
3. sz. gyermekkönyvtár	Váci út 60.

XIV. kerület

18. sz. könyvtár különálló gyermekrészleg 1. sz. fiók	Bosnyák u. 1/a. Bosnyák u. 1/a. Fogarasi út 113.
5. sz. könyvtár	Ilka u. 36.
43. sz. könyvtár különálló gyermekrészleg	Lumumba u. 1/3. Kerepesi út 76.

XV. kerület

29. sz. könyvtár különálló gyermekrészleg 1. sz. fiók 2. sz. fiók	Arany J. u. 29. (Rákospalota) Arany J. u. 29. (Rákospalota) Régifóti út 65. Kossuth L. u. 36.
34. sz. könyvtár	Mosolygó A. u. 36. (Pestújhely)

XVI. kerület

32. sz. könyvtár különálló gyermekrészleg 1. sz. fiók 2. sz. fiók 3. sz. fiók	Bajcsy-Zs. u. 27/29. (Sashalom) Bajcsy-Zs. u. 27/29. (Sashalom) Petőfi tér 1. (Sashalom) Rákosi u. 129. (Rákoskeresztúr) Vidámvásár út (Cinkota)

XVII. kerület

36. sz. könyvtár különálló gyermekrészleg 1. sz. fiók 2. sz. fiók	Pesti út 78. (Rákoskeresztúr) Pesti út 78. (Rákoskeresztúr) Szabadság út 17. (Rákoshegy) Hősök tere (Rákosliget)
40. sz. könyvtár 1. sz. fiók	Zrínyi u. 14. (Rákosesaba) Szabadság u. (Rákoskert)

XVIII. kerület

24. sz. könyvtár különálló gyermekrészleg 1. sz. fiók 2. sz. fiók	Ságvári E. u. 7/9. (Pestlőrinc) Ságvári E. u. 7/9. (Pestlőrinc) Állami Lakótelep Szemere telep
31. sz. könyvtár	Marx K. u. 13. (Pestimre)

XIX. kerület

25. sz. könyvtár különálló gyermekrészleg 1. sz. fiók	Kossuth L. tér 8. Kossuth L. tér 8. Zrínyi u. 145.
16. sz. könyvtár	Petőfi tér 16.

XX. kerület

27. sz. könyvtár
különálló gyermekrészleg

1. sz. fiók

2. sz. fiók

3. sz. fiók

4. sz. fiók

(Gyermekef.)

35. sz. könyvtár

1. sz. fiók

2. sz. fiók

Kossuth L. u. 24. (Pesterzsébet)

Kossuth L. u. 24. (Pesterzsébet)

Ady Endre út 133.

Ósz Szabó J. u. 5.

Török Flóris u. 245.

Jókai Mór u. 58.

Marx K. u. 128. (Soroksár)

Tangazdaság

Sodronyos u. 28.

XXI. kerület

30. sz. könyvtár

42. sz. könyvtár

4. sz. gyermekkönyvtár

46. sz. könyvtár

Kalamár u. 196. (Királyerdő)

Fürst S. u. 40. (Csepel)

Rakéta u. 24. (Csillagtelep)

Vénusz u. 2. (Csillagtelep)

XXII. kerület

13. sz. könyvtár

különálló gyermekrészleg

1. sz. fiók

2. sz. fiók

3. sz. fiók

Tóth J. u. 36. (Budafok)

Tóth J. u. 36. (Budafok)

Vöröshadsereg u. 127. (Nagytétény)

Templom u. 13. (Budatétény)

Dózsa György u. 4. (Baross G. telep)

Villamos mozgókönyvtárak

15. sz. mozgókönyvtár

17. sz. mozgókönyvtár

Pestlőrinc végállomás

Vezér u.

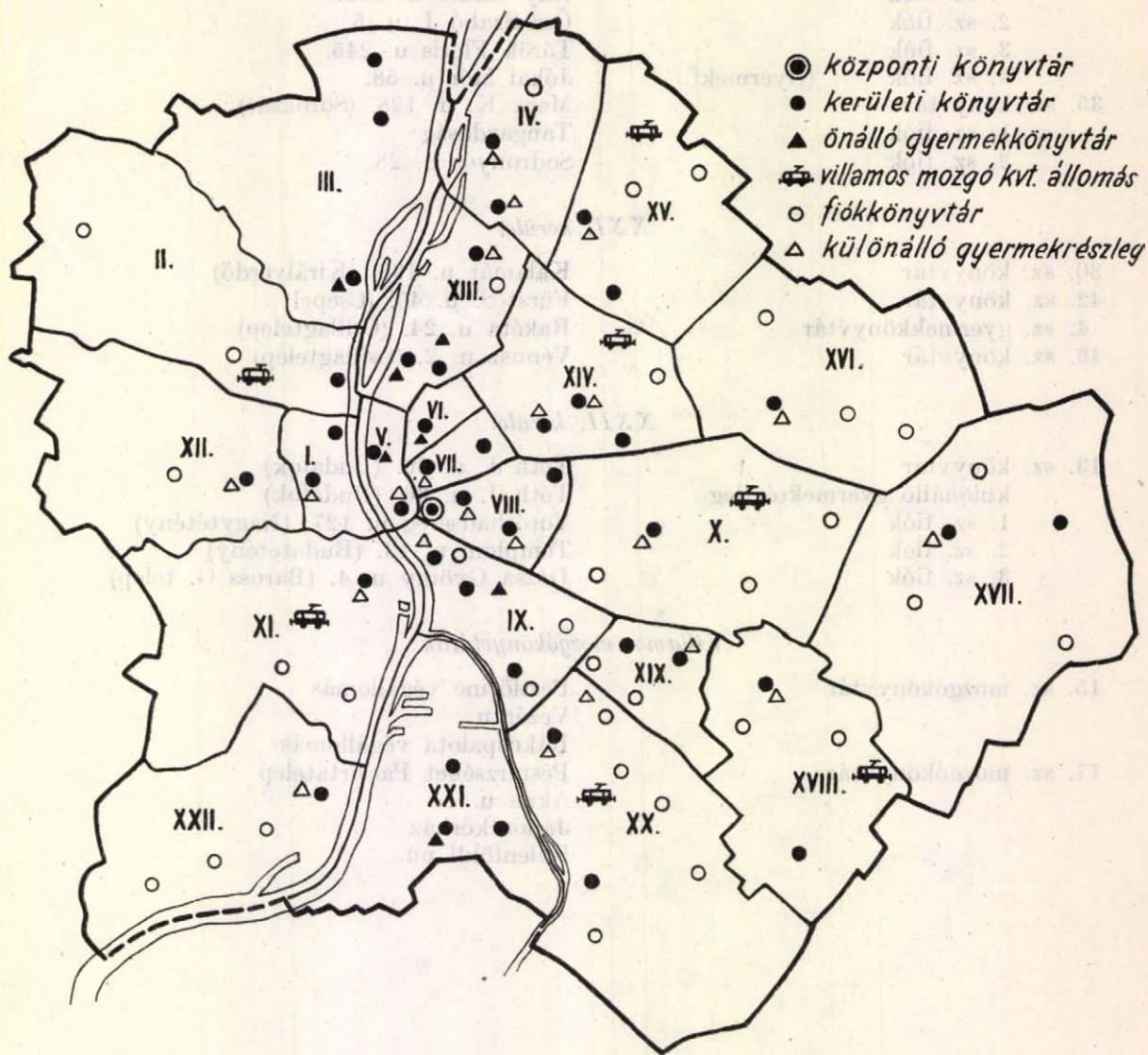
Rákospalota végállomás

Pesterzsébet Pacsirtatelep

Akna u.

János kórház

Kelenföldi pu.

TARTALOMMUTATÓ

Sarlós István: 60 év.	5
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1963. évi jelentése	7
I. A központi könyvtár tevékenysége	14
Feldolgozó munka	14
Olvasószolgálat	19
Tájékoztató munka	26
Bibliográfiák és egyéb kiadványok	29
Propagandamunka	31
Kerületi könyvtárak irányítása; módszertani munka	33
II. Kerületi könyvtárak	38
A hálózati könyvállomány és szerzeményezés	42
Beiratkozott olvasók	47
Kölcsönzők (kölcsönzések) száma	49
A kölcsönzött kötetek száma és szakszerinti megoszlása	51
Diafilm-kölcsönzés	54
Állományfeltárás. Könyvkiállítások és rendezvények	57
III. A könyvtár gazdasági szervei	59
Gazdasági feladatok	59
Könyvkötészet	61
IV. A könyvtár szervezeti és személyi ügyei	63
Halottaink	68
Tyroler Gyula: Könyvtárunk fejlesztésének távlati tervei	70
Három ötven éves kerületi könyvtárunk	77
Rudas Klára: Az 1. számú könyvtár 50 éves története	79
Farkas Józsefné: A 2. számú könyvtár fél évszázada	98
Illés Zsuzsa: Az 50 éves 3. számú könyvtár	121
Remete László: Budapest könyvtári múltjából	141
Hornyanyszky Sári – Marót Miklós: Társadalomtudományi művek és olvasóik a központi könyvtárban	163
Barta Andrásné: A gyermekolvasók előkészítése felnőttkönyvtári olvasóvá	172
Rohla Márton: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a könyvtárközi kölcsönzés	182
Király Lászlóné: Állományrevízió a kerületi könyvtárakban	201
Hornyanyszky Sári: Az olvasási terv a könyv ajánlásának szolgálatában.	212
Gátiné Pásztor Mária: Arcképalbumok, városképek, „fényírdai” emlékek a Budapest Gyűjteményben. (Mozaikok a fővárosi fotográfia első 50 esztendejéből, 1850 – 1900.)	219
Szalai György: Budapest nyomortelepei és lakóik az 1920 – 1930-as években. (A Budapest Gyűjtemény képanyagának illusztrációival.)	233
A budapesti kerületi könyvtárak és fiók-könyvtárak 1963-ban	244
Tartalommutató	249

СОДЕРЖАНИЕ

Иштван Шарлош: 60 лет	5
Годовой отчет Столичной библиотеки им. Эрвина Сабо за 1963 г.	7
I. Деятельность центральной библиотеки	14
Библиотечная обработка книг	14
Обслуживание читателей	19
Справочная работа	26
Составление библиографических указателей и других изданий	29
Работа по библиотечной пропаганде	31
Руководство работой районных библиотек; методическая работа	33
II. Районные библиотеки	38
Книжные фонды библиотечной сети и их комплектование	42
Записанные читатели	47
Абоненты (выдача книг на дом), их количество	49
Книги выданные на дом (их количество и разделение по предметам)	51
Выдача диафильмов на дом	54
Раскрытие книжных фондов. Выставки книг и библиотечные устройства	57
III. Хозяйственные органы библиотеки	59
Хозяйственные задачи	59
Переплетная библиотеки	61
IV. Организационные и кадровые дела библиотеки	63
Некрологи	68
Дюла Тиролер: Перспективные планы развития нашей библиотеки	70
Пятидесятая годовщина существования трех наших районных библиотек:	77
Клара Рудаш: Пятидесятилетняя история районной библиотеки № 1	79
Вера Фаркаш: Полувековая история районной библиотеки № 2.	98
Жужа Иллэш: Пятидесятилетняя районная библиотека № 3.	121
Д-р Ласло Ремете: Из библиотечной истории города Будапешт	141
Шари Хорнянская — Миклош Марот: Социологические произведения и их читатели в центральной библиотеке	163
Илона Барта: Приготовление детских читателей ко взрослым читателям библиотеки	172
Мартон Рола: Столичная библиотека им. Эрвина Сабо и междубиблотечный абонемент	182
Роза Кираль: Ревизия книжных фондов в районных библиотеках	201
Шари Хорнянская: Читательский план на службе рекомендации книг	212
Мария Пастор, Г.: Портретные альбомы, панорамы, фотографические памяти в краеведческой коллекции „Будапешт” (Мозаичные очерки из первого пятидесятилетия столичной фотографирования 1850—1900 гг.)	219
Д-р Дердь Салаи: Трусцебы города Будапешт и их жители в 1920—1930 гг (С иллюстративным материалом краеведческой коллекции „Будапешт”)	233
Перечень будапештских районных и филиальных библиотек в 1963 г.	244
Содержание	249

SOMMAIRE

60 années (István Sarlós)	5
Rapport de la Bibliothèque Municipale "Szabó Ervin" de l'année 1963.	7
I. Activité de la bibliothèque centrale	14
Acquisition, catalogage et classification	14
Service pour les lecteurs	19
Service de renseignements	26
Travaux bibliographiques et autres publications	29
Propagande	31
Direction des bibliothèques d'arrondissements; travail méthodologique	33
II. Bibliothèques d'arrondissements	38
Fonds et acquisition de livres du réseau d'arrondissements	42
Lecteurs inscrits	47
Nombre (des prêts) des emprunteurs	49
Nombre des livres prêtés et leur répartition par matière	51
Prêt des diafilms	54
Mise à jour du fond. Expositions, exposés, matinées etc.	57
III. Organs économiques de la bibliothèque	59
Tâches économiques.	59
Atelier de reliure	61
IV. Affaires concernant l'organisation et le personnel	63
Nécrologie	68
Les plans perspectifs du développement de la bibliothèque (Gyula Tyroler)	70
Trois bibliothèques d'arrondissement âgées de 50 ans	77
L'histoire cinquantenaire de la bibliothèque n° 1 (Klára Rudas)	79
Le demi-siècle de la bibliothèque n° 2 (Vera Farkas)	98
La bibliothèque n° 3 a 50 ans (Zsuzsa Illés)	121
Du passé des bibliothèques à Budapest (László Remete)	141
Oeuvres sociologiques et leur lecteurs dans la bibliothèque centrale (Sári Hornyánszky - Miklós Marót)	163
La préparation des lecteurs-enfants à l'usage des bibliothèques pour adultes (Ilona Barta)	172
La Bibliothèque Municipale et le prêt de bibliothèque à bibliothèque (Márton Rohla)	182
Le contrôle du fonds dans les bibliothèques d'arrondissements (Rozi Király).	201
Les projets de la lecture dans le service de la recommandation des livres (Sári Hornyánszky)	212
Des albums de portraits, des vues urbaines, et autres souvenirs des ateliers de photo dans la collection „Budapest.” (Mosaïques des premiers cinquante ans de la photographie à Budapest (1850 - 1900) (Mária Pásztor)	219
Les bidonvilles de Budapest et leur locataires dans les années 1920 - 1930. (Avec l'illustration des photos de la collection „Budapest.” (György Szalai)	233
Registre d'adresses des bibliothèques d'arrondissements et succursales de Budapest	243
Sommaire	249

CONTENTS

60 years (István Sarlós)	5
Report of the Szabó Ervin Municipal Library of the year 1963	7
I. Activity in the central library	14
Routines	14
Readers' service	19
Informatory work	26
Bibliographies and other publications	29
Propaganda work	31
Direction of the district libraries, methodological work	33
II. The district libraries	38
The stock of our network and the accessions	42
Registered readers	47
Lending	49
Lent volumes and their distribution by classes	51
Lending of diaphanous pictures (diafilms)	54
Disclosure of the stock. Book displays and programmes	57
III. Economic work of the library	59
Economic tasks.	59
Bindery	61
IV. Rules of organization and personal matters	63
Obituary	68
Long-range plans of our library's development (Gy. Tyroler)	70
Three 50 years old district libraries	77
The history of the 50 years of the library No. 1. (Klára Rudas)	79
The semi-century of the library No. 2. (Vera Farkas)	98
The fifty years old library No. 3. (Zsuzsa Illés)	121
On the past of the Budapest libraries (L. Remete)	141
Sociological works and their readers in the central library (Sári Hornyánszky - M. Marót)	163
The preparation of the readers of the children's departments for becoming adult readers (Ilona Barta)	172
The Szabó Ervin Municipal Library and the inter-library lending (M. Rohla)	182
Stock revision in the district libraries (Róza Király)	201
The reading plan in the service of the recommendation of books (Sári Hornyánszky)	212
Portrait albums, town pictures, relics of old photographic studios in our Budapest collection. (Mosaics of the first 50 years of photographic activity in Budapest, 1850 - 1900) (Mária Pásztor G.)	219
The slums of Budapest and their inhabitants in the 1920s - 1930s (With illustrations from our Budapest collection.) (Gy. Szalai)	233
The Budapest district libraries and branch libraries in 1963.	244
Contents	249

INHALT

60 Jahre (István Sarlós)	5
Bericht der Hauptstädtischen Ervin Szabó Bibliothek über das Jahr 1963	7
I. Tätigkeit der Zentralbibliothek	14
Laufende Arbeiten	14
Leserdienst	19
Informationsdienst	26
Bibliographien und andere Publikationen	29
Propagandatätigkeit	31
Anleitung der Bezirksbibliotheken, methodologische Arbeit	33
II. Bezirksbibliotheken	38
Bücherbestand unseres Bibliotheknetzes und der Erwerb	42
Eingeschriebene Leser	47
Ausleihe	49
Ausgeliehene Bände und deren Verteilung nach Fächern	51
Diafilmausleihe	54
Bestanderschliessung, Bücherausstellungen und Veranstaltungen	57
III. Wirtschaftsorgane der Bibliothek	59
Wirtschaftsaufgaben	59
Buchbinderei	61
IV. Organisations- und Personalangelegenheiten	63
Nekrologe	68
Perspektivische Pläne der Entwicklung unserer Bibliothek (Gy. Tyroler)	70
Drei fünfzigjährige Bezirksbibliotheken	77
Die fünfzigjährige Geschichte der Bibliothek Nr. 1. (Klára Rudas)	79
Das halbe Jahrhundert der Bibliothek Nr. 2. (Vera Farkas)	98
Die fünfzigjährige Bibliothek Nr. 3. (Zsuzsa Illés)	121
Aus der Vergangenheit der Budapester Bibliotheken (Dr. L. Remete)	141
Soziologische Werke und ihre Leser in der Zentralbibliothek (Sári Hornyánszky—M. Marót)	163
Die Vorbereitung der Kinderleser zu Lesern der Erwachsenenbibliothek (Ilona Barta)	172
Die Hauptstädtische Ervin Szabó Bibliothek und die Ausleihe unter den Bibliotheken (M. Rohla)	182
Bestandsrevision in den Bezirksbibliotheken (Róza Király)	201
Der Leseplan im Dienst der Empfehlung der Bücher (Sári Hornyánszky)	212
Porträtalben, Städtebilder, Andenken aus alten Photoateliers in unserer Budapest—Sammlung. Mosaiken aus den ersten 50 Jahren der hauptstädtischen Phototätigkeit, 1850—1900) (Mária Pásztor G.)	219
Die Elendsviertel von Budapest und ihre Einwohner in den 1920—30er Jahren (Mit Illustrationen aus dem Bildermaterial der Budapest—Sammlung.) (Dr. György Szalai)	233
Die Budapester Bezirksbibliotheken und Bibliotheksfilialen in 1963.	244
Inhalt	249

Felelős kiadó: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója.
64.1298. Állami Nyomda

